

С.П.МИРОНОВА

**КОРЕКЦІЙНА ПСИХОПЕДАГОГІКА.
ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКА**

Підручник

Кам'янець-Подільський

2015

УДК 376.1 (075.8)

ББК 74.35 я 73

М 64

Рекомендовано до друку ухвалою вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка, протокол № від грудня 2014 р.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та корекційної освіти Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара **Гладуш В.А.**

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» **ДМІТРІЄВА І.В.**

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки дошкільної, початкової, середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом **Кучинська І.О.**

Підручник висвітлює основні питання корекційно спрямованого навчання і виховання дітей з вадами інтелекту. Матеріал розміщений за розділами, темами до них, деталізований за основними питаннями. Матеріал підручника відповідає навчальній програмі з нормативної навчальної дисципліни «Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка», передбаченої у навчальному плані підготовки фахівців напряму 6.01010501 «Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка».

Підручник може слугувати також слухачам курсів післядипломної освіти, вчителям і вихователям для активізації теоретичних та практичних основ корекційно-педагогічної діяльності.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПСИХОПЕДАГОГІКИ (ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКИ)

Тема 1.1. Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка) як наука

1. Предмет, завдання та методи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)
2. Понятійно-категоріальний апарат корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)
3. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі наук
4. Перспективи наукових досліджень корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Тема 1.2. Діти з вадами інтелекту як об'єкт вивчення, виховання та навчання

1. Сучасні психолого-педагогічні класифікації розумової відсталості
2. Психолого-педагогічна характеристика осіб з вадами інтелекту
3. Склад учнів спеціальної (допоміжної) школи та спеціальних класів у загальноосвітніх навчальних закладах
4. Протипоказання до зарахування у спеціальну (допоміжну) школу

Тема 1.3. Система спеціальних закладів для дітей з вадами інтелекту в Україні

1. Принципи побудови системи спеціальних закладів дітей з вадами психофізичного розвитку
2. Диференційована система спеціальних закладів для осіб з вадами інтелекту в Україні
3. Спеціальна (допоміжна) школа як основний тип закладів для розумово відсталих дітей
4. Місце в системі спеціальних закладів навчально-реабілітаційних центрів, спеціальних та інклюзивних класів

Тема 1.4. Комплектування спеціальних закладів

1. Принципи комплектування спеціальних закладів
2. Організація та зміст роботи ПМПК щодо комплектування спеціальних закладів
3. Участь батьків, лікарів і педагогів загальноосвітніх закладів у комплектуванні системи спеціальних закладів
4. Зміст діяльності шкільних психолого-медико-педагогічних комісій

Тема 1.5. Організація корекційно-виховної роботи в спеціальному дошкільному закладі

1. Роль дошкільного виховання у корекції вад психофізичного розвитку та формуванні особистості розумово відсталої дитини
2. Організація роботи спеціального дошкільного закладу для дітей з вадами інтелекту

Тема 1.6. Навчання, виховання і трудова підготовка дітей з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості

1. Мета, завдання і зміст корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості
2. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості
3. Особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості

Тема 1.7. Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес

1. Характеристика структури дефекту при розумовій відсталості
2. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції
3. Сутність корекційної роботи з розумово відсталими дітьми
4. Спеціальні засоби та умови корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня

Тема 1.8. Професіограма корекційного педагога (олігофренопедагога). Особливості його педагогічної діяльності та професійної підготовки

1. Специфіка професійної діяльності корекційного педагога
2. Характеристика професіограми корекційного педагога
3. Підготовка корекційних педагогів в Україні та інших країнах світу

Розділ II. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

Тема 2.1. Сутність процесу навчання дітей з вадами інтелекту

1. Сутність спеціальної дидактики (олігофренодидактики)
2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі
3. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з вадами інтелекту

Тема 2.2. Зміст освіти дітей з вадами інтелекту

1. Характеристика державного стандарту спеціальної освіти
2. Особливості навчального плану спеціальної школи
3. Характеристика спеціальних навчальних програм для дітей з вадами розумового розвитку
4. Вимоги до шкільних підручників програм для дітей з вадами розумового розвитку

Тема 2.3. Принципи спеціальної дидактики

1. Загальна характеристика дидактичних принципів
2. Характеристика принципів спеціальної дидактики
3. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з вадами інтелекту

Тема 2.4. Методи спеціальної дидактики

1. Сутність та класифікація методів сучасної дидактики
2. Вимоги до реалізації методів навчання учнів з вадами інтелекту
3. Характеристика методів навчання учнів з вадами інтелекту

Тема 2.5. Форми організації навчання в спеціальній школі

1. Урок як основна форма організації навчання
2. Корекційно спрямована структура уроку
3. Типи уроків у спеціальній школі
4. Підготовка вчителя до уроку

Тема 2.6. Перевірка та оцінка знань, умінь та навичок учнів з вадами інтелекту

1. Функції перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів
2. Об'єкти перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів
3. Рівні оцінювання навчальних досягнень учнів з вадами інтелекту

Тема 2.7. Домашня навчальна робота учнів

1. Вимоги до організації самопідготовки в спеціальній школі
2. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя

Тема 2.8. Трудове навчання учнів спеціальної школи

1. Роль праці у розвитку та соціалізації учнів з вадами інтелекту
2. Організація трудового навчання учнів з вадами інтелекту в спеціальній школі

Розділ III. ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

Тема 3.1. Сутність процесу виховання

1. Мета і завдання виховання учнів
2. Принципи виховання учнів з вадами інтелекту

Тема 3.2. Методи виховання учнів з вадами інтелекту

1. Сутність методів виховання
2. Особливості реалізації методів формування моральних знань
3. Реалізація методів формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки
4. Стимулювання діяльності та поведінки учнів з вадами інтелекту

Тема 3.3. Виховання дітей та підлітків з вадами інтелекту в сім'ї

1. Умови правильного сімейного виховання дітей та підлітків
2. Особливості виховання розумово відсталої дитини у сім'ї
3. Зміст і форми роботи спеціальної школи з батьками вихованців

Тема 3.4. Особистість і колектив

1. Роль колективу у вихованні розумово відсталих учнів
2. Стадії колективу в спеціальній школі
3. Методи виховання колективу в спеціальній школі

Тема 3.5. Моральне виховання учнів

1. Сутність морального виховання
2. Форми та методи морального виховання учнів з вадами інтелекту

Тема 3.6. Правове виховання у спеціальній школі

1. Завдання правового виховання учнів з вадами інтелекту
2. Форми та методи правового виховання в спеціальній школі

Тема 3.7. Трудове виховання і профорієнтаційна робота у спеціальній школі

1. Роль трудового виховання у моральному і особистісному розвитку учнів з вадами інтелекту
2. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі

Тема 3.8. Фізичне виховання учнів

1. Сутність та завдання фізичного виховання учнів з вадами інтелекту
2. Корекційно спрямовані форми фізичного виховання в спеціальній школі

Тема 3.9. Естетичне виховання учнів

1. Завдання естетичного виховання в спеціальній школі
2. Форми естетичного виховання

Тема 3.10. Екологічне виховання учнів

1. Сутність екологічного виховання у спеціальній школі
2. Форми екологічного виховання

Тема 3.11. Моральна підготовка учнів з вадами інтелекту до сімейного життя

1. Значення статевого виховання у соціалізації учнів з вадами інтелекту
2. Зміст та методи статевого виховання і підготовки учнів з вадами інтелекту до самостійного життя

Тема 3.12. Позакласна робота в спеціальній школі

1. Завдання позакласної роботи в спеціальній школі
2. Форми організації позакласної корекційно-виховної роботи

Розділ ІУ. ПИТАННЯ ШКОЛОЗНАВСТВА

Тема 4.1. Педагогічний персонал спеціальної школи

1. Специфіка педагогічної діяльності корекційного педагога, її структура
2. Права і обов'язки педагогічних працівників спеціальної школи
3. Особливості роботи вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи

Тема 4.2. Управління і керівництво спеціальною школою

1. Сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл
2. Педагогічна рада спеціальної школи
3. Внутрішкільний контроль і звітність
4. Планування навчально-виховної роботи в школі
5. Аналіз уроків, позакласних заходів як засіб удосконалення навчально-виховного процесу

Тема 4.3. Методична робота в спеціальній школі

1. Завдання методичної роботи в спеціальній школі
2. Вимоги до науково-методичної роботи у спеціальній школі
3. Форми організації методичної роботи
4. Організація та зміст роботи методичних об'єднань
5. Корекційний аспект методичної роботи

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

Основна використана література

Рекомендована література

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

ПЕРЕДМОВА

Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка) є основоположною нормативною дисципліною підготовки фахівців напряму 6.01010501 «Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка». Свідоме оволодіння цією дисципліною забезпечує високий рівень професійної підготовки корекційного педагога (олігофренопедагога), здатного творчо вирішувати завдання навчання, виховання та корекції психофізичного розвитку учнів з вадами інтелекту з метою їх інтеграції в сучасну систему соціальних стосунків.

Оскільки олігофренопедагогіка є не лише теоретичною, а й прикладною дисципліною, то її вивчення має забезпечити оволодіння як основоположними фундаментальними знаннями, так і певним практичним матеріалом, підготувати фахівця, спроможного самостійно вирішувати завдання навчально-виховної та корекційної роботи з дітьми, що мають порушення пізнавальної діяльності. Система модульного навчання вимагає від студентів постійного повторення раніше вивченого, кропіткої самостійної роботи. Таке ж завдання постає і перед корекційними педагогами у процесі підвищення фахової майстерності. А для цього і студенти, і вчителі мають бути забезпечені великою кількістю джерел: як обширних, деталізованих, так і коротких, лаконічних. На розв'язання цих завдань і спрямований пропонований підручник.

Підручник висвітлює основні питання корекційно спрямованого навчання і виховання дітей з вадами інтелекту. Зміст підручника відображає модель спеціальності «Корекційна освіта. Олігофренопедагогіка», базується на анатомо-фізіологічних основах дефектології, психології розумово відсталості дитини, реалізує зв'язки з дисциплінами загального психолого-педагогічного циклу і закладає теоретичну основу для вивчення спеціальних методик.

Матеріал підручника відповідає навчальній програмі з нормативної навчальної дисципліни. Матеріал розміщений за розділами, темами до них,

деталізований за основними питаннями. До кожної теми подається план, базова література, контрольні запитання для перевірки засвоєння матеріалу. Для цілісного розуміння дисципліни у підручнику вміщено навчальну програму, питання для підготовки до екзамену.

Підручник написано на основі як власних досліджень і публікацій, так і фундаментальних літературних джерел інших вчених, поданих списком у кінці тексту, тому окремих посилань у тексті ми не здійснювали.

Підручник може слугувати також слухачам курсів післядипломної освіти, вчителям і вихователям для активізації теоретичних та практичних основ корекційно-педагогічної діяльності.

Сподіваюсь, що підручник допоможе студентам краще підготуватись до заліково-екзаменаційних заходів, а педагогам – швидко пригадати необхідний алгоритм понять.

Бажаю успіхів!

Світлана Миронова

Розділ І. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ КОРЕКЦІЙНОЇ ПСИХОПЕДАГОГІКИ (ОЛІГОФРЕНОПЕДАГОГІКИ)

Тема 1.1. Корекційна психопедагогіка (олігофренопедагогіка) як наука

План

5. Предмет, завдання та методи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)
6. Понятійно-категоріальний апарат корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)
7. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі наук
8. Перспективи наукових досліджень корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Література

1. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко. - К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
2. Миронова С.П. Олигофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
4. План действий Всемирной Организации Здравоохранения на 2014 – 2021 гг. "Лучшее здоровье для инвалидов" // <https://www.google.com.ua/search?source>.
5. Про затвердження переліку паспортів у галузі педагогічних наук // <http://lawua.info/jurdata/dir140/dk140133.htm>
6. **Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина І. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки). – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.**
7. Спеціальна педагогіка: Понятійно - термінологічний словник / За ред. академіка В.І.Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

1. Предмет, завдання та методи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Олігофренопедагогіка – це педагогічна наука про сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з вадами інтелекту, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку.

З огляду на це визначення предметом олігофренопедагогіки є освіта, навчання і виховання дітей з вадами інтелекту; зміст та методика корекційної роботи з цією категорією учнів.

Видатний український вчений В.М.Синьов – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, аналізуючи сучасний стан корекційної педагогіки, робить висновок, що олігофренопедагогіка є не дуже вдалою назвою науки, яка досліджує проблеми освіти і корекційно-реабілітаційної роботи з розумово відсталими людьми [6]. Вчений обґрунтовує це не лише певною принизливістю терміну, а й тим, «що слово «олігофренія» не вичерпує всіх різновидів розумової відсталості, а позначає лише одну з її клінічних форм» [6; стор. 18].

В.М.Синьов пропонує поруч з назвою «олігофренопедагогіка» вживати термін «*корекційна психопедагогіка*», тобто «педагогіка, яка коригує психічну діяльність в разі її порушень у особистості та з урахуванням саме психічної патології будує процес навчання і виховання відповідних категорій людей» [6; стор. 19].

В.М.Синьов визначає олігофренопедагогіку як основну складову корекційної психопедагогіки і формулює її предмет: «*Олігофренопедагогіка* – це наука про закономірності управління розвитком і соціалізацією людей з розумовою відсталістю шляхом їх виховання і навчання, зокрема, в освітніх закладах, і спеціальної роботи для забезпечення максимального формування адаптивних можливостей особистості і створення умов її позитивної самореалізації» [6; стор. 27].

На разі починає виділятися в окрему галузь і *корекційна андрагогіка* як наука про виховання дорослих осіб з психофізичними порушеннями.

Отже, на етапі сучасного розвитку корекційної педагогіки можуть одночасно вживатись терміни «корекційна психопедагогіка» і «олігофренопедагогіка» в значенні науки про соціальне виховання осіб з порушеннями інтелектуального розвитку.

Розділи олігофренопедагогіки

Розділами шкільної олігофренопедагогіки є:

- 1) загальні основи олігофренопедагогіки - вивчає загальні закономірності освіти, навчання і виховання дітей з вадами інтелекту;
- 2) спеціальна дидактика – висвітлює основоположні питання теорії навчання учнів з вадами інтелекту;
- 3) теорія корекційного виховання - висвітлює основоположні проблеми виховання учнів з вадами інтелекту;
- 4) школознавство – вивчає питання організації та методики роботи педагогічного персоналу спеціальних шкіл.

Окремими складовими олігофренопедагогіки є дошкільна олігофренопедагогіка; навчання і виховання осіб з важкими і глибокими

ступенями інтелектуальної недостатності; педагогічна робота з дітьми, що мають затримку психічного розвитку.

Завдання олігофренопедагогіки

Олігофренопедагогіка як наука розв'язує такі завдання:

- вивчення сутності та закономірностей розвитку особистості дітей з вадами інтелекту різних ступенів і видів;
- удосконалення існуючих та розробка нових шляхів і засобів корекції наслідків розумової відсталості;
- удосконалення змісту й методів корекційної роботи з дітьми, що мають вади розумового розвитку;
- удосконалення типів і структури спеціальних освітніх закладів для дітей з вадами інтелекту;
- розробка концепцій та відповідного наукового забезпечення щодо новітніх освітньо-виховних закладів для дітей з вадами інтелекту;
- розробка стандартів спеціальної освіти для дітей з вадами інтелекту різного віку і різних ступенів інтелектуальної недостатності;
- удосконалення форм і методів навчання і виховання дітей з вадами інтелекту;
- розробка новітніх інноваційних технологій навчання і виховання дітей з вадами інтелекту;
- дослідження шляхів ефективної інтеграції та інклюзії дітей з вадами інтелекту у середовище здорових однолітків;
- розробка шляхів допомоги дорослим особам з вадами інтелекту;
- розробка змісту, форм і методів ранньої корекційної допомоги дітям з органічними ушкодженнями центральної нервової системи;
- розробка шляхів співпраці з сім'ями дітей з вадами інтелекту;
- дослідження новітнього педагогічного досвіду та можливостей його впровадження в практику роботи спеціальних закладів;
- розробка теоретичних засад підготовки фахівців для роботи з різними категоріями осіб з вадами інтелекту;
- створення історії української олігофренопедагогіки.

Окремі з цих завдань є перспективними напрямками наукових досліджень олігофренопедагогіки. Олігофренопедагогіка є науково-прикладною дисципліною, тому вона розв'язує не лише теоретичні, а й завдання практичного характеру.

Методи наукових досліджень олігофренопедагогіки

Олігофренопедагогіка користується сучасними методами педагогічних досліджень, зокрема:

- теоретичний аналіз педагогічних ідей;
- вивчення архівних документів;
- вивчення особових справ учнів і шкільної документації;

- педагогічне спостереження;
- дослідницька бесіда;
- різні види педагогічного експерименту;
- вивчення продуктів навчальної діяльності учнів;
- соціологічні методи дослідження (анкетування, соціометрія та ін.);
- психологічні методики дослідження;
- вивчення та узагальнення педагогічного досвіду.

Окрім того олігофренопедагогіка використовує методи спеціальної психології, математичної статистики, враховує результати клінічних досліджень.

2. Понятійно-категоріальний апарат корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

Олігофренопедагогіка є педагогічною наукою, тому вона користується багатьма загальними педагогічними поняттями, зокрема, освіта, виховання, навчання, методи, принципи, дидактика. Окрім цього олігофренопедагогіка є галуззю корекційної педагогіки, тому користується загальнодефектологічними поняттями, зокрема, корекція, компенсація, реабілітація, інтеграція, адаптація. Понятійно-категоріальний апарат олігофренопедагогіки є досить широким, він використовує також певні категорії спеціальної психології, медичні терміни, міжнаукові поняття.

Наведемо визначення окремих важливих для олігофренопедагогіки понять у алфавітному порядку.

Абілітація – первинне формування функцій і здібностей у дітей раннього віку з проблемами розвитку за рахунок створення спеціальних умов і соціального середовища.

Виховання - передача досвіду суспільних стосунків і формування духовної сфери особистості.

Використовується як у широкому (соціальному, педагогічному), так і вузькому розумінні.

Деменція – вид розумової відсталості (набуте слабоумство), при якому наявне порушення інтелектуальної діяльності в поєднанні з розладами емоційно-вольової сфери.

Державний стандарт спеціальної освіти – державний документ, що є базовим інструментом реалізації конституційного права на освіту дітей з особливими освітніми потребами і визначає вимоги до рівня їхньої освіченості. Державний стандарт визначає оптимальний зміст та обсяг навчального навантаження для дітей з особливими освітніми потребами у поєднанні з відповідною корекційно-розвитковою роботою.

Діти з вадами психофізичного розвитку – діти, що мають фізичні і (або) психічні порушення, які перешкоджають нормальному розвитку і

засвоєнню освітніх програм без спеціально створених умов, і впливають на весь психофізичний розвиток (складна структура порушення).

У якості синонімів використовують: діти з особливим освітніми потребами; діти, що потребують корекції психофізичного розвитку; діти з особливостями психофізичного розвитку; аномальні діти (застарілий термін).

Життєва компетентність - здатність дитини з особливими освітніми потребами застосовувати на практиці знання, досвід, суспільні цінності, базові навички комунікації і соціально-побутової адаптації, набуті у процесі навчання та комплексної реабілітації.

Затримка психічного розвитку – збірна за клінічними ознаками група різних варіантів відставання у психічному розвитку, які не характеризуються загальним психічним недорозвитком (як це має місце при олігофренії), але мають такі особливості інтелекту й особистості, які передусім не дозволяють дітям своєчасно і якісно оволодіти елементарними шкільними знаннями.

Індивідуальний підхід - це принцип навчання та засіб корекції, який передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей. Індивідуальний підхід здійснюється в умовах колективної роботи класу та однієї навчальної програми.

Інклюзія – це політика й процес, що дає можливість всім дітям брати участь у всіх програмах. Головний принцип інклюзії: *«Рівні можливості для кожного»*.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, і передбачає навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзивне навчання – комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими потребами шляхом організації їхнього навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

Інтеграція - спроба залучити учнів з особливими потребами до загальноосвітніх шкіл. Учень пристосовується до вимог школи.

Компенсація – складний процес перебудови функцій організму, внаслідок якого порушені функції замінюються збереженими.

Корекційна психопедагогіка - педагогіка, яка коригує психічну діяльність в разі її порушень у особистості та з урахуванням саме психічної патології будує процес навчання і виховання відповідних категорій людей.

Корекційна робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних вад учнів у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Корекційна спрямованість виховання – поєднання загальних виховних завдань із корекційними.

Корекційна спрямованість навчання – реалізація у процесі навчання фронтальних та індивідуальних корекційних цілей; поєднання дидактичних методів із спеціальними педагогічними прийомами, засобами корекції, що впливають на виправлення властивих учням з вадами інтелекту недоліків і сприяють їхньому інтелектуальному, фізичному розвитку та становленню особистості.

Корекційний педагог (вчитель-дефектолог) – педагогічний працівник, фахівець в галузі навчання, виховання і корекційної роботи з особами, які потребують корекції психофізичного розвитку.

Корекція – система педагогічних, психологічних і медичних заходів, спрямованих на послаблення і (або) подолання вад психофізичного розвитку учнів з психофізичними порушеннями у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості.

У вузькому розумінні цей термін означає поліпшення, виправлення вади (від лат. correctio).

Методи навчання – способи впорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на реалізацію завдань освіти. У спеціальних школах поєднуються із корекційними прийомами.

Навчання – цілеспрямована взаємодія вчителя і учнів, у процесі якої засвоюються знання, формуються вміння й навички.

Науково-методична робота - це цілісна, заснована на досягненнях педагогічної науки і передового досвіду та конкретному аналізі навчально-виховного процесу система взаємопов'язаних заходів, дій, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного вчителя і вихователя, на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу школи в цілому та на удосконалення навчально-виховного процесу, досягнення оптимального рівня освіти, виховання та розвитку школярів.

Олігофренія – вид розумової відсталості, який виникає внаслідок ураження центральної нервової системи у пренатальний, натальний періоди та ранньому дитинстві.

Олігофренопедагог – педагог в галузі навчання і виховання дітей з вадами інтелекту.

Олігофренопедагогіка – це педагогічна наука про сутність та закономірності освіти, навчання і виховання дітей з вадами інтелекту, шляхи корекції порушень їхнього психофізичного розвитку.

Освіта - цілеспрямована [пізнавальна](#) діяльність людей з отримання [знань](#), умінь та навичок або щодо їх вдосконалення. Процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості.

Педагогічна технологія – спеціальний набір форм, методів, способів, прийомів навчання і виховних засобів, що системно використовуються в освітньому процесі на основі декларованих психолого-педагогічних установок, що завжди призводять до досягнення прогнозованого освітнього результату з допустимою нормою відхилення.

Принципи навчання – основні положення, що визначають зміст, форми і методи організації навчального процесу відповідно до його загальних цілей і закономірностей.

Психолого-педагогічний супровід – професійна взаємопов'язана діяльність команди психологів, корекційних педагогів, вчителів із залученням батьків дитини в умовах спеціального, інклюзивного чи реабілітаційного закладу, спрямована на комфортне перебування дитини у закладі, її навчання, розвиток і соціалізацію.

Рання корекційно-педагогічна допомога – комплекс діагностичних, корекційно-розвиткових та організаційно-методичних заходів, спрямованих на створення оптимальних умов психічного та соціального розвитку дитини раннього віку з особливостями психофізичного розвитку, стимуляції її потенційних можливостей у процесі спеціально організованої взаємодії дитини з родиною та навколишнім світом.

Реабілітація – застосування комплексу заходів медичного, соціального, освітнього і професійного характеру з метою підготовки чи перепідготовки індивідуума до найвищого рівня його функціональних здібностей (згідно визначення ВООЗ).

Розвиток – процес і результат кількісних і якісних змін в організмі людини.

Розумова відсталість – стійке порушення пізнавальної діяльності на основі органічного ушкодження центральної нервової системи. Для означення категорії дітей з цією патологією використовують терміни: діти з вадами інтелекту, діти з вадами розумового розвитку, розумово відсталі діти.

Соціалізація – становлення особистості людини на основі засвоєння нею елементів суспільної культури і соціальних цінностей.

Соціальна адаптація – пристосування учня до умов життя і праці.

Спеціальна освіта – освіта у спеціальних закладах (школи, класи, реабілітаційні заклади), яка надається фахівцями і містить навчальний, виховний і корекційний компоненти.

Формування – процес становлення людини як соціальної істоти під впливом багатьох факторів – екологічних, соціальних, економічних, психологічних, політичних та інш.

3. Місце корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) в системі наук

Олігофренопедагогіка є педагогічною наукою, користується її термінологією, має із загальною педагогікою спільний предмет (виховання і розвиток особистості) і єдину мету.

Олігофренопедагогіка є галуззю корекційної педагогіки, реалізує спільну з іншими її галузями мету, використовує спільні категорії.

Разом з тим, олігофренопедагогіка – це самостійна наука, яка має свою концепцію, розв'язує певні завдання.

Клінічними основами олігофренопедагогіки слугують: анатомія, фізіологія і патологія людини; психопатологія; невропатологія; генетика; клініка розумової відсталості. Використання знань цих галузей допомагає у проведенні психолого-педагогічної діагностики, розробці корекційних програм, доборі методів роботи з розумово відсталими дітьми.

Досить тісно олігофренопедагогіка пов'язана із психологією розумово відсталого дитини, яка виконує роль психологічного фундаменту у навчанні, вихованні дітей, корекційній роботі з ними.

Олігофренопедагогіка використовує знання вікової і педагогічної психології, соціальної педагогіки і психології.

Сама ж олігофренопедагогіка слугує базою для спеціальних методик навчання і виховання учнів з вадами інтелекту.

4. Перспективи наукових досліджень корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки)

В травні 2013 року 66-та сесія Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я прийняла резолюцію WHA66.9, якою схвалюється Всесвітня доповідь про інвалідність, випущена ВООЗ та Всесвітнім банком у 2011 р. (до слова, за останні 40 років такий документ опубліковано вперше) [4]. У доповіді зазначається, що на разі в світі понад один мільярд осіб є інвалідами, що складає близько 15% світового населення. Зауважимо, що до цього часу прийнято було вважати, що кількість таких осіб у світі сягає не більше 10%. Автори доповіді наголошують, що чисельність осіб з обмеженими можливостями життєдіяльності повсякчас зростає, хоча часто такі люди є невидимими у статистиках розвитку.

Україна, як і все світове товариство, в останні роки приділяє велику увагу проблемам інтеграції осіб з особливостями розвитку у систему суспільних стосунків. У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки» передбачено ряд завдань, спрямованих на оптимізацію освіти дітей з особливими потребами [3]. Зокрема, розроблення методики раннього виявлення та проведення діагностики дітей з особливими потребами; збереження і вдосконалення мережі спеціальних навчальних закладів; створення нових моделей та форм організації освіти для осіб з особливими освітніми потребами; відкриття дошкільних груп компенсуючого типу для дітей з особливими потребами у сільській місцевості; розширення практики інклюзивного та інтегрованого навчання у дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах дітей та молоді з особливостями психофізичного розвитку; пріоритетне фінансування

та навчально-методичне і матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів, що надають освітні послуги таким особам; забезпечення архітектурної, транспортної та інформаційної доступності освітніх закладів для навчання дітей цієї категорії.

Розв'язання поставлених завдань великою мірою залежить від наукових досліджень, що здійснюються у корекційній педагогіці та спеціальній психології.

У постановах Міністерства освіти і науки України щодо затвердження переліку паспортів у галузі педагогічних і психологічних наук визначені паспорти спеціальностей **13.00.03 – Корекційна педагогіка** та **19.00.08 – Спеціальна психологія** [5]. Відповідно у постанові описані формули спеціальностей та актуальні напрями досліджень. Наведемо їх.

Корекційна педагогіка – наука про закономірності та особливості освіти, навчання, виховання і підготовки до самостійного життя як умови успішної інтеграції в суспільство осіб з відхиленнями психофізичного розвитку [5].

Напрями досліджень

1. Сучасні технології та методики корекційного навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку.
2. Особливості трудового, фізичного, естетичного, громадянського, правового, морального виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку.
3. Науково-теоретичні основи диференційованого навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.
4. Педагогічна діагностика розвитку дітей з психофізичними вадами.
5. Загальнотрудове та професійно-трудове навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку.
6. Теоретичні та методичні засади інтегрованого навчання дітей з вадами психофізичного розвитку.
7. Педагогічне забезпечення процесу соціалізації осіб з порушеннями психофізичного розвитку.
8. Педагогічне забезпечення процесу післяшкільної адаптації осіб з психофізичними вадами до нових умов життєдіяльності.
9. Корекційне навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку дошкільного віку.
10. Розробка нових моделей реабілітаційної допомоги дітям-інвалідам та дітям з особливостями психофізичного розвитку.
11. Педагогічні системи освітньо-виховних закладів для осіб з порушеннями психофізичного розвитку.
12. Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації фахівців з напрямку «Корекційна освіта».
13. Становлення та розвиток теорії та практики навчання і виховання осіб з порушеннями психофізичного розвитку в Україні.

14. Компаративний аналіз становлення, розвитку сучасного стану вітчизняної та зарубіжної корекційної педагогіки.

15. Проблеми корекційної андрагогіки.

16. Педагогічна спадщина вітчизняних та зарубіжних вчених-дефектологів.

Спеціальна психологія – наука, що вивчає закономірності та особливості психічного розвитку осіб з психофізичними порушеннями на різних вікових етапах [5].

Напрями досліджень

1. Методологічні, теоретико-психологічні та технологічні основи діагностики, прогностики та корекції психосоціального розвитку різних категорій осіб з обмеженими можливостями здоров'я (суттєві порушення зору, слуху, мовлення, пізнавальної та емоційно-вольової сфери, опорно-рухового апарату, соматики).

2. Вікові особливості психічного розвитку осіб з психофізичними вадами різних нозологій.

3. Психологічні особливості основних видів діяльності (гра, навчання, праця) та спілкування осіб з порушеннями у розвитку.

4. Психологічний супровід процесу формування особистості дитини з вадами психофізичного розвитку у різних виховних освітніх та реабілітаційних в умовах (спеціальні та інтегровано-інклюзивні освітні заклади, реабілітаційні центри, сім'я тощо).

5. Комплексна діагностика та психокорекція психічних станів осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

6. Психологічні особливості діяльності фахівців в галузі корекційної освіти та реабілітології, психопрофілактика їх професійного вигорання та деформації.

7. Формування спеціальної психологічної компетентності фахівців, які працюють з особами, що мають порушення психофізичного розвитку (корекційні педагоги-дефектологи, реабілітологи, лікарі, соціальні працівники).

8. Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації психологів за спеціалізацією «спеціальна та медична психологія».

9. Психологія порушень, профілактики та корекції соціальної поведінки при вадах психофізичного розвитку особистості.

10. Психологія особистісно та компетентісно орієнтованої освіти осіб з обмеженими можливостями здоров'я з урахуванням реальних перспектив їх соціальної адаптації.

11. Порівняльний аналіз сучасного стану спеціальної психології в Україні та зарубіжжі.

12. Історія розвитку спеціальної психології в Україні.

13. Проблеми спеціальної психології у спадщині видатних вітчизняних і зарубіжних вчених.

14. Соціальна психологія формування гуманного ставлення до осіб з вадами психофізичного розвитку.

15. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу, самоактуалізації та самореалізації осіб з обмеженнями життєдіяльності.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення корекційної психопедагогіки.
2. Порівняйте терміни «корекційна психопедагогіка» і «олігофренопедагогіка».
3. Що спричинило виникнення терміну «корекційна психопедагогіка»?
4. Що є предметом вивчення олігофренопедагогіки?
5. Із яких розділів складається шкільна олігофренопедагогіка?
6. Які завдання розв'язує олігофренопедагогіка?
7. Які методи наукових досліджень використовує олігофренопедагогіка?
8. Що є понятійно-категоріальним апаратом олігофренопедагогіки?
9. Яке місце посідає олігофренопедагогіка у системі педагогічних наук? З якими науками вона пов'язана?
10. Назвіть перспективні напрямки наукових досліджень корекційної психопедагогіки.

Тема 1.2. Діти з вадами інтелекту як об'єкт вивчення, виховання та навчання

План

5. Сучасні психолого-педагогічні класифікації розумової відсталості
6. Психолого-педагогічна характеристика осіб з вадами інтелекту
7. Склад учнів спеціальної (допоміжної) школи та спеціальних класів у загальноосвітніх навчальних закладах
8. Протипоказання до зарахування у спеціальну (допоміжну) школу

Література

1. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник / С.П. Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.
2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
3. Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10>.
4. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового

розвитку [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93>.

5. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина I. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.

6. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини: Підручник / В.М.Синьов, М.П.Матвєєва, О.П.Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359 с.

7. Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема. Навчальний посібник / В.М.Синьов. – К.: ДІА, 2007. – 120 с.

8. Спеціальна педагогіка: Понятійно - термінологічний словник / За ред. академіка В.І.Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

1. Сучасні психолого-педагогічні класифікації розумової відсталості

Розумова відсталість – стійке порушення пізнавальної діяльності на основі органічного дифузного ушкодження центральної нервової системи.

У вітчизняній спеціальній психології розумову відсталість визначають лише за наявності одночасно трьох ознак:

- 1) провідним дефектом є *порушення пізнавальної діяльності*;
- 2) *порушення є стійким, тобто незворотнім*;
- 3) в основі порушення є *органічне ураження кори головного мозку* дифузного характеру.

У деяких закордонних спеціальних психологіях розумова відсталість визначається і без третьої ознаки – наявності органічного ураження, а у випадках глибокої педагогічної занедбаності. Проте, ми не будемо аналізувати ці погляди у підручнику.

До групи розумово відсталих належать особи з клінічними діагнозами, які згідно сучасної Міжнародної класифікації хвороб (МКХ - 10) позначаються відповідними шифрами:

- F - розумова відсталість;*
- F 70 - легка розумова відсталість;*
- F 71 - помірна розумова відсталість;*
- F 72 - важка розумова відсталість;*
- F 73 - глибока розумова відсталість;*
- F 78 - інша розумова відсталість;*
- F 79 - неуточнена розумова відсталість.*

Окрім основного діагнозу можуть бути супутні психіатричні проблеми:

- F 7x.0 - мінімальні поведінкові відхилення або їхня відсутність;*
- F 7x.1 - значні поведінкові відхилення, що потребують уваги або лікувальних заходів;*
- F 7x.8 - інші поведінкові відхилення;*
- F 7x.9 - поведінкові відхилення не визначені.*

Згідно сучасної Міжнародної класифікації хвороб (МКХ - 10) за складністю й виразністю порушення розумову відсталість поділяють на **чотири ступені**, які співвідносяться з відповідним інтелектуальним коефіцієнтом (IQ):

- легка розумова відсталість (дебільність) (F 70) – IQ = 50 - 69;
- помірна розумова відсталість (легка імбецильність) (F 71) - IQ = 35 - 49;
- важка розумова відсталість (виразна імбецильність) (F 72) - IQ = 20 - 34;
- глибока розумова відсталість (ідіотія) (F 73) - IQ = 0 - 19.

Розумова відсталість поділяється на два види: олігофренія і деменція.

Види розумової відсталості

Олігофренія виникає в результаті мозкових захворювань у період внутрішньоутробного розвитку, в ранньому дитинстві чи як наслідок пологових травм. У дітей – олігофренів недорозвиненими є вищі форми пізнавальної діяльності. Олігофренія характеризується відсутністю прогресивності, тобто у дитини в процесі її розвитку розумова відсталість не прогресує. За спеціально організованих умов дитина – олігофрен здатна оволодіти певними знаннями, вміннями і навичками, досягнути певного рівня розвитку.

Причинами олігофренії можуть бути:

- 1) неповноцінність генеративних клітин батьків, обумовлена спадковістю або пов'язана із зовнішніми шкідливостями;
- 2) шкідливості, що діють на зародок і плід у період внутрішньоутробного розвитку: інфекції (червінка, грип, токсоплазмоз); інтоксикації; гормональні порушення вагітної; несумісність антигенних властивостей крові матері й дитини; механічні впливи на зародок і плід;
- 3) шкідливості, що діють під час пологів або у перші роки життя дитини: пологові травми; асфіксія; глибока недоношеність чи переношеність дитини; мозкові інфекції (менінгіт, енцефаліт); інтоксикації; травми головного мозку.

Олігофренія поділяється на декілька груп (класифікація М.С.Певзнер), які відрізняються патофізіологічною, клінічною і психологічною характеристикою.

Класифікація олігофренії за М.С.Певзнер:

- неускладнена олігофренія;
- олігофренія, ускладнена переважанням збудження над гальмуванням;
- олігофренія, ускладнена переважанням гальмування над збудженням;
- олігофренія, ускладнена грубим порушенням особистості, різкою зміною потреб і мотивів;
- олігофренія, ускладнена частковим порушенням слуху, мовнослухової системи, моторики.

Деменція виникає на більш пізньому етапі розвитку дитини внаслідок перенесеного захворювання центральної нервової системи після трьох років або плинного захворювання мозку, що розпочалося у дошкільному, молодшому шкільному чи підлітковому віці.

Деменція може бути непрогресивною - внаслідок травматичних пошкоджень головного мозку, менінгітів, енцефалітів. Проте є і такі дементні діти, які страждають на плинне захворювання головного мозку. До прогресивних форм деменції відносяться: епілептична; шизофренічна; ревматична; сифіліс головного мозку.

Кожен вид, форма чи ступінь розумової відсталості має як спільні, так і відмінні особливості. Урахування сучасних класифікацій дозволяє обрати для дитини відповідний заклад; розробити адекватну програму розвитку; підібрати правильні засоби та методи навчального, виховного і корекційного впливу.

2. Психолого-педагогічна характеристика осіб з вадами інтелекту

Психолого-педагогічна характеристика дітей за ступенями розумової відсталості

Легкий ступінь розумової відсталості (дебільність)

Діти-дебіли є основним контингентом спеціальної (допоміжної) школи для дітей з порушеннями розумового розвитку, оскільки рівень їхнього розвитку, за умови проведення корекційної роботи, дозволяє їм оволодіти певним освітнім рівнем і нескладними професійними навичками.

Найбільш несформованими (у порівнянні з нормальними однолітками) у дітей з легким ступенем розумової відсталості виявляються вищі психічні процеси (мислення, мовлення, пам'ять), хоча й інші (увага, сприймання, відчуття) можуть бути недорозвиненими.

У цієї категорії дітей мислення є конкретним, стереотипним, некритичним, обмежується безпосереднім досвідом і необхідністю забезпечення нагальних потреб; операції мислення, вміння встановлювати причинено-наслідкові зв'язки є несформованими.

Діти-дебіли оволодівають мовленням з деякою затримкою, проте здатні використовувати його у своєму щоденному спілкуванні, підтримувати розмови на побутову тематику, брати участь у бесіді. Мовлення цих дітей характеризується загальним недорозвитком, що виражається у порушенні всіх його сторін, зокрема, фонетико-фонематичних та граматичних порушеннях, обмеженні словникового запасу, недостатності розуміння слів та неадекватному їх вживанні, несформованості зв'язного мовлення. Доволі часто системні порушення усного мовлення відображаються й на оволодінні письмом та читанням.

Обсяг запам'ятовування дітей-дебілів є звуженим, мнемічні процеси - уповільненими, нестійкими, через що страждає і якість запам'ятовування: воно є неточним, фрагментарним, поверховим, не опосередковується мисленням.

Довільна увага дітей є недорозвиненою; порушеними є і такі її властивості, як: цілеспрямованість, концентрація, стійкість. Ці діти характеризуються підвищеною розсіяністю, невмінням утримувати увагу на будь-якій діяльності тривалий час. Це створює їм підвищені труднощі під час оволодіння шкільною програмою, елементами самообслуговування, трудовими операціями.

Недостатній розвиток сприймання цих дітей не дозволяє їм оволодіти правильними уявленнями про навколишній світ, адже їхнє сприймання є фрагментарним, нецілеспрямованим, звуженим, уповільненим, результати сприймання не осмислюються.

Емоції дітей-дебілів є недостатньо диференційованими, часто нестійкими, хоча й адекватними у доступних їхньому розумінню ситуаціях. Через недорозвиток мислення дуже важко і повільно у цієї категорії дітей формуються вищі почуття: гностичні, моральні, естетичні тощо.

Діти з цим ступенем інтелектуального недорозвитку складають основний контингент спеціальних дошкільних закладів і шкіл. Вони можуть оволодіти спеціальною програмою навчання за умови поєднання навчальної і виховної роботи з корекційною, яку здійснюють корекційні педагоги (олігофренопедагоги). В умовах спеціальної школи діти також оволодівають певними професіями, які забезпечують їм у подальшому самостійне життя.

Помірний ступінь розумової відсталості (легка імбецильність)

Помірна розумова відсталість характеризується несформованими пізнавальними процесами. Мислення у таких дітей є конкретним, непослідовним, інертним; діти є практично не здатними до утворення абстрактних понять. Вони не вміють своєчасно користуватись вже засвоєними діями, не обдумують свої вчинки, не передбачають результат. Ці діти повільно утворюють логічні зв'язки і зазвичай краще запам'ятовують те, що безпосередньо пов'язується з задоволенням їхніх фізіологічних потреб.

Особи з таким ступенем розумової відсталості мають значний недорозвиток мовлення. Словниковий запас досить бідний, наявні аграматизми. Активний словник є значно меншим, ніж пасивний, але використання з пасивного словника слів дітьми даної групи спостерігається досить рідко. Ці діти краще розуміють звернене мовлення. Самостійно побудувати складну мовленнєву конструкцію не можуть; хоча й здатні повторити мовленнєві висловлювання інших.

Пам'ять у дітей цієї категорії формується досить повільно, матеріал запам'ятовується лише після багаторазових повторень, швидко забувається. Знання погано використовуються на практиці. Поряд з цим у деяких імбецилів відмічають випадки надзвичайно розвиненої пам'яті на цифри, дати, події, імена тощо (так звана гіпертрофія пам'яті).

Спостерігаються й значні порушення уваги. Вона швидко розсіюється, діти повільно концентруються, часто відволікаються на другорядні ознаки, не вміють довго її утримувати на одній діяльності. Слабка активна увага перешкоджає досягненню будь-якої поставленої мети, навіть елементарної.

Розвиток навичок самообслуговування та функцій рухового апарату також відстає, таким людям впродовж всього життя потрібна допомога і контроль. Рухи є уповільненими, вайлуватими; моторна недостатність спостерігається практично у всіх дітей даної групи. Вони мають значні труднощі при переключенні рухів, швидкій зміні поз і дій. Найчастіше виникають труднощі при виконанні дій, які вимагають диференційованих рухів пальців.

Досить яскраво недоліки пізнавальних процесів проявляються у цієї категорії дітей при формуванні у них навичок читання, письма, рахунку. Вихованці не здатні зрозуміти прочитане (хоча інколи навчаються технічно правильно відтворювати текст), допущені помилки ними не помічаються, і, отже, не виправляються. Вони можуть навчитись рахувати у межах 10, інколи в межах 100 на наочному матеріалі, але абстрактний рахунок, навіть у межах першого десятка, є для них переважно недоступним.

У процесі спеціальної корекційно-виховної роботи діти можуть оволодіти деякими базовими навичками самообслуговування. Спеціально розроблені навчальні програми відповідають сповільненому характеру навчання з невеликим обсягом матеріалу, який потрібно засвоїти. У зрілому віці люди з помірною розумовою відсталістю зазвичай спроможні виконати просту практичну роботу, якщо при цьому їм даються доступні вказівки і організовується контроль її виконання. Повністю незалежне проживання дорослої людини з помірною розумовою відсталістю здебільшого є неможливим. Проте такі люди є цілковито мобільними та фізично активними. Більшість з них здатні встановлювати контакти, спілкуватись з іншими людьми, бути залученими до простих соціальних дій.

Важкий ступінь розумової відсталості (виразна імбецильність)

Ця категорія дітей подібна до групи дітей з помірною розумовою відсталістю за клінічною картиною та ознаками органічного ураження центральної нервової системи. Так само, як і для осіб з помірною розумовою відсталістю, для них характерним є низький рівень засвоєння різних навичок. У більшості з них спостерігаються низький рівень розвитку моторики, порушення координації рухів, наявність інших відхилень, обумовлених органічними порушеннями головного мозку. Частина дітей цієї групи не вміють самотійно пересуватись.

Спостерігається значне порушення вищих психічних функцій. Вони запам'ятовують лише ту діяльність або ті явища чи процеси, які викликають у них позитивні емоційні переживання. Увага не концентрується, вони можуть відволікатись на будь-які, навіть незначні і другорядні подразники. Вони не можуть зробити навіть елементарних висновків або узагальнень. Як правило, інтелектуальні порушення супроводжуються вираженою неврологічною патологією: паралічами, парезами, гіперкінезами.

Ця категорія осіб є нездатною до оволодіння навіть елементарними знаннями з рахунку, письма, читання. Робота з ними полягає у розвитку і простому тренуванні необхідних навичок самообслуговування та санітарної гігієни, соціальної адаптації і виконання елементарних трудових операцій. Проте через моторну незграбність та грубі порушення пізнавальної діяльності їм для цього потрібно набагато більше часу. Частині з них навіть після тривалих тренувань не вдається оволодіти такими дрібними рухами, як застібання гудзиків, шнурування, накладання одного предмету на інший тощо. Самостійно використати навіть натреновані знання діти цієї категорії в більшості випадків не зможуть.

У дітей цієї групи не має достатнього для спілкування словникового запасу, що значно ускладнює їхню соціалізацію. У своєму мовленні вони використовують лише найбільш знайомі слова і мовленнєві штампи, заучені граматичні конструкції, часто при цьому не усвідомлюючи їхнього змісту. При спілкуванні використовують додаткові невербальні форми комунікації – жести, міміку, окремі звуки, якими висловлюють свої бажання і потреби. Краще ідуть на контакт зі знайомими людьми, завдяки чому після тривалих тренувань у них вдається сформувати елементи соціалізованих емоцій.

Принципова відмінність між помірною та важкою розумовою відсталістю полягає в тому, що у останніх є виразні моторні відхилення або інші клінічні прояви, які свідчать про глибинне органічне ураження. Відхилення, притаманні цій категорії осіб, не дозволяють їм самостійно, без спеціальної опіки, жити у соціальному середовищі.

Глибокий ступінь розумової відсталості (ідіотія)

Це найважчий ступінь розумової відсталості, при якому органічно уражається не лише кора головного мозку, а й частково підкірка, що призводить до грубого порушення фізичного та психічного розвитку.

Більшість з ідіотів є малорухомими або значно обмеженими в моторних можливостях, страждають на хронічні захворювання внутрішніх органів, енурез, енкопрез тощо. Їхні потреби й дії мають примітивний характер, рухові реакції є хаотичними, нецілеспрямованими.

При цьому ступені пізнавальна діяльність є повністю несформованою. Діти ніяк не реагують на оточуючих, навіть сильним звуком і яскравим світлом не можна привернути їхню увагу і утримувати її хоча б деякий час. Вони часто не впізнають рідних, близьких, реагують лише на тих людей, які постійно працюють з ними; здатні розуміти лише прості форми невербального спілкування, в основі яких лежать реакції отримання задоволення, не можуть опанувати елементарними навичками самообслуговування, не вміють піклуватись про себе і потребують постійної допомоги, опіки і контролю. Окремі з них можуть навчитись самостійно їсти.

У них порушені смакові і нюхові відчуття, в результаті чого вони можуть їсти неїстівні предмети і практично не реагувати на різкі запахи. Емоційні реакції у них практично відсутні. Емоції не є показником стану такої дитини. Про її стан не можна зрозуміти за виглядом її обличчя, позою, рухами. У них часто виникають афективні спалахи, під час яких вони можуть

битися головою об стіну, кусати собі руки, бити п'ятками об підлогу, викручувати пальці тощо. Через пониженою больову чутливість такі рани не викликають у них дискомфорту. Одні з них є апатичними, повільними, інші - навпаки, злобливими, агресивними, дратівливими.

Поведінка дітей-ідіотів повністю залежить від зовнішніх стимулів, є нецілеспрямованою, неусвідомленою (польова поведінка).

Діти з цим ступенем інтелектуального недорозвитку знаходяться на утриманні дорослих (вдома або у спеціальних закладах), оскільки мають статус інвалідів.

Психолого-педагогічна характеристика розумової відсталості за видами

Олігофренія

У ***дітей з неускладненою олігофренією*** найбільш порушеними є складні форми пізнавальної діяльності. Відповідно корекційна робота з такими дітьми має спрямовуватись передусім на розвиток їхнього мислення, мовлення, збагачення кола уявлень, формування самосвідомості та довірливості поведінки.

У ***дітей з олігофренією, ускладненою порушенням динаміки нервових процесів***, недорозвиток пізнавальної діяльності поєднується із порушеннями у діяльності та поведінці. Тому у корекційній роботі на перше місце виступає зміцнення та врівноваження нервових процесів, а потім виправлення вад пізнавальної сфери (М.П.Матвеева). Вагомим для корекційної роботи з цією категорією дітей є організація охоронного режиму, загартовуючи процедури, поєднання корекційно-виховної роботи з лікуванням згідно з порадами лікаря.

У ***дітей з олігофренією, ускладненою психопатоподібним або лобним синдромом***, крім органічного пошкодження кори головного мозку, первинно порушені й ділянки мозку, що відповідають за регуляцію емоцій. У корекційній роботі з цими дітьми вагомим значення набуває встановлення правильного контакту з дітьми; регламентація їхнього життя і діяльності; контроль за виконанням вимог; поступове формування самоконтролю, довірливості психічних процесів; розвиток критичності мислення й самосвідомості; формування соціальних потреб та інтересів. Доцільним для таких дітей є психологічна корекція на спеціальних заняттях із фахівцем.

У корекційній роботі слід враховувати й особливості дітей, у яких олігофренія ускладнена частковим порушенням слуху, мовнослухової системи, моторики. Так, ***діти-олігофрени з грубими порушеннями мовлення*** важко оволодівають звуковим аналізом і синтезом, лексичною й граматичною будовою мовлення, що у свою чергу обумовлює труднощі засвоєння не лише письма й читання, а й математики, праці, географії, історії тощо; ускладнює розуміння інструкцій і усні відповіді на уроках; погіршує спілкування. У навчанні цих дітей необхідно поєднувати вербальні методи із наочністю; формувати лексику і граматику, фонематичний аналіз і синтез.

Індивідуальний підхід вчителя до цієї категорії дітей має поєднуватись із ґрунтовною роботою логопеда.

Діти-олігофрени з руховими порушеннями важко оволодівають навичками письма, їм властива скутість рухів, погана моторика, недостатня координованість рухів, невміння розподіляти м'язові зусилля. Ізольовані рухові дії виконуються з багатьма помилками у комплексних діях. Підвищення темпу роботи збільшує кількість помилок. Корекційна робота з такими дітьми розпочинається з виконання завдань спільно з вчителем з поступовим переходом до самостійної роботи під контролем і регуляцією педагога. Дітей вчать координувати та диференціювати рухи. Рухове навантаження, завдання на уроках, які вимагають роботи дрібної моторики руки, вчитель має добирати для таких учнів індивідуально, з урахуванням особливостей рухової сфери. Доцільними є заняття з психологом, лікарем ЛФК.

У **дітей-олігофренів з порушеннями зорового сприймання і просторової орієнтації** великі труднощі проявляються вже з перших днів на уроках мови та математики. Вони плутають букви й цифри, не бачать рядків, погано орієнтуються на аркуші, у просторі та у власному тілі. Якщо ці порушення обумовлені локальним пошкодженням певних ділянок мозку, то для таких дітей розробляють індивідуальні програми навчання з тих предметів, засвоєнню яких найбільше перешкоджають проблеми дітей.

Деменція

Дітям з травматичною деменцією властива висока виснажливість, вразливість нервової системи, погане перенесення фізичного дискомфорту. Швидка втома від розумової праці та монотонної діяльності може призвести до нудоти, головного болю, запаморочення, роздратування, вередливості. Тому в корекційній роботі слід враховувати динаміку втомлюваності дитини; дозувати розумові навантаження, чергуючи їх з відпочинком; зміцнювати нервову систему дитини.

Провідним дефектом при **деменції, що виникла внаслідок менінгоенцефалітів**, є порушення мотиваційного та організаційного компонентів розумової діяльності. Такі діти уникають інтелектуальної праці, не цікавляться навчанням. Їм часто властиві патологічні потяги: kleptomania, гіперсексуальність, дромоманія та ін. Тому основним завданням корекційної роботи є виховання соціальних потреб, інтересів, формування цілеспрямованості діяльності, довільності поведінки, самоконтролю; організація постійного педагогічного контролю для запобігання порушенням моральних і правових норм (М.П.Матвеева).

Педагогічний вплив на дітей з плинною деменцією обов'язково має поєднуватись із лікуванням (адже хвороба триває), психологічною допомогою. У корекційній роботі враховується вид плинної деменції.

У **дітей з епілептичною деменцією** на перше місце виступає погана пам'ять, швидке забування, неохайність у побуті та праці; доволі часто виробляється педантизм, надмірна точність, бережливість. Їхнє мислення є доволі уповільненим та інертним. Їм властиві й певні особливості емоційно-

вольової сфери, зокрема, у них переважає пригнічений настрій, вони можуть бути злопам'ятними, ревливими, схильними до періодичних змін настрою, роздратованості. Рисою дітей з епілептичною деменцією є подвійність поведінки: улесливість та запобігання перед сильними, деспотизм до слабких. У роботі з цими дітьми, з одного боку, слід коригувати їхню погану пам'ять, надмірну інертність, роздратованість, а, з другого – підтримувати їхню працелюбність і охайність. Вчитель має слідкувати за поведінкою цих дітей, не допускаючи або коригуючи прояви її подвійності (С.Я.Рубінштейн). Особливу увагу необхідно приділити формуванню колективних стосунків у класі, де є такий учень.

У *дітей з шизофренічною деменцією* спостерігається розрив між практичним та абстрактним інтелектом. Часто через сповільнене формування моторики ці діти невзможі засвоїти елементарні навички самообслуговування, виявляють безпорадність у простих життєвих справах. Цим дітям може бути властива певна аутичність, емоційна холодність, схильність до фантазування. Дітей з шизофренічною деменцією необхідно залучати до активної взаємодії з однолітками; не давати їм зосереджуватись на власних фантазіях; навчати виконувати практичні дії з самообслуговування, фізичної праці.

Навчаючи *дітей з деменцією при гідроцефалії*, слід організовувати осмислене засвоєння матеріалу, оскільки збереженість у них механічного запам'ятовування часто перешкоджає свідомості навчання та застосування знань у практиці. Такі діти швидко втомлюються розумово й фізично, тому слід пам'ятати про охоронний режим, оздоровчі заходи.

Деменція внаслідок ревматизму центральної нервової системи призводить до виникнення у дітей дуже низької працездатності, заниженої самооцінки, тривожності. Такі діти відрізняються нестійкою увагою, несформованістю розумових операцій, швидким забуванням; втомлюваністю, надмірною метушливістю, рухливістю, ранимістю. Цим дітям властиві гіперкінези – насильницькі рухи, які виникають через хвилювання, втому або напруження. Корекційна робота з такими дітьми має спрямовуватись на зміцнення нервової системи, зниження рівня їхньої тривожності. Вагомого значення набуває спокійний тон вчителя, щадячий вибір навчального і трудового навантаження. З такими дітьми має працювати й психолог з метою формування у них навичок розслаблення, зниження рівня переживань.

3. Склад учнів спеціальної (допоміжної) школи та спеціальних класів у загальноосвітніх навчальних закладах

Направлення дітей до спеціальних загальноосвітніх (допоміжних) шкіл здійснюється за бажанням батьків (осіб, що їх замінюють) на підставі висновків відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій.

Склад учнів допоміжної школи визначається «Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (2008 р.). Згідно цього документу (пункт 3.5.2) до спеціальної школи (школи-

інтернату) для розумово відсталих дітей зараховуються розумово відсталі діти 6(7) років та діти з відповідним діагнозом з такими медичними показаннями:

- легка розумова відсталість;
- помірна розумова відсталість;
- органічна деменція різного походження, яка відповідає легкій та помірній розумовій відсталості.

Направленню до спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (школи, класу) для розумово відсталих дітей (допоміжна школа) підлягають розумово відсталі діти, які навчались у 1-2-х класах загальноосвітньої школи, так і ті, які не навчались.

Діти з легким ступенем розумової відсталості є основним контингентом спеціальної (допоміжної) школи.

Для учнів з помірною розумовою відсталістю створюються окремі класи в спеціальних школах.

Діти з вадами інтелекту зараховуються до спеціальних класів загальноосвітніх шкіл відповідно до медичних показань та протипоказань, визначених «Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» для спеціальних шкіл. Організація роботи в цих класах здійснюється аналогічно до допоміжної школи.

4. Протипоказання до зарахування у спеціальну (допоміжну) школу

Згідно «Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (2008 р.) (пункт 3.5.2) направленню до спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (школи, класу) для розумово відсталих дітей (допоміжна школа) не підлягають діти:

- з тяжкою, глибокою розумовою відсталістю, органічною деменцією різного походження з вираженою дезадаптацією, відсутністю навичок самообслуговування);
- з психічними захворюваннями, у яких окрім розумової відсталості спостерігаються інші важкі нервово-психічні порушення;
- з розумовою відсталістю або органічною деменцією з вираженими і стійкими психопатоподібними розладами;
- з розумовою відсталістю з частими денними або нічними судомними нападами;
- з шизофренією із стійкими психотичними розладами;
- стійким денним і нічним енурезом, енкопрезом;
- із різними відхиленнями у психічному розвитку, пов'язаними з первинним порушенням функцій слуху, зору, моторики;

- із затримкою психічного розвитку, пов'язаною із залишковими явищами органічних уражень головного мозку або соціальною (педагогічною) занедбаністю.

Програма допоміжної школи не розрахована на ці категорії учнів. Окрім цього вони потребують певних видів допомоги (лікувальної, психологічної, соціальної), не передбачених цією школою. Названі категорії дітей є контингентом інших закладів: спеціальні школи інших типів, навчально-реабілітаційні та реабілітаційні центри, дитячі будинки-інтернати, лікарні, індивідуальне навчання.

Контрольні запитання

1. За якими ознаками класифікується розумова відсталість?
2. У чому полягає значення сучасних психолого-педагогічних класифікацій розумової відсталості для практики спеціальної освіти?
3. Яким є склад учнів спеціальної (допоміжної) школи? Хто його визначає?
4. Хто з розумово відсталих учнів підлягає зарахуванню у спеціальні класи загальноосвітніх навчальних закладів?
5. Які категорії учнів не підлягають навчанню у спеціальній (допоміжній) школі? Чому?

Тема 1.3. Система закладів для дітей з вадами інтелекту в Україні

План

1. Принципи побудови системи спеціальних закладів дітей з вадами психофізичного розвитку
2. Диференційована система спеціальних закладів для осіб з вадами інтелекту в Україні
3. Спеціальна (допоміжна) школа як основний тип закладів для розумово відсталих дітей
4. Місце в системі спеціальних закладів навчально-реабілітаційних центрів, спеціальних та інклюзивних класів

Література

1. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
2. Положення про навчально-реабілітаційний центр [Електронний ресурс] // Режим доступу : // zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93.
3. Положення про спеціальні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1412-10>.
4. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового

розвитку [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93>.

5. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах // Урядовий кур'єр. – 20.08.2011. - № 153. – С. 3.

6. Про організаційно-методичні засади забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://osvita.ua/legislation/other/36815/>.

7. **Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина I. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.**

1. Принципи побудови системи спеціальних закладів дітей з вадами психофізичного розвитку

Система спеціальної освіти – це сукупність різних типів закладів, які забезпечують відповідну освіту, виховання, корекційну роботу, соціальну допомогу дітям з вадами психофізичного розвитку.

Організація спеціальних закладів ґрунтується на певних принципах. Частина з них є загальними для побудови загальноосвітніх закладів України. Це, зокрема:

- державний характер освіти;
- єдина перспективна мета;
- наступність у ланках освіти;
- загальність і обов'язковість навчання;
- доступність закладів;
- урахування вікових особливостей дитини;
- відокремлення закладів від політики, церкви.

Проте слід враховувати і спеціальні принципи, які стосуються осіб з вадами психофізичного розвитку. Це, зокрема:

- диференційованість закладів залежно від категорії порушення, ступеня інтелекту;
- поєднання загальноосвітнього і професійно-трудоного навчання;
- корекційна спрямованість навчання і виховання.

2. Диференційована система спеціальних закладів для осіб з вадами інтелекту в Україні

Більша частина спеціальних закладів підпорядковується Міністерству освіти і науки. Другу ланку складають заклади Міністерства праці та соціальної політики; третю – заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я. У кожній ланці своя мета, яка передусім зорієнтована на можливості дитини та реалізацію її потреб. Заклади системи Міністерства

освіти і науки покликані забезпечувати навчально-виховну і корекційну роботу. Заклади Міністерства праці та соціальної політики проводять соціальну роботу, здійснюють догляд за розумово відсталими особами. Заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я, передусім оздоровлюють дітей, забезпечують лікувально-корекційну роботу.

При виборі для дитини закладу враховуються такі **показники**:

- вік дитини;
- категорія порушення;
- інтелектуальний ступінь;
- конкретний клінічний діагноз;
- особливості психофізичного розвитку;
- рівень знань, вмінь і навичок;
- потреби і можливості дитини;
- налаштованість сім'ї, її участь у вихованні дитини.

Залежно від цього дитині рекомендують заклад певного типу.

Заклади, підпорядковані Міністерству освіти і науки

- 1) спеціальні дошкільні заклади для дітей з вадами розумового розвитку;
- 2) спеціальні групи при загальноосвітніх ДНЗ (групи компенсуючого типу);
- 3) спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати) I-II-го ступеня для дітей з вадами розумового розвитку (допоміжні школи);
- 4) спеціальні класи при загальноосвітніх школах;
- 5) інклюзивні класи при загальноосвітніх школах;
- 6) спеціальні (допоміжні) класи при школах (школах-інтернатах) для дітей з вадами зору, слуху, опорно-рухового апарату, до яких зараховуються діти з комплексними вадами (наприклад, розумово відсталі сліпі діти; розумово відсталі діти з ДЦП та ін.);
- 7) навчально-реабілітаційні заклади;
- 8) спеціальні групи при ПТУ.

Контингент цих закладів складають переважно діти із легким ступенем інтелектуальної недостатності.

Заклади, підпорядковані Міністерству праці та соціальної політики

- 1) дитячі будинки та будинки-інтернати для дітей-інвалідів (помірний, важкий та глибокий ступені розумової відсталості);
- 2) реабілітаційні заклади.

Контингент цих закладів складають переважно діти із помірним, важким та глибоким ступенем розумової відсталості, часто у поєднанні з фізичними порушеннями.

Заклади диференціюються залежно від ступеня інтелекту, віку осіб (дошкільні, шкільні, відділення для дорослих), статі, рівня фізичного та психічного здоров'я дітей.

Заклади, підпорядковані Міністерству охорони здоров'я

- 1) спеціальні групи при будинках малюка для розумово відсталих дітей-сиріт;
- 2) дитячі психоневрологічні санаторії;
- 3) дитячі відділення при психоневрологічних лікарнях;
- 4) заклади для осіб з важким і глибоким ступенями розумової відсталості в поєднанні з хронічними психічними хворобами;
- 5) реабілітаційні заклади.

3. Спеціальна (допоміжна) школа як основний тип закладів для розумово відсталих дітей

Згідно статистичних відомостей МОН України найбільша кількість розумово відсталих дітей охоплена навчанням у спеціальних (допоміжних) школах (школах-інтернатах).

Діяльність допоміжної школи регулюється основними нормативними документами України про освіту, одним із яких є «Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (2008 р.).

Спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) – загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, що забезпечує реалізацію права таких громадян на здобуття повної загальної середньої освіти та здійснює заходи з реабілітації [4].

Для розумово відсталих дітей школа має I-II ступені.

Спеціальна загальноосвітня школа-інтернат - загальноосвітній навчальний заклад, що забезпечує здобуття певного рівня освіти, професійну орієнтацію та підготовку, проводить корекційно-розвиткову роботу з дітьми, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, умов проживання та утримання за рахунок держави [4].

Спеціальна загальноосвітня школа-інтернат (школа) I-II-го ступеня для дітей з вадами розумового розвитку (допоміжна школа) реалізує таку **мету** – розвиток і формування особистості, забезпечення соціально-психологічної реабілітації і трудової адаптації учня, виховання у нього загальнолюдських цінностей, громадянської позиції.

Завдання допоміжної школи

1. Створення спеціального режиму дня та системи навчальної, виховної і корекційної роботи.
2. Створення спеціальних умов для корекційної спрямованості навчання, відновлення здоров'я, подолання порушень психічного і фізичного розвитку.
3. Здійснення індивідуального та диференційованого підходу у навчанні та вихованні з урахуванням характеру порушень.

4. Забезпечення умов для розвитку нахилів і здібностей, здобуття учнем соціально необхідного мінімуму обов'язкових вимог до рівня і обсягу загальної середньої освіти.

5. Забезпечення учнів професійно-трудовою підготовкою.

6. Сприяння засвоєнню учнями норм громадянської етики та загальнолюдської моралі, міжособистісного спілкування, основ гігієни та здорового способу життя, початкових трудових умінь і навичок;

7. Забезпечення у процесі навчання й виховання системного кваліфікованого психолого-медико-педагогічного супроводу з урахуванням стану здоров'я, особливостей психофізичного розвитку учнів (вихованців);

8. Здійснення соціально-педагогічного патронату: надання психолого-педагогічної допомоги батькам (особам, які їх замінюють) з метою забезпечення їх активної участі в комплексній навчально-виховній, корекційно-розвитковій роботі.

Організація роботи спеціальної (допоміжної) школи

Згідно з нормативною базою з 2008 р. спеціальна школа (школа-інтернат) може бути не лише державної, а й комунальної чи приватної форм власності.

Для розумово відсталих дітей функціонують такі основні види спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів): I-II ступенів (I ступінь – підготовчий клас, 1-4 класи, II ступінь – 5-9 (10) класи).

При школі можуть відкриватись дошкільні групи, а для дітей, які не відвідували дошкільні заклади – підготовчі класи. У випадку складності визначення клінічного діагнозу при спеціальних школах можуть організовуватись діагностичні класи.

Для учнів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для розумово відсталих дітей, які за станом здоров'я можуть оволодіти професією певного кваліфікаційного рівня, у школах з відповідною навчально-матеріальною базою відкриваються 10-і класи з поглибленою професійною реабілітацією. Добір учнів до таких класів здійснюється за рекомендаціями лікарів і шкільних психолого-медико-педагогічних комісій з урахуванням побажань учнів та їх батьків (осіб, які їх замінюють).

Наповнюваність класів – 10 - 12 осіб, для уроків професійно-трудового навчання – 5 - 6. У допоміжних класах для дітей з комплексними порушеннями наповнюваність складає 5 – 6 учнів.

Спеціальна школа діє на підставі статуту, який розробляється на основі існуючої нормативно-правової бази.

Навчально-виховний процесі у спеціальних (допоміжних) школах здійснюється на основі навчальних планів, затверджених МОН України, та спеціальних освітніх стандартів. Обов'язковою складовою навчального плану є корекційно-розвитковий компонент, який реалізується через корекційно-розвиткові заняття, які проводяться спеціалістами. Навчальні програми також є корекційно спрямованими.

Тривалість уроків у підготовчих, перших класах початкової школи становить 35 хвилин, у других-четвертих класах – 40 хвилин, у п'ятих-десятих класах – 45 хвилин.

Тривалість перерв між уроками встановлюється з урахуванням необхідної організації активного відпочинку і харчування учнів, але не менше 15 хвилин, і великої перерви після другого або третього уроку – не менше 30 хвилин.

Домашні та самостійні завдання у підготовчому, I-му класах не задаються. Письмові домашні завдання у наступних початкових класах не є обов'язковими. Вони можуть задаватися учням з урахуванням типологічних та індивідуальних особливостей їхнього психофізичного розвитку.

Домашні завдання у 5-10-х класах задаються з урахуванням психофізичних особливостей, індивідуальних можливостей учнів та педагогічних і санітарно-гігієнічних вимог. Зміст, обсяг і форма виконання домашніх завдань визначаються вчителем.

Навчально-виховна робота поєднується з лікувально-профілактичною і медичними заходами. У відновлювальному медикаментозному лікуванні загальної недостатності нервової системи та психічного стану учнів допоміжних шкіл здійснюється раціональна психотерапія із застосуванням реабілітаційних, у т. ч. не медикаментозних методик, спрямованих на відновлення не тільки рухових функцій, але й психіки та мовлення, з метою максимально можливої соціальної адаптації та ранньої профорієнтації учнів.

Випускники спеціальної (допоміжної) школи, отримують свідоцтво про закінчення спеціальної загальноосвітньої школи, що дає право на вступ до професійно-технічного навчального закладу з урахуванням рекомендацій лікарів.

4. Місце в системі спеціальних закладів навчально-реабілітаційних центрів, спеціальних та інклюзивних класів

З 1997 р. в Україні функціонують реабілітаційні заклади, які підпорядковуються різним Міністерствам залежно від контингенту дітей і змісту допомоги. Міністерству освіти і науки підпорядковуються навчально-реабілітаційні центри, які керуються у своїй діяльності «Положенням про навчально-реабілітаційний центр» (2012 р.), а навчання дітей відбувається згідно навчальних програм, передбачених для певного спеціального освітнього закладу (відповідно до віку і нозології дітей).

Згідно Положення *навчально-реабілітаційний центр* - це загальноосвітній навчальний заклад, метою діяльності якого є реалізація права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними вадами розвитку, їх інтеграція в суспільство шляхом здійснення комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень [2].

Діти із складними (комплексними) вадами розвитку - це діти з вадами слуху, зору, важкими системними мовленнєвими порушеннями, важкими порушеннями опорно-рухового апарату у поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку, сліпоглухі, діти, які себе не обслуговують і відповідно до індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда потребують індивідуального догляду та супроводу, але вони можуть перебувати у дитячому колективі згідно з рекомендованим лікарями режимом.

Оскільки у таких закладах контингент вихованців складається із дітей із складними вадами, то відповідно і допомогу діти одержують комплексну – лікувальну, психологічну, педагогічну, соціальну. На відміну від традиційних спеціальних закладів у штаті реабілітаційних значно більше персоналу: не лише вчителі та вихователі, а й лікарі, масажисти, соціальні працівники, фізичні та медичні реабілітологи.

При навчально-реабілітаційних закладах діють різні відділення та служби, зокрема, служба роботи з сім'ями вихованців; відділення ранньої абілітації; дошкільне відділення; спеціальна школа та інші.

Головними завданнями Центру є:

- забезпечення права дітей із складними вадами розвитку на здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти відповідно до їх можливостей, здібностей з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку;
- забезпечення ранньої соціалізації та підготовки таких дітей до здобуття відповідного рівня дошкільної та загальної середньої освіти шляхом спеціально організованого навчально-виховного процесу в комплексі з психолого-педагогічною, медичною, фізичною, соціальною реабілітацією;
- формування громадянської позиції, власної гідності, готовності до трудової діяльності, відповідальності за свої дії;
- забезпечення системного кваліфікованого психолого-медико-педагогічного супроводу дітей з урахуванням стану їх здоров'я, особливостей психофізичного розвитку;
- надання реабілітаційних послуг згідно з індивідуальною програмою реабілітації дитини-інваліда;
- надання психолого-педагогічної допомоги батькам (особам, які їх замінюють), які виховують дітей-інвалідів, з метою залучення їх та дітей до навчально-виховного та реабілітаційного процесу.

Однією із суттєвих відмінностей від традиційних закладів є співпраця з сім'ями, що виховують дітей з вадами психофізичного розвитку, участь сім'ї у вихованні й соціалізації дитини. У традиційних закладах, більшість з яких є інтернатними, робота з сім'ями проводиться епізодично і не є системною.

Наголосимо, що попри різні структурні та організаційні відмінності ***навчально-виховний процес у навчально-реабілітаційному центрі незалежно від його підпорядкування та форми власності здійснюється у порядку, встановленому [Положенням про спеціальну загальноосвітню школу](#)***

(школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Навчально-виховний процес у навчально-реабілітаційному центрі здійснюється на основі Типових навчальних планів і програм спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (I-II ступінь) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. Ніяких окремих навчальних планів і програм не створюється, адже чинні плани і програми відповідають не закладу, а категорії порушення у дітей. Лише у тих випадках, якщо діти не засвоюють навчальну програму, вони можуть навчатися за адаптованими або індивідуальними програмами та планом.

Навчальний процес у навчально-реабілітаційних закладах організовується з урахуванням вимог лікувально-корекційної роботи.

Реабілітаційний процес включає медичну, фізичну, психолого-педагогічну, соціально-побутову реабілітацію згідно з індивідуальною програмою реабілітації розумово відсталого дитини-інваліда, яка відвідує реабілітаційний заклад.

Розумово відсталі діти можуть навчатись і **в спеціальних класах** при загальноосвітніх школах [3]. Навчально-виховний процес у спеціальних класах здійснюється на основі Типових навчальних планів і програм спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (I-II ступінь) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Спеціальні класи працюють за навчальними програмами, підручниками і посібниками, рекомендованими Міністерством освіти і науки для використання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах.

Особливістю навчання в спеціальних класах є його корекційна спрямованість, яка забезпечується дітям таким же чином, як і в спеціальній школі.

Діти з вадами інтелекту відповідно до чинного законодавства мають право навчатись в **інклюзивних класах**, за умови забезпечення їм відповідного психолого-педагогічного супроводу [5; 6]. Навчання таких дітей відбувається, як в спеціальних школах, на основі Типових навчальних планів і програм спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (I-II ступінь) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. В разі, якщо дитина не може засвоїти типовий спеціальний стандарт освіти, для неї розробляється індивідуальний навчальний план і програми.

Корекційно-розвитковий компонент є обов'язковим для забезпечення в інклюзивному закладі. Корекційно-розвиткові заняття згідно з рекомендаціями ПМПК та відповідно до типового навчального плану школи для дітей з вадами розумового розвитку мають проводити вчителі-дефектологи (олігофренопедагоги). Проте в умовах інклюзивної освіти корекційна спрямованість навчання дітей з вадами інтелекту суттєво зменшується через те, що уроки проводять вчителі загальноосвітньої підготовки, які не володіють методикою спеціального навчання і корекційної роботи з розумово відсталими учнями.

Контрольні запитання

1. На яких принципах ґрунтується система спеціальних закладів для дітей з вадами психофізичного розвитку?
2. Яким відомствам підпорядковані спеціальні заклади?
3. Як диференціюються заклади для розумово відсталих дітей в Україні?
4. Чому спеціальна (допоміжна) школа вважається основним типом закладів для розумово відсталих дітей?
5. Дайте характеристику «Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку».
6. Яке місце у системі закладів посідають навчально-реабілітаційні центри? У чому їх відмінність від традиційних закладів?
7. Назвіть особливості роботи спеціальних класів для розумово відсталих дітей при загальноосвітніх школах.
8. В чому переваги і недоліки навчання розумово відсталих дітей в інклюзивних класах?

Тема 1.4. Комплектування спеціальних закладів

План

1. Принципи комплектування спеціальних закладів
2. Організація та зміст роботи ПМПК щодо комплектування спеціальних закладів
3. Участь батьків, лікарів і педагогів загальноосвітніх закладів у комплектуванні системи спеціальних закладів
4. Зміст діяльності шкільних психолого-медико-педагогічних комісій

Література

1. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
2. **Миронова С.П. Основи корекційної педагогіки : навчально-методичний посібник / С.П.Миронова, О.В.Гаврилов, М.П.Матвєєва ; [за заг. ред. С.П.Миронової]. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 260 с.**
3. Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0931-04>.
4. Положення про шкільну психолого-медико-педагогічну комісію [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0518-96>

5. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина I. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.

1. Принципи комплектування спеціальних закладів

Комплектування спеціальних закладів, подальша доля дитини з психофізичними вадами залежить від правильності здійснення психолого-педагогічного вивчення дитини, яке має здійснюватись на основі таких принципів:

✓ ***Комплексність психолого-педагогічного вивчення дитини***

Психолого-педагогічне вивчення дитини, визначення категорії її порушення та клінічного діагнозу, рекомендація закладу для дитини має здійснюватись на підставі спільного висновку різних спеціалістів (корекційних педагогів, лікарів, психологів) з урахуванням думки батьків;

✓ ***Всебічність і цілісність психолого-педагогічного вивчення***

Вивчаються причини, що призвели до відхилень у розвитку дитини; аналізуються особливості всіх пізнавальних процесів; встановлюється рівень розвитку мовлення; досліджуються: просторова орієнтація, емоційно-вольова сфера, інтереси, критичність, самостійність, розумова працездатність, фізичний розвиток, сформованість знань, вмінь і навичок. Встановлюється не лише категорія порушення і клінічний діагноз, а й визначається структура дефекту дитини і збережені можливості.

✓ ***Динамічність психолого-педагогічного вивчення***

Виявляють на лише наявні знання та здібності дитини, а й її потенційні можливості. Тобто слід встановити у процесі обстеження як рівень актуального, так і зону найближчого розвитку дитини.

✓ ***Індивідуальний підхід***

У процесі психолого-педагогічного вивчення слід встановити контакт з дитиною, враховувати її стан, поведінку, індивідуальні особливості, інтереси, потреби дитини та її сім'ї.

✓ ***Якісний аналіз результатів психолого-педагогічного вивчення***

Оцінюються не лише кінцеві результати виконання дитиною завдань, а й самостійність та використання допомоги, прийоми роботи, поведінка під час психолого-педагогічного вивчення, вияв інтересу до роботи, цілеспрямованість, раціональність, планомірність, тобто ті показники, які дають змогу точно встановити чи диференціювати категорія порушення і клінічний діагноз, рекомендувати заклад.

2. Організація та зміст роботи ПМПК щодо комплектування спеціальних закладів

Комплектуванням спеціальних закладів в Україні відбувається за участі психолого-медико-педагогічні консультації, створених у 1993 р. для виявлення, обліку та психолого-педагогічного вивчення дітей і підлітків з проблемами у розвитку, рекомендації їм спеціальних чи інклюзивних навчально-виховних закладів, лікувальних установ відповідного типу, консультування батьків (осіб, що їх замінюють), педагогів з питань надання медичної, психологічної та педагогічної допомоги таким дітям

Психолого-медико-педагогічні консультації є методичними установами системи освіти і науки України, що здійснюють консультативну, методичну, психолого-педагогічну, корекційно-розвиткову, аналітичну, прогностичну, профілактичну, просвітницьку діяльність [1].

Психолого-медико-педагогічні консультації підпорядковуються управлінням освіти (обласним, районним, міським) і керуються у своїй діяльності «Положенням про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації» (остання редакція - 2011 р.).

У психолого-медико-педагогічні консультації направляються діти з ініціативи батьків; за рекомендацією освітніх закладів, закладів охорони здоров'я чи соціального захисту за згодою батьків. Психолого-педагогічне вивчення дитини проводиться в обов'язковій присутності батьків (осіб, що їх замінюють) при наявності таких документів:

- паспортів батьків;
- свідоцтва про народження дитини;
- Картки стану здоров'я і розвитку дитини;
- Історії розвитку дитини;
- Індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда, якщо дитина інвалід;
- зошитів з рідної мови, математики (якщо дитина навчається), малюнків;
- висновків шкільної психолого-медико-педагогічної комісії про динаміку та якість засвоєння знань дитиною під час випробувального навчання (якщо таке було);
- документів про додаткові обстеження дитини (якщо такі є);
- витягу з протоколу засідання психолого-медико-педагогічної консультації (для проходження вивчення в центральній консультації);
- письмової згоди батьків або осіб, які їх замінюють, щодо надання дозволу на обробку персональних даних дитини, отриманих в процесі психолого-педагогічного вивчення, відповідно до цілей цього Положення.

Склад ПМПК

До складу психолого-медико-педагогічної консультації входять:

- завідувач ПМПК (кваліфікований дефектолог);
- лікарі (психіатр, невропатолог, педіатр);
- психологи (із питань девіантної поведінки й інтелектуального розвитку);
- педагоги-дефектологи (олігофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог, логопед, ортопедагог, дефектолог дошкільного закладу);
- юрисконсульт;
- секретар.

Наявність таких спеціалістів дозволяє здійснювати процес психолого-педагогічного вивчення дітей організовано, продуктивно, послідовно, комплексно; надає можливість проведення ранньої діагностики, одержання точних результатів.

Функції ПМПК

Згідно Положення про центральні та регіональні ПМПК їх діяльність спрямована на:

- виявлення, облік, психолого-педагогічне вивчення дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку віком до 18 років;
- рекомендація дітям спеціальних дошкільних навчальних закладів і шкіл, інклюзивних закладів, лікувальних установ відповідного типу, установ та закладів системи праці та соціального захисту населення;
- надання індивідуальної корекційної допомоги та добір відповідних програм навчання дітей з вадами психофізичного розвитку;
- консультування батьків (осіб, які їх замінюють), педагогів, психологів, медичних працівників з питань навчання, виховання, соціальної адаптації та інтеграції у суспільне життя дітей з вадами у психофізичному розвитку;
- просвітницьку діяльність серед населення.

Завдання районних та міських ПМПК

Основними завданнями районних та міських психолого-медико-педагогічних консультацій є наступні:

- здійснення психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з метою виявлення особливостей їхнього розвитку; встановлення категорії порушення і клінічного діагнозу і визначення адекватних умов навчання, виховання, працевлаштування;
- підтвердження, уточнення і зміна раніше встановленого клінічного діагнозу для визначення відповідного типу навчально-виховного і лікувального закладу та доцільності перебування в ньому дитини;
- своєчасне виявлення й облік дітей з вадами у розвитку різних категорій;
- консультативно-методична допомога батькам (особам, що їх замінюють), педагогам, лікарям, працівникам правоохоронних органів з

питань навчання, виховання і лікування дітей з вадами розвитку, порушеннями поведінки, труднощами навчання;

- проведення роз'яснювальної роботи серед населення, працівників закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту про необхідність своєчасного виявлення дітей і підлітків з проблемами розвитку з метою надання їм кваліфікованої психолого-медико-педагогічної допомоги;

- організація, координація, консультативно-методична допомога шкільним ПМПК та контроль за їх роботою;

- участь у розвитку мережі спеціальних та інклюзивних навчально-виховних закладів;

- направлення дітей і підлітків до науково-дослідних центрів та лікувально-профілактичних закладів для поглибленого і динамічного вивчення їх захворювання чи проблеми у розвитку.

Наголосимо, що висновок ПМПК є рекомендацією, на підставі якої відповідне управління освіти направляє дитину у заклад певного типу. Конкретний заклад, у якому буде перебувати дитина обирають її батьки.

3. Участь батьків, лікарів і педагогів загальноосвітніх закладів у комплектуванні системи спеціальних закладів

Найпершими, хто помічає проблеми і труднощі у розвитку дитини, є батьки і лікарі-педіатри. Тому дуже важливо, щоб вони не зволікали, не чекали на спонтанне усунення вади, а звернулись до фахівців. Консультацію щодо раннього розвитку дитини, створення необхідних для неї умов, а по необхідності й допомогу можна одержати у ПМПК. Для цього батькам не потрібно ніяких направлень і дозволів. Вони можуть відвідати ПМПК з власної ініціативи. Чим раніше дитина одержить необхідну допомогу (педагогічну, психологічну, медичну), тим легшим буде структура її дефекту, тим краще вона розвиватиметься.

Важливо, щоб і вихователі дошкільних закладів, і вчителі шкіл вчасно помічали проблеми поведінки дітей, труднощі у навчанні і радили батькам відвідати спеціалістів ПМПК. Саме вони допоможуть визначити, що спричинило труднощі чи вади у розвитку дитини, призвело до проблем шкільного навчання; порадять, які умови створити в сім'ї, дитячому садку, школі; нададуть корекційну допомогу або порадять спеціальний заклад для цього.

Для спеціалістів ПМПК дуже вагомою є розгорнута психолого-педагогічна характеристика із дитячого закладу, в якому перебувала дитина, яка відображає детальний аналіз розвитку дитини, її навчання, зазначає види педагогічної допомоги і їхню ефективність. Адже у процесі систематичного навчання і виховання дитини найбільш яскраво виявляються її здібності, труднощі й проблеми. До складання цього документу може бути залучений і психолог, якщо він системно працював з дитиною. Зауважимо, що для

дитини, яка не була у системі організованого навчання й виховання, характеристика не складається. Така характеристика може бути вписана в історію розвитку дитини або надрукована на окремих аркушах.

У *психолого-педагогічній характеристиці* мають бути відображені наступні *відомості* про учня:

✓ загальні відомості:

- прізвище, ім'я, школа, клас;
- скільки років навчається у цьому класі;
- соціально-побутові умови в сім'ї;
- у скільки років вступив до школи і як був до неї підготовлений;

✓ стан шкільних знань і навичок дитини:

- успішність з кожного предмета окремо, що саме утруднює дитину у засвоєнні того чи іншого предмета;

- ставлення дитини до невдач у навчанні;
- види допомоги, які надавались дитині у подоланні прогалин та труднощів, і якими є наслідки цієї допомоги;

✓ працездатність та поведінка дитини у класі:

- розуміння дитиною вимог вчителя;

- участь у роботі класу;

- стан працездатності дитини у класі (цілеспрямованість, ступінь розвитку уваги, темп роботи, наполегливість, доведення розпочатої роботи до завершення, що саме втомлює дитину);

✓ загальна характеристика особистості дитини:

- негативні та позитивні риси характеру дитини;

- загальний рівень розвитку;

- інтереси та потреби;

- взаємини з колективом (з ким товаришує; якщо конфліктує з однолітками, то зазначити причини конфліктів).

У підсумку викладу вчитель може зауважити свої припущення щодо причин, які обумовлюють відставання дитини у розвитку, труднощі та прогалини у навчанні. Проте ніяких діагнозів, навіть у якості припущення, педагог не формулює, оскільки вада дитини, її конкретний клінічний діагноз встановлюються колегіально працівниками ПМПК, на підставі ґрунтовного вивчення матеріалів особової справи, картки розвитку дитини, медичних документів, продуктів навчальної діяльності, психолого-педагогічної характеристики та результатів дослідження дитини.

4. Зміст діяльності шкільних психолого-медико-педагогічних комісій

При спеціальних школах (школах-інтернатах) для дітей з вадами фізичного або психічного розвитку діють психолого-медико-педагогічні комісії, які підпорядковуються директору закладу і керуються у своїй діяльності «Положенням про шкільну психолого-медико-педагогічну комісію» (1996 р.).

До складу шкільної ПМПК входять:

- голова – заступник директора з навчально-виховної роботи;
- заступник голови – лікар-спеціаліст;
- вчитель-дефектолог – залежно від типу навчально-виховного закладу;
- психолог;
- логопед;
- учитель трудового навчання;
- вихователь початкових класів;
- секретар – учитель початкових класів.

Основними завданнями комісії є:

- обговорення рівня психічного розвитку дитини, шкільних знань і пізнавальних можливостей учнів підготовчих, перших класів на початок навчального року з метою визначення адекватних умов навчання кожного з них;
- перегляд у кінці навчального року контингенту учнів підготовчих, перших класів з метою визначення відповідності навчання їх у тому чи іншому класі певного типу школи;
- вивчення учнів, направлених до діагностичного класу чи з іспитовим терміном;
- підготовка на розгляд педагогічної ради матеріалів на учнів, які мають навчатись за індивідуальною програмою;
- вивчення учнів підготовчих, 1-5-х класів з метою визначення найбільш адекватного профілю трудового навчання, комплектування навчальних груп з урахуванням можливостей кожного учня і реальних перспектив працевлаштування;
- надання консультативної допомоги батькам (особам, які їх замінюють), педагогам, лікарям з питань виховання, навчання, корекції і лікування дітей з відхиленнями у розвитку, з порушеннями поведінки;
- проведення протягом року не менше двох конференцій з питань розгляду найбільш складних випадків діагностики, планування корекційної роботи, вироблення єдиних вимог до дитини з боку педагогічного колективу і сім'ї, перспективний прогноз.

Контрольні запитання

1. На яких принципах комплектування спеціальних закладів для дітей з вадами психофізичного розвитку?
2. Хто займається розв'язанням проблеми комплектування спеціальних закладів і яким чином?
3. У якому складі працюють ПМПК?
4. Якими є завдання районних та міських ПМПК?
5. У чому полягає роль батьків, лікарів і педагогів загальноосвітніх закладів у комплектуванні системи спеціальних закладів?
6. Що собою являє психолого-педагогічна характеристика на дитину, яка має бути надана в ПМПК?

7. Для чого створюються шкільні психолого-медико-педагогічні комісії?

Тема 1.5. Організація корекційно-виховної роботи у спеціальному дошкільному закладі

План

1. Роль дошкільного виховання у корекції вад психофізичного розвитку та формуванні особистості розумово відсталої дитини
2. Організація роботи спеціального дошкільного закладу для дітей з вадами інтелекту

Література

1. **Золотоверх В.В. Нариси з історії спеціальної дошкільної педагогіки: Монографія / В.В.Золотоверх. – К.: Наук. світ, 2004. – 196 с.**
2. **Коррекционная помощь детям раннего возраста с органическим поражением центральной нервной системы в группах кратковременного пребывания: Метод. пособие / Под ред. Е.А.Стребелевой. – 2-е изд. – М.: Экзамен, 2004. – 128 с.**
3. **Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.**
4. Програма розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/65/6922>.
5. **Специальная дошкольная педагогика: Учебное пособие / Е.А.Стребелева, А.Л.Венгер, Е.А.Екжанова и др.; Под ред. Е.А.Стребелевой. – М.: Академия, 2001. – 312 с.**

1. Роль дошкільного виховання у корекції вад психофізичного розвитку та формуванні особистості розумово відсталої дитини

Ранній та дошкільний вік є дуже важливими для розвитку будь-якої дитини. Саме у цьому віці здійснюється інтенсивний розвиток дитини, формування її особистості. Створення у цей період спеціальних умов для корекційно-виховної роботи з розумово відсталою дитиною дозволяє попередити виникнення ускладнень у структурі дефекту; урахувати сензитивні періоди становлення психіки; сприяє гармонійному розвитку особистості дитини; надає можливість підготувати її до навчальної діяльності.

У практиці дошкільного виховання дітей з вадами інтелекту особливої актуальності набуває положення про провідну роль навчання, особливо в сензитивні періоди, коли дитина найбільш чутлива до деяких впливів і коли в неї особливо інтенсивно формуються певні психічні процеси. На відміну від дошкільників, які розвиваються нормально, розумово відсталі діти самостійно не оволодівають ні специфічними видами дитячої діяльності, ні соціальними формами поведінки. Мислення і мовлення таких дітей при спонтанному розвитку виявляються на дуже низькому рівні. Водночас, досвід дошкільного виховання дітей з вадами інтелекту свідчить про їх значні потенційні можливості, які можуть бути реалізовані лише в умовах особливим чином організованого навчання. Корекційно спрямований комплексний педагогічний вплив дозволяє значною мірою подолати відхилення в розвитку та попередити виникнення вторинних вад, які Л.С.Виготський характеризував як соціальні, що виникають внаслідок несприятливих соціально-педагогічних умов.

У процесі спеціального дошкільного виховання розумово відсталі діти виявляють значні можливості в оволодінні різними видами діяльності. Передусім кардинальних змін набуває гра. У процесі спонтанного розвитку діти мало граються самостійно; їхні ігри стереотипні та бідні за змістом, зводяться до простих маніпуляцій з предметами і часто неадекватні; в грі відсутні навіть елементи сюжету; не виникає бажання грати колективно; ігри дітей різного віку майже не відрізняються за рівнем розгорнутості та складності; мовленнєвий супровід ігрових дій переважно відсутній. Через це гра не стає провідною діяльністю і не сприяє психічному розвитку дітей.

Дослідження вчених (Г.Л.Вигодська, Н.Д.Соколова та ін.) свідчать, що в умовах спеціального навчання розумово відсталі дошкільники оволодівають сюжетно-рольовою грою і виявляються здатними не лише відтворювати передбачені програмою ігрові сюжети, а й створювати нові ігрові ситуації. У іграх з правилами в дітей формуються передумови довільної поведінки. Виконання ігрових дій активізує дітей, викликає в них позитивні емоції, сприяє розвитку особистості та засвоєнню соціального досвіду.

Ігрова діяльність позитивно впливає й на розвиток образотворчої. У спонтанному розвитку малювання, конструювання не виконують розвиваючої функції в житті розумово відсталих дошкільників. Завдяки спеціальній роботі в дітей формуються вміння зображувати окремі предмети, створювати окремі сюжети в малюнках та ліпці відповідно до образотворчого задуму (О.П.Гаврилушкіна, Н.Д.Соколова). Особливого значення набуває виникнення у дітей емоційного та мовленнєвого спілкування у процесі спільної діяльності.

Розумово відсталі дошкільники самостійно не оволодівають навичками самообслуговування, є безпорадними у процесі виконання трудових доручень, не цікавляться ні процесом роботи, ні її результатом. У процесі корекційно спрямованого трудового виховання діти з вадами інтелекту можуть оволодіти самообслуговуючою діяльністю, найпростішими видами

ручної та господарсько-побутової праці, здатні брати участь у суспільно-корисній праці дорослих (Е.К.Гульянц, С.П.Миронова, О.С.Форнальчук). Правильно організована трудова діяльність позитивно впливає на розвиток дошкільників.

Найбільш недорозвиненою у розумово відсталих дошкільників є пізнавальна діяльність, яка відстає від норми як у темпах розвитку, так і якісно своєрідною. Зокрема, в кінці дошкільного віку лише половина дітей-дебілів сягають рівня розвитку сприймання, з якого діти з типовим розвитком починають дошкільний вік (А.А.Катаєва, Є.А.Стребелева). Діти не використовують власний досвід у нових умовах, наочно-дійове мислення не сформоване. Суттєвим недорозвитком характеризується і мовлення дітей: словник дуже бідний, граматичні категорії та фонематичні операції не сформовані; звернене мовлення діти розуміють погано, власні висловлювання є ситуативними й примітивними. Мова не виконує функції спілкування і регулювання власної діяльності. Своєчасна корекція сприяє розвитку всіх систем мовлення у розумово відсталих дошкільників. Зокрема, діти навчаються розуміти звернене мовлення; оволодівають певними засобами мовленнєвого спілкування; у них збагачується лексична та граматична будова мовлення; формуються окремі фонематичні процеси та навички звуковимови.

Суттєвим досягненням корекційно спрямованого дошкільного виховання є й особистісний розвиток розумово відсталих дошкільників (Н.Г.Морозова, Л.П.Носкова). У дітей формується позитивне емоційне ставлення до власної діяльності та діяльності однолітків; їхні вчинки стають переважно вмотивованими; з'являються дружні стосунки з товаришами та дорослими; вони стають чутливим до заохочення та покарання; відчують потребу в позитивній оцінці дорослого. У багатьох дітей стає можливим подолання агресивності, негативізму.

Отже, практика спеціального дошкільного виховання та дослідження вчених переконливо свідчать, що вихованці ДНЗ виявляються більшою мірою підготовленими до навчання, соціалізованими та розвиненими, ніж їхні однолітки з вадами інтелекту, які не одержали спеціальної дошкільної підготовки. Це підтверджує провідну роль дошкільного виховання у корекції вад психофізичного розвитку та формуванні особистості розумово відсталої дитини.

2. Організація роботи спеціального дошкільного закладу для дітей з вадами інтелекту

Основною *метою* спеціального дошкільного виховання є забезпечення кожній дитині максимально можливого рівня фізичного, розумового і морального розвитку.

Завданнями корекційно-виховної роботи у спеціальному дошкільному закладі є:

- 1) подолання і попередження вад розвитку кожної дитини;

2) підготовка розумово відсталої дитини до навчання у спеціальній школі з урахуванням її індивідуальних можливостей.

Спеціальні дошкільні навчальні заклади, дошкільні групи при спеціальних школах і дитячих будинках з 2013 р. працюють за «**Програмою розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю**», рекомендованою листом Міністерства освіти і науки України від 12.04.2013 № 1/11-6940.

Програма складається із семи розділів, у яких визначається зміст корекційно-виховної роботи з провідних для дошкільного віку видів діяльності. Це такі розділи:

- розвиток мовлення;
- формування елементарних математичних уявлень;
- музичне виховання;
- фізичне виховання та основи здоров'я;
- ігрова діяльність;
- ознайомлення з навколишнім;
- сенсорне виховання.

Кожен розділ програми поділений за чотири роки навчання і передбачає пояснювальну записку, зміст навчання і виховання дітей, орієнтовні показники розвитку, спрямованість корекційно-розвивальної роботи (таблиця 1).

Таблиця 1

Структура програми розвитку дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю

	К-ть год.	Зміст навчання та виховання	Орієнтовні показники розвитку	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи

Особливістю програми є чітке визначення корекційних цілей для роботи з дошкільниками, які мають інтелектуальний недорозвиток, поєднаних із навчальною і виховною роботою.

У спеціальному ДНЗ, на відміну від типового дошкільного закладу, для проведення базових занять із дітьми, зокрема, з розвитку мовлення та формування елементарних математичних уявлень, група поділяється на дві підгрупи. Такий поділ здійснюється не кількісно, а за рівнем пізнавальних можливостей дітей, що створює умови для реалізації індивідуального та диференційованого підходу у процесі корекційно-виховної роботи.

Виховну, навчальну і корекційно-розвивальну роботу з дітьми, що мають вади інтелекту, у спеціальному ДНЗ забезпечують: вчителі-дефектологи (олігофренопедагоги); вихователі; музичний керівник; психолог; вчитель-логопед; медичний персонал (лікарі, медсестри). Вони ж відповідають за дотримання режиму дня; поглиблене вивчення дитини; лікування вихованців; організують роботу з батьками дітей.

Всі фахівці виконують завдання корекційної роботи при виконанні своїх посадових обов'язків. Найбільша роль у цьому, згідно з посадовими інструкціями належить вчителю-дефектологу та вихователю. Фронтальні й індивідуальні корекційні цілі, обумовлені типологічними та індивідуальними особливостями розвитку дитини, реалізує вчитель-дефектолог на підгрупових заняттях з розвитку мовлення; формування елементарних математичних уявлень; спеціальних корекційно-розвиткових заняттях. Вихователь проводить групові та підгрупові заняття згідно з програмою, виконує завдання з індивідуальної корекції, визначені для кожної дитини вчителем-дефектологом, логопедом.

Контрольні запитання

1. У чому полягає роль дошкільного виховання у корекції вад психофізичного розвитку та формуванні особистості розумово відсталої дитини?
2. За якими програмами здійснюється виховання та навчання розумово відсталих дітей дошкільного віку?
3. Який персонал забезпечує виховання, навчання і корекційну роботу у спеціальному дошкільному закладі?

Тема 1.6. Навчання, виховання і трудова підготовка дітей з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості

План

1. Мета, завдання і зміст корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості
2. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості
3. Особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості

Література

1. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі: навчальний посібник / О.В.Гаврилов. - Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 308 с.
2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
3. Навчальні програми для дітей з помірною розумовою відсталістю [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/693/navchalni_programi11.
4. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. – 2-е изд., перераб и дополн. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.

1. Мета, завдання і зміст корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний і важкий ступінь розумової відсталості

Залежно від виразності інтелектуального порушення, фізичного здоров'я, можливостей і потреб діти з помірним ступенем розумової відсталості перебувають у закладах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки, Міністерства праці та соціальної політики або Міністерства охорони здоров'я; діти з важким і глибоким ступенями розумової відсталості перебувають у закладах, підпорядкованих Міністерству праці та соціальної політики або Міністерству охорони здоров'я. У дитячих будинках (будинках-інтернатах), реабілітаційних закладах для дітей, здатних самостійно пересуватись, організовується не лише догляд за вихованцями, а й корекційно-виховна робота (переважно це діти з помірним і важким ступенем).

Метою корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступені розумової відсталості, є формування в них навичок самообслуговування і пристосування до життя в умовах навколишнього соціального середовища.

Досягнення цієї мети забезпечується розв'язанням наступних **завдань**:

- розвиток всіх психічних функцій і пізнавальної діяльності дітей у процесі навчання і корекції їхніх недоліків. Основна увага спрямовується на розумовий розвиток учнів;
- виховання глибоко розумово відсталих дітей, формування у них правильної поведінки. Основна увага спрямовується на моральне виховання;
- трудове навчання та підготовка до доступних видів праці; фізичне виховання; самообслуговування;
- побутова орієнтація та соціальна адаптація як підсумок усієї роботи.

Ці завдання розв'язуються у процесі корекційно-виховної роботи з дітьми.

Діти з помірним ступенем розумової відсталості, які підлягають навчанню (це визначає ПМПК), можуть навчатись у окремих класах спеціальної (допоміжної) школи або НРЦ. Зміст навчання цієї категорії дітей висвітлений у спеціальних програмах, розроблених і затверджених МОН України:

- Програма з математики - 0-4 класи;
- Програма з образотворчого мистецтва - (підготовчий) 1-й – 4-й класи;
- Програма з трудового навчання - (підготовчий) 1-й – 4-й класи;
- Програма з української мови - (підготовчий) 1-й – 4-й класи;
- Програма Я і Україна (Довкілля) (підготовчий, 1-4 класи).

Всі навчальні програми є корекційно спрямованими, що відображено у їх структурі (таблиця 2).

Таблиця 2

Структура навчальних програм для дітей з помірним ступенем розумової відсталості

№ п/п	К-сть годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів	Спрямованість корекційно-розвивальної роботи та орієнтовні очікувані її результати

У пояснювальній записці кожної навчальної програми визначаються навчальні та корекційні завдання предмету, особливості його змісту та методики. Після навчального змісту вміщені критерії оцінювання навчальних досягнень.

Якщо учень не може оволодіти повністю стандартною програмою, то вона адаптується до його можливостей (обсяг та характер змісту, темп засвоєння).

На основі навчальних програм (типових та індивідуальних) розробляється календарне планування уроків з дітьми.

2. Принципи корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості

О.В.Гаврилов, описуючи особливості роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості, зауважує, що в основі навчальної і корекційно-виховної роботи з ними лежать як загальнодидактичні, так і спеціальні принципи [1. Серед найвагоміших загальнодидактичних принципів для цієї категорії осіб вчений називає наочність, доступність та індивідуальний підхід. До спеціальних відносяться [1]:

- принцип практичної спрямованості навчання;
- принцип корекції.

Всі заняття з дітьми мають передусім спрямовуватись на формування у них навичок суспільної поведінки, санітарно-гігієнічних та самообслуговуючих навичок, підвищення активності та комунікабельності.

Вагомим корекційним засобом є повторюваність у навчанні, яка реалізується через **принцип систематичності і послідовності навчання**. Матеріал повинен постійно повторюватись, закріплюватись у практичній діяльності у різних варіантах. Попри грубу несформованість свідомості у засвоєнні знань, педагоги мають стимулювати розуміння дітьми своїх дій.

Згідно з **принципом доступності** знання та навички, які формуються у дітей з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості, мають бути максимально спрощеними. Проте, ні зміст, ні методи навчання не мають пристосовуватись до порушення дітей, а повинні стимулювати їх до докладання певних зусиль, подолання труднощів. Тобто, опираючись на рівень актуального розвитку, водночас навчання все ж має відбуватись в зоні найближчого розвитку, але без перенавантаження.

О.В.Гавриловим доведено, що *основоположним принципом* навчання і виховання дітей з помірною і важкою розумовою відсталістю є *принцип наочності і практичної діяльності з реальними предметами*. Вагомість цього принципу обумовлена несформованістю у цієї категорії дітей абстрактних уявлень, регулюючої функції мовлення, розумових операцій, відсутністю здатності до абстрактного мислення, грубими порушеннями мовленнєвих систем. Проте наочність у роботі з такими дітьми не є самоціллю, вона має бути суворо дозованою, без зайвих деталей. Наочний матеріал має добиратись таким чином, щоб з ним можна було виконувати практичні дії. Практична спрямованість навчання цієї категорії дітей є водночас принципом і засобом у роботі. Дітей вправляють у різних видах діяльності, використовуючи для цього показ, приклад, спільні дії, стимулюючи схваленням, опираючись на розвинену здатність до наслідування. У зарубіжних методиках роботи з цією категорією дітей для цього використовують термін «тренування». У процесі предметно-практичної діяльності у дітей з помірним та важким ступенем розумової відсталості розвиваються пізнавальні психічні процеси (звичайно, на рівні можливостей цієї категорії осіб), нормалізується соціальна поведінка, емоційно-вольова сфера.

Вагомими принципом навчання й виховання дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю є *індивідуальний та диференційований підхід*. Він обумовлений тим, що такі діти суттєво відрізняються один від одного не лише інтелектуальним рівнем розвитку, а й досвідом, поведінкою, емоційно-вольовою сферою, можливостями. Кожен клінічний діагноз, супутні вади відрізняють дітей. У процесі всього навчання педагоги й психологи мають вивчати психофізичні особливості дітей, спостерігати за динамікою їхнього розвитку, набуттям досвіду.

З метою включення дітей з помірною та важкою розумовою відсталістю у суспільне життя та, по можливості - трудову діяльність, у процесі корекційно-виховної роботи використовується *принцип розширення соціальних зв'язків*. Завдяки йому діти оволодівають знаннями про навколишнє середовище, соціально-побутовими та санітарно-гігієнічними навичками, простими вміннями трудової діяльності, нормами й правилами соціальної поведінки. Реалізація цього принципу передбачає й розвиток у дітей мовлення. За допомогою якого вони вступатимуть у соціальні контакти.

Вся навально-виховна й корекційна робота з цією категорією осіб ґрунтується й на *принципі комплексного підходу* до розвитку дітей. Дитина розглядається як цілісна особистість, яка потребує корекційного впливу на всі складові у процесі перебування в закладі та вдома.

Отже, дотримання спеціальних принципів навчальної та корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірну, важку і глибоку розумову відсталість, забезпечить їм певний рівень розвитку та життєвої компетентності відповідно можливостей і потреб.

3. Особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості

У дитячі будинки (будинки-інтернати), реабілітаційні центри, підпорядковані Міністерству праці та соціальної політики, приймаються фізично здорових особи з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості віком від 4-х до 18-ти років певної статі (хлопці й дівчата утримуються окремо).

Корекційно-виховна робота проводиться у декілька **етапів**:

1-й етап (від 4-х до 8-ми років) – формування санітарно-гігієнічних навичок; розвиток моторики; привчання до адекватної поведінки у їдальні та інших громадських місцях; розвиток мовлення, пізнавальної діяльності; підготовка до шкільного навчання.

2-й етап (від 8-ми до 16-ти років) – закріплення навичок самообслуговування і особистої гігієни; навчання господарсько-побутовій праці; навчання навичкам рахунку і елементарної грамоти; розвиток мовлення.

3-й етап (від 16-ти до 18-ти років) – соціальна адаптація дітей.

У роботі з цією категорією дітей слід враховувати, що вони не вміють переносити набуті знання у життя. Тому важливо не лише сформувати у них певний обсяг знань, а виробити адекватність поведінки й вміння діяти у конкретних життєвих ситуаціях.

Найскладнішим є початковий етап, оскільки розумово відсталі діти з помірним, важким і глибоким ступенем дуже важко адаптуються до нових умов життя. Тому передусім важливо налагодити контакт з дітьми, виховати у них вміння слухати старших, дотримуватись режиму дня і правил поведінки. Поступово дітей включають у колективну діяльність, в тому числі й ігрову. Методи навчання цієї категорії дітей на першому етапі наближені до методів дошкільної і ясельної педагогіки; на другому і третьому – до методики роботи допоміжної школи. Водночас, це не механічне запозичення методів, а адаптація їх до можливостей і потреб цієї категорії дітей.

Особам віком від 18 до 25 років надається можливість пройти реабілітацію в реабілітаційних закладах цього ж відомства, яка включає в себе лікування, трудову терапію, психологічну корекцію.

Контрольні запитання

1. Якою є мета і завдання корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості?

2. Назвіть головні принципи корекційно-виховної роботи з дітьми, які мають помірний, важкий і глибокий ступінь розумової відсталості?

3. У чому полягають особливості виховання та соціально-трудової адаптації дітей з помірним, важким і глибоким ступенем розумової відсталості?

Тема 1.7. Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес

План

1. Характеристика структури дефекту при розумовій відсталості
2. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції
3. Сутність корекційної роботи з розумово відсталими дітьми
4. Спеціальні засоби та умови корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня

Література

1. **Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6-ти томах. Основы дефектологии / Под ред. Т.А.Власовой. - М.: Педагогика, 1983. –Т. 5. – 368 с.**
2. **Єременко І.Г. Наукові основи корекційно-виховної роботи в допоміжній школі: Методичний лист. - К.: Рад. школа, 1970. – 51 с.**
3. **Єременко І.Г. Олигофренопедагогіка / І.Г.Єременко. - К.: Вища школа, 1985. – 328 с.**
4. **Миронова С.П. Корекційна робота як специфіка професійної діяльності педагога-дефектолога // Дефектологія. – 2004. – № 2. – С. 11-14.**
5. **Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.**
6. **Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.**
7. **Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина І. Загальні основи корекційної психопедагогіки (олігофренопедагогіки) / ВМ.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 238 с.**
8. **Синев В.Н. Коррекция интеллектуальных нарушений у учащихся вспо-мо-га-тельской школы: Дисс. ... докт. пед. наук / В.Н.Синев. – М., 1988. – 359 с.**
9. **Синьов В.М. Психологія розумово відсталості дитини: Підручник / В.М.Синьов, М.П.Матвєєва, О.П.Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359 с.**
10. **Синьов В.М. Розумова відсталість як педагогічна проблема. Навчальний посібник / В.М.Синьов. – К.: ДІА, 2007. – 120 с.**

1. **Характеристика структури дефекту при розумовій відсталості**

Включення в процес навчання і виховання корекційних прийомів вимагає від педагогів ґрунтовного вивчення і розуміння об'єктів корекції. Вони обумовлюються в першу чергу структурою дефекту дитини.

Загальний аналіз структури дефекту у дітей з вадами інтелекту за Л.Виготським наведемо у вигляді схеми:

Схема 1. Структура дефекту у дітей з вадами інтелекту

У першу чергу, безумовно, слід враховувати первинні порушення в структурі дефекту. Вони відображаються на розвитку психіки дитини, ускладнюють його. Проте педагогічні зусилля необхідно спрямовувати на вторинні та подальші ускладнення, оскільки саме вони піддаються корекційному впливу. До того ж у практиці корекційно-виховної роботи об'єкт корекції є цілісним, оскільки психіка дитини є неподільною.

Отже, система навчальної та корекційно-виховної роботи має впливати на особистість учня в цілому і виявлятися у єдності таких її компонентів, як пізнавальні й емоційно – вольові психічні процеси; досвід (знання, вміння, навички); спрямованість; поведінка; а також має бути розрахована на тривалий час.

2. Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції

Навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки розумово відсталих дітей, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини. Успішне виконання завдань допоміжної школи можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних недоліків учнів допоміжної школи та їхній подальший цілісний особистісний розвиток. Саме тому в теорії та практиці олігофренопедагогіки вживається термін корекційно - розвивальна робота або корекційно – розвивальний процес навчання.

Окремої програми корекції в допоміжній школі не існує, вся корекційна робота у процесі навчання проводиться на матеріалі навчальних предметів. Загальні корекційні завдання з огляду на розумову відсталість передбачені навчальними програмами.

Взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції вважається основною закономірністю педагогічного процесу в допоміжній школі.

Навчання, виховання, розвиток та корекція розглядаються більшістю вчених як нерозривний процес, а якщо в ньому і виділяються складові, то тільки з метою вивчення, удосконалення; з метою осмислення, організації і цілеспрямованої роботи. Корекцію та навчально-виховний процес слід розрізняти для успішної педагогічної корекції, і що ця різниця між ними полягає в цілях, педагогічних прийомах і результатах навчання.

Корекційна спрямованість становить сутність навчально-виховного процесу в допоміжній школі і не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а сполучена з ним. Навчання аномальної дитини не може будуватись з надією на її спонтанний розвиток. Розумова відсталість впливає на особистість в цілому, а це означає, що для розвитку дитини з вадами інтелекту навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути єдиним процесом, який передбачає, що всі вирішальні моменти цього процесу містять корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Поняття корекційної спрямованості навчання і виховання виражається правилами: **навчаючи коригуємо та виховуючи коригуємо.**

Нерозривну єдність навчання, виховання, розвитку і корекції можна представити схематично:

н – навчання
в – виховання
к – корекція

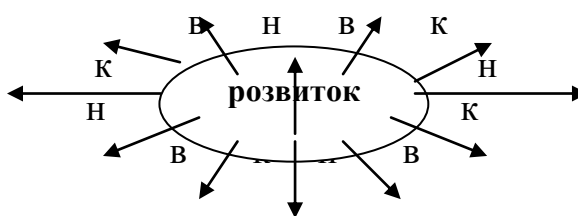

Схема 2. Єдність навчання, виховання, розвитку і корекції

Ця схема показує співвідношення навчання, виховання, розвитку і корекції. З одного боку вона відображає тлумачення Л.С.Виготського про те, що навчання має вести за собою розвиток (стрілки вказують на неперервний рух вперед), а з другого – необхідність взаємозв'язку навчального процесу з вихованням розумово відсталих дітей і корекцією вад їхнього розвитку. При

чому нерозривність навчання, виховання і корекції - це єдність, яка втрачає сенс при роз'єднанні, а якщо в ній і виділяються складові, то тільки на етапі формування конкретної цілі або з метою вивчення чи удосконалення якоїсь складової.

Ефективність корекційної спрямованості навчання можна оцінити за такими **показниками**:

- якісне і кількісне полегшення структури дефекту;
- виправлення недоліків і перехід скоригованої вади до позитивних можливостей дитини;
- підвищення рівня актуального розвитку і відповідне розширення зони найближчого розвитку;
- свідоме користування учнями набутими знаннями та вміннями у практичній діяльності;
- поява нових позитивних властивостей особистості і зникнення негативних.

3. Сутність корекційної роботи з розумово відсталими дітьми

Педагогічна корекція – складна система впливів і засобів на розумово відсталого учня, спрямованих на послаблення або виправлення вад його розвитку, яка ґрунтується на максимальному використанні збережених можливостей дитини і реалізується у двох взаємопов'язаних **напрямах**:

- 1) послаблення або виправлення вад у тій чи іншій сфері розвитку дитини;
- 2) сприяння розвитку дитини як цілісної особистості.

Корекційна робота – це діяльність, спрямована на поліпшення процесів розвитку і соціалізації дитини, послаблення або подолання психофізичних вад розумово відсталих учнів у процесі навчання і виховання з метою максимально можливого розвитку їхньої особистості та підготовки до самостійного життя.

Компоненти системи корекційної роботи:

- **єдність педагогічних і медичних впливів на учня**: організація та зміст навчально-корекційної, корекційної, корекційно-виховної роботи має узгоджуватись із лікуванням дитини і навпаки;

- **взаємодія вчителів, вихователів, психолога, лікарів, батьків учнів**: спеціалісти закладу і батьки дитини повинні взаємодіяти між собою як у плануванні, так і реалізації навчальних, виховних і корекційних цілей, узгоджуючи завдання, зміст діяльності та її методи;

- **дотримання послідовності і наступності у корекційній роботі**: корекційний вплив на дитину має здійснюватись поетапно, послідовно відповідно до вікових та індивідуальних особливостей; кожен наступний крок має враховувати і поступово удосконалювати попередні напрацювання і досягнення дитини;

• **суворе дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї**: результативність корекційної роботи суттєво залежить від єдності підходів до організації та регламентації життя дитини у закладі і родині з визнанням при цьому керівної ролі навчального закладу.

Основні **принципи** корекційної роботи:

✓ **корекційно-розвивальна спрямованість навчання і виховання**: корекційні цілі мають реалізовуватись на уроках, на корекційно-розвиткових заняттях, у процесі виховної роботи закладу відповідно до державного стандарту спеціальної освіти дітей з вадами інтелекту;

✓ **системний підхід до здійснення корекційного впливу на розвиток учнів**: цей принцип передбачає здійснення розумового виховання учнів у взаємозв'язку таких завдань (як компонентів системи):

1) озброєння школярів знаннями (змістова основа розумової діяльності) із забезпеченням їх об'єктивності, усвідомленості, узагальненості і конкретності, повноти, систематизованості, оперативності, міцності;

2) розвиток розуму як діяльності з формуванням в учнів способів її виконання, виховання цілеспрямованості і планованості розумової діяльності;

3) формування у школярів тих особистісних якостей, які оптимізують їхню розумову діяльність – пізнавальних інтересів, критичності й самокритичності, самостійності;

✓ **здійснення корекційної роботи в зоні «найближчого розвитку»**: як навчання, так і корекційна робота мають бути спрямовані на розвиток дитини, оволодіння нею новими якостями і вміннями, а не на пристосування до дефекту;

✓ **зв'язок корекційної роботи з життям і практикою**: кінцевою метою корекційної роботи є підготовка учнів з вадами інтелекту до самостійного життя, тому вона має брати за основу передусім ті види діяльності, які будуть необхідними дітям у житті і практиці, враховуючи при цьому індивідуальний життєвий досвід дитини;

✓ **реалізація корекційної роботи в усіх ланках навчально-виховного процесу**: корекційну роботу більшою чи меншою мірою виконують всі працівники спеціальної школи, тому вона має пронизувати всі ланки роботи закладу.

4. Спеціальні засоби та умови корекції у навчально-виховному процесі та режимі дня

Засоби корекції

У процесі навчання і виховання учнів з вадами інтелекту використовуються такі **засоби корекції** (у окремих джерелах вони тлумачаться як вимоги, які забезпечують корекційну спрямованість навчання):

1. Адаптація змісту освіти до пізнавальних можливостей учнів.
2. Наочність навчання.
3. Уповільненість процесу навчання.

4. Повторюваність у навчанні та вихованні.
5. Включення учня в діяльність, спрямовану на подолання труднощів і перешкод (принцип вправляємості).
6. Індивідуальний та диференційований підхід до учнів.
7. Спеціальна організація праці.
8. Використання гри в корекційній роботі.
9. Включення у навчально-виховний процес оздоровлення і лікування.
10. Дотримання охоронно-педагогічного режиму.
11. Систематичне включення учнів у суспільно-корисну діяльність.
12. Позитивні емоції педагога як засіб стимулювання дітей до діяльності й спілкування.

Умови забезпечення корекційної спрямованості навчання і виховання розумово відсталих дітей

Ефективність здійснення корекційної роботи залежить від таких умов:

1. Глибоке і всебічне вивчення учнів педагогом.
2. Цілісний корекційний вплив на змістові, діяльнісні, особистісні компоненти інтелекту у їх системній єдності
3. Спрямованість педагогічного процесу на формування у дітей вищих психічних функцій із забезпеченням їхньої усвідомленості та довільності.
4. Забезпечення інтелектуалізації та вербалізації предметно-практичної діяльності учнів.
5. Спеціальне педагогічне керівництво пізнавальною діяльністю розумово відсталих дітей з урахуванням відповідних корекційних прийомів при орієнтації на послідовний розвиток інтелектуальної самостійності учнів.
6. Орієнтація у навчанні на зону найближчого розвитку дитини з опорою на її збережені особливості.
7. Індивідуальний підхід у корекційній роботі.
8. Єдність педагогічного, психологічного і медичного впливу на вихованців.
9. Дотримання послідовності і наступності у корекційній роботі.
10. Дотримання єдиного охоронно-педагогічного режиму в школі та сім'ї.

Контрольні запитання

1. Якою є структура дефекту при розумовій відсталості?
2. Що є об'єктами корекції при розумовій відсталості?
3. У чому полягає взаємозв'язок навчання, виховання, розвитку і корекції?
4. Що означає поняття «корекційна спрямованість навчання»?
5. За якими напрямками здійснюється корекційна робота у допоміжній школі?
6. Які засоби корекції використовуються у спеціальних закладах?
7. Які умови слід створити у закладі для забезпечення корекційної спрямованості навчання і виховання?

Тема 1.8. Професіограма корекційного педагога. Особливості його педагогічної діяльності та професійної підготовки

План

1. Специфіка професійної діяльності корекційного педагога
2. Характеристика професіограми корекційного педагога
3. Підготовка корекційних педагогів в Україні та інших країнах світу

Література

1. **Кваліфікаційні характеристики вчителя, вихователя школи-інтернату, вчителя-дефектолога / Авт. кол. Болтівець С.І., Луговий В.І., Міненко А.С., Нікітенко О.О. – К., 1994. – 28 с.**
2. **Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.**
3. **Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія / С.П.Миронова. – Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2007. – 304 с.**
4. **Спеціальна педагогіка: Понятійно - термінологічний словник / За ред. академіка В.І.Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.**

1. Специфіка професійної діяльності корекційного педагога

Незалежно від політики, економіки, епохи вчитель виконує у суспільстві дві функції: 1) задовольняє освітні потреби його членів, 2) виконує культурно – просвітницькі функції. Поза всяким сумнівом, корекційний педагог також виконує вище зазначені соціальні функції. Проте його професійна діяльність виходить за межі традиційної учительської діяльності, оскільки зорієнтована на особливу кінцеву мету – соціальну адаптацію та інтеграцію дитини з вадами психофізичного розвитку в систему суспільних стосунків. Тому вона включає в себе різні види соціально-педагогічної, реабілітаційної, консультаційної, діагностичної, психотерапевтичної, власне корекційної та інших видів “не учительської” діяльності. Відповідно це покладає на корекційного педагога і виконання такої соціальної функції, як сприяння дитині з особливими потребами у її соціальній адаптації та інтеграції засобами спеціальної освіти та корекційної допомоги.

Сферами професійної компетенції корекційного педагога є: профілактична робота, педагогічна діагностика, консультування, спеціальна педагогічна просвіта, окремі аспекти психологічної і психотерапевтичної допомоги, освітня, виховна, корекційна і соціально-педагогічна діяльність, організація і керівництво освітою, науково – дослідна діяльність в галузі спеціальної педагогіки і психології.

Провідною, безумовно, є освітня педагогічна діяльність, яку вчитель-дефектолог виконує як у спеціальних навчальних закладах, так і при організації індивідуального навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Діяльність педагога за суспільними функціями, вимогами до особистості, складністю психічного напруження якоюсь мірою подібна до діяльності вченого, письменника, лікаря, актора. Вчений відкриває наукову істину. Корекційний педагог повинен цю наукову інформацію переробити так, щоб вона стала зрозумілою дітям і зацікавила їх.

Педагог, як і письменник, впливає на інших людей перш за все за допомогою слова. Вчителю спеціальної школи слід майстерно оволодіти мистецтвом промови, вмінням переконувати, оскільки йому досить часто доводиться впливати на погляди оточуючих щодо проблеми відхилень у розвитку людини, на їхнє ставлення до дітей з особливими потребами.

Ще більше діяльність корекційного педагога подібна до діяльності лікаря. Адже педагог допомагає медикам розібратись в діагнозі, поставленому дитині, виконує рекомендації спеціалістів, забезпечує необхідні умови розвитку дитини з вадами розвитку.

У тому, що педагог творить “на людях”, його діяльність подібна артистичній. Педагог, як і актор, працює на основі певного матеріалу (програми, навчальні посібники, підручники). Йому, як і актору, потрібна гарна дикція, володіння голосом, виразність, емоційність мовлення. Корекційний педагог має володіти мистецтвом перекладу, оскільки працює з різними соціальними категоріями – учнями, їхніми батьками, медиками, колегами, професійними, громадськими, релігійними організаціями тощо.

Більшість закладів для дітей з особливими потребами є загальнопедагогічними, тому загальнопедагогу часто доводиться виконувати соціальні ролі батьків і родичів дитини.

Корекційний педагог не може обмежуватись своїми посадовими обов’язками, йому часто доводиться бути ініціатором і активним учасником соціальних акцій милосердя, доброчинності, захисту прав осіб з особливими потребами. Особливу ланку його діяльності складає робота з батьками дітей, які мають проблеми у розвитку.

2. Характеристика професіограми корекційного педагога

Професіограма містить науково обґрунтовані вимоги до особистості та професійної діяльності фахівця і фактично є його моделлю. Вона слугує

абітурієнту, який обирає майбутню професію; студентам і викладачам ВНЗ; працюючим спеціалістам. З орієнтацією на професіограму має здійснюватись відбір на спеціальність, професійна освіта, самоосвіта, підвищення кваліфікації. Вона має бути орієнтиром освітньо-професійних програм спеціальності.

Професіограма корекційного педагога складається із таких розділів:

1. Характерологічні особливості, що визначають соціальну та професійно-педагогічну спрямованість особистості корекційного педагога.
2. Професійні знання.
3. Професійні вміння.
4. Протипоказання професії корекційного педагога.
5. Професійні шкідливості, супутні педагогічній діяльності корекційного педагога.
6. Кваліфікаційні рівні.

Вимоги до особистості корекційного педагога

Професіограма містить вимоги до особистості корекційного педагога, зокрема, до тих його характерологічних особливостей, які визначають соціальну і професійно – педагогічну спрямованість. ***Найважливішими рисами професійного характеру корекційного педагога*** є:

✓ *соціальні потреби* – у спілкуванні з дітьми; в оволодінні спеціальними педагогічними знаннями, вміннями і навичками; в проведенні корекційно – виховної роботи з дітьми; постійному поповненні своїх знань, проведенні педагогічних досліджень, професійному самовихованні;

✓ *риса соціальної і професійно – педагогічної спрямованості* – громадянськість, соціальна активність, захопленість професією, вірність життєвим інтересам дітей з особливими потребами, творчість в педагогічній роботі, впевненість в оптимістичній перспективності корекційного впливу, принциповість, відповідальність, професійна працездатність;

✓ *риса, які виражають ставлення до вихованців, людей взагалі* – доброта, любов до дітей, гуманізм, порядність, емпатія, справедливість, чесність, вимогливість, тактовність, товариськість;

✓ *інтелектуальні риси* – уважність, спостережливість, кмітливість, продуктивність пам'яті, критичність мислення; глибина, широта, логічність, прогностичність розуму; педагогічна допитливість, творча уява;

✓ *вольові риси* – самоволодіння, цілеспрямованість, наполегливість, рішучість, дисциплінованість, витриманість, власна організованість, ініціативність;

✓ *емоційні риси* – врівноваженість, емоційно-моторна стійкість, агально пе емоцій, емоційна виразність;

✓ *професійні якості* – педагогічний такт, освіченість, педагогічна майстерність, новаторство, професійне самовиховання, агально педагог, професійна чесність і порядність.

Вимоги до професійних знань корекційного педагога

Сформулюємо знання, необхідні корекційному педагогу, відповідно до професійних функцій його діяльності.

ДІАГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- природа та закономірності основних психічних процесів;
- структура та особливості процесу аномального розвитку;
- теоретичні засади психолого-педагогічної діагностики;
- принципи діагностики і відбору дітей у спеціальні заклади;
- напрямки та методи психолого-педагогічної діагностики;
- особливості діагностики сім'ї.

ОРІЄНТАЦІЙНО-ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- закономірності розвитку і соціального формування особистості;
- основні закономірності психічного розвитку дитини, індивідуально-психологічні особливості особистості на різних вікових етапах;
 - особливості планування навчальної, виховної і корекційної роботи з розумово відсталими дітьми;
- види та принципи прогнозування.

КОНСТРУКТИВНО-ПРОЕКТУВАЛЬНА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- загальна і спеціальна психологія і педагогіка;
- спеціальні методика викладання предметів;
- зміст і методика корекційно-педагогічної діяльності з розумово відсталими дітьми;
 - особливості роботи з сім'ями: зміст, форми, методи.

КОРЕКЦІЙНА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- закономірності та особливості розвитку психіки розумово відсталих дітей;
 - теоретичні основи корекційної роботи з розумово відсталими дошкільниками і школярами: мета, завдання, зміст, засоби, принципи;
 - засоби та методи корекції пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери залежно від ступеня інтелектуального недорозвитку та віку дитини;
 - зміст та методи роботи з формування дитячого колективу;
 - способи поєднання навчальної і виховної роботи з корекцією вад психофізичного розвитку дітей.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- особливості організації різних соціальних груп;
- психологічні знання;
- знання основ педагогічної майстерності.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- всебічна освіченість;

- високий рівень загальнокультурного розвитку;
- знання корекційної педагогіки і психології;
- знання спеціальних методик;
- глибоке знання навчального предмета;
- знання освітнього стандарту для розумово відсталих дітей.

КОМУНІКАТИВНО-СТИМУЛЮЮЧА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- загальні положення теорії спілкування;
- основні правила, норми та засоби спілкування;
- особливості спілкування з різними соціальними групами;
- засоби профілактики та розв'язання конфліктів;
- етичні основи педагогічного спілкування;
- засоби та прийоми стимулювання розумово відсталих дітей;
- знання про культуру мовлення.

АНАЛІТИКО-ОЦІНЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- зміст і методи аналізу ефективності навчальної, виховної і корекційної роботи;
- критерії й вимоги до оцінювання розумово відсталих дітей;
- форми обліку та контролю у педагогічній діяльності.

ДОСЛІДНИЦЬКО-ТВОРЧА ФУНКЦІЯ

Знання спеціаліста

- основні напрямки та перспективи розвитку освіти, педагогічної науки, корекційної педагогіки;
- методи науково-педагогічного опису та аналізу педагогічних фактів, явищ, процесів;
- принципи та прийоми збирання, систематизації, узагальнення та використання інформації, проведення наукових досліджень та методичної роботи зі спеціальності.

Вимоги до професійних вмінь корекційного педагога

Сформулюємо вміння, якими має володіти корекційний педагог, відповідно до професійних функцій його діяльності.

ДІАГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння добирати оптимальний діагностичний інструментарій;
- вміння користуватись методами психолого-педагогічної діагностики;
- вміння визначати ступінь, особливості вади дитини; структурні складові дефекту;
- вміння виявляти рівень актуального та зону найближчого розвитку дитини;
- вміння діагностувати стадії розвитку дитячого колективу, визначати його структуру;

- вміння діагностувати сім'ю, в якій виховується розумово відстала дитина;
- вміння аналізувати та узагальнювати результати діагностики;
- вміння включати результати діагностики у подальшу професійну діяльність.

ОРІЄНТАЦІЙНО-ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння визначати пріоритетні цілі й напрямки діяльності;
- вміння планувати основні етапи майбутньої діяльності й правильно розподіляти час;
- вміння дотримуватись принципів наступності й систематичності у прогнозах;
- вміння будувати адекватні прогнози та лінію корекційно-виховної роботи відповідно до індивідуальних особливостей дитини, її діагнозу;
- вміння передбачати поведінку дитини в різних ситуаціях;
- вміння враховувати специфіку сімей при створенні прогнозу;
- вміння планувати роботу з сім'ями вихованців;
- вміння прогнозувати перспективні лінії розвитку колективу вихованців з вадами інтелекту;
- вміння передбачати результати.

КОНСТРУКТИВНО-ПРОЕКТУВАЛЬНА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння конкретизувати мету і завдання на основі діагностики потреб, інтересів і можливостей учнів;
- вміння добирати способи реалізації мети і завдань;
- вміння відбирати і komponувати матеріал;
- вміння проектувати власну педагогічну діяльність, дії та поведінку батьків у взаємодії з дітьми;
- вміння виділяти на кожному етапі головне в роботі та визначати шляхи розв'язання основних завдань.

КОРЕКЦІЙНА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння проводити комплексну роботу з профілактики, послаблення, подолання вад психофізичного розвитку дітей з вадами інтелекту у навчально-виховному процесі;
- вміння створювати умови для повноцінного розвитку особистості розумово відсталої дитини;
- володіння різноманітними засобами та методами корекції пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, поведінки дітей;
- вміння проводити корекційну роботу як цілісну систему педагогічного впливу;
- вміння формувати дитячий колектив відповідно до стадії його розвитку;
- вміння навчати батьків окремим корекційним прийомам і методам.

ОРГАНІЗАЦІЙНА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння організувати навчально-виховний процес;
- вміння організувати дисципліну і робочу атмосферу на занятті, уроці;
- вміння керувати поведінкою та діяльністю дитини, в тому числі й на основі індивідуального підходу;
- вміння розподіляти увагу;
- вміння залучати батьків до сприяння освітньо-виховному і загальнопед процесу;
- вміння обладнати приміщення класу, групи, кабінету;
- вміння створювати посібники для роботи;
- володіння прийомами педагогічної майстерності;
- вміння координувати діяльність різних спеціалістів і організацій;
- вміння налагоджувати співпрацю з різними організаціями.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПОЯСНЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння працювати із спеціальною літературою;
- вміння працювати із змістом матеріалу (інформацією) і педагогічно його тлумачити;
- вміння доступно, логічно, послідовно й емоційно викласти інформацію відповідно до аудиторії (дошкільники, школярі, батьки дітей, колеги, громадськість);
- вміння виділяти основні дидактичні одиниці, формувати систему знань у дітей;
- вміння одержувати зворотну інформацію про ступінь засвоєння матеріалу;
- вміння використовувати технічні засоби навчання, наочність, новітні технології;
- вміння повідомляти дітям значущу інформацію поза уроком і заняттям у процесі повсякденного життя.

КОМУНІКАТИВНО-СТИМУЛЮЮЧА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння добирати оптимальні засоби та прийоми спілкування;
- вміння добирати і застосовувати адекватні прийоми і засоби комунікативного та психологічного впливу;
- вміння попереджувати та долати конфліктні ситуації;
- вміння визначати психологічний стан партнерів по спілкуванню;
- вміння орієнтуватися на інтереси дитини, батьків, враховувати їхню позицію;
- вміння встановлювати оптимальні ділові взаєностосунки з колегами, громадськими організаціями;
- вміння стимулювати діяльність дітей, батьків, створювати у них позитивну мотивацію;
- володіння культурою мовлення;

- володіння засобами невербального спілкування;
- вміння керувати собою, своїм настроєм, поведінкою, тілом, голосом, мімікою, жестами;
- вміння залучати до себе увагу.

АНАЛІТИКО-ОЦІНЮВАЛЬНА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння контролювати результати навчально-виховного і корекційного процесу;
- вміння аналізувати і оцінювати одержані результати відповідно до задуму і умов;
- вміння володіти формами обліку й контролю: за динамікою розвитку дитини, ступенем засвоєння матеріалу і оволодіння навичками дітьми, їх діяльністю; за виховною діяльністю батьків;
- вміння з'ясовувати причини успіхів і невдач;
- вміння визначати напрямки корекції своєї діяльності й професійного вдосконалення;
- вміння адекватно аналізувати роботу колег;
- вміння співвідносити свій досвід з педагогічною теорією.

ДОСЛІДНИЦЬКО-ТВОРЧА ФУНКЦІЯ

Вміння спеціаліста

- вміння збирати, опрацьовувати і використовувати педагогічну інформацію, необхідну для розв'язання професійних завдань;
- вміння адекватно педа відомості із різних джерел, здобувати нові професійно значущі знання;
- вміння орієнтуватись у спеціальній професійній літературі, періодичних виданнях;
- вміння проводити експериментальну роботу з удосконалення існуючих, пошуку та розробки нових методик (навчальних, виховних, корекційних), посібників, засобів корекції;
- вміння спонукати батьків до читання спеціальної літератури, методичних рекомендацій;
- вміння формувати власний стиль професійної діяльності.

Противопоказання до професії корекційного педагога

Зважаючи на специфічність і зміст діяльності, відповідальність корекційного педагога, існує ряд психологічних, анатоμο-фізіологічних, санітарно-гігієнічних якостей та порушень, наявність яких у людини несумісна з цією професією. Це, зокрема:

- психічні захворювання;
- захворювання серцево-судинної системи;
- порушення мовлення, слуху і зору;
- низький рівень інтелектуального і культурного розвитку;
- яскраво виражена неврівноваженість;
- агально пед;
- астенічність емоцій;

- малорухливість.

Не можуть бути допущені до роботи на посадах вчителя, вихователя, дошкільного дефектолога і особи, які не мають відповідної освіти.

Труднощі професії корекційного педагога

Професія корекційного педагога ускладнюється багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами. Це, зокрема:

- підвищена напруженість нервової системи;
- робота з неблагополучними сім'ями;
- невисока заробітна плата;
- недостатня зацікавленість і негативна упередженість громадськості, влади, батьків щодо проблем дітей з вадами психофізичного розвитку;
- відсутність достатнього навчально-методичного забезпечення спеціальних освітніх закладів;
- певна ізоляваність спеціальних освітніх закладів.

Заклади для дітей з вадами розвитку є корекційними, тому професійна освіта – відповідно називається «Корекційна освіта», а фахівці для роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку – корекційні педагоги. У старих літературних джерелах використовували назви: вчителі-дефектологи, олігофренопедагоги. Термін вчитель-дефектолог (олігофренопедагог) вживається як назва посади відповідно до кваліфікаційних характеристик педагогічної діяльності.

Корекційні педагоги, які працюють з розумово відсталими дітьми і одержали відповідну освіту, можуть обіймати такі посади: вчитель спеціальної загальноосвітньої школи для дітей з вадами розумового розвитку; вихователь спеціальної загальноосвітньої школи для дітей з вадами розумового розвитку; вчитель-дефектолог спеціального дошкільного закладу для дітей з вадами розумового розвитку; консультант-дефектолог ПМПК.

3. Підготовка корекційних педагогів в Україні та інших країнах світу

Необхідність спеціальної підготовки персоналу для роботи з дітьми, що мають вади психофізичного розвитку, визнається у більшості країн світу. При цьому окремо готуються фахівці різних галузей корекційної педагогіки (олігофренопедагоги, сурдопедагоги, тифлопедагоги, ортопедагоги, логопеди); навіть в межах однієї галузі підготовка є вузько спрямованою (вік осіб, ступінь вади, заклад). Багатопрофільність, широка спеціалізація вважається слабкою і не схвалюється у світовій практиці.

Фахова освіта у різних країнах відрізняється метою, змістом, формами організації, тривалістю навчання, вимогами до абітурієнтів, тенденціями розвитку професійної підготовки.

У багатьох країнах умовою одержання корекційної освіти є наявність у претендента загальнопедагогічної освіти або досвіду роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Формами підготовки є:

- стажування або курси при спеціальних закладах;
- приєднання курсової підготовки до системи вищої школи (для осіб, що мають педагогічну освіту);
- освіта у самостійних навчальних закладах з підготовки корекційних педагогів;
- синтетична підготовка на базі середньої освіти;
- багатоступенева освіта.

Остання форма є сучасною і найбільш поширеною в світі, тому активно впроваджується і в Україні.

Як правило, підготовка фахівців для роботи з дітьми, що мають порушення психофізичного розвитку, містить загальнокультурну підготовку; фундаментальну загальнотеоретичну підготовку з усіх сфер наукових знань про людину; фундаментальну загальну і спеціальну методичну підготовку з корекційної педагогіки і психології; ґрунтовну практичну підготовку.

В Україні, зокрема, **зміст** фахової корекційної освіти містить такі складові (цикли):

- дисципліни гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- дисципліни природничо-наукової (фундаментальної) підготовки;
- дисципліни професійної та практичної підготовки.

Основою фахової освіти є цикл професійних та практичних дисциплін.

У більшості країн практична підготовленість до роботи з певною категорією осіб з вадами психофізичного розвитку визнається основним критерієм ефективної професійної компетентності спеціаліста.

У багатьох країнах світу готують фахівців для роботи з усіма віковими категоріями осіб з вадами психофізичного розвитку не лише у спеціальних закладах (дошкільних, шкільних, реабілітаційних), а й в умовах інклюзивних закладів, сім'ї, лікарні, закладах дозвілля. Велика увага приділяється підготовці фахівців для соціальної роботи, інтеграції осіб з психофізичними порушеннями в суспільство.

В Україні переважно готують корекційних педагогів для роботи з дітьми (ранній, дошкільний, шкільний вік) в умовах спеціальних закладів: вчителів, вихователів, дошкільних олігофренопедагогів. Вдосконалення ступеневої освіти, розширення спеціалізацій підготовки корекційних педагогів є перспективними напрямками вищої педагогічної освіти сьогодення за напрямом і спеціальністю «Корекційна освіта».

Контрольні запитання

1. У чому полягає специфіка професійної діяльності корекційного педагога?
2. Що являє собою професіограма корекційного педагога? Для чого вона потрібна?

3. Які вимоги до особистості корекційного педагога містить професіограма?
4. Якими професійними знаннями має володіти корекційний педагог?
5. Якими професійними вміннями має володіти корекційний педагог?
6. Якими є протипоказання до професії корекційного педагога?
7. У чому виражаються труднощі професії корекційного педагога?
8. Яким терміном правильно називати фахівців, які працюють з розумово відсталими дітьми?
9. Яким чином здійснюється підготовка корекційних педагогів в Україні та інших країнах світу?

Розділ II. ТЕОРІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

Тема 2.1. Сутність процесу навчання дітей з вадами інтелекту

План

4. Сутність спеціальної дидактики (олігофренодидактики)
5. Особливості навчального процесу в спеціальній школі
6. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з вадами інтелекту

Література

8. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко. - К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
9. Миронова С.П. Олигофренопедагогика. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
10. *Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.*
11. Спеціальна педагогіка: Понятійно - термінологічний словник / За ред. академіка В.І.Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

1. Сутність спеціальної дидактики (олігофренодидактики)

Термін «олігофренодидактика» походить від грецьких слів: «oligos» - малий, «fren» - розум, «didaktikos» - повчаючий. У сучасній науці олігофренодидактика є розділом олігофренопедагогіки, який вивчає теоретичні основи, загальні та специфічні закономірності процесу навчання розумово відсталих дітей. Олігофренодидактика оперує поняттями і положеннями загальної дидактики, проте враховує їх специфічне застосування відповідно до порушень пізнавальної діяльності учнів з вадами інтелекту. Олігофренодидактика є основою спеціальних методик навчання і виховання цієї категорії учнів.

Проблемами сучасної олігофренодидактики є:

- вивчення особливостей пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів і урахування їх у процесі навчання в різних типах закладів (спеціальна школа, інклюзивна школа, індивідуальне навчання, навчально-реабілітаційний заклад та ін.);
- визначення мети, завдань і змісту навчально-виховної роботи у спеціальних закладах;

- дослідження сутності, закономірностей і принципів навчання, шляхів підвищення його корекційного впливу на учнів;
- удосконалення існуючої системи форм і методів навчання розумово відсталих учнів та розробка нового навчально-методичного забезпечення;
- удосконалення змісту й методів корекційної роботи у процесі навчання і виховання розумово відсталих учнів;
- розробка дидактичних положень з окремих навчальних предметів.

2. Особливості навчального процесу в спеціальній школі

Процес навчання – це спільна діяльність вчителя і учнів, спрямована на засвоєння під керівництвом вчителя знань, вмінь і навичок; формування в учнів соціально цінних моральних якостей і рис характеру, необхідних для успішного самостійного життя.

Безумовно, це визначення загальної педагогіки використовується і олігофренодидактикою, проте не відображає її специфіки. Головною **особливістю** процесу навчання у спеціальній школі є його чітка **корекційна спрямованість**. Корекція психофізичних вад розумово відсталих учнів здійснюється у процесі всієї роботи школи. Окремої програми корекції не існує, вона проводиться на матеріалі всіх навчальних предметів, тому у навчально-виховному процесі використовуються спеціальні засоби корекції (вони висвітлені у першому розділі). Педагогічні прийоми корекційної роботи стимулюють компенсаторні процеси розвитку розумово відсталих дітей і дозволяють формувати у них нові позитивні якості.

З огляду на це, навчання у спеціальній школі реалізує подвійну **мету**:

- 1) формування певного обсягу знань, вмінь і навичок розумово відсталих учнів;
- 2) корекція психофізичних вад дітей, їх всебічний особистісний розвиток.

Навчальний процес у спеціальній школі відрізняється від масової такими **особливостями**:

- процес навчання є спрощеним і ґрунтується на предметно-наочній основі;
- застосовуються спеціальні засоби корекції інтелектуальної діяльності учнів;
- оптимізуються процеси перетворення чуттєвих образів у поняття;
- здійснюється стимулювання учнів до пошукової діяльності, подолання їхньої пасивності;
- різне співвідношення між самостійною діяльністю учнів і діяльністю під керівництвом вчителя;
- уповільненість процесу навчання;
- багаторазовість повторення;

- поглиблений індивідуальний і диференційований підхід до учнів;
- опора на більш розвинені здібності дитини.

3. Характеристика структури навчальної діяльності учнів з вадами інтелекту

Навчання у школі – це єдиний процес, складові якого органічно пов'язані між собою і обумовлюють одна одну. Проте їх можна виділити для кращого розуміння і вивчення.

Структура навчальної діяльності розумово відсталих учнів

1. Сприймання навчального матеріалу.
2. Осмислення навчального матеріалу засвоєння знань, вмінь, навичок
3. Закріплення знань і вмінь учнів
4. Застосування знань, вмінь і навичок на практиці.

Кожен із цих структурних компонентів є корекційно спрямованим з огляду на особливості пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів.

Корекційна спрямованість структури навчальної діяльності учнів з вадами інтелекту

При організації **сприймання** навчального матеріалу його поділяють на частини, а процес сприймання кожної з них уповільнюється; забезпечується керівництво кожною перцептивною дією учнів; привчають дітей аналізувати результати сприймання, порівнювати сприйняте із зразком; здійснюють опору на велику кількість аналізаторів. Результатом правильно організованого сприймання є накопичення учнями конкретних фактів про предмети і явища навколишньої дійсності.

Розуміння сприйнятого досягається у результаті розуміння сутності предметів і явищ, їх зображень, словесної інформації, тобто **осмислення** матеріалу. З метою подолання недоліків пізнавальної діяльності учнів (передусім операцій мислення) необхідно:

- здійснювати спочатку накопичення, аналіз, синтез і узагальнення знань на емпіричному рівні;
- формувати передусім наочно видимі зв'язки і взаємозалежності;
- надавати допомогу у словесних заключеннях, висновках, яку поступово зменшувати;
- подавати матеріал від конкретного до абстрактного;
- весь час уточнювати і доповнювати первинно сформовані поняття, встановлювати взаємозв'язки між ними;
- узагальнення здійснювати від простого до складного із зменшенням допомоги вчителя при цьому;
- поєднувати наочність, практичні дії і слово;
- навчати учнів міркувати вголос;

- стимулювати учнів до розумової діяльності: вчити порівнювати, аналізувати, обґрунтовувати відповіді.

Для вільного користування знаннями і вміннями важливим є і їх **закріплення**. У цьому структурному компоненті застосовуються такі корекційні прийоми:

- проводиться пропедевтика закріплення;
- матеріал детально аналізується, у кожній складовій виділяються вузлові питання, між якими й встановлюється взаємозв'язок;
- знання закріплюються свідомо, у системі;
- учнів вчать застосовувати знання у різних умовах і життєвих ситуаціях;
- закріплення будується з опорою на наочно-образну емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування;
- використовують велику кількість різноманітних повторень;
- раніше засвоєні знання постійно виправляють, уточнюють, доповнюють, перебудовують неправильно засвоєне.

Одним із основних завдань спеціальної школи є навчання дітей **застосуванню** набутих знань, вмінь і навичок у практиці. Проте реалізується воно з труднощами, оскільки самостійно учні не використовують набуті знання, вміння та навички на практиці; не переносять набутий досвід у нові умови. З огляду на це, для навчання дітей застосуванню набутих знань і навичок слід дотримуватись певних умов.

Умови ефективного застосування знань на практиці

1. Дотримання єдності засвоєння і застосування знань. Не роз'єднувати ці процеси, а зробити одночасними: робота за інструкцією; пригадування правила перед дією; складання плану діяльності тощо.

2. Зміцнення зв'язків навчання з життям, практикою (спеціальний добір завдань), актуалізація і використання в навчанні життєвого досвіду дітей.

3. Систематичне включення учнів в практичну діяльність, яка вимагає використання набутих знань:

- спочатку пригадують правило, а потім стимулюють до самостійного виконання роботи;
- виконують завдання у життєвих ситуаціях (визначення висоти будинку, відстані до дерева; вирощування рослин тощо);
- виховують звичку обдумувати способи роботи, звертатись до довідкової літератури;
- стимулюють поєднання практичної дії зі словом;
- формують узагальнюючі способи дій з метою недопущення штамтів у використанні знань.

4. Заохочення і підтримка учнів.

Активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання

До основних **прийомів активізації пізнавальної активності** учнів відносяться:

- використання наочних і технічних засобів;

- спонукання учнів до аналізу наведених прикладів і фактів, самостійного формулювання прикладів, висновків, правил;
- створення проблемних ситуацій;
- розв'язання пізнавальних завдань і питань, які вимагають не згадування, а міркування;
- виділення суттєвих ознак, вузлових питань у матеріалі;
- встановлення причинно-наслідкових зв'язків у знаннях;
- стимулювання учнів до свідомого засвоєння логічної послідовності у змісті матеріалу;
- переключення на різні види роботи;
- використання у процесі викладу матеріалу цікавих фактів, прикладів, деталей;
- емоційність викладу;
- дієва індивідуальна допомога;
- підтримання ситуації успіху.

Активізації пізнавальної діяльності сприяють і наведені вище прийоми корекції, що використовуються у процесі навчання розумово відсталих учнів.

Контрольні запитання

1. У чому сутність олігофренодидактики? Які проблеми вона досліджує?
2. У чому полягають особливості навчального процесу в допоміжній школі?
3. Охарактеризуйте структуру навчальної діяльності учнів з вадами інтелекту
4. Назвіть основні прийоми активізації пізнавальної активності школярів з вадами інтелекту

Тема 2.2. Зміст освіти дітей з вадами інтелекту

План

1. Характеристика державного стандарту спеціальної освіти
2. Особливості навчального плану спеціальної школи
3. Характеристика спеціальних навчальних програм для дітей з вадами розумового розвитку
4. Вимоги до шкільних підручників програм для дітей з вадами розумового розвитку

Література

1. Державний стандарт початкової базової і повної освіти [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011>.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/607-2013>

3. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко. - К.: Вища школа, 1985. – 328 с.

4. Миронова С.П. Олигофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

5. Наказ МОН України «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа)» №80, від 28.01.2014р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : // pedpresa.com.ua/wp-content/uploads/documents/nakaz-80.doc

6. Наказ МОН України «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» №504 від 22.04.2014 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу : // pedpresa.com.ua/wp-content/uploads/documents/nakaz-80.doc

7. *Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олигофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.*

1. Характеристика державного стандарту спеціальної освіти

Державний стандарт базової і повної середньої освіти - це державний документ, який визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Державний стандарт початкової загальної освіти *для дітей з особливими освітніми потребами* (2013 рік) визначає вимоги до рівня освіченості дітей з особливими освітніми потребами на рівні початкової загальної освіти.

Державний стандарт спеціальної освіти враховує особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

В основу Державного стандарту спеціальної освіти покладено інноваційний підхід до навчання дітей з особливими освітніми потребами:

- інклюзивне та інтегроване навчання;

- білінгвальне (двомовне) навчання дітей глухих та із зниженим слухом (уведення української жестової мови як навчального предмета та засобу навчання);
- формування життєвої компетентності у процесі навчання та реабілітації дітей з особливими освітніми потребами;
- формування життєвої компетентності у дітей з розумовою відсталістю як умови їх соціальної інтеграції, здатності застосовувати здобуті знання і вміння у практичній життєдіяльності.

Державний стандарт складається із:

- [Базового навчального плану початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами;](#)
- загальної характеристики інваріантної та варіативної складових змісту початкової загальної освіти дітей з особливими освітніми потребами;
- державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки таких дітей.

На разі (2015 рік) державний стандарт спеціальної освіти для дітей 5-10 класів у процесі розробки.

2. Особливості навчального плану спеціальної школи

[Базовий навчальний план](#) – це державний документ, який згідно з додатком визначає зміст і структуру початкової загальної освіти дітей з особливими освітніми потребами за допомогою інваріантної і варіативної складових, якими встановлюється погодинне співвідношення між освітніми галузями; гранично допустиме тижневе навантаження на учнів; загальнотижнева кількість годин за освітніми галузями та загальнотижнева кількість годин для проведення корекційно-розвиткової роботи.

Типові навчальні плани враховують особливості психофізичного розвитку дітей та мови навчання.

Типові навчальні плани містять інваріантну складову (у тому числі й корекційно-розвивальні заняття), сформовану на державному рівні, обов'язкову для усіх загальноосвітніх навчальних закладів, у яких навчаються учні з вадами психофізичного розвитку, незалежно від їх підпорядкування, типів і форм власності, та варіативну, в якій передбачено додаткові години на вивчення предметів інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття.

При визначенні гранично допустимого навантаження учнів ураховані санітарно-гігієнічні норми та нормативну тривалість уроків у підготовчому-1 класах - 35 хвилин, 2-4 класах - 40 хвилин, визначених Державними санітарними нормами та правилами «Гігієнічні вимоги до улаштування, утримання і режиму спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, та

навчально-реабілітаційних центрів», затвердженими наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20.02.2013 № 114, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 березня 2013 р. за № 410/22942.

Типові навчальні плани зорієнтовані на роботу початкової школи за 5-денним навчальними тижнем та протягом 5 років навчання.

При визначенні гранично допустимого навантаження учнів (у молодших класах – 20 год.; у старших – 26 год.) не враховуються години з корекційно-розвиткових занять.

На основі типових навчальних планів навчальні заклади щорічно складають робочі навчальні плани, конкретизуючи варіативну складову із врахуванням особливостей вад розвитку та індивідуальних освітніх потреб учнів. Робочі навчальні плани затверджуються відповідним органом управління освітою.

Навчальний рік щорічно розпочинається 1 вересня і закінчується проведенням навчальних екскурсій та підсумкового оцінювання навчальних досягнень учнів.

У навчальному плані представлені освітні галузі і предмети, через які вони реалізуються (наведемо приклади навчального плану).

ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
початкової школи для розумово відсталих дітей
з навчанням українською мовою

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		Підг.	1	2	3	4	разом
Мови і література	Українська мова	7	7	7	7	7	35
Математика	Математика	4	4	4	4	4	20
Природознавство	Природознавство	1	1	1	1	1	5
Суспільствознавство	Я у світі	-	-	-	1	1	2
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	2	2	10
	Основи здоров'я	1	1	1	1	1	5
Технології*	Трудове навчання	2	2	2	2	2	10
Мистецтво	Музичне мистецтво	1	1	1	1	1	5
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1	1	5
Усього		19	19	19	20	20	97
Корекційно-розвиткові заняття	Розвиток мовлення	5	4	4	4	4	21
	Ритміка	1	1	1	1	1	5
	Лікувальна фізкультура	1	1	1	1	1	5
	Соціально-побутове орієнтування	1	2	2	2	2	9

Додаткові години на предмети інваріантної складової, курси за вибором, індивідуальні та групові заняття	1	1	2	2	2	8
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без корекційно-розвиткових занять)	20	20	21	22	22	105
Сумарна кількість годин інваріантної і варіативної складових	28	28	29	30	30	145

*Сходинки до інформатики рекомендується проводити за рахунок додаткових годин

ТИПОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня
для розумово відсталих дітей з українською мовою навчання

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	6	8	9	10
Мови і література	Українська мова	3	3	3	3	2	2
	Українська література	2	2	2	2	2	2
Суспільствознавство	Історія України	-	-	2	2	2	-
	Я у світі	1	-	-	-	-	-
	Основи правознавства	-	-	-	-	-	1
Математика	Математика	4	5	4	4	4	4
Природознавство	Природознавство	1	1	1	2	2	-
	Географія	-	2	1	2	2	-
	Фізика і хімія в побуті	-	-	2	2	2	1
Мистецтво	Музичне мистецтво	1	1	1	1	-	-
	Образотворче мистецтво	1	1	1	1	-	-
Технології	Трудове навчання	7	8	8	8	11	18
	Інформатика	1	1	1	1	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	1	1	-
	Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Разом		24	27	29	30	31	31
Корекційно-розвиткові заняття	Соціально-побутове орієнтування	2	2	2	2	2	2
	Розвиток мовлення	1	1	1	1	1	1
	Лікувальна фізкультура (Ритміка)	2	2	2	2	2	2
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	1	1	1	1
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня (без корекційно-розвиткових занять)		25	28	30	32	32	32

Інваріантна складова Типових навчальних планів для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів обов'язково включає години корекційно-розвиткових занять, спрямованих на вирішення специфічних завдань, зумовлених особливостями психофізичного розвитку учнів. Зміст корекційно-розвиткової роботи визначається з урахуванням особливостей розвитку дітей з особливими освітніми потребами, мети, завдань та напрямів такої роботи.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей з розумовою відсталістю

Мета: психосоціальний розвиток та корекція психофізичних порушень дітей з розумовою відсталістю.

Основними **завданнями** корекційно-розвиткових занять є:

1. Формування особистісних якостей дитини, розвиток і корекція всіх психічних процесів, сприяння психологічній адаптації та соціальної реабілітації дітей.

2. Розвиток та подолання порушень мовлення (усного та писемного), дихання та голосу у дітей, попередження можливих вторинних розладів.

3. Корекція та компенсація загальної та дрібної моторики учнів.

4. Корекція та розвиток рухових порушень та недоліків фізичного розвитку, формування вмінь диференціювати рухи відповідно до ступеня мускульних навантажень, темпу рухів, підпорядкування рухів музиці.

Основні напрями корекційно-розвиткової роботи: розвиток та корекція психосоціального розвитку, корекція вад мовлення, лікувальна фізична культура, ритміка.

Основним **завданням корекційно-розвиткових занять для дітей з помірною розумовою відсталістю** є формування у них навичок життєдіяльності в соціальному середовищі. Досягнення цієї мети забезпечується розв'язанням наступних завдань:

- соціальна адаптація дітей;
- корекція порушень розвитку;
- загальний фізичний розвиток у відповідності з їх можливостями.

Основні напрями корекційно-розвиткової роботи: розвиток та корекція психосоціального розвитку, корекція вад мовлення, лікувальна фізична фізкультура, ритміка.

У роботі з цією категорією учнів важливо приділяти увагу формуванню у них певного обсягу знань, адекватність поведінки та вміння діяти у конкретних життєвих ситуаціях.

Корекційно-розвиткові заняття для дітей з розумовою відсталістю, які мають розлади аутичного спектра

Мета – психосоціальний розвиток та корекція психофізичних порушень у дітей з розладами аутичного спектра.

Напрями корекційно-розвиткової роботи та завдання, реалізація яких в умовах мікрогрупи сприяє досягненню мети:

1. Розвиток психомоторики (гармонізувати психофізіологічний статус; збагачувати руховий репертуар; тренувати психомоторні функції та властивості (координованість, статична і динамічна рівновага, спритність, витривалість).

2. Сенсорний розвиток, сенсорна інтеграція (розвивати моторну імітацію, збагачувати чуттєвий досвід, формувати полісенсорне сприймання, коригувати сенсорну гіперчутливість, розвивати відчуття ритму, (структурування середовища і діяльності), розвивати дрібну моторику та зорово-моторну координацію).

3. Соціально-комунікативний розвиток (розвивати здатність виконувати соціальні норми та правила поведінки, підпорядковуватися інструкціям, формувати комунікативні вміння, у тому числі невербальні, стимулювати розвиток мовлення (активний та пасивний словниковий запас), формувати соціально-побутові навички).

3. Характеристика спеціальних навчальних програм для дітей з вадами розумового розвитку

Детальний зміст освіти дітей з вадами інтелекту викладений у навчальних програмах різних предметів.

Вимоги до змісту освіти дітей з вадами інтелекту

- корекційна спрямованість матеріалу;
- концентричність розташування матеріалу;
- реалізація міжпредметних зв'язків;
- диференціація змісту;
- науковість;
- доступність.

Навчальна програма – це державний документ, у якому конкретизується зміст навчальних предметів навчального плану у вигляді переліку основних питань, об'єднаних у певні системи темами і розділами програми.

Навчальні програми містять точно визначений обсяг і характер навчального матеріалу, які відповідають пізнавальним можливостям дітей з вадами інтелекту. У порівнянні з програмами масової школи навчальний матеріал для допоміжних є меншим за обсягом і простішим за характером. Окрім того, програми є диференційованими за двома відділеннями: 1-м і 2-м. Програми 2-го відділення є ще простішими.

Всі навчальні програми розпочинаються пояснювальною запискою, в якій визначаються освітні та корекційні цілі навчального предмета; описуються особливості психофізичного розвитку дітей, які впливають на успішне засвоєння цієї галузі і предмета; коротко викладається основний структурний зміст програми. Навчальні програми всіх предметів у

допоміжній школі передбачають розв'язання не лише загальноосвітніх, а й корекційних завдань, що визначено окремим підрозділом.

Детальний зміст навчальної програми представлений у вигляді таблиці для кожного класу, з точною вказівкою обсягу й характеру матеріалу та відведених на нього годин (див. зразок).

Структура навчальної програми

№ з/п	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів	Спрямованість корекційно-розвиткової роботи

4. Вимоги до підручників для дітей з вадами розумового розвитку

Підручник – це основна книга для учнів, яка містить систему знань, визначену навчальною програмою з певного предмету.

Зміст підручника, його структура та оформлення мають відповідати таким вимогам:

- відповідність змісту підручника програмі предмету;
- тісний зв'язок теорії з практикою;
- доступність, логічність, переконливість і обґрунтованість викладу;
- структурна простота змісту;
- чіткість розташування матеріалу, виділення кольором основних понять, правил, висновків;
- невеликий обсяг статей (параграфів, оповідань);
- мінімальна кількість нових понять, термінів, правил, висновків у одній статті;
- максимальна простота і емоційна забарвленість словесного матеріалу;
- супровід текстів наочністю, прикладами, проте без перенасичення;
- відсутність абстрактних, мультиплікаційних зображень;
- наявність великої кількості матеріалу для повторення і закріплення вивченого;
- наявність додаткового матеріалу для індивідуальної та диференційованої роботи;
- відповідність шрифту віковим особливостям дітей: у 1-3 класах – великий; у 4-5-х – дещо збільшений; у 7-10-х – звичайний;
- привабливе зовнішнє оформлення, тверда обкладинка.

Контрольні запитання

1. Які вимоги пред'являються до змісту освіти у допоміжній школі?
2. Що таке «державний освітній стандарт»?

3. Назвіть особливості навчального плану спеціальної школи.
4. Дайте характеристику навчальних програм для дітей з вадами інтелекту.
5. Якими є вимоги до шкільних підручників для дітей з вадами розумового розвитку?

Тема 2.3. Принципи спеціальної дидактики

План

4. Загальна характеристика дидактичних принципів
5. Характеристика принципів спеціальної дидактики
6. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з вадами інтелекту

Література

1. *Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В.В.Воронковой. — М.: Школа-Пресс, 1994. - 416 с.*
2. *Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія: навч. посібник / В.М. Галузинський, М.Б.Євтух. — К.: Вища школа, 1995. — 237 с.*
3. *Граборов А.М.. Очерки по олигофренопедагогике / А.М.Граборов. — М.: Учпедгиз, 1961. — 196 с.*
4. *Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко.- К.: Вища школа, 1985.- 328 с.*
5. *Книга для учителя вспомогательной школы / Под ред. Г.М.Дульнева: 2-е изд. — М.: Учпедгиз, 1959. — 448 с.*
6. *Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. — 260 с.*
7. *Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. — 204 с.*

8. Синьов В.М. *Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник / В.М.Синьов. – Частина 2. Навчання і виховання дітей. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.*

9. Фіцула М.М. *Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих пед закладів освіти / М.М.Фіцула. – К.: Академія. 2000. – 542 с.*

10. Харламов И.Ф. *Педагогика: Компакт. учеб. курс: Для студентов ун-тов и пед. ин-тов / И.Ф. Харламов. – Мн.: Университетское, 2001. – 272 с.*

1. Загальна характеристика дидактичних принципів

Для ефективної побудови навчального процесу, визначення його принципів і правил, необхідне розуміння перш за все його закономірностей.

У педагогічній літературі зустрічаються різні тлумачення закономірностей процесу навчання. Так, І.П.Подласий приходиться до висновку, що вони відображають об'єктивні, суттєві, необхідні, загальні, стійкі взаємозв'язки у навчальному процесі, що повторюються за певних умов. М.М.Фіцула додає, що ці зв'язки зумовлюють ефективність навчального процесу. І.Ф.Харламов узагальнює визначення цієї категорії, включаючи процес навчання у виховання у широкому розумінні цього поняття. Закономірностями він називає істотні, повторювані й стійкі зв'язки у вихованні, реалізація яких дозволяє домагатись ефективних результатів у розвитку і формуванні особистості. І.Я.Лернер поділяє закономірності навчання на два види: 1) закономірності, властиві будь-якому навчанню незалежно від його форм та інших якісних характеристик; 2) закономірності, залежні від характеру діяльності тих, хто навчає, і тих, хто навчається, тобто залежні від змісту освіти і методики.

Простежується тісний зв'язок дидактичних закономірностей і принципів. Саме фундаментальні закономірності процесу навчання, за твердженням В.М.Галузинського та М.Б.Євтуха, слугують виявленню і закріпленню принципів як основних вимог і положень школи.

Дидактичними принципами у педагогіці називають основні положення, що визначають зміст, форми й методи організації навчального процесу відповідно до його загальних цілей і закономірностей.

Першу спробу створення цілісної системи дидактичних принципів здійснив Я.-А.Коменський. Він обґрунтував їх нтичністю ності ю тю: навчання та виховання має враховувати природні, вікові та психологічні особливості дітей. Ф.-В.-А.Дістервег трактував дидактичні принципи як

вимоги до змісту навчання, вчителя і учнів. К.Д.Ушинський розглядав дидактичні принципи у тісному зв'язку з формами й методами навчання.

В.І.Загвязинський, Л.І.Гриценко вважають, що дидактичні принципи зв'язують педагогічну теорію з прикладною частиною дидактики. Вони визначають принцип як інструментальне, подане в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції. І.Ф.Харламов зазначає, що якщо в науці утверджуються теоретичні закономірності, то в практиці вони перетворюються на принципи або вимоги. А.В.Духавнева в зв'язку з цим називає принципи навчання містком, який з'єднує теоретичні уявлення з педагогічною практикою, і узагальнює це поняття так: "Принципи навчання – це методичне вираження осмислених законів і закономірностей, знання про мету, сутність, зміст, структуру навчання, виражене у формі, яка дозволяє використовувати їх у якості регулятивних норм педагогічної практики".

В.М.Галузинський, М.Б.Євтух, називаючи принципи навчання основними, докорінними правилами, вимогами і незаперечними законами процесу навчання, поділяють їх відповідно до його компонентів: змісту, діяльності вчителя і методики його викладання, контрольньо-оцінювальних функцій навчання.

Принципи, визначені загальною дидактикою, лежать і в основі навчання дітей з вадами інтелекту, проте реалізуються вони специфічно, з урахуванням особливостей розвитку цієї категорії учнів.

У спеціальній педагогіці досить багато вчених описують особливості реалізації як окремих дидактичних принципів, так і їх системи в цілому. Зокрема, проблема принципів спеціальної дидактики висвітлена у роботах О.М.Граборова, Н.П.Долгобородової, Г.М.Дульнева, Л.В.Занкова, І.Г.Єременка, В.М.Синьова, О.А.Ковальової, В.О.Липи, Г.М.Мерсіянової, М.П.Матвєєвої, С.П.Миронової, Б.П.Пузанова та інш.

І.Я.Лернер наголошував, що специфіка дидактичних закономірностей і принципів полягає у відображенні стійких залежностей між трьома елементами навчання – діяльністю вчителя, діяльністю учня і змістом освіти. Безумовно, що всі ці елементи у спеціальній школі суттєво відрізняються від масової, а значить не можуть бути однаковими і принципи навчання. Окрім того, оскільки особливим компонентом навчального процесу спеціальної школи є корекція, то існує і специфічна група принципів, які відображають ці особливості. Додавши її до класифікації В.М.Галузинського та М.Б.Євтуха, охарактеризуємо принципи спеціальної дидактики.

2. Характеристика принципів спеціальної дидактики

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ, ЩО ОБСЛУГОВУЮТЬ КОМПОНЕНТИ ЙОГО ЗМІСТУ

Принцип виховуючої спрямованості навчання. Процес засвоєння знань і вмінь є невіддільним від формування особистісних якостей учня. У процесі навчання виховується позитивне ставлення до розумової і фізичної праці, навички поведінки в колективі, моральні якості, формується світогляд. Проте виховання у навчанні не здійснюється автоматично, а потребує відповідних умов. Перш за все вчитель для кожного уроку окрім навчальної має передбачити й виховну мету, яка з одного боку є компонентом загальної системи виховання, а з другого – конкретного уроку.

Виховна мета має реалізовуватись не тільки через зміст навчального матеріалу і прямий вплив вчителя, а й опосередковано через методи, які використовує вчитель, діяльність вчителя і учнів, їхнє спілкування. Так, якщо педагог буде застосовувати лише репродуктивні методи, учні будуть пасивними, і, навпаки, проблемні методи стимулюватимуть активність і ініціативність дітей, сприятимуть вихованню їхньої допитливості й самостійності.

Виховуючий характер навчання сприяє формуванню позитивної спрямованості особистості розумово відсталого учня, дозволяє розвинути його інтереси і потреби, скоригувати негативні характерологічні особливості і поведінку.

Принцип науковості процесу навчання. Цей принцип означає, що школа має забезпечити формування в учнів достовірних, науково правильних знань, що відображають навколишню дійсність.

Реалізація цього принципу у спеціальній школі ускладнюється невмінням розумово відсталих учнів проникати в сутність явищ, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, критично оцінювати одержану інформацію. При самостійному засвоєнні знань у дітей можуть виникати неправильні, спотворені уявлення про дійсність. Іноді до порушень цього принципу призводить необхідність спростити матеріал або зменшити його обсяг. Дуже важливо навчити дітей самостійно користуватись словниками, довідковою літературою, дитячими енциклопедіями.

Цей принцип у спеціальній школі слід реалізовувати з урахуванням пізнавальних можливостей дітей, коригуючи у них відповідно: критичність мислення; вміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки і взаємозалежності; вміння зіставляти і порівнювати інформацію.

Наслідками наукового викладу матеріалу, аналітичності його засвоєння буде науковий світогляд учнів і вміння самостійно здобувати достовірну інформацію.

Принцип систематичності і послідовності навчання. Цей принцип передбачає взаємопов'язане вивчення різних предметів, поступовість і логічність в оволодінні знаннями. Він базується на пораді Я.-А.Коменського про те, що все повинно засвоюватись у нерозривній послідовності, так, щоб все сьогоденне закріпляло вчорашнє і проклало дорогу до завтрашнього.

Система знань, яку одержують розумово відсталі учні, є безумовно елементом загальної наукової системи, яка, хоча і в меншому обсязі, відображає її закони і взаємозв'язки. У спеціальній школі, як і в масовій, цей

принцип закладений перш за все у побудові навчального плану, програм і підручників. Проте його реалізація залежить від використання вчителем корекційних прийомів.

Розумово відсталі учні не можуть самостійно засвоїти великий обсяг інформації, узагальнити і систематизувати її. Це означає, що матеріал слід поділяти на доступні для засвоєння частини (розділи, теми, підтеми), в кожній з яких виділяти основні питання. У подальшому слід встановлювати взаємозв'язки саме між цими вузловими питаннями, поступово деталізуючи їх, чи доповнюючи. Слід допомагати учням у здійсненні узагальнень, висновків; стимулювати їх до пригадування раніше вивченого і переносу знань з одного предмета на інший. Цьому сприятимуть завдання міжпредметного характеру, інтегровані уроки. Виклад нового матеріалу слід поєднувати з поглибленням, уточненням, виправленням помилок, систематизацією і узагальненням. Для утворення повноцінної системи знань слід вчити дітей використовувати раціональні прийоми запам'ятовування. На перших порах і при вивченні нового матеріалу слід надавати перевагу індуктивним шляхам його вивчення, поступово застосовуючи й дедуктивні, пошукові методи навчання.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ І МЕТОДИКИ ЙОГО ВИКЛАДАННЯ

Принцип доступності знань. Він означає, що зміст і методика викладання мають відповідати віковим та індивідуальним особливостям учнів. Проте у допоміжній школі тільки такої відповідності недостатньо. У масовій школі вчитель, добираючи матеріал та методику його викладання, передусім орієнтується на вік дітей. У допоміжній же школі в учнів одного класу різниця у віці може складати від одного до трьох років. Окрім того діти суттєво відрізняються за клінічними діагнозами, розумовими здібностями, досвідом, поведінкою, працездатністю, вольовими якостями.

Зміст навчання у допоміжній школі за своїм обсягом і характером є орієнтовно доступним для середнього розумово відсталого учня (у I відділенні – з легкою дебільністю, у II відділенні – з середньою і важкою). А от вибір методів навчання цілковито залежить від вчителя. Він повинно точно підібрати методи і прийоми як для всього класу, так і для окремого учня; розрахувати час для засвоєння кожної частини матеріалу. Якщо зміст і методи будуть занадто спрощеними, то відбуватиметься пристосування до дефекту, а не розвиток учнів. Якщо ж занадто ускладнити викладання, то учні не тільки не засвоять матеріал, а ще й розумово перевтомляться. І у першому, і у другому випадках на уроках дітям буде нецікаво.

Для розуміння специфіки цього принципу доцільно згадати тезу Л.С.Виготського про те, що навчання має вести за собою розвиток. А для цього воно має здійснюватись у зоні найближчого розвитку дитини. Відповідно доступним (посильним, зрозумілим) для учня слід вважати такий матеріал і методи, які він здатен зрозуміти і засвоїти при певному розумовому напруженні і (або) з допомогою вчителя. Як для масової, так і для спеціальної школи цей принцип вимагає дотримання дидактичних

правил: від простого до складного; від легкого до важкого; від відомого до невідомого; від близького до далекого. Принцип доступності тісно пов'язаний з принципом індивідуального підходу. Визначаючи ступінь навантаження для кожного учня, вчитель має передбачити участь кожної дитини на уроці, темп, обсяг, характер її роботи.

Принцип активності й свідомості у навчанні. Спеціальна школа має не тільки забезпечити учнів певними знаннями, а й навчити користуватись ними у практичній діяльності. Досягнути цього можна лише за умови свідомого засвоєння учнями навчального матеріалу, їхнього свідомого і активного ставлення до навчальних занять.

Проте реалізація цього принципу ускладнюється передусім психологічними особливостями розумово відсталих дітей. Зокрема, учні внаслідок зниження пізнавальної активності не цікавляться процесом здобування знань, часто засвоюють їх механічно. Через порушення операцій мислення, невміння робити умовисновки учні засвоюють знання поверхово, не розуміючи справжньої сутності причиново-наслідкових зв'язків і взаємозалежностей. Навчальна робота потребує також достатнього розвитку уваги, працездатності, докладання вольових зусиль, самоконтролю, а ці якості є порушеними або й несформованими у розумово відсталих дітей.

На рівень засвоєння знань і поведінку дітей впливають і суб'єктивні соціальні фактори. Одним із них є негативні наслідки перебування розумово відсталих дітей в масовій школі, внаслідок чого у них формується відраза до навчання, невпевненість у собі і зневіра у своїх можливостях. До формування цих якостей призводить і надмірна опіка у багатьох сім'ях, де таке ставлення вважають допомогою дитині і заміником її інтелектуальної неповноцінності.

Одним із ефективних шляхів розвитку інтересу до навчання, а відповідно і активності дитини, є її мотивація. У молодших класах значущими для дитини мотивами може бути сам процес засвоєння знань, організований у цікавій формі – ігри, змагання тощо. Старшокласникам слід показувати необхідність знань для їхнього самостійного життя, практичної діяльності. Розуміння важливості знань слугуватиме водночас і засобом підвищення усвідомленості їх засвоєння. Свідомість засвоєння знань підвищується також завдяки формуванню вмінь застосовувати їх у практичній діяльності.

Принцип наочності. У сучасній педагогіці наочність трактується як організація чуттєвого пізнання учня, а чуттєві образи розглядаються як засоби, що сприяють засвоєнню понять, законів, правил, теорії.

Наочність є джерелом і засобом безпосереднього пізнання навколишнього світу. Це пізнання буде тим досконалішим, чим більша кількість відчуттів буде задіяна у сприйманні. Безумовно цей принцип заснований також на особливостях мислення дітей, яке розвивається від конкретного до абстрактного.

У спеціальній школі, як і в масовій, використовують різні види наочності: реальні або натуральні предмети, об'єкти, явища – принесені в

клас (тобто вилучені з реальних умов існування) і ті, що знаходяться в реальному середовищі (їх спостерігають під час екскурсії); плоскі і об'ємні зображення предметів, об'єктів, явищ (картини, муляжі, моделі, опудала тощо); схематичні й символічні наочні посібники (мапи, глобуси, схеми, таблиці тощо); технічні засоби наочності (кінофільми, телебачення, діапроектори, нтичність, калькулятори, комп'ютери).

Використання наочності у спеціальній школі ускладнюється розбіжністю між чуттєвою і раціональною формами пізнання у розумово відсталих дітей; порушенням взаємозв'язку у них 1-ї і 2-ї сигнальних систем; недосконалістю сприймання; розривом між наочністю, її словесним позначенням і закріпленням сприйнятого у свідомості; недорозвитком мислення.

Окремі вчителі використовують наочність з метою спрощення процесу засвоєння знань. Це неправильно. Наочність не повинна виступати способом пристосування до дефекту, а навпаки – має слугувати засобом корекції неправильно сформованих уявлень та понять, розвитку вищих форм мислення дитини, раціонального пізнання.

ПРИНЦИПИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ КОНТРОЛЬНО-ОЦІНЮВАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Принцип міцності засвоєння знань, формування вмінь і навичок.

Згідно цього принципу оволодіння знаннями, вміннями і навичками досягається лише тоді, коли вони є добре зрозумілими дитині, зберігаються в пам'яті й можуть відтворюватись у необхідний момент в різних життєвих умовах. Механічне засвоєння матеріалу не свідчить про його міцність.

Принцип міцності навчання напряму залежить від правильності реалізації таких принципів, як: свідомість і активність учнів у навчанні; систематизація і послідовність; доступність; наочність, і є дійсно підсумковим. Ефективність його здійснення відображається у результатах перевірок і оцінювання знань, вмінь і навичок учнів, а показником є вміння учнів використовувати теоретичні знання на практиці.

Разом з тим, на міцність навчання учнів спеціальної школи впливає ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів. Це передусім особливості пам'яті розумово відсталих дітей, зокрема, звуження обсягу запам'ятовування; недостатня продуктивність запам'ятовування і відтворення; недостатня усвідомленість заученого; спотворення матеріалу в процесі зберігання; швидке забування. З огляду на це, однією з важливих умов реалізації цього принципу є правильність організації повторення раніше вивченого.

Важливо також при організації закріплення матеріалу здійснювати опору на наочно-образну, емоційну пам'ять з поступовим переходом до словесно-логічного запам'ятовування.

Впливає на міцність засвоєння і активність дітей. Якщо вони засвоювали матеріал механічно, не аналізуючи його, не порівнюючи, не доводили власних міркувань, то і рівень володіння такими знаннями буде досить низьким.

Особливістю, властивою розумово відсталим дітям, є невідповідність між засвоєнням теорії і вмінням використовувати її в практичній діяльності. Чим важчим є ступінь інтелектуального недорозвитку, тим більшим є цей розрив. Саме для подолання цієї проблеми навчальні програми всіх предметів передбачають велику кількість часу на практичну роботу учнів. Проте формування вмінь і навичок не досягається лише великою кількістю тренувань. Цей процес також має бути осмисленим, потребує різноманітності у формах і способах здійснення.

Отже, тісний зв'язок теорії з практикою – це також один із шляхів реалізації цього принципу і одне із найвагоміших корекційних завдань спеціальної школи.

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ, ЩО ОБСЛУГОВУЮТЬ ЙОГО КОРЕКЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ

Принцип корекційної спрямованості навчання. Найважливіше завдання системи спеціальної освіти — це підготовка дитини з особливими потребами до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Певні відхилення в фізичному та розумовому розвитку учнів допоміжної школи створюють труднощі в досягненні загальної освітньо-виховної мети, породжують суперечності між прагненнями учнів і їхніми можливостями. Тому процес навчання і виховання розумово відсталих дітей має чітку корекційну спрямованість. Корекція дефектів психофізичного розвитку учнів, розвиток їхньої особистості здійснюється у процесі всієї роботи спеціальної школи. Окремої програми корекції не існує, вона проводиться на навчальному матеріалі всіх предметів, у повсякденному житті. Педагогічні прийоми корекційної роботи стимулюють компенсаторні процеси розвитку розумово відсталих дітей і дозволяють формувати у них нові позитивні якості.

Корекційна спрямованість становить сутність навчально–виховного процесу в допоміжній школі і не розглядається як окрема ділянка або додаток до основного змісту роботи школи, а сполучена з ним. Розумова відсталість впливає на особистість в цілому, а це означає, що для розвитку дитини з вадами інтелекту навчання, виховання, розвиток і корекція повинні бути єдиним процесом, який включає корекційні завдання як інтегровану складову частину.

Навчання є основним шляхом корекції недорозвитку психіки розумово відсталих дітей, оскільки знаходиться у нерозривній єдності з вихованням і розвитком і може бути спрямованим також на формування новоутворень особистості дитини. Успішне виконання завдань допоміжної школи можливе лише тоді, коли всі педагогічні заходи спрямовуватимуться на послаблення або подолання психічних та фізичних недоліків учнів допоміжної школи, на їхній подальший цілісний особистісний розвиток. Саме тому в теорії та практиці олігофренопедагогіки вживається термін корекційно – розвивальна робота або корекційно – розвивальний процес навчання.

*Система корекційних заходів на учнів має впливати на особистість в цілому і виявлятися у єдності таких її компонентів, як **пізнавальні й емоційно – вольові психічні процеси; досвід (знання, вміння, навички); спрямованість; поведінка;** а також має бути розрахована на тривалий час.*

Наголосимо ще раз, що окремої програми корекції в допоміжній школі не існує, вся корекційна робота в процесі навчання проводиться на матеріалі навчальних предметів. Загальні корекційні завдання з огляду на розумову відсталість передбачені навчальними програмами.

Вирішальна роль вчителя і педагогічного колективу у навчанні. Вагома роль в успішності навчання, виховання та розвитку дітей належить вчителю спеціальної школи. Це обумовлено і психологічними особливостями розумово відсталих дітей, і постійністю їх перебування у закладі (вони переважно інтернатного типу), і (у більшості випадків) нтичністю ності ю їхніх сімей.

Саме педагогічний колектив створює умови для психофізичного розвитку учнів, засвоєння ними суспільного досвіду, формування особистісних якостей, несе відповідальність перед батьками цих дітей і державою за підготовку вихованців до подальшого самостійного життя.

Принцип індивідуального та диференційованого підходу до учнів. Характерною особливістю складу учнів допоміжної школи є велика різноманітність. В одному класі можуть навчатися діти різного віку (різниця складає до трьох років), з різними клінічними діагнозами, з різною зоною найближчого розвитку. Розумова відсталість часто супроводжується ускладненнями, зумовленими порушеннями нейродинаміки, діяльності аналізаторів, емоційно-вольової сфери.

У допоміжну школу приходять діти, які вже навчались в масовій школі (вони, як правило, володіють окремими знаннями), ті, які перебували вдома і

ніде не навчались (їх знання зазвичай хаотичні й безсистемні), рідше — випускники спеціальних дитячих садків (найбільш підготовлені до навчання діти). Досить часто в допоміжні школи потрапляють діти із цереброастенічною затримкою психічного розвитку, яка супроводжується педагогічною занедбаністю. Це учні, які за правильно створених умов, можуть засвоїти значно більший обсяг знань, ніж пропонує програма допоміжної школи. Ефективність навчання учнів допоміжної школи залежить від того, наскільки вчителю вдасться врахувати індивідуально-психологічні можливості кожного з них і створити відповідні умови.

Здійснювати *індивідуальний підхід* у навчально-виховному процесі — означає: працюючи з цілим класом, орієнтуватись на кожну дитину окремо, на її індивідуальні якості. Індивідуальний підхід передбачає таку організацію навчального процесу, за якої при доборі засобів, прийомів, темпу навчання враховуються індивідуальні особливості учнів, неоднаковий рівень розвитку їхніх здібностей. Індивідуальний підхід здійснюється в умовах колективної роботи класу в межах одних і тих же завдань та однакового змісту навчання. Тобто всі учні повинні оволодіти знаннями, вміннями й навичками, визначеними програмою для даного класу. Отже, **метою** індивідуального підходу є забезпечення успішності всіх учнів у межах програмного матеріалу.

З урахуванням великої “неоднаковості” школярів індивідуальний підхід реалізує такі **завдання**: 1) надання допомоги учням, які відчують певні труднощі у навчанні; 2) стимулювання творчих зусиль сильних учнів з метою забезпечення поглибленого опанування навчальною програмою та розвивального ефекту навчання.

Поряд з поняттям “індивідуальний підхід” у педагогіці використовуються також терміни: “диференційований підхід”, “індивідуальне навчання”, “диференційоване навчання”. Ці поняття хоча і мають спільну основу — врахування пізнавальних можливостей учнів — проте не є тотожними.

Диференційований підхід — це врахування типологічних особливостей розумово відсталих учнів. Типологічними називають такі особливості, які властиві не окремим розумово відсталим школярам, а спостерігаються і в інших, тобто притаманні окремій групі учнів.

Отже, при індивідуальному підході враховуються істотні особливості окремих учнів, а при диференційованому — особливості, характерні певній групі учнів. При цьому в межах кожної групи також враховуються індивідуальні особливості кожного учня.

Індивідуальне навчання — це індивідуалізація навчальних програм з урахуванням певних специфічних вад дитини, через які вона не може засвоїти загальну навчальну програму (наприклад, акалькулія).

У випадках, коли певна частина дітей відрізняється від інших настільки, що можливості спільного навчання є неефективними, то здійснюється *диференційоване навчання*. При диференційованому навчанні учні, починаючи з 1-го класу, групуються в класи (групи) не за віком, а

залежно від рівня розвитку в них пізнавальних здібностей. Навчання в кожному класі чи групі здійснюється за окремими навчальними програмами (в школах України це поділ на 2 рівні, відповідно: 1-ше і 2-ге відділення). При диференційованому навчанні індивідуальний підхід залишається дієвим.

3. Індивідуальний та диференційований підхід як провідний принцип навчання учнів з вадами інтелекту

Умови реалізації індивідуального підходу:

1. Систематичне і всебічне вивчення учнів педагогом. Ця умова є основою індивідуального підходу. Вчитель повинен глибоко вивчити індивідуальні особливості психіки кожного учня. Для цього застосовуються різноманітні методи. Це, зокрема, аналіз анамнестичних та клінічних характеристик учня, експериментальне дослідження рівня розвитку його психічних процесів; знань, умінь та навичок. Одним із основних методів є спостереження за учнем у різних видах діяльності (урок, позакласна робота, ігри, праця). Вчитель також постійно аналізує продукти навчальної діяльності дітей (зошити, малюнки, власноруч зроблені вироби).

Отже, при індивідуальному підході слід враховувати:

- клінічний діагноз; структуру дефекту: первинний дефект, вторинні відхилення, наявність ускладнень, стан аналізаторів, фізичний стан, збережені сторони психіки;
- індивідуальні особливості пізнавальних процесів;
- темп діяльності;
- динаміку втомлюваності;
- коло уявлень про навколишнє середовище, рівень знань, зону актуального та найближчого розвитку;
- самооцінку; ставлення дитини до власного дефекту; компенсаторні можливості;
- особливості емоційної сфери;
- характерологічні особливості.

Вивчення особистості кожного учня відбувається постійно, протягом всього періоду навчання.

2. Урахування психологічних закономірностей розвитку особистості. Оскільки у класі можуть бути учні різного віку, вчителю необхідно добре орієнтуватись у вікових закономірностях психічного розвитку. Як відомо, розумово відстала дитина розвивається за тими ж законами, що й нормальна, але у її розвитку мають місце певні особливості. Зокрема, кризові періоди психічного розвитку (наприклад, період статевого дозрівання) в одних випадках можуть бути поштовхом для виразних позитивних кількісних та якісних змін в інтелекті такого учня, а в інших — можуть спричинити інтелектуальну деградацію. Тому олігофренопедагогу потрібні знання як з вікової, так і зі спеціальної психології.

3. Володіння педагогічною технікою. Вчитель повинен використовувати невербальні прийоми особистого впливу на учнів — жести,

міміку, виразність мовлення, погляд. Проте для правильного використання елементів педагогічної техніки необхідно вивчити, в яких умовах виховання він перебував раніше, що є впливовим і стимулюючим для учня. Педагогічна техніка індивідуального характеру сприяє встановленню особливого особистісного контакту з кожним учнем і дозволяє в окремих випадках загальмувати негативні прояви поведінки, а в інших — стимулювати учнів до роботи.

4. Урахування конкретної ситуації впливу. Використовуючи будь-який метод чи прийом, вчитель повинен орієнтуватись на певну ситуацію: попередні події, що спричинили ту чи іншу ситуацію, особливості сприймання цієї ситуації дитиною, її стан, настрої тощо. Так, не знаючи обставин, які зумовили вчинок учня, педагог може неадекватно відреагувати на його поведінку; якщо учень переконаний у своїй правоті, покарання за провину може бути сприйняте ним, як помста; неадекватну поведінку дитини може викликати загострення хвороби, наростання втоми, конфліктні емоційні переживання, і тоді буде помилкою спроба вчителя змінити таку поведінку виховними впливами.

5. Підхід до оцінювання. Розумово відсталі діти важко адаптуються до умов шкільного навчання. Вони відчувають труднощі при засвоєнні правил шкільного життя, неточно розуміють настанови вчителя. Тому досить часто олігофренопедагоги в тій чи іншій формі змушені негативно оцінювати поведінку своїх вихованців. Позитивну ж поведінку дітей, випадки правильного виконання інструкцій вчителі сприймають часто як належне і ніяк не оцінюють. Необхідно, навпаки, акцентувати увагу дітей не лише на негативних проявах їхньої поведінки, а, передусім, на позитивних. Щонайменші успіхи дитини в навчанні, прояви розсудливості, чуйності, старанності та інших моральних якостей, будь-які позитивні поведінкові акти і навіть відсутність або зменшення інтенсивності небажаних реакцій заслуговують на заохочення.

Оцінка – чи позитивна, чи негативна, обов'язково повинна бути обґрунтованою. Вчитель повинен переконатись у тому, що учень добре усвідомлює причини такої оцінки і погоджується з нею. Для підвищення ефективності стимуляції можна вдатись до таких виховних прийомів, як збагачення, уточнення словника дітей лексикою, що позначає людські якості; аналіз вчинків та якостей особистості героїв літературних творів, казок; заохочення до самооцінки, до аналізу мотивів власних вчинків (знову ж таки як негативних, так і позитивних) тощо.

Оцінювати треба конкретну відповідь дитини. Вчитель повинен показати учневі перспективи покращення оцінки. При цьому слід орієнтувати оцінку не на порівняння з іншими учнями, а на порівняння з самим собою вчорашнім, тобто на ті зміни, як відбулись у розвитку можливостей дитини протягом певного часу. В оцінюванні обов'язково потрібно враховувати емоційну реакцію дитини на схвалення та зауваження, рівень сформованості самооцінки тощо. Оцінка завжди повинна стимулювати дитину до

покращення результатів роботи, заохочувати до подолання труднощів, що виникають у навчанні.

6. Реалізація корекційної спрямованості навчально-виховного процесу. У корекційній роботі розрізняють спрямованість на виправлення дефектів, спільних для всіх розумово відсталих дітей (загальна корекція) і спрямованість на виправлення дефектів, характерних окремим групам учнів (індивідуальна корекція).

Корекційну роботу можна умовно поділити на два етапи. Перший — “пристосування до дефекту”. Необхідність цього етапу зумовлена тим, що процес корекції здійснюється одночасно з навчанням дітей. На перших порах для того, щоб навчання було можливим та ефективним, вчитель створює такі умови, за яких наявність дефекту не перешкоджає засвоєнню знань, роботі учня на уроці. В організації навчальної діяльності враховується рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам’яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів, які є на цей момент у дитини. Проте пристосування до дефекту перешкоджає успішній адаптації розумово відсталих дітей до умов життя. Тому другим етапом корекційної роботи є розвиток особистості дитини, а саме: поступовий розвиток пізнавальних процесів, оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності, посилення здатності до саморегуляції тощо.

7. Використання можливостей виховного впливу колективу. Колектив відіграє особливу роль у психічному розвитку інтелектуально недорозвинених дітей. Причини цього криються, по-перше, у тому, що більшу частину свого шкільного життя такі діти проводять у групі (особливо, коли йдеться про школу-інтернат), а психічний розвиток аномальної дитини значною мірою залежить від того, як вона буде сприйнята найближчим оточенням. По-друге, основним завданням корекційної роботи з розумово відсталими дітьми є формування вищих психічних функцій. По-третє, розвиток міжособистісних стосунків у групі розумово відсталих дітей, особливо на початкових етапах навчання у допоміжній школі, легко може бути скерований педагогом у потрібному напрямку.

Створення доброзичливого психологічного клімату в колективі; формування у дітей прагнення допомогти один одному, підтримати, співчутливо ставитись до невдач інших, радіти чужим успіхам, толерантно сприймати чужі вади, пам’ятаючи, що вони зумовлені хворобою; виховання здатності до емпатії — все це істотно позначиться на підвищенні ефективності педагогічної роботи та реалізації принципу індивідуального підходу.

8. Реалізація педагогічних принципів, форм і прийомів індивідуального впливу на учнів.

Зміст і прийоми реалізації індивідуального підходу

1. Активізація всіх учнів класу. Розумово відсталі учні одного класу відрізняють різний рівень знань та психічної активності. Не всі діти

можуть одразу включитися в урок. Проте, від активності та свідомості учнів у процесі навчання залежить міцність засвоєння знань. Тому необхідно так індивідуалізувати завдання та питання до учнів, щоб, з одного боку, врахувати їхні можливості та досвід, а з другого — зробити їх активними учасниками уроку. Так, сильніших учнів слід піднімати для відповіді на складніші питання пошукового характеру, а слабшим ставити питання репродуктивного характеру. Якщо деякі учні неспроможні самостійно відповісти навіть на легке запитання, то їх слід просити повторити попередню відповідь однокласника. Сильніший учень писатиме на дошці довге речення, а слабший — коротке; сильніший — під диктовку, а слабший — списуватиме з картки. Головне, щоб задіяними на уроці були всі учні, а не тільки “найкращі”.

2. Індивідуалізація завдань. В залежності від індивідуальних особливостей учня та характеру труднощів, які викликає у нього навчальна діяльність, слід пропонувати завдання у різній формі. Так, наприклад:

- при несформованості фонематичного сприймання (у молодших класах) замість диктанту можна дати списування тексту;
- при труднощах письма за зразком (у період оволодіння грамотою) запропонувати письмо за контуром чи опорними крапками у зошитах;
- при труднощах запам’ятовування словесної інструкції використати наочну: таблиця, умовні позначення тощо;
- при неможливості зрозуміти хід виконання задачі навести аналогічну, розв’язану раніше або запропонувати виконати її у практичному плані.

3. Визначення відповідного рівня допомоги. Кожен учень в залежності від рівня знань, зони актуального та найближчого розвитку потребує різного рівня допомоги. Надмірна допомога призведе до пасивності дитини, а недостатня — до неможливості опанувати відповідним обсягом знань. Вчитель повинен надати кожному учневі спеціальну допомогу, спрямовану на ліквідацію певних прогалин у знаннях, індивідуальних помилок, подолання труднощів. Розрізняють такі рівні допомоги:

- стимулююча, яка полягає у тому, щоб заохотити учня, запевнити його у власних можливостях, підтримати, — надається дітям, які не можуть самостійно приступити до роботи через невпевненість у собі, загальмованість;
- організуюча — допомога у встановленні послідовності виконання завдання, усунення умов за яких учень відволікається від роботи, повторення інструкції — використовуються для школярів, у яких спостерігається порушення цілеспрямованості;
- звуження обсягу виконуваного завдання шляхом розчленування завдання на окремі частини — ефективно для дітей зі звуженим обсягом уваги, зниженням її концентрації;

- пропозиція виконати допоміжне завдання, яке сприяє розв'язанню основного питання, задачі;
- розчленовування складного завдання на поетапне виконання елементарних — часто використовується для школярів з глибоким ступенем дебільності, з дуже низькою пізнавальною активністю;
- постановка підштовхуючих запитань;
- зміна умов роботи: викликати до дошки, міркувати вголос тощо;
- при виконанні розумових дій опора на практичні дії з наочністю;
- додаткові пояснення;
- багаторазове повторення і показ способу виконання завдання або дії;
- попередження про можливі помилки і способи їх усунення тощо.

Головним при наданні індивідуальної допомоги повинна бути активізація вольових зусиль учнів, їхньої самостійності, підтримання інтересу до виконання навчальної роботи. У будь-якому випадку, добираючи навчальний матеріал, не слід усувати труднощі, що виникають в учня, а слід створити для нього такі умови, щоб він міг їх долати і працювати разом з класом.

4. Орієнтація на різний темп роботи та динаміку наростання втоми.

Учні допоміжної школи розрізняються між собою різним рівнем працездатності. Працездатність залежить від темпу, точності роботи та динаміки втомлюваності. Дітям зі сповільненим темпом роботи або швидкою втомлюваністю на етапі “пристосування до дефекту” слід зменшувати обсяг завдань, чергувати навантаження з відпочинком, а згодом поступово прискорювати темп і збільшувати стійкість нервової системи до навантажень. В учнів, у яких точність роботи страждає через її прискорений темп, необхідно формувати навички самоконтролю, уміння помічати і виправляти власні помилки. Якщо дитина надто збудлива, швидка, слід спеціально організувати її працю, уповільнити, давати їй не все завдання одразу, а поетапно, перевіряти при цьому результат виконання кожного елемента.

5. Урахування індивідуальних особливостей пізнавальних процесів.

Серед учнів допоміжної школи є діти, у яких *нестійка увага*. Неуспішність у навчанні таких дітей не може бути ліквідована додатковими заняттями, бо й на цих заняттях увага залишається нестійкою. Основний вплив педагога на цих учнів повинен бути спрямований на виховання їхньої уваги. Корекція недоліків уваги досягається декількома шляхами: тренуванням уваги з допомогою спеціальних вправ; розвитком регулюючої функції мовлення, коли завдяки коментуванню кожної своєї дії дитина утримує увагу на виконанні завдання; розвитком навичок самоконтролю.

Нерідко неуспішність учнів допоміжної школи пояснюється дуже *зниженою здатністю до узагальнення, абстрагування, встановлення причиново-наслідкових зв'язків*. У таких випадках дитині особливо важко

засвоїти абстрактний рахунок, правила правопису, зрозуміти зміст сюжетної картини, прихованого змісту оповідання, зробити висновок, встановити причину та наслідок тощо. Допомогти такій дитині у навчанні можна лише розвиваючи її мислення та мовлення, використовуючи для цього спеціальні прийоми: помірну кількість наочності, своєчасний перехід від конкретного до абстрактного, значно повільніший темп навчання.

Серед учнів можуть бути діти, які стійко не встигають з якогось одного предмета, зокрема, через *акалькулію чи дискалькулію, аграфію чи дисграфію, дислексію*. Якщо додатково проведене обстеження разом з медиком, психологом, логопедом покаже саме такі своєрідні відхилення, то цих дітей не атестовують за загальною програмою допоміжної школи, а складають для них індивідуальні програми, відповідно — з математики, української мови, читання, тобто використовують індивідуальне навчання, а не підхід. Окрім цього корекційні заняття з такими дітьми проводять логопед і психолог.

Зустрічаються розумово відсталі учні, труднощі навчання яких пов'язані з *недостатністю рухових умінь, грубим порушенням моторики*. Ці діти довго не опановують процес письма, погано малюють, ліплять, відстають на уроках фізкультури. Особливу увагу в роботі з ними слід приділити формуванню навичок самообслуговування, включити в режим дня спеціальні ігри з розвитку точних і дрібних рухів. Важливими для таких дітей є заняття з лікувальної фізкультури.

У допоміжній школі можуть бути розумово відсталі діти з *незначним зниженням слуху* (1-й ступінь туговухості). Їх слід посадити за першу парту. Вчитель, даючи усну інструкцію чи завдання повинен стояти обличчям до такої дитини, щоб вона добре бачила його артикуляційний апарат. Такі діти будуть відчувати труднощі при написанні диктанту, у них буде страждати усне мовлення. З метою уникнення цих труднощів на перших етапах навчання замість диктанту таким дітям дають завдання на списування, усні інструкції щодо роботи дублюють письмовими, у вигляді карток. З цією категорією дітей додатково працює і логопед.

Однією з причин неуспішності може бути *недостатній розвиток* в учня допоміжної школи *просторових уявлень*. Такій дитині важко опанувати рахунок, розуміння геометричного матеріалу, малювання, орієнтацію в зошиті та навколишньому просторі. Такі учні повинні бути обстежені шкільним психологом, який при потребі застосує відповідні корекційні вправи. Тільки своєчасні спеціальні заняття дадуть можливість подолати недоліки в розвитку просторових уявлень, в результаті чого учень зможе засвоїти програму допоміжної школи.

Неуспішність окремих дітей пов'язана з *грубим порушенням пам'яті*. Коригувати її недоліки можуть вчитель і психолог шляхом тренування пам'яті з допомогою спеціальних вправ та ігор; формування раціональних прийомів запам'ятовування; опосередкування пам'яті процесами мислення та мовлення (полегшує запам'ятовування осмислення матеріалу, а також наявність відповідного обсягу понять в активному словнику дитини).

У деяких учнів *грубо порушеним* виявляється *усне зв'язне мовлення*, що також негативно відображається на засвоєнні програми. На уроках від них необхідно вимагати відповідей повними реченнями, стимулювати їх міркувати вголос, вголос планувати свою діяльність. Додатково з ними повинен працювати логопед.

За наявності якогось окремого дефекту важливо виявити причину і ліквідувати саме її.

6. Урахування у навчально-виховному процесі індивідуальних особливостей самооцінки, ставлення до власного дефекту та компенсаторних можливостей учнів.

Самооцінка розумово відсталої дитини, усвідомлення і ставлення до власного дефекту істотно впливають на успішність її навчання та на психічний розвиток. Як відомо, для більшості учнів допоміжної школи характерна неадекватно завищена самооцінка, некритичне ставлення до своєї особи, нездатність усвідомити наявність інтелектуальної неповноцінності. Через це ефективність роботи олігофренопедагога, спрямована на корекцію вад учнів допоміжної школи, виявляється невисокою, оскільки вихованці не усвідомлюють необхідності, не відчують потреби у докладанні зусиль щодо інтенсифікації свого розвитку, у них не достатньою мірою активізуються компенсаторні процеси. Для того, щоб підвищити ефективність корекційної роботи, необхідно перетворити учня з об'єкта педагогічного впливу на активного співучасника навчально-виховного процесу. Виконання цього завдання можливе за умови, якщо дитина усвідомлюватиме власні вади і, озброєна вірою у власні сили та з допомогою вчителя, буде націлена на їхнє подолання. Тому у дітей-олігофренів із завищеною самооцінкою слід розвивати критичність мислення, прагнення та вміння об'єктивно оцінювати свої можливості у різних видах діяльності, а також поступово формувати у них усвідомлення того, що для успішної адаптації в суспільстві їм доведеться докладати значно більше зусиль, ніж дітям з нормальним інтелектуальним розвитком. Варто наголосити на тому, що педагогічна робота, спрямована усвідомлення розумово відсталими учнями своєї неповноцінності, повинна проводитись дуже обережно, щоб не травмувати їх, щоб у них разом із з'ясуванням власних проблем формувалась віра у можливість їх подолання.

У частини учнів допоміжної школи самооцінка занижена. Досить часто непевненість у собі супроводжується високою тривожністю, аутичністю. Занижена самооцінка може бути зумовлена або особливостями виховання у сім'ї (підкреслення неспроможності дитини, постійна негативна оцінка її поведінки, пред'явлення завищених вимог з наступним покаранням через невиконання або, навпаки, надмірна гіперопіка з обмеженням самостійності), або структурою дефекту (олігофренія, ускладнена переважанням гальмування над збудженням, ревматизмом центральної нервової системи). Такі діти навчаються значно нижче за свої можливості, пасивні у будь-яких видах роботи, уникають спілкування як з однолітками, так і з дорослими,

знаходяться у постійному напруженні. Будь-які звернення така дитина може сприймати як стресову ситуацію, на яку вона реагує або охоронним гальмуванням, “заціпенінням”, або бурхливою невротичною реакцією. Навіть саме перебування у школі (а особливо, якщо це школа-інтернат) може бути сприйняте такими учнями, як стресове.

Першочерговим завданням у роботі з такими дітьми є встановлення контакту, створення відчуття психологічного комфорту. Наступний крок — формування у дитини впевненості у своїх силах шляхом створення таких умов, у яких учень, долаючи доступні труднощі, накопичує досвід успіху і переживання позитивних емоцій.

7. Орієнтація на індивідуальні особливості емоційно-вольової сфери учнів.

Як відомо, емоційно-вольова сфера у дітей з неускладненою олігофренією первинно збережена. Емоційна незрілість та слабкість волі проявляються в інтелектуально недоступних для них ситуаціях. Разом з тим, різні соціальні умови психічного розвитку вихованців до моменту вступу в допоміжну школу, накладаючись на інтелектуальну недостатність, дають досить різноманітний діапазон емоційних проявів, з яким не можна не рахуватись у педагогічній роботі. Так, наприклад, хронічні невдачі та негативна реакція оточення одних дітей, так би мовити, “загартувала” і зробила нечутливими до зауважень та покарань, в інших - породила панічний страх перед неуспіхом і, як наслідок, — прагнення уникати будь-яких ситуацій випробування.

У кожному з випадків потрібні свої прийоми педагогічного впливу. Якщо дитина байдуже ставиться до зауважень, то можливо, матиме ефект позитивна стимуляція, яку педагог використовуватиме за будь-якої слушної нагоди. Якщо дитина боїться невдач, знецінимо їхнє значення, зробимо так, щоб емоційні переживання через щонайменший успіх стали сильнішими і настільки привабливими, щоб переважити неприємні емоції, зумовлені очікуванням поразки. За яким би фасадом не ховалась висока тривожність, дуже важливо її розпізнати, з'ясувати причини і по-можливості усунути їх або, принаймні, пом'якшити їхню дію, і тоді самі по собі зникнуть неадекватні емоційні реакції.

Педагогу, спостерігаючи за дітьми у різних ситуаціях, необхідно особливу увагу звертати на те, які емоційні реакції у кожного вихованця викликають ті чи інші стимули і надалі враховувати це у своїй роботі. Показовою у цьому відношенні є така ілюстрація. На святковому ранку одна учениця розповідає вірш про кошеня. Щоб пожвавити сприймання цього вірша, їй у руки дали живе кошеня. Серед глядачів була дівчинка, у якої коти викликали надмірне емоційне збудження. Вона зірвалася з місця, підбігла до “артистки” і почала видирати у неї з рук кошеня. Зчинився галас. “Артистка” розплакалась, деякі діти дуже злякались. Неврахування педагогом індивідуальних особливостей емоційної сфери дівчинки призвело до конфліктної ситуації.

Неоднаково на дітей-олігофренів може діяти музика, кінофільми, художня література тощо. Тому під час організації сприймання різних творів мистецтва дітьми педагог повинен попередньо ознайомитись із їхнім змістом і передбачити реакцію кожної дитини.

8. Урахування індивідуальних потреб та інтересів дітей. У центр навчально-виховного процесу слід ставити особистість дитини, враховувати і далі розвиватись її власні потреби, інтереси, нахили, здібності.

Характерною особливістю розумово відсталих учнів (особливо молодших) є нездатність усвідомлення власних потреб та мотивів поведінки. Вони погано розуміють чого хочуть, до чого прагнуть, не можуть пояснити причини своїх вчинків. Поведінка у них імпульсивна. З іншого боку, під тиском потужного виховного впливу, домінуючим мотивом їхньої поведінки стає прагнення відповідати вимогам педагога, робити лише те, що сказав вчитель. Це нівелює власне “я” дитини, її потреби та інтереси, пригнічує її власну активність. Щоб усунути розрив між знаними та дієвими мотивами поведінки вихованців допоміжної школи, щоб їхні позитивні якості виявлялись не лише тоді, коли їх контролює вчитель, а й відповідали внутрішнім потребам, на нашу думку, виховну роботу необхідно починати з вивчення потреб та інтересів та доведення їх до свідомості кожної дитини і лише після цього, використовуючи власні прагнення та почуття дитини, можна виховувати нові інтереси.

Істотно на успішність навчання та інтенсивність розвитку учнів допоміжної школи впливає їхня мотивація до навчання.

9. Урахування індивідуальних особливостей характеру школярів. Характер розумово відсталих дітей формується під впливом двох чинників. Це, по-перше, структура дефекту, по-друге, — вплив соціального оточення. При цьому сам по собі дефект не є безпосередньою причиною формування тієї чи іншої риси характеру. Вирішального значення набуває реакція соціального оточення на дефект.

Інтелектуальна недостатність ускладнює соціальну адаптацію дитини-олігофрена через те, що вона не може самостійно асимілювати усі тонкощі взаємин між людьми, які спостерігає. Якщо дитина з нормальним інтелектом, спостерігаючи різні варіанти поведінки в певних ситуаціях, має можливість вибрати для себе найбільш прийнятний, то розумово відстала такої можливості не має: вона діє або безпосередньо, або так, як її навчили. Отже, формування характеру дитини при розумовій відсталості більшою мірою залежить від впливу соціального середовища, ніж за нормального психічного розвитку. Тому особистісні якості учня допоміжної школи є віддзеркаленням його соціального оточення.

Тому перед педагогічним колективом допоміжної школи досить часто стоїть задача перевиховання, руйнування старих стереотипів побудови міжособистісних стосунків, ставлення до різних видів діяльності і формування нових. Якщо у педагогічній роботі не враховувати особливостей характеру кожної дитини, здійснювати однаковий виховний вплив на всіх

учнів, уявляючи собі кожну дитину як чистий аркуш паперу, то ефективність такого виховання буде невисокою.

Контрольні запитання

1. Який взаємозв'язок між закономірностями та принципами дидактики?
2. Як формулюються принципи спеціальної дидактики? Хто їх досліджував?
3. У чому полягають особливості реалізації принципів дидактики у навчанні дітей з вадами інтелекту?
4. Як реалізуються специфічні принципи спеціальної дидактики?
5. У чому полягає різниця між індивідуальним та диференційованим підходом і індивідуальним та диференційованим навчанням?
6. Від яких умов залежить реалізація індивідуального підходу?
7. Яким є зміст і прийоми реалізації індивідуального підходу?

Тема 2.4. Методи спеціальної дидактики

План

1. Сутність та класифікація методів сучасної дидактики
2. Вимоги до реалізації методів навчання учнів з вадами інтелекту
3. Характеристика методів навчання учнів з вадами інтелекту

Література

1. *Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В.В.Воронковой. — М.: Школа-Пресс, 1994. - 416 с.*

2. *Галузинський В.М. Педагогіка: теорія та історія: навч. посібник / В.М. Галузинський, М.Б.Євтух. — К.: Вища школа, 1995. — 237 с.*

3. *Еременко І.Г. Олігофренопедагогіка / І.Г.Еременко.- К.: Вища школа, 1985.- 328 с.*

4. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. — 260 с.

5. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський:

Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

6. Синьов В.М. *Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.*

7. Фіцула М.М. *Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих пед закладів освіти / М.М.Фіцула. – К.: Академія. 2000. – 542 с.*

8. Харламов И.Ф. *Педагогіка: Компакт. учеб. курс: Для студентов ун-тов и пед. ин-тов / И.Ф. Харламов. – Мн.: Университетское, 2001. – 272 с.*

1. Сутність та класифікація методів сучасної дидактики

Метод навчання – це спосіб впорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямований на розв'язання завдань освіти.

Приєм навчання – це складова частина або окрема сторона методу навчання.

У загальній дидактиці виділяють різноманітні методи навчання. З метою їх упорядкування, кращого розуміння і використання створено багато класифікацій (близько 20). Наведемо ті, які набули найбільшого практичного застосування як у загальній, так і у корекційній педагогіці.

Методи навчання за джерелом передачі та характером сприймання інформації:

- ✓ словесні;
- ✓ наочні;
- ✓ практичні

Методи навчання залежно від основних дидактичних завдань уроку:

- ✓ методи формування знань, умінь і навичок;
- ✓ методи закріплення знань, умінь і навичок;
- ✓ методи застосування одержаних знань;
- ✓ методи творчої діяльності;
- ✓ методи перевірки знань, умінь і навичок.

Методи навчання відповідно до характеру пізнавальної діяльності учнів щодо засвоєння змісту освіти:

- ✓ пояснювально-ілюстративні (інформаційно-рецептивні);
- ✓ репродуктивні;
- ✓ проблемного викладу;
- ✓ частково-пошукові (евристичні);
- ✓ дослідницькі.

2. Вимоги до реалізації методів навчання учнів з вадами інтелекту

Для навчання розумово відсталих дітей використовуються ті ж методи, що й для навчання дітей з нормальним інтелектом, проте особливості психофізичного розвитку учнів допоміжної школи обумовлюють інакші способи застосування цих методів.

Особливості реалізації методів навчання у допоміжній школі:

1. ***Корекційно - розвивальна спрямованість методів навчання.*** Це найсуттєвіша відмінність дидактичних методів масової і допоміжної школи. Така особливість означає, що будь-який метод чи прийом окрім дидактичної мети має розв'язувати і корекційну, спрямовану на розвиток учнів. На перших етапах навчання така спрямованість є „приспособуванням до дефекту” дитини, проте дуже скоро вона трансформується у переведення учня на якісно новий щабель розвитку. Необхідність „приспособування до дефекту” обумовлена тим, що процес корекції здійснюється одночасно з навчанням дітей. На перших порах для того, щоб навчання було можливим та ефективним, необхідно створити такі умови, за яких наявність дефекту не перешкоджає засвоєнню знань, практичній роботі учня на уроці. В організації навчальної діяльності враховується рівень знань, темп роботи, динаміка втомлюваності, обсяг пам'яті, стійкість уваги, довільність психічних процесів дитини. Це передбачає:

- відбір для кожного уроку певної невеликої за обсягом кількості навчального матеріалу;
- максимальну розгорнутість і поділ складних понять і дій;
- уповільненість навчання;
- повторюваність дій;
- наявність пропедевтичних періодів у навчанні;
- опору на чуттєвий досвід учнів;
- керівництво діями учнів.

Проте „приспособування до дефекту” перешкоджає успішній адаптації розумово відсталих дітей до умов життя. Тому другим етапом корекційної роботи є розвиток особистості дитини, а саме: поступовий розвиток пізнавальних процесів, оптимізація темпу роботи та динаміки втомлюваності, посилення здатності до саморегуляції, розвиток самостійності тощо. З цією метою необхідно використовувати методи навчання, спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності учнів.

2. **Найбільш поширеною класифікацією методів у допоміжній школі є класифікація методів за джерелом передачі та характером сприймання інформації** (описана у загальній педагогіці Є.Я.Голантом, С.І.Перовським). Поєднання слова, практичної дії та образу відображає специфіку навчального процесу в допоміжній школі та становить основу навчання розумово відсталих дітей. Проте зведення дидактичних методів лише до їх джерельної основи часто призводить до втрати чи спрощення розвивальної мети. Тому й інші класифікації методів навчання повинні посісти відповідне місце у спеціальній дидактиці.

3. **Методи застосовуються у нерозривній єдності.** Це обумовлено характером процесу пізнання, в якому поєднуються безпосереднє сприймання об'єктів і явищ, розумова обробка результатів сприймання і практична діяльність. Тому жодна форма пізнання не може бути абсолютизована, оскільки це негативно вплине на реалізацію корекційних завдань.

4. **Гармонійність у поєднанні методів навчання.** Вона означає не рівномірний розподіл методів на уроці, а поєднання їх у оптимальних пропорціях в залежності від певного критерію. Так, за аспектом передачі та сприймання навчальної інформації узгоджуються словесні, наочні та практичні методи; за логічним – індуктивні та дедуктивні; за аспектом мислення і розв'язання корекційних завдань – репродуктивні та проблемно-пошукові; за аспектом керування навчанням – методи самостійної роботи і роботи під керівництвом вчителя; за аспектом мотивації – методи стимулювання інтересу до навчання і відповідальності за нього тощо.

5. **Включення в процес навчання методів, які викликають інтерес до учіння.** Це, зокрема, використання різних видів ігор, створення ігрових моментів, моделювання реальних ситуацій тощо. Ця особливість такого значення в масовій школі не набуває, а в допоміжній вона пов'язана із пасивністю дітей, зниженням їхнього інтересу до навчання і нерозумінням його необхідності, негативними наслідками перебування дітей в масовій школі.

6. **Обумовленість вибору дидактичних методів навчальним предметом.** Засвоєння основ окремих наук вимагає специфічного добору методів, оскільки в допоміжній школі спрямовується не тільки на формування певного світогляду, а й є корекційно обумовленим.

Критерії добору методів навчання у допоміжній школі

Наведені вище основні особливості обумовлюють і вимоги до методів навчання розумово відсталих учнів. Вони є як загальними, пов'язаними із закономірностями навчальної діяльності (визначені у загальній педагогіці Ю.К.Бабанським, М.Б.Євтухом, Т.А.Ільїною, М.М.Фіцулою, І.Ф.Харламовим та інш.), так і спеціальними – спрямованими на реалізацію специфічних корекційних цілей допоміжної школи. Такими вимогами (критеріями) до вибору дидактичних методів у допоміжній школі є:

1. **Відповідність методів принципам навчання.** А саме:

- дидактичні методи мають бути спрямовані не лише на формування знань, вмінь і навичок учнів, корекцію їх психофізичного розвитку, а й на моральне виховання розумово відсталих дітей;

- методи навчання мають бути доступними для учнів і водночас забезпечувати доцільний рівень труднощів з метою стимулювання учнів до розумових дій, докладання вольових зусиль, оптимального розвитку;

- методи слід обирати так, щоб вони забезпечували свідомість і міцність засвоєння знань дітьми, формували у них вміння теоретичні знання застосовувати в практичній діяльності в різних умовах;

- поєднувати методи необхідно так, щоб вони призводили до оволодіння досвідом послідовно і системно;

- методи повинні стимулювати учнів до самостійної роботи, творчості, ініціативи;

- при виборі методів слід враховувати не лише загальні психічні закономірності учнів класу, а й індивідуальні особливості кожної дитини.

2. **Відповідність цілям і завданням навчання:** дидактичним, корекційно – розвивальним, виховним. Згідно з цією вимогою вибір методів обумовлюється не тільки метою окремого уроку, а має бути підпорядкованим цілісній структурі навчального процесу з урахуванням всіх його компонентів, міжпредметних зв'язків, логіки, кінцевої мети допоміжної школи.

3. **Відповідність змісту матеріалу.** Використовуючи методи навчання вчитель повинен узгоджувати їх з характером і обсягом навчального матеріалу, дидактичною і корекційною метою навчального предмета, враховувати міжпредметні взаємозв'язки.

4. **Відповідність пізнавальним можливостям учнів та індивідуальний підхід при доборі методів.** Безумовно, методи навчання повинні враховувати вік дітей і рівень їхньої підготовленості. Проте в допоміжній школі цього недостатньо. Необхідною умовою корекційного впливу в навчанні є урахування при доборі методів таких особливостей:

- клінічних діагнозів дітей, структури їхнього дефекту;
- особливостей пізнавальних процесів;
- темпу діяльності;
- динаміки втомлюваності;
- кола уявлень про навколишнє середовище, рівня знань, зони актуального та найближчого розвитку;
- самооцінки;
- особливостей емоційної сфери;
- характерологічних особливостей.

При цьому враховується як загальний рівень розвитку можливостей учнів класу, так і індивідуальні особливості кожної окремої дитини.

5. **Творчість у доборі методів.** До вибору методів навчання слід підходити творчо, постійно їх варіювати і урізноманітнювати, тому що в іншому випадку в розумово відсталих дітей створюються стереотипи в засвоєнні матеріалу, які дуже нелегко подолати.

6. **Відповідність наявним умовам і відведеному часу.** При доборі методів вчитель повинен бути реалістом і виходити із наявного матеріально-технічного забезпечення і часових рамок навчальної програми. Разом з тим (особливо враховуючи недостатнє матеріальне забезпечення допоміжних шкіл), це не означає примітивізму в роботі. Так, за відсутності певного кабінету досліди можна проводити і в спеціально обладнаній частині звичайного класу; за відсутності комп'ютера – програмовані методи навчання можна впровадити за допомогою спеціальних перфокарт тощо.

7. **Відповідність можливостям вчителя.** Ефективність навчальної і корекційно-виховної роботи значною мірою визначається майстерністю вчителя. Одна й та ж тема чи зміст матеріалу різними вчителями може бути викладена оригінально, по-своєму. Тому догми щодо вибору методів існувати не може. Головне, щоб педагог реалізував комплексну (навчальну, корекційну і виховну) мету уроку.

3. Характеристика методів навчання учнів з вадами інтелекту

Особливості застосування словесних методів навчання у спеціальній школі

До словесних методів навчання відносяться: пояснення, розповідь, бесіда, робота з друкованими текстами. Основним джерелом знань виступає слово (в усній або писемній формі). При використанні цих методів слід враховувати особливості розуміння розумово відсталими дітьми зверненого мовлення, їхні можливості ведення діалогу.

Пояснення – це виклад матеріалу, спрямований на тлумачення окремих понять, з'ясування сутності правил, способів дій.

Застосовуючи пояснення у спеціальній школі необхідно:

- викладати матеріал зрозумілими словами, у простій формі, середньому темпі з урахуванням віку дітей;
- робити паузу перед формулюванням правила чи поняття;
- головні моменти у поясненні виділяти виразними засобами мовлення, при необхідності повторювати;
- перевіряти, чи зрозуміли учні пояснення вчителя. З цією метою стимулювати дітей до наведення власних прикладів; самостійного тлумачення чи доведення правила;
- поєднувати пояснення з бесідою, пред'явленням наочних посібників, виконанням практичних вправ;
- стимулювати учнів до порівняння, аналізу, логічних міркувань, формулювання висновків;
- пояснення має бути коротким, стислим з урахуванням рівня розвитку мовлення дітей.

Розповідь – це послідовний образний виклад матеріалу, спрямований на повідомлення чи опис конкретних фактів, подій, явищ.

Розповідь у спеціальній школі має бути:

- науково правильною, із заздалегідь перевіреною достовірністю фактів;
- емоційно забарвленою;
- відповідною за структурною будовою художньому твору;
- пов'язаною із подіями сучасного життя, інтересами учнів;
- з виділенням фактів, що мають виховну значущість;
- із передачею вчителем свого ставлення до матеріалу (емоції, виразність), наведенням власних спостережень, вражень тощо;
- поєднана із наочними методами, елементами бесіди.

Слід стимулювати дітей до висловлення власних вражень від почутого, наведення прикладів самостійного життя. По закінченні розповіді необхідно зробити висновок або виділити головну думку (по необхідності діти можуть занотувати її у зошити).

Тривалість розповіді повинна відповідати віковим та інтелектуальним особливостям дітей: у молодших класах орієнтовно 10 – 15 хвилин; у старших – до 25 хвилин. З метою ефективності розповідь доцільніше застосовувати у першій половині уроку.

Бесіда – це діалогічний метод усного викладу матеріалу.

Відповідно до поставленої вчителем мети бесіда поділяється на види. Це, зокрема:

- 1) вступна бесіда;
- 2) бесіда під час подання нового матеріалу (евристична);
- 3) бесіда для повторення, закріплення і перевірки вивченого;
- 4) катехізична бесіда.

Метою *вступної* бесіди є підготовка учнів до сприймання нового матеріалу, актуалізація знань учнів, з'ясування рівня й обсягу уявлень з нової теми. Метою бесіди *під час подачі матеріалу* є спонукання учнів за допомогою системи запитань до формулювання певних висновків, понять, міркування, встановлення закономірностей; розв'язання проблемних ситуацій. *Бесіда для повторення, закріплення і перевірки вивченого* іноді поєднується з поданням нових знань з метою перевірки свідомості засвоєння матеріалу дітьми, підтримки уваги; проте частіше вона проводиться у другій половині уроку з метою підведення підсумків, узагальнення вивченого. *Катехізична бесіда* спрямована на тренування запам'ятовування, підтримання чи переключення уваги дітей (повторення таблиці множення, географічних назв, відмінків і т. ін.). Це єдиний вид бесіди, яка передбачає хоріві відповіді учнів.

Вимогами до проведення бесіди (всіх видів, окрім катехізичної) у спеціальній школі є наступні:

- запитання мають бути чіткими і точними;
- запитання слід формулювати у логічній послідовності, лише контрольна бесіда допускає вибірковість запитань;
- не слід формулювати подвійних, альтернативних запитань чи таких, що вимагають відповіді «так» або «ні»;
- запитання мають бути різноманітними за характером і стимулювати розумову діяльність учнів;
- запитання необхідно адресувати всьому класу, лише після цього викликати конкретного учня;
- слід давати час на обдумування відповіді;
- вчитель має реагувати на помилки, неправильні й неточні відповіді (виправляти самостійно і стимулювати до цього учнів);
- слід вчити дітей відповідати зрозуміло, логічно, стилістично грамотно;
- у всіх класах, окрім старших, доцільно вимагати відповідей повними реченнями;
- слід враховувати індивідуальні особливостей учнів.

Робота з друківаними текстами – це словесний метод, спрямований на закріплення, розширення, повторення, систематизацію та узагальнення знань, рідше – одержання нових знань, підготовку до самоосвіти.

У спеціальній школі використовують такі друківані тексти: підручники, довідкова література, словники (орфографічні, тлумачні), науково-популярна література, художня література, журнали, газети.

Учням з вадами інтелекту досить важко працювати з друківаними текстами, оскільки вже саме читання є для них складним завданням. Діти з труднощами орієнтуються у книгах, не вміють раціонально працювати, встановлювати логічні зв'язки, переносити прочитане у практику. З огляду на це, методика роботи з друківаними текстами повинна відповідати таким вимогам:

- навчання учнів структурним елементам підручників, книг, словників (назва, зміст чи алфавітне розміщення, сторінки, автори тощо);
- формування вмінь орієнтуватись у різних друківаних виданнях;
- чітка постановка мети роботи з текстом;
- використання різних видів роботи з текстами (відповіді на запитання, вибіркве читання, аналіз тексту, словникова робота, переказ та інш.);
- диференційований добір завдань і текстів;

- спостереження за процесом роботи всіх учнів і надання допомоги окремим;
- формування способів самоконтролю за виконанням завдань;
- підведення підсумків роботи з друкованими текстами;
- прищеплення інтересу до роботи з книгою.

Особливості застосування наочних методів навчання у спеціальній школі

Наочні методи навчання – це такі способи навчання, при використанні яких прийом інформації учнями та її свідоме засвоєння здійснюється з опорою на безпосереднє чуттєве сприймання дійсності, представленої у натуральному вигляді або у різних формах її відображення.

Ці методи є вкрай важливими у навчанні розумово відсталих учнів, оскільки відповідають наочно-предметному характеру їхнього мислення і сприяють корекції недорозвинених процесів абстрагування та узагальнення.

У навчальному процесі використовують такі види наочності:

- реальні предмети чи об'єкти на уроці (наприклад, зразки корисних копалин);
- реальні предмети і об'єкти у навколишньому середовищі (вивчаються під час навчальної екскурсії);
- умовно об'ємні посібники (муляжі, моделі, макети, опудала);
- об'єкти у плоскому зображенні (картини, малюнки, фотографії);
- символічна наочність (мапи, плани місцевості, графіки, креслення);
- наочно-словесні посібники (таблиці слів, арифметичних дій);
- екранні засоби наочності (діафільми, слайди, діапозитиви, кінофільми).

Вибір виду наочності залежить від дидактичної мети, рівня розвитку учнів, корекційних завдань та змісту матеріалу.

За джерелом інформації та способом її одержання наочні методи навчання поділяються на:

- ✓ ілюстративно-пояснювальні: показ, ілюстрація, демонстрація;
- ✓ особистісно-дослідні: спостереження, обстеження, проведення дослідів.

Використання наочних методів у спеціальній школі має відповідати таким **вимогам**:

- підібрана наочність має слугувати розв'язанню основних навчальних завдань;
- слід добирати наочність з найбільшою кількістю ознак, що характеризують необхідний об'єкт;
- необхідно заздалегідь передбачити види роботи з наочністю та етап уроку, на якому їх буде використано;

- кількість наочних засобів на уроці має бути обмеженою і пред'являтися учням послідовно;
- наочність має відповідати рівню розвитку сприймання та мислення дітей;
- слід поступово ускладнювати добір наочності: від реальних предметів до символічної;
- один і той же навчальний матеріал слід ілюструвати різними видами наочності;
- при пред'явленні наочності слід давати час на її розглядання;
- при сприйманні наочності необхідно задіювати якомога більшу кількість аналізаторів (зір, слух, дотик, смак);
- необхідно стимулювати дітей до аналізу сприйнятого, його опису;
- наочні методи слід поєднувати із словесними, практичною діяльністю.

Окрім того застосування окремих методів має свої особливості.

Показ – це пред'явлення вчителем способу або послідовності дії після пояснення або водночас з ним.

Спочатку показується вся дія, потім поетапне її виконання. Складні дії показуються декілька разів. Показ слід здійснювати в уповільненому темпі, так, щоб всі діти добре бачили дію.

Ілюстрація – наочне пояснення шляхом пред'явлення натуральних предметів або їх зображень. Вимоги до застосування цього методу співпадають із вимогами до наочних методів загалом.

Демонстрація – це метод пред'явлення процесів і явищ у русі, динаміці за допомогою технічних засобів навчання (екранних засобів наочності).

На відміну від масової школи у спеціальній демонстрація використовується переважно для повторення, розширення, поглиблення знань учнів; лише у окремих випадках (якщо матеріал нескладний, або якщо певними знаннями з теми діти володіють) екранні засоби наочності слугують для ознайомлення з новою темою.

Оскільки у спеціальній школі використовують екранні засоби наочності, випущені для масової школи, то їх слід адаптувати з урахуванням можливостей розумово відсталих учнів та вимог програми, наприклад, демонструвати не весь фільм, а уривок; словесний супровід спростити відповідно до рівня розвитку дітей тощо. Слід спеціально готувати учнів до демонстрації, щоб запобігти їхньому збудженню і відволіканню. Якщо у фільмі використовують прискорену або уповільнену зйомку, то учням необхідно пояснити, як події відбуваються насправді. Демонстрацію використовують у другій половині уроку; тривалість: до 15 хвилин у молодших класах, до 25 - у старших. Результати побаченого слід обговорювати разом з учнями.

Спостереження – це цілеспрямоване, планомірне, різне за тривалістю сприймання учнями предметів і явищ навколишньої дійсності. Об'єктами спостереження можуть виступати сезонні зміни у природі, ріст рослин, поведінка тварин, явища суспільного життя тощо.

Корекційна роль цього методу у спеціальній школі полягає у створенні умов для активізації уваги, розвитку наочно-образного мислення, спостережливості, допитливості, стимулювання інтересу до навчання, розширення знань учнів.

Оскільки розумово відсталі учні не спроможні самостійно планомірно й повно аналізувати об'єкти і явища, їх слід вчити продуктивному спостереженню. Для цього необхідно:

- підготувати дітей до спостереження;
- спочатку спостерігати разом з дітьми, потім давати завдання для самостійної роботи;
- завдання для спостереження формулювати чітко й конкретно;
- спостереження поєднувати із завданнями практичного характеру (замалювати побачене, записати висновок тощо);
- систематично контролювати спостереження учнів і надавати допомогу;
- результати спостереження: перевіряти; періодично обговорювати; уточнювати; систематизовувати;
- вчити спостерігати, починаючи з молодших класів.

Особливості застосування практичних методів навчання у спеціальній школі

Підготовка учнів до життя у процесі навчання обумовлює оволодіння не лише теоретичними знаннями, а й формування практичних вмінь і навичок щодо застосування знань у різних сферах життєдіяльності. Саме цій меті слугують практичні методи навчання. До цієї групи методів відносяться:

- ✓ вправи;
- ✓ самостійна практична діяльність: пізнавальна і виробнича.

Вправи – це метод, при використанні якого учні здійснюють багаторазові дії, тобто тренуються (вправляються) у застосуванні одержаних знань на практиці, завдяки чому одержують відповідні вміння й навички, розвивають здібності.

За характером вмінь і навичок вправи поділяються на:

- усні (усний рахунок; правильна вимова слів; запам'ятовування назв тощо);
- письмові (запис слів, речень; розв'язання прикладів, задач тощо);
- фізичні (вправи на уроках ритміки, фізкультури).

За характером розумової діяльності вправи поділяються на:

- репродуктивні – вправи на відтворення навчального матеріалу;
- вправи на застосування набутих знань у нових умовах;
- творчі.

Найбільш складними для розумово відсталих учнів є творчі вправи та вправи на застосування набутих знань у нових умовах. Проте з метою розвитку розумової діяльності й самостійності учнів слід поєднувати всі види вправ, не віддаючи перевагу репродуктивним через їх видиму легкість для учнів. Вправи мають бути пов'язані з життям, практичною діяльністю учнів.

Великого значення для правильного виконання вправ набуває інструкція. За ступенем розгорнутості інструкції бувають:

- розгорнута – повне словесне пояснення і показ послідовності та способів дій;
- скорочена – пояснення і показ основних моментів роботи;
- коротка, узагальнена – називання мети діяльності і пред'явлення кінцевого результату (способи і послідовність роботи обираються учнями самостійно).

Вид інструкції обирається залежно від самостійності учнів, ступеня складності матеріалу та рівня його оволодіння учнями.

Залежно від етапу уроку використовуються такі інструкції:

- попередня – перед виконанням всього завдання;
- поетапна – перед кожним новим етапом роботи;
- поточна - у процесі виконання завдання.

Вправи слід використовувати у певній системі з постійним підвищенням рівня труднощів завдань і самостійності учнів при їх виконанні. Після засвоєння дітьми певних вмінь необхідно урізноманітнювати вправи, щоб уникнути механічної роботи учнів і формувати у них вміння застосовувати одержані знання спочатку в умовах, наближених до попередніх, а згодом – у нових. При використанні вправ слід організовувати індивідуальний і диференційований підхід, який міститься у ступені труднощі та обсязі завдань, характері допомоги.

Лабораторні роботи (самостійна практична діяльність пізнавального характеру) - це метод формування та закріплення вмінь і навичок. Сутність цього методу полягає у тому, що учні після засвоєння теоретичного матеріалу під керівництвом вчителя виконують практичні дослідження, спрямовані на застосування цього матеріалу, оволодіваючи таким чином різноманітними вміннями й навичками.

Частіше за цей метод використовується у старших класах на уроках природознавства, побутової фізики і хімії, географії, а у молодших класах епізодично – на уроках трудового навчання чи розвитку мовлення.

У допоміжній школі лабораторні роботи виконуються після пояснення вчителя і демонстрації ним роботи. Інструкція має бути детальною, краще за все – розгорнутою, завдання – чіткими. Дітей слід ознайомити з обладнанням, на якому вони будуть працювати, провести інструктаж з техніки безпеки. На відміну від масової школи використовується фронтальна форма організації роботи (у всіх учнів однакове завдання і обладнання); частіше за все учні об'єднуються у підгрупи. Вчитель повинен не лише спостерігати за ходом роботи учнів і виконанням техніки безпеки, а й надавати індивідуальну та диференційовану допомогу. Результати дослідів, висновки записуються в зошити, співвідносяться із вивченою раніше теорією. Після виконання завдань необхідно проаналізувати лабораторну роботу в цілому, найкраще організувати це у вигляді бесіди.

Правильно проведена лабораторна робота сприяє формуванню в учнів причиново-наслідкових зв'язків; вчить порівнювати, узагальнювати, обґрунтовувати, робити висновки. Саме тому цей метод вважається практичною діяльністю передусім пізнавального характеру.

Практична діяльність виробничого характеру – це метод, головним стрижнем якого є застосування знань у практичній діяльності.

Найбільш поширеними видами практичної діяльності є:

- практична робота на присадибній ділянці, в куточку живої природи, на географічному майданчику;
- робота у шкільних навчальних і навчально-виробничих майстернях;
- праця на виробництві у вигляді навчально-виробничої практики.

Важливою умовою ефективності цього методу є інтелектуалізація практичної діяльності учнів, зокрема, розвиток вмінь орієнтуватись у завданні; свідомо планувати свою роботу; добирати раціональні способи виконання завдання; співвідносити свою роботу із зразком; оцінювати свою діяльність тощо.

При організації практичної діяльності дітей особливого значення набуває співпраця з вчителем. Важливо, щоб допомога з боку педагога стимулювала самостійність учнів, розвивала їхню ініціативність і свідомість, сприяла перенесенню засвоєних раніше прийомів роботи у нові умови.

Методика використання гри у спеціальній школі

Гра – специфічна форма пізнавальної діяльності, у якій дитина відображає дійсність діями, мовленням, почуттями.

На відміну від масової школи, де гра використовується лише на початковому етапі навчання, у практиці спеціальної школи гра посідає важливе місце. Частіше гра з розумово відсталими учнями проводиться з метою закріплення і повторення раніше вивченого матеріалу; проте іноді - й для підготовки до засвоєння нових знань, стимулювання інтересу до уроку.

Гра слугує ефективним засобом корекції вад психофізичного розвитку розумово відсталих дітей. Зокрема, за допомогою різних видів ігор:

- стимулюється психічна і фізична активність учнів;

- розвивається організованість;
- підвищується самопочуття;
- формується впевненість у собі;
- створюються умови для виправлення вад і подальшого розвитку пізнавальної діяльності, моторики;
- розвиваються моральні якості;
- виховується ініціативність;
- створюються передумови включення у суспільну діяльність.

Частіше за все у навчальному процесі використовують дидактичні ігри. Окрім них – ігри-драматизації; рухливі ігри; рольові ігри. Місце гри у структурі уроку, її характер визначаються темою, контингентом учнів, їхніми пізнавальними особливостями й досвідом.

Методика використання гри у спеціальній школі має відповідати таким вимогам:

- доступність сюжету і рухів для учнів, відповідність їхнім інтересам;
- відповідність виду й змісту гри навчальній програмі предмету, темі уроку, психофізичним і віковим особливостям дітей;
- проведення підготовки до гри (пояснення правил, сюжету);
- участь вчителя у грі, пізніше – керівництво грою, допомога учням у створенні сюжету, розподілі ролей;
- достатнє матеріально-технічне забезпечення гри;
- визначення не лише дидактичної, а й корекційної мети гри.

Використання у навчанні дітей з вадами інтелекту програмованого та проблемного навчання

У допоміжній школі елементи **програмованого навчання** найчастіше використовуються з метою закріплення або перевірки знань учнів. Допоміжними засобами при цьому слугують перфокарти, картки з програмованими завданнями, комп'ютерні технології. Сутність цього методу полягає у тому, що дітям пропонуються завдання і декілька варіантів відповідей до них, проте лише один є правильним. Завдання учнів вибрати потрібний варіант.

Переваги програмованих методів полягають у можливості за короткий час охопити перевіркою велику кількість учнів; індивідуалізувати та диференціювати завдання; розвивати самоконтроль учнів; своєчасно виявити спільні й окремі труднощі учнів у засвоєнні матеріалу.

Проблемне навчання передбачає особливий підхід до організації пізнавальної діяльності учнів, оскільки спрямоване передусім на формування розумових здібностей, розвиток пізнавальної активності та творчості.

Методами проблемного навчання слугують проблемний виклад, частково-пошукова робота, дослідницька діяльність. Проблемні ситуації мають бути доступними і цікавими учням, враховувати наявний у них попередній досвід, стимулювати до творчого самостійного пошуку.

Існує упереджена думка щодо труднощів розв'язання проблем розумово відсталими дітьми. Як показує практика, правильно організоване проблемне навчання не лише в старших, а й у молодших класах допоміжної школи дозволяє підвищити пізнавальну активність і самостійність учнів у засвоєнні знань, розвивати у них логічне мислення і зв'язне мовлення.

Корекційні можливості комп'ютерних технологій у навчанні дітей з вадами інтелекту

Основна ідея використання комп'ютерної техніки в допоміжній школі полягає в тому, що комп'ютер має бути не об'єктом вивчення, а засобом, за допомогою якого дитина з недоліками розвитку інтелектуальної сфери зможе заповнити прогалини знань з того чи іншого предмету.

Комп'ютерна техніка на уроках може використовуватись для реалізації таких завдань:

- забезпечення учнів за допомогою комп'ютерної програми системою знань, умінь та навичок з певного навчального предмета;
- подолання недоліків пізнавальної діяльності та особистісних якостей розумово відсталих учнів;
- подальший розвиток психічних процесів учнів;
- формування позитивних рис особистості;
- розвиток мотиваційної сфери та пізнавальних інтересів.

Вдало підібрані комп'ютерні програми забезпечують розвиток здібностей дітей, їх інтересів, вмінь, навичок і потребують певного рівня пізнавальної активності. Комп'ютер може виступати потужним джерелом розвитку не лише пізнавальної активності, а й прагнення до знань, задоволення результатами своєї діяльності, розвитку самостійності мислення. Під час роботи з клавіатурою розвивається дрібна моторика. Завдяки використанню комп'ютерної техніки здійснюється індивідуалізація навчання, орієнтація на конкретного учня.

Умовами успішного використання комп'ютерної техніки на уроці є:

- знання вчителем індивідуальних особливостей учнів класу, ступеня їхньої готовності до засвоєння матеріалу;
- знання вчителем вимог навчальної програми та спеціальної методики викладання;
- знання комп'ютерних програм та вміння ними користуватись.

При використанні комп'ютера на уроці слід враховувати особливості психіки дітей з вадами інтелекту, передусім ті, які можуть ускладнювати роботу з технікою. Це, зокрема, підвищена втомлюваність, розсіяна увага,

сповільнений темп сприймання, тривале входження в процес роботи. Інтерес до комп'ютера підвищує працездатність, зосереджує увагу і дещо збільшує темп роботи.

У дітей з вадами інтелекту з великими труднощами виробляються нові умовні зв'язки, а з'явившись вони стають нестійкими та недиференційованими. Можливість прикладного комп'ютерного середовища демонструвати різні складні явища дає змогу зробити ці зв'язки більш стійкими.

Характерною особливістю розумово відсталих учнів є бідність уявлень; дітям дуже важко перенести нові знання в нову ситуацію, оскільки вони користуються схемою раніше засвоєних знань. Комп'ютерна програма надає велику можливість моделювання різних ситуацій, що значно збагачує досвід дітей.

Загальний недорозвиток мовлення, некритичність мислення, слабкість самоконтролю, невпевненість у своїх діях призводять до частого звертання за допомогою вчителя, який іноді фізично не встигає приділити достатню увагу кожному учневі. Комп'ютерна програма з героєм – помічником дозволяє подолати цю проблему. Комп'ютерний герой – це цікавий співрозмовник, який в разі труднощів приходить на допомогу дитині, підказує та пояснює матеріал.

Урок в допоміжній школі був і залишається основною формою організації навчально – виховної та корекційної роботи, на якій керівна роль належить вчителю. Тому саме вміння вчителя спланувати зміст уроку; підібрати необхідну наочність, методи навчання; визначити оптимальну мету і завдання роботи з комп'ютером; вміло використати його на різних етапах уроку і є запорукою успішного засвоєння учнями матеріалу.

Комп'ютер та комп'ютерну програму в тій чи іншій мірі можна використовувати на будь – якому етапі уроку в залежності від дидактичної мети. На етапі повторення та перевірки наявних знань учнів комп'ютерну програму можна використовувати у вигляді нескладних тестових завдань. При цьому особливості психіки розумово відсталих дітей треба враховувати так: питання не повинні бути двозначними; кількість варіантів відповідей повинна бути мінімальною; а самі відповіді мають носити чітко визначений характер. На етапі пояснення нового матеріалу можливість комп'ютера моделювати різні складні явища може стати незамінною. Використовуючи відповідну програму вчитель може не тільки розповісти, а й продемонструвати учням у дії те чи інше явище або властивість предмету, які за реальних умов відтворити дуже важко. На етапі узагальнення та закріплення знань можна використовувати комп'ютерну програму для виявлення прогалин у засвоєнні матеріалу та визначення шляхів їх усунення.

Поєднанням на уроці різних методів та прийомів, в тому числі і з комп'ютерною технікою та спеціальними прикладними програмами, вчитель може досягти значного поліпшення знань учнів з тієї чи іншої теми. Проте слід враховувати, що розумово відсталі учні мають відхилення не лише у психічному, а й фізичному здоров'ї. Тому доцільним буде використання

комп'ютера лише на якомусь одному етапі уроку. Завдання для роботи на комп'ютері має бути роз'яснене чітко перед початком роботи з програмою. В разі потреби вчитель пояснює та показує кожній дитині, які пристрої комп'ютера задіяні, що саме вони виконують. Слід використовувати такі програми, які не вимагають спеціальних знань комп'ютера ні від вчителя, ні від дітей і є простими у користуванні. Робота з комп'ютером не повинна викликати труднощів і негативних емоцій. Принципи доступності і корекційної спрямованості мають бути максимально реалізованими.

Комп'ютерні програми можуть використовуватись на різних уроках з дітьми різного віку; комп'ютерна техніка може бути успішно застосована і в позакласній роботі. Проте багато ігор, розроблених для звичайних дітей, є не тільки малопродуктивними для розумового, емоційного, особистісного розвитку учнів допоміжної школи, а й можуть нанести шкоду здоров'ю. Разом з тим, несправедливо було б позбавляти дітей можливості грати в комп'ютерному класі, ігнорувати їхні потреби і бажання грати. Розв'язати цей парадокс можна і необхідно за допомогою створення спеціальних програмних продуктів для дітей з вадами інтелекту з урахуванням загальних закономірностей і специфічних особливостей їхнього розвитку.

Отже, використання комп'ютерних програм багато в чому змінює навчальний процес. Важливою особливістю комп'ютерних програм є те, що при цьому одночасно відбувається взаємодія дидактичного трикутника: учень – комп'ютер – вчитель. Впровадження комп'ютерів у навчанні дітей з недоліками розвитку інтелектуальної сфери – це засіб активізувати всі психічні процеси, особливо операційні компоненти мислення, засіб переходу від наочно – образного рівня мислення до абстрактного. Поява комп'ютера в процесі навчання учнів допоміжної школи відкриває широкі можливості в моделюванні різноманітних середовищ навчання, як на уроках, так і в позакласній діяльності. Застосування спеціально розроблених і адаптованих програм та ігор є засобом розвитку особистісної сфери дітей, мотиваційного компоненту навчання, засобом вивчення психологічних та дидактичних можливостей учнів. Разом з тим, треба розглядати комп'ютер не як самоціль чи альтернативу традиційним методам, а лише як один із засобів підвищення ефективності та корекційної спрямованості навчання дітей з вадами інтелекту.

Контрольні запитання

1. Що розуміти під методами і прийомами навчання і як вони класифікуються у сучасній дидактиці?
2. У чому полягають особливості реалізації методів навчання у допоміжній школі?
3. На які критерії слід орієнтуватись при доборі методів навчання у допоміжній школі?
4. У чому полягають особливості застосування словесних методів навчання у спеціальній школі?
5. У чому полягають особливості застосування наочних методів навчання у спеціальній школі?

6. У чому полягають особливості застосування практичних методів навчання у спеціальній школі?
7. У чому полягає методика використання гри у спеціальній школі?
8. Яким чином використовується у спеціальній школі програмоване та проблемне навчання?
9. Якими є корекційні можливості комп'ютерних технологій у навчанні дітей з вадами інтелекту?

Тема 2.5. Форми організації навчання в спеціальній школі

План

5. Урок як основна форма організації навчання
6. Корекційно спрямована структура уроку
7. Типи уроків у спеціальній школі
8. Підготовка вчителя до уроку

1. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В.В.Воронковой. — М.: Школа-Пресс, 1994. - 416 с.

2. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе / Г.М.Дульнев. — М.: Просвещение, 1981. — 176 с.

3. Еременко И. Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко.- К.: Вища школа, 1985.- 328 с.

4. Єременко І. Г. Дидактичні основи уроку в допоміжній школі / І.Г.Єременко.- К.: Рад. Шк. 1996. -130 с.

5. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. — 204 с.

6. Основи спеціальної дидактики / Під ред. І. Г, Єременка. -2 видання, доп.- К.; Рад. шк., 1986.-200 с.

7. Синьов В.М. *Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник / В.М.Синьов. – Частина 2. Навчання і виховання дітей. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.*

1. Урок як основна форма організації навчання

Основною формою організації навчальної та корекційно-виховної роботи в допоміжній школі *є урок*.

Крім уроку застосовують й інші форми організації навчальної роботи: екскурсії, практичні і лабораторні роботи, домашню самостійну роботу, виробничу практику тощо. Вони доповнюють і удосконалюють класно-урочну систему. Існують також специфічні форми *позакласної навчально - корекційної роботи*, такі, як логопедичні заняття, ЛФК, ритміка, соціально-побутова орієнтація, предметні гуртки.

Особливості уроку в спеціальній школі

Як і в масових загальноосвітніх школах, урок у допоміжній школі - основна форма, в якій поєднується виховна й пізнавальна діяльність. Проте в допоміжній школі урок має свою *специфіку*, зумовлену особливостями пізнавальної діяльності учнів і завданнями корекційно - виховної роботи школи, а саме:

1. На уроках у допоміжній школі, крім загальноосвітніх та виховних завдань, однакових з масовою школою, розв'язуються ще й інші завдання, властиві тільки допоміжній школі: відбувається компенсація й корекція вад розвитку дітей. Тільки завдяки цьому стає можливим загальний розвиток особистості дитини з порушенням інтелекту і формування в неї духовних і фізичних якостей.

2. У зв'язку з труднощами в роботі з розумово відсталими дітьми, а також з наявністю великої нерівномірності в розвитку пізнавальних сил і здібностей кожного учня, кількість учнів в класах допоміжної школи набагато менша, ніж у масовій школі. Вона не повинна перевищувати 12 осіб.

При такій кількості учнів у класі вчитель може приділяти максимум уваги кожному учневі, здійснювати індивідуальний підхід до окремих учнів без серйозних порушень фронтальної організації праці.

3. Класи в допоміжній школі комплектують з урахуванням не тільки віку, а й ступеня інтелекту дитини. До навчання залучають дітей лише з легкими формами розумової відсталості - дітей-дебілів. Через те в одному й тому класі можуть навчатися учні різного віку. Різниця в віці може становити до 2-х років.

4. Враховуючи низьку продуктивність пізнавальної діяльності учнів, на кожен урок визначають значно менший обсяг матеріалу порівняно з масовою

школою. Крім того, цей матеріал спеціально опрацьовують, щоб він був доступний для розумово відсталих учнів.

5. Певні особливості є й у доборі форм і методів навчальної роботи: широко практикуються повторення вивченого, ігрові моменти; навчання здебільшого відбувається на практичній основі; складні системи знань подаються в розчленованому вигляді, відповідно і діяльність учнів також набуває розчленованого характеру, особливо на початкових етапах навчання.

6. В організації учнів особливо велику роль відіграють безпосереднє керівництво і пряма допомога вчителя, а у молодших класах це зводиться до патрунування кожної дії учнів.

У допоміжній школі урок включається в систему охоронно-педагогічного режиму. На ньому створюються найсприятливіші умови для захисту ослабленої нервової системи і психіки дитини від надмірних подразнень, різких змін в умовах перевтоми, появи астенічних емоцій тощо. Урок регламентований навчальною програмою і шкільним розкладом.

Вимоги до уроку в спеціальній школі

- реалізація в комплексі освітньої, корекційно-розвивальної, виховної функції навчання;

- відповідність уроку принципам навчання;
- організаційна чіткість уроку;
- оптимізація навчально-виховного процесу;
- інтенсифікація навчально - виховного процесу;
- відповідність змісту уроку навчальним програмам;
- здійснення міжпредметних і внутріпредметних зв'язків;
- підвищення самостійності учнів.

Визначення мети і завдань уроку

Важливим етапом підготовки вчителя допоміжної школи до уроку є правильне комплексне планування **мети і завдань** уроку.

МЕТА - більш загальне поняття, ніж завдання. Як правило, мета передбачає послідовне розв'язання конкретних завдань під час уроків, наприклад, виховання в учнів виразності читання, тобто мета заключає в собі очікуваний результат спільної діяльності вчителя і учня, наприклад, вироблення техніки читання, оволодіння обчислювальними навичками, засвоєння певного орфографічного правила тощо. Загальна мета зумовлює необхідність комплексного планування конкретних завдань кожного уроку, яке включає чітке визначення навчального (освітнього), виховного та корекційного завдань. Правильне проектування цих завдань оптимізує навчально-виховний і корекційний процеси, тобто забезпечує якість і ефективність проведення уроків, зумовлює цілеспрямованість добору необхідного змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання, корекції і розвитку учнів.

Взаємозв'язок і єдність завдань - важлива умова успішного проведення уроку.

Основою комплексного планування завдань будь-якого уроку в допоміжній школі є їх спрямованість на всебічний розвиток особистості

учнів з урахуванням їх типологічних (загальних) та індивідуальних психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей.

НАВЧАЛЬНЕ (ЗАГАЛЬНООСВІТНЄ) ЗАВДАННЯ УРОКУ має бути спрямоване на розв'язання такого кола загальноосвітніх завдань, реалізація яких забезпечить формування в учнів системи практичних і наукових знань, умінь і навичок, зокрема: засвоєння (вивчення, повторення, закріплення) основних понять, законів, теорій, правил, наукових фактів; формування (вироблення, закріплення..) умінь і навичок (наприклад, грамотного письма, читання, спілкування, обчислення, вимірювання, виготовлення чого-небудь). На кожен урок вчитель добирає конкретне завдання, яке може бути реалізоване лише на матеріалі даного уроку (його змісту, завдань, вправ, видів робіт, наочних засобів тощо).

ВИХОВНЕ ЗАВДАННЯ УРОКУ спрямоване на формування в учнів наукового погляду на матеріальний світ, забезпечення морального, трудового, естетичного, духовного, патріотичного та фізичного виховання.

Вчитель повинен вміло визначати ті виховні завдання, які найбільш успішно можуть бути розв'язані при вивченні конкретного матеріалу з кожного предмета (конкретної граматичної теми, художнього твору, математичного матеріалу чи трудового процесу).

Окремі виховні завдання набувають загальнонавчального характеру і вирішуються систематично на кожному уроці. До таких завдань відносять формування в учнів загальнонавчальних навичок і вмінь: самостійності, організованості, дисциплінованості, відповідальності, охайності, навичок культури поведінки, навчальної діяльності тощо. Ці завдання не обов'язково плануються на кожний урок, проте розв'язуються систематично.

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ УРОКУ має на меті виправлення та розвиток в учнів інтелектуальної, емоційно-вольової, мотиваційної, рухової сфери особистості, пізнавальних інтересів і навчальних здібностей. На одному уроці неможливо коригувати відразу всі сфери особистості дитини, тому залежно від типу, структури, змісту уроку визначається його конкретна корекційна мета - навчити, наприклад, аналізувати об'єкт, який вивчається, узагальнювати виявлені закономірності, зробити самостійний висновок з прочитаного, побаченого тощо. Матеріал іншого уроку найбільш ефективно сприятиме розвитку в учнів наполегливості, подолання труднощів у навчанні, тобто розв'язання завдань корекції у дітей вольової сфери.

У зв'язку з формуванням даного завдання уроку слід звернути увагу вчителя на можливі помилки, які виникають у практичній діяльності. Найтиповішою помилкою є неконкретність завдань уроку. Наприклад, завдання "розвивати мислення і мову" надто загальне, тому що поняття "мислення" об'єднує і основні його рівні (понятійний, образний, предметно-практичний, словесно-логічний), і операції мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування), і різні функції (інтелектуальна активність, регулююча роль, критичність) та ін. Що конкретно на матеріалі даного уроку буде коригуватись? Які сторони мовлення (фонетична,

лексична, граматична) або види мовленнєвої діяльності підлягають при цьому корекції? Ці моменти вчитель повинен передбачити і конкретизувати, щоб досягти на уроці поставленої мети.

2. Корекційно спрямована структура уроку

Структура уроку (або його побудова) - цілісна система певним способом поєднаних і організаційно впорядкованих та узгоджених між собою дій учителя й учнів, спрямованих на розв'язання завдань уроку. Загальними елементами уроків є: організація початку уроку, перевірка засвоєння раніше вивченого матеріалу, повідомлення учням мети і завдань уроку, пояснення нового матеріалу, його закріплення, повторення, підведення підсумків уроку, повідомлення домашнього завдання і підготовка дітей до самостійної роботи над ним.

Характер структури уроку визначається багатьма факторами. Головними з них є:

- 1) мета і завдання уроку;
- 2) рівень розвитку в учнів пізнавальних можливостей і здібностей;
- 3) сформованість в учнів прийомів організації своїх пізнавальних дій, поведінки і регуляції ними;
- 4) розумова працездатність учнів;
- 5) логіка розгортання педагогічного процесу.

Кожен урок повинен бути нерозривно пов'язаний з попереднім. Кожен урок готує школярів до вивчення наступного матеріалу.

В учнів допоміжної школи знижені пізнавальні можливості, порівняно з нормальними дітьми в них ослаблене регулювання своїми діями і зусиллями, є значні порушення процесів працездатності. Усе це зумовлює особливу логіку побудови навчального процесу на уроці. Тут важливого значення набуває індивідуалізація навчання та організація і стимуляція пізнавальної діяльності учнів.

Відповідно до цього урок у допоміжній школі складається з таких етапів:

- 1) загальнокорекційного;
- 2) основного;
- 3) заключного.

ОРІЄНТОВНА СТРУКТУРА УРОКУ В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

I. Загальнокорекційний етап.

1. Організаційна підготовка учнів до праці (привітання, перекличка).
2. Нервово-психологічна підготовка учнів до уроку (активізація уваги, сприймання, мислення).

II. Основний етап.

1. Повідомлення теми, мети і завдань уроку.
2. Підготовча (пропедевтична) частина (підготовка до сприймання нового матеріалу, актуалізація знань, встановлення зв'язків між старим та новим).

3. Формуюча частина (зміст її безпосередньо залежить від мети уроку, тому складовими формуючої частини можуть виступати всі нижченазвані компоненти (комбінований урок), декілька або один із них):

- а) ознайомлення з новими знаннями, вміннями та навичками;
- б) уточнення та доповнення матеріалу, корекція неправильно сформованих знань;
- в) систематизація і узагальнення знань;
- г) застосування знань у практичній діяльності.
- д) перевірка знань, умінь і навичок.

III. Заключний етап.

1. Підведення підсумків і оцінювання,
2. Пояснення домашнього завдання.
3. Релаксація.
4. Приведення у порядок робочих місць.
5. Створення установки на відпочинок.

Характеристика корекційної спрямованості структури уроку в спеціальній школі

У зв'язку з інертністю нервових процесів розумово відсталі діти на початку уроку досить довго перебувають під впливом вражень і форм поведінки, які мали місце до уроку. Одні з них продовжують залишатись у стані збудженості, інші - залишаються пасивними, перебувають у полоні розумової інертності. Учні тривалий час по-справжньому не включаються в навчальний процес, саме втягування в працю триває занадто довго.

Для попередження і усунення такої негативної післядії та швидкої адаптації учнів до розумової праці на початку уроку і запроваджується ***загальнокорекційний етап***. Його мета: ослабити й зняти попередні враження й збудження в учнів, що заважають їм нормально включитись у працю; активізувати нервово-психічні процеси, вивести окремих учнів із стану загальмованості, якщо він перед цим виник: підготувати учнів до подальшої праці на уроці. Усе це сприяє створенню оптимальної збудженості центральної нервової системи учня, що є необхідною передумовою успішного навчання.

Нервово-психологічна підготовка є одним із типових корекційних засобів. Проводиться вона на початку уроку. Кожного разу вчителю слід вдаватися до цілої системи запобіжних заходів, звертати увагу на такі деталі, які в масовій школі можуть і не мати значення. Тут особливу вагу має, наприклад те, як здійснюється вхід дітей у клас, як учитель вітається з учнями, як оглядає їх.

На початку уроку важливо, щоб учитель зробив значну паузу: в класі повинна встановитись хвилина мовчання. У допоміжній школі - це не звичайний психологічний момент, а спосіб корекції: хвилина мовчання дає можливість учням заспокоїтись від нервового збудження і зосередити увагу на вчителю. Ясно, що в цей час ніяких приготувань, ніяких зауважень учитель не повинен робити.

Нервово-психологічна підготовка триває 5-7 хвилин. Щоб максимально вплинути на організм і психіку дітей, запроваджують самостійні вправи, які виконують фронтально всі учні. Необхідно організувати роботу так, щоб всі діти працювали одночасно, а не кілька з них по черзі, а інші були тільки присутніми при цьому. Зміст підготовчих вправ може бути різноманітний. Наприклад: усна лічба; дидактична гра (мовна, математична, географічна тощо); розгляд картин, предметів і бесіда про них; слухання оповідань, казок; вправи на розвиток моторики з використанням мозаїки, кубиків та інших предметів; фізичні вправи загальнорозвивального характеру; граматичний розбір; творчий диктант; слухання магнітофонних записів; співи; малювання; вправи на розвиток уваги, мислення, пам'яті тощо.

Між змістом вправ для нервово-психологічної підготовки і змістом основної частини уроку існує тісний зв'язок: для підготовчої частини добирають такі види діяльності, які за характером впливу на організм подібні до тих, що застосовуються в основній частині уроку. Водночас вони не розкривають змісту того, що вивчатиметься на уроці, оскільки подібні до наступних лише за формою, а не за змістом.

Після загальнокорекційної частини на початку основної слід **організаційно підготувати** учнів до праці в основній частині уроку - підготувати робочі місця, навчальне приладдя, довести до учнів мету й завдання уроку.

За умов правильної організації уроку в масовій школі всі ці організаційні питання не стають окремим об'єктом уваги педагога й учнів. Учні з нормальним інтелектом за виробленою навичкою розв'язують їх мимохідь, у комплексі.

У допоміжній школі, особливо в молодших класах, навпаки, кожний організаційний момент ставить окреме завдання. Проводячи роботу з усім класом, учитель змушений водночас керувати діями майже кожного учня. Одному слід розкрити на потрібній сторінці буквар, другому показати, як правильно сидіти за партою, іншого заспокоїти, а дехто не розпочинає роботи доти, доки до нього не підійде вчитель і не розпочне її сам.

Поступово, з розвитком учнів, відбувається згортання компонентів спеціальної організації їх праці в єдиний комплекс цілісної діяльності. Проте цього досягають не відразу, а через кілька років наполегливої праці, спрямованої на корекцію діяльності учнів.

Крім організації робочого місця учнів, слід передбачити також створення в них позитивного ставлення до праці на даному уроці, пробудження в них інтересу до того, що вивчатиметься, зацікавленості темою уроку. Мета - велике організуюче начало на уроці.

Не можна обмежуватися лише одним повідомленням про те, яка буде тема уроку. Дітям треба пояснити, що вони будуть робити, а головне - їм треба обов'язково розкрити сутність, значення для них того, про що вони дізнаються на уроці; тобто поставити перед ними умотивовану мету. Мотивація при постановці мети повинна бути тісно пов'язаною з інтересами

дітей і спиратись на їхній досвід, у той же час словесні пояснення при цьому повинні бути лаконічними.

В **основній частині** уроку здійснюють його завдання, які залежать від типу уроку, а саме: ознайомлення учнів з новим програмним матеріалом; поглиблене вивчення його; корекція неправильно сформованих уявлень і понять; систематизація і узагальнення вивченого раніше; застосування знань і вмінь; повторення вивченого матеріалу; перевірка знань, умінь і навичок.

Проте не можна відразу переходити до подачі нових знань або до пояснення нових способів дій. Цьому має передувати відповідна **підготовча робота /дидактична підготовка/**. Це пов'язано з тим, що у розумово відсталих учнів немає тієї основи, спираючись на яку діти з нормальним інтелектом досить успішно, при незначній допомозі педагога, переходять до сприймання нових знань. Йдеться про можливість адекватного відтворення вже засвоєних знань і способів дій. Внаслідок порушення процесів запам'ятовування і відтворення учні допоміжних шкіл, сприймаючи й усвідомлюючи нове, не спираються на раніше засвоєне, оскільки воно не відтворюється. У тих випадках, коли під час вивчення нового учні пам'ятають попередні знання, ці знання не стають основою, оскільки між старими й новими знаннями не виникають потрібні зв'язки, наявні знання в свідомості учнів не актуалізуються як потрібні для розуміння нових знань. Усе це й потребує введення спеціального **пропедевтичного етапу** перед засвоєнням нових знань. Його мета - відновити, активізувати набуті вже знання й способи дій, встановити зв'язки між старим і новим матеріалом, ввести учнів в коло понять та ідей, що є основою для кращого сприймання нового.

Найпоширенішими **формами проведення пропедевтичного етапу** є такі:

1. Перевірка домашніх завдань, що безпосередньо підводить учнів до сприймання нового і забезпечує наступність у переході від старого матеріалу до нового або від однієї частини його до другої, від знань до практики. Така перевірка домашніх завдань носить не контролюючий, а навчаючий характер.

2. Вступна бесіда, що вводить в коло уявлень, необхідних для успішного сприймання нового. Частіше вступна бесіда проводиться перед вивченням ділових статей, виконанням практичних робіт з малювання, ручної праці, перед проведенням екскурсії і т. ін.

3. Розповідь вчителя, що підводить учнів до розуміння нового матеріалу.

4. Повторення попереднього матеріалу, що встановлює в учнів систему зв'язків з новим матеріалом.

5. Спостереження за явищами природи, за життєвими фактами, слухання музики, розглядання картин і т. ін, на основі яких в учнів утворюються нові або повніше відтворюються старі образи, необхідні для усвідомленого сприймання нового, а також для поглиблення раніше вивченого матеріалу.

Наступним етапом основної частини уроку є *формуючий*. Він називається так тому, що на ньому безпосередньо засвоюють знання, набувають умінь і навичок або досягають нового, вищого рівня в їх засвоєнні.

Отже, на даному етапі уроку учні вперше ознайомлюються з новими знаннями або поповнюють раніше засвоєні факти новими відомостями, яких раніше не сприйняли. Ознайомлення з новими або відтворення раніше набутих знань може відбуватись у формі пояснення або розповіді вчителя, демонстрування визначених для засвоєння дій, евристичної бесіди, спостережень за предметами і явищами дійсності, перегляду кінофільмів, демонстрування предметів і явищ за допомогою ТЗН, слухання мелодій пісень, показ прийомів виконання певних дій (фізичних вправ, трудових процесів) тощо.

У допоміжній школі, особливо в початкових класах, новий матеріал на кожному уроці подається в малому обсязі, інакше учні неспроможні будуть його засвоїти. Тому етап першого ознайомлення учнів з новим матеріалом може тривати 5-10 хвилин.

Хоч би як чітко учням не пояснювали новий матеріал, вони повністю і цілком свідомо не можуть засвоїти його відразу, Це зумовлено особливостями їхньої пізнавальної діяльності, перш за все - вадами сприймання. Тому після пояснення навчального матеріалу вчитель повинен повторно звертатись до щойно викладеного у різних формах з включенням в сферу сприймання нових об'єктів, домагаючись повного усвідомлення матеріалу і закріплення в пам'яті основних фактів

На цьому етапі здійснюється уточнення, поглиблення, систематизація й узагальнення вивченого матеріалу, а також виконуються вправи для застосування знань.

Слід також врахувати, що найпродуктивнішим для учнів часом на уроці є період від 7-8 до 20-ї хвилини уроку, а після цього спостерігається загальне зниження працездатності учнів. Щоб запобігти цьому, слід вводити вправи, спрямовані на відновлення працездатності (фізкультхвилинки, динамічні паузи, хвилинки відпочинку і т.ін.); чергувати словесні засоби з наочними і практичною діяльністю учнів. Правильне чергування різних видів навчальної діяльності учнів значною мірою запобігає швидкій втомі і зниженню працездатності учнів, забезпечує підтримання її на оптимальному рівні протягом усієї основної частини уроку.

Кожен урок потребує організованого завершення, певної закінченості. Тому наявність у структурі уроку як складової ланки *заключної частини* зумовлюється самою природою уроку. Основними завданнями цієї частини є:

1) підведення підсумків роботи на уроці й оцінка успіхів і старанності учнів;

2) пояснення учням домашнього завдання (його обсягу, способів і послідовності виконання), настанови щодо подальшої їх самостійної роботи, спрямованої на поглиблення і закріплення знань, здобутих на уроці, та на застосування їх на практиці;

3) заспокоєння учнів, якщо на уроці вони перебували у напруженні (виконували фізкультурні вправи, працювали фізично тощо);

4) приведення до порядку робочих місць, знарядь, інструментів, письмового приладдя; відпочинок

5) створення установки на відпочинок. У розумово відсталих дітей перехід до відпочинку на перерві потребує не менших зусиль, ніж переключення із стану відпочинку на навчальну працю. Тому в кінці уроку необхідно залучати учнів до спільної роботи, яка діє на них заспокійливо, знімає в одних учнів нервово-психічне збудження і виводить інших із стану гальмування, що виникло внаслідок перевтоми. З цією метою використовують спокійні рухливі й дидактичні ігри, вправи на дихання, декламування віршів, відгадування загадок, слухання цікавих розповідей, перегляд діапозитивів, колективний спів тощо.

Вирішальною умовою, що забезпечує оптимальну побудову уроку в допоміжній школі, залишається всебічне вивчення особистості учнів і колективу класу з метою визначення типологічних та індивідуальних особливостей, досягнення з допомогою спеціальних заходів успішного навчання і розвитку кожної дитини. Принцип індивідуального та диференційованого підходу є найважливішим принципом спеціального навчання і запорукою його оптимізації, тому що вмiле його застосування вчителем дозволяє кожному учневі досягнути максимально можливого рівня успішності й розвитку. Разом з тим цей принцип вимагає від вчителя поступового зниження дози індивідуальної допомоги учням, щоб не знизити їх вольових зусиль у навчанні.

Виробляючи систему заходів індивідуальної допомоги учням свого класу, вчитель повинен надати кожному спеціальну допомогу, спрямовану на ліквідацію конкретних прогалин у знаннях, тих чи інших навчальних умінь, пропускання помилок, діагностичних проявів.

Групи учнів, які вимагають допомоги вчителя, не повинні бути постійними. У міру усунення тих чи інших прогалин, труднощів, особистісних недоліків змінюється індивідуальний підхід до учнів. Жодних списків сильних, середніх і слабких у класі не складається і не оголошується. Вчитель умовно, для себе, враховує їх існування при доборі навчального матеріалу, під час проведення уроку, при поясненні домашнього завдання.

Допоміжні засоби на уроці для розв'язання корекційних завдань

Для розв'язання корекційних завдань на уроці в допоміжній школі запроваджуються такі допоміжні засоби:

1) спрощується структура і зменшується обсяг знань під час пояснення нового матеріалу відповідно до обмежених пізнавальних можливостей учнів;

2) уповільнюється темп навчання, що відповідає уповільненості психічних процесів, які відбуваються в розумово відсталих учнів;

3) багато разів повторюється щойно поданий навчальний матеріал на всіх етапах його вивчення, щоб запобігти забуванню, нечіткості сприймання;

4) максимально використовується предметна діяльність і досвід дітей під час формування важких для них узагальнень;

5) забезпечується взаємокомпенсація функцій різних аналізаторів у поєднанні з аналітико-синтетичною діяльністю мозку; одночасно використовуються слово, дія й наочне сприймання, щоб запобігти розриву між практичними діями, образами й поняттями, предметні дії та сприймання супроводжуються словесним поясненням і, навпаки, - співвідносять з предметами та їх зображеннями словесне мовлення;

6) складні завдання розподіляються на окремі частини для ґрунтовного вивчення кожної з них окремо з наступним відтворенням початкової структури знань;

7) використовуються різні види інструкцій, попередньо плануються дії;

8) учителем і учнем спільно виконуються частини завдання, якщо учень не може сам його виконати;

9) за допомогою запитань, показу, тренувань тощо виправляються й уточнюються дії учнів, якими керує вчитель;

10) постійно реалізується індивідуальний і диференційований підхід до учнів.

3. Типи уроків в спеціальній школі

У допоміжній школі використовується найбільш поширена класифікація уроків в залежності від основної освітньої мети заняття. Визначаються:

1) пропедевтичні уроки;

2) уроки формування нових знань, умінь і навичок;

3) уроки додаткової корекції знань і умінь;

4) *уроки систематизації й узагальнення знань,*

умінь та навичок;

5) уроки застосування знань, умінь і навичок;

6) уроки перевірки якості засвоєння знань і вмінь;

7) комбіновані уроки.

Особливості проведення різних типів уроків у спеціальній школі

ПРОПЕДЕВТИЧНІ УРОКИ. *Уроки цього типу*

мають два різновиди: загальнопропедевтичні і тематикопропедевтичні.

Загальнопропедевтичні уроки проводяться на початку навчання в першому класі і спрямовані на підготовку учнів до систематичного засвоєння програмного матеріалу.

Завдання цих уроків такі:

1) ґрунтовно вивчати учнів для уточнення клінічних і психологічних відомостей про них, виявляти рівень їх загального розвитку, обсяг уявлень і знань про навколишню дійсність і стан орієнтування в навколишньому середовищі, готовність до навчальної діяльності;

2) вчити учнів орієнтуватись у класній і шкільній обстановці;

3) коригувати найбільш серйозні вади сприймання, уявлення, пам'яті, мислення, мовлення і моторики;

4) прищеплювати учням навички навчальної діяльності, вміння бути організованими під час навчання, узгоджувати свої дії з діями учнів усього класу;

5) долати індиферентне ставлення до навчальної діяльності і розвивати інтерес до неї, позитивні емоції й мотиви.

ТЕМАТИКОПРОПЕДЕВТИЧНІ УРОКИ застосовуються в процесі вивчення навчальних предметів з метою підготовки учнів до засвоєння складного навчального матеріалу, виконання самостійної роботи або перед екскурсією для орієнтування учнів в тому, що вони мають спостерігати і які завдання виконувати під час екскурсії.

Головна функція пропедевтичних уроків - це створення передумов для успішного оволодіння учнями навчальним матеріалом.

УРОКИ ФОРМУВАННЯ НОВИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК. Особливістю уроків цього типу є те, що на них учні сприймають новий навчальний матеріал або засвоюють нові способи й прийоми дій. Головне в них - елемент новизни, початкове ознайомлення, а не повне опанування нової порції знань, ще невідомих способів дій. На таких уроках учні стикаються з труднощами у диференціюванні того, що сприймається: вони часто не розрізняють за змістом важливе й другорядне, спільне й відмінне в предметах. У цих умовах на уроках формування нових знань, умінь і навичок особлива увага звертається на забезпечення повного сприймання та чіткого усвідомлення всіх елементів, одиниць знань і дій. Усе, що визначено на уроках, має бути в повному обсязі сприйнятим та усвідомленим. Стосовно розумово відсталих дітей ця вимога є винятково важливою, бо весь запас знань створюється лише на уроках, самостійно його поповнювати учні не можуть. Так само не спроможні вони самостійно надолужувати те, що не взяли з уроку, бо прогалини в знаннях розумово відсталі діти не усвідомлюють. Якщо не буде забезпечено повноти і правильності засвоєння знань на уроці, то неправильно сформовані поняття можуть закріпитися,

перетворившись у стереотип, який дуже важко перебудовується у зв'язку з інертністю нервових процесів у розумово відсталих дітей.

Щоб розумово відсталі учні повноцінно засвоювали новий матеріал, необхідно застосовувати спеціальні корекційно -значущі прийоми і засоби організації навчального матеріалу і діяльності дітей.

Перш за все, на кожен урок слід добирати максимально зменшену порцію знань, що буде становити цілісну мікросистему навчального предмета. Обсяг такої мікросистеми розраховується на 5 - 10 хвилин в молодших класах, і 10 - 25 -в старших класах в залежності від характеру матеріалу.

Зміст навчального матеріалу добирають так, щоб він мав значно нижчий рівень узагальнення порівняно з тим, що має місце в масовій школі. Навчальний матеріал подають учням в максимально конкретних формах з широким використанням наочності. За кожним словом, судженням, думкою учень повинен бачити реальні речі - факти, предмети, процеси.

Необхідно надавати допомогу дітям у встановленні зв'язків між старими і новими знаннями, між окремими фактами в системі нових знань, між предметами й явищами, змістом нових знань і реальними предметами, явищами і процесами.

Учням надається допомога в адекватній актуалізації старих знань як основи для чіткого усвідомлення нового матеріалу.

Щоб полегшити сприймання нового, перед поясненням чи розповіддю учнів ознайомлюють з новими словами, планом викладу, малюнками.

З метою усвідомленого сприйняття учнями навчального матеріалу необхідно використовувати багаторазові повторення, вказівки і роз'яснення.

Отже, всі ці прийоми спрямовані на надання допомоги учням у досягненні якісного засвоєння знань і вмінь.

УРОКИ ДОДАТКОВОЇ КОРЕКЦІЇ ЗНАНЬ І УМІНЬ УЧНІВ.
Корекційні завдання в допоміжній школі розв'язуються на кожному уроці, в чому й полягає особливість спеціального навчання. Проте є й специфічні уроки, спрямовані на корекцію вад у засвоєнні знань розумово відсталих учнів.

Таких уроків не буває в масовій школі, бо діти з нормальним інтелектом спроможні самостійно подолати подібні вади в засвоєнні знань під час повторення чи виконання домашніх завдань. Деяка інша ситуація складається в допоміжних школах. Тут навіть після добре проведеного уроку, незважаючи на запровадження ряду корекційних засобів, учні не завжди повністю й якісно засвоюють знання. З часом окремі елементи засвоєних знань забуваються, абстракції послаблюються, руйнуються зв'язки між окремими фактами, явищами, процесами, подіями, відображеними в раніше сприйнятих знаннях. У цих умовах недоцільно відразу переходити до закріплення щойно поданого навчального матеріалу. Потрібна додаткова робота для уточнення, внесення поправок, поповнення і відтворення знань, особливо тоді, коли одна й та сама тема вивчається протягом багатьох уроків.

Сутність корекційної роботи на цих спеціальних уроках полягає в тому, що відбувається повторення раніше вивченого матеріалу з метою його уточнення і доповнення. Для цього матеріал заново поділяється на частини, кожна з яких вивчають окремо. Так само відбувається й розгортання складних дій. Завдяки повторному поелементному вивченню знань і умінь відновлюються слабко засвоєні раніше або забуті знання, виправляються допущені неточності в засвоєнні окремих фактів, поглиблюється поверхово засвоєний навчальний матеріал. Поряд з тим продовжують збагачуватись і закріплюватись нові знання в пам'яті учнів.

Отже, уроки додаткової корекції знань і умінь дозволяють створити міцну основу для успішного навчання дітей.

УРОКИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ І УЗАГАЛЬНЕННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК. У результаті уповільненого темпу навчання в допоміжній школі вивчення системи знань розтягується на довгий час. У зв'язку з цим розумово відсталі школярі схильні забувати багато чого із засвоєного до закінчення вивчення теми. Це перешкоджає створенню у них системи знань.

З метою попередження цього факту в допоміжній школі проводяться в значній кількості спеціальні уроки систематизації й узагальнення знань, засвоєних в різний час протягом тривалого періоду. На них відбувається об'єднання окремих знань в єдину систему, встановлюються й укріплюються зв'язки між окремими фактами і їх системами. Такі уроки проводяться в години, відведені програмою на повторення.

Уроки систематизації і узагальнення набувають вагомого корекційного значення, оскільки на них створюються сприятливі умови для використання компенсаторних можливостей учнів з метою корекції основного властивого їм недоліку-зниження рівня абстрагувань і узагальнень.

УРОКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК. Користуватися знаннями учнів систематично навчають у процесі засвоєння навчального матеріалу. Таке застосування знань побіжне і часткове. Водночас розумове відсталим учням важко використовувати цілий комплекс знань, умінь, здобутий у різний час.

Щоб навчити учнів користуватись складними комплексами знань і умінь, і вводять спеціальні уроки. На них учнів на тривалий час залучають до цілісної практичної діяльності, результатом якої є отримання матеріальної цінності або розв'язання будь-якого пізнавального завдання. Уроки застосування знань, умінь і навичок запроваджуються з усіх навчальних предметів і передбачають, зокрема, такі види діяльності:

- 1) дослідна робота на пришкольній земельній ділянці;
- 2) виконання практичних завдань на місцевості в зв'язку з вивченням природничого, географічного і геометричного матеріалу;

3) практична робота в усіх кабінетах (написання творів, складання ділових паперів, практичні обчислення тощо/.

4) заняття в навчально-виробничих майстернях.

5) виробнича праця на підприємствах під час проходження навчальної виробничої практики.

Особливу увагу на цих уроках слід звертати на створення умов ефективного застосування знань на практиці.

Умови ефективного застосування знань на практиці:

1. Дотримання єдності засвоєння і застосування знань. Не роз'єднувати ці процеси, а зробити одночасними: робота за інструкцією; пригадування правила перед дією; складання плану діяльності тощо.

2. Укріплення зв'язків навчання з життям, практикою (спеціальний добір завдань), актуалізація і використання в навчанні життєвого досвіду дітей.

3. Систематичне включення учнів в практичну діяльність, яка вимагає використання набутих знань:

- спочатку пригадують правило, а потім стимулюють до самостійного виконання роботи;

- виконання завдань у життєвих ситуаціях (визначення висоти будинку, відстані до дерева; вирощування рослин тощо);

- виховання звички обдумувати способи роботи, звертатись до довідкової літератури;

- стимулювати поєднання практичної дії зі словом;

- вироблення узагальнюючих способів дій з метою недопущення штамтів у використанні знань.

4. Заохочення і підтримка учнів.

Уроки застосування знань, умінь і навичок набувають вагомого значення для подальшої соціальної адаптації розумово відсталих дітей, особливо для їхньої професійної самореалізації.

УРОКИ ПЕРЕВІРКИ ЯКОСТІ ЗАСВОЄННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ (контрольні уроки). У допоміжній школі уроки цього типу посідають значне місце в навчальній діяльності учнів.

Головним є те, що на цих уроках виявляється не тільки рівень засвоєння знань і вмінь, а й з'ясовуються результати корекційно-виховної роботи за певний проміжок часу. Зокрема, виявляються прогалини в знаннях і уміннях учнів і на основі цього визначається зміст подальшої додаткової роботи, визначається доцільність переходу до вивчення нового матеріалу, стан скомпенсованості порушень саме тих механізмів, на основі яких відбувалось засвоєння знань, якісний рівень яких перевіряється, оцінюється результативність використаних методів навчання і вносяться певні

корективи, відтворюються вивчені знання й набуті вміння для приведення їх у систему.

Відомості, отримані на контрольних уроках, дозволяють визначити напрямки подальшої навчальної та корекційної роботи і враховуються при переведенні учнів до наступного класу.

КОМБІНОВАНІ УРОКИ. Це уроки, які містять в собі головні завдання і види роботи декількох типів уроків. Найчастіше проводяться в молодших класах допоміжної школи.

Особливості навчальної екскурсії

Особливим уроком у допоміжній школі виступає **навчальна екскурсія**. Вона може проводитись в усіх класах, на різних навчальних предметах.

Екскурсія не є окремим типом уроку, оскільки може переслідувати декілька цілей. Тому вона співвідноситься за типологією з уроками додаткової корекції знань і умінь, уроками систематизації й узагальнення знань і умінь, пропедевтичними уроками.

Тематика навчальних екскурсій, місце їх проведення, кількість та зміст не обираються вчителем довільно, а регламентуються навчальною програмою предмета. Саме тому вони передбачаються у календарному плануванні й проводяться під час конкретного уроку.

Особливістю навчальних екскурсій у допоміжній школі є те, що вони проводяться з метою розширення, доповнення знань учнів про факти і явища, засвоєні раніше на уроках. Формування нових знань під час екскурсії не планується, оскільки увага дітей на таких заходах є досить розсіяною, учні емоційно збуджуються під впливом нових вражень, що негативно відображається на засвоєнні матеріалу. Лише окремі види екскурсій можуть плануватись як пропедевтичні. Це, зокрема, збір природного матеріалу перед виготовленням відповідних виробів на уроці ручної праці; ознайомлення з працею людей на окремому підприємстві перед роботою у майстернях тощо.

Навчальні екскурсії набувають вагомого корекційного значення, оскільки ніяке майстерне слово чи найяскравіша наочність не замінять живого споглядання. Результати спостережень і одержані на екскурсіях відомості заповнюють можливі прогалини у знаннях учнів, пов'язані з вадами сприймання та уявлення; враження, одержані під час екскурсій, стимулюють учнів до свідомого засвоєння матеріалу, пробуджують їхню допитливість і активність.

Проте досягнення і навчальної, і корекційної мети можливе за умови правильної організації навчальної екскурсії, дотримання певних вимог. Охарактеризуємо їх.

Вчитель має чітко визначити навчальну, корекційну і виховну мету екскурсії відповідно до програми предмета, рівня засвоєння матеріалу учнями конкретного класу та їхніх можливостей. Слід узгодити місце проведення екскурсії, передбачене програмою, з місцевими умовами; правильним буде відвідання його вчителем заздалегідь. Також при цьому педагог має визначити, чи він сам проводитиме екскурсію, чи це зробить

екскурсовод. Оскільки в цій ролі виступатиме не фахівець-дефектолог (екскурсовод музею, майстер на будівництві, бригадир на фабриці та інш.), то його слід підготувати до зустрічі з дітьми, конкретизувавши, що саме він має розповідати, у якому обсязі й темпі; можливо краще домовитись, що вчитель буде задавати конкретні запитання.

Заздалегідь має передбачити вчитель і маршрут, місця відпочинку (якщо це буде необхідно); можливо домовитись про зміни в розкладі – якщо екскурсія займе не один урок. Проте власне екскурсія має тривати, як і урок, 45 хвилин; інший час може бути витрачений на дорогу.

Слід підготувати учнів до проведення екскурсії: повідомити її мету, місце проведення, повторити правила дорожнього руху, техніки безпеки і поведінки у громадських місцях.

Після екскурсії необхідно підвести підсумки. Це можна зробити у вигляді бесіди, дидактичної гри в кінці заходу, дати домашнє завдання – намалювати малюнки, зробити гербарій, написати твір тощо.

4. Підготовка вчителя до уроку

Навчальною програмою для допоміжних шкіл передбачено значно менше коло знань, ніж у масовій школі. Однак це аж ніяк не зменшує значення ґрунтовної підготовки вчителя до уроку.

Загальна підготовка включає в себе роботу над змістом навчального предмета - знайомство з програмою, розширення й уточнення знань з самого предмета. До загальної підготовки відноситься і вивчення стану знань і вмій учнів, їх підготовленість до роботи з предмета чи нового курсу.

Викладання будь - якого навчального предмета опирається на використання різноманітного обладнання. У вчителя повинні бути певні натуральні моделі, малюнки, схеми, мапи, набір сучасних технічних засобів і т. н. Обладнання уроків містить в собі демонстраційні посібники, а також роздатковий матеріал індивідуального користування і місце для його зберігання, розміщення на столах учнів. Ряд посібників виготовляється руками вчителя, учнів, тому вчитель визначає естетичний вигляд, зручність у використанні на уроці,

Обсяг і глибина відомостей, які повідомляються учням, визначаються програмою, проте залежать і від підготовленості школярів, і від можливості в засвоєнні знань. При підготовці до роботи над конкретною навчальною темою вчитель враховує особливості складу учнів класу.

Готуючись до викладання навчального предмета, вчитель продумує його освітні, виховні та корекційно-розвивальні завдання.

Перед початком роботи над навчальною темою він розділяє її на невеликі частини, які будуть послідовно пропонуватись школярам. Окрема частина є деяким закінченим етапом у вивченні теми.

Кожна тема входить складовою частиною в загальний обсяг навчального предмета. Існують логічні зв'язки цієї теми з пройденими, а

також з тими, які будуть вивчатись. У будь-якому навчальному предметі є основні, головні питання, біля яких формується решта матеріалу.

Розроблена вчителем послідовність етапів у вивченні теми програми відображається в календарно-тематичному плані. У тематичний план включаються відомості про послідовність роботи над темою, типи уроків, навчальні досягнення учнів та корекційну спрямованість уроку. Враховується необхідність постійного повторення раніше вивченого матеріалу, міжпредметних зв'язків.

Зразок календарно-тематичного плану

№ з/п	Дата	Тема уроку	Навчальні досягнення	Зміст і спрямованість корекційної роботи	Прим

Відправним моментом при розробці конспекту / плану-конспекту/ плану уроку є результати опитування учнів, виконання ними самостійних, класних і домашніх робіт, якість виготовлених дітьми виробів, загальні й індивідуальні труднощі та помилки, рівень розвитку учнів.

Зразок плану-конспекту

Клас

Тема

Мета

Обладнання

Хід уроку (послідовні структурні компоненти уроку, зміст роботи з учнями, методи і прийоми навчально-корекційної роботи).

У конспекті/плані уроку відображаються структурні компоненти, різні методи і прийоми, корекційна робота. Вчитель не тільки вносить в компонент відібрані ним для даного уроку методи і прийоми, а передбачає їх оптимальне поєднання, добирає види робіт, завдання і вправи, які будуть запропоновані учням.

У конспекті/плані уроку відображається також індивідуальний і диференційований підхід до школярів, робота, спрямована на попередження і виправлення помилок, розвиток пізнавальних психічних процесів, навчальної мотивації.

Розгорнутість конспекту уроку залежить від досвіду і майстерності вчителя, вимог адміністрації.

Після уроку вчитель повинен зробити висновки, пропозиції як до уроку в цілому, так і до окремих його етапів, до роботи учнів; оцінити результати корекційно-розвиткової роботи.

Контрольні запитання

1. Які форми організації навчальної роботи використовують у спеціальній школі?
2. У чому полягають особливості уроку в допоміжній школі?

3. Яких вимог слід дотримуватись при організації та проведенні уроку в спеціальній школі?
4. Яким чином визначаються мета і завдання уроку?
5. Що таке структура уроку? Якими факторами вона визначається?
6. Чи відрізняється структура уроку у спеціальній школі від масової? Чому?
7. У чому полягає корекційна спрямованість структури уроку в спеціальній школі?
8. Які допоміжні засоби використовують на уроці для розв'язання корекційних завдань?
9. Які типи уроків використовуються у спеціальній школі?
10. У чому полягають особливості проведення різних типів уроків у спеціальній школі?
11. Яке місце посідає у навчанні дітей з вадами інтелекту посідає екскурсія? У чому особливості її проведення?
12. У чому полягає підготовка вчителя до уроку?

Тема 2.6. Перевірка та оцінювання знань, умінь та навичок учнів з вадами інтелекту

План

1. Функції перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів
2. Об'єкти перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів
3. Рівні оцінювання навчальних досягнень учнів з вадами інтелекту

Література

1. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] // Режим доступу : // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/607-2013>.
2. Критерії навчальних досягнень учнів початкових класів спеціальної загальноосвітньої (допоміжної) школи для дітей з порушеннями розумового розвитку. – Київ – Луганськ: редакційно-видавничий відділ ЛДПУ, 2002. – 94 с.
3. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
4. Наказ МОН України «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (початкова школа)» №80, від 28.01.2014р. [Електронний ресурс] // Режим доступу : // pedpresa.com.ua/wp-content/uploads/documents/nakaz-80.doc
5. Наказ МОН України «Про затвердження Типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня для

дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» №504 від 22.04.2014 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: // pedpresa.com.ua/wp-content/uploads/documents/nakaz-80.doc

б. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.

1. Функції перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів

Основними функціями перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів допоміжної школи є:

✓ **контролююча** – визначення рівня засвоєння навчальної програми, виявлення готовності до засвоєння нового матеріалу;

✓ **навчальна** – стимулювання зусиль учнів до подолання труднощів, повторення, уточнення, систематизації, застосування знань і вмінь; формування в учнів адекватних критеріїв оцінювання якості своїх знань і вмінь;

✓ **діагностико-коригуюча** – з'ясування причин труднощів, виявлення прогалин у знаннях і вміннях; внесення коректив, спрямованих на подолання цих прогалин у діяльність учнів і вчителя; надання своєчасної допомоги;

✓ **стимулюючо-мотиваційна** – стимулювання учнів поліпшувати свої досягнення, формування позитивної мотивації до навчання;

✓ **розвивально-виховна** – формування вмінь цілеспрямованої діяльності, розвиток відповідальності, працелюбності, активності, охайності, самостійності та інших особистісних якостей учнів;

✓ **реалізація індивідуального підходу** – знаходження відповідного рівня навантаження для кожного учня; вивчення ставлення учня до труднощів, успіхів, оцінки.

2. Об'єкти перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів

Види перевірок у допоміжній школі

✓ **поточна** – здійснюється на кожному уроці. Її метою є виявлення якості засвоєння матеріалу, систематизація і уточнення знань. За її результатами виставляється поточна оцінка, яка фіксується у класному журналі та щоденнику учня;

✓ **тематична** – підведення підсумків вивчення певної теми (розділу). Оцінка може виставлятися як за результатами поточних оцінок з теми, так і з урахуванням результатів виконання підсумкових завдань;

✓ **підсумкова** – виявлення і оцінювання навчальних досягнень учня за певний проміжок часу (чверть, півріччя, рік). За результатами цієї

перевірки виставляється оцінка за чверть, рік. На підставі заключної підсумкової перевірки робиться висновок про засвоєння учнем програми навчального предмету і приймається рішення про переведення його у наступний клас;

✓ **попередня** – це специфічний вид перевірки, який проводиться у пропедевтичний період навчання в 1-му класі допоміжної школи. Ця перевірка пов'язана із неоднорідністю контингенту учнів і спрямована на з'ясування їхніх потенційних можливостей, досвіду і ставлення до навчання. За її результатами приймається рішення про диференціацію та індивідуалізацію навчальних програм, здійснюється планування навчальної і корекційної роботи.

Перевірка навчальних досягнень учнів здійснюється у межах матеріалу, визначеного навчальними програмами допоміжної школи. При цьому враховуються можливості дітей та особливості їхнього психофізичного розвитку. Оцінювання ґрунтується на позитивному принципі, тобто передусім враховуються досягнення учня, а не його невдачі.

Об'єктами перевірки і оцінювання виступають структурні компоненти навчальної діяльності, а саме:

1. **Змістовий компонент** – знання дітей.

При оцінюванні враховуються такі характеристики знань:

- *повнота* (від фрагментарного відтворення навчального матеріалу до відтворення у повному обсязі);

- *правильність* (від не завжди точного до правильного відтворення навчального матеріалу);

- *усвідомленість* – (від розуміння в основному до вміння пояснити, обґрунтувати);

- *застосування знань* (адекватність, самостійність, різні умови, використання допомоги).

2. **Операційно-організаційний компонент** – дії, способи дій, діяльність:

а) *предметні* (відповідно до змісту основних навчальних предметів);

б) *розумові* (порівнювати, класифікувати, абстрагувати, узагальнювати тощо) та *загальнонавчальні* (аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результати виконання завдання, вміння користуватись підручником тощо).

Оцінюються такі характеристики:

- *правильність*;

- *швидкість*;

- *свідомість дій*;

- *новизна умов* (за зразком, аналогічне, нове);

- *самостійність виконання*;

- *якість виконаної роботи*;

- *цілеспрямованість*.

3. **Емоційно-мотиваційний компонент** – ставлення до навчання.

Оцінюються такі характеристики:

- *характер і сила* (байдуже, недостатньо виразне позитивне, зацікавлене, виразне позитивне);
- *дійовість* (від пасивного до дійового);
- *сталість* (від епізодичного до сталого).

Вимоги до перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів

Перевірка має відповідати таким вимогам:

- за допомогою перевірки мають виявлятися не лише знання і вміння дітей, а й особливості їхньої пізнавальної діяльності та емоційно-вольової сфери;

- перевірки мають бути регулярними і систематичними;
- до всіх дітей мають пред'являтися єдині вимоги;
- слід враховувати індивідуальні особливості кожного учня;
- результати перевірки мають бути об'єктивним наслідком можливостей дітей, а не суб'єктивного ставлення вчителя до них.

У ***оцінюванні*** слід дотримуватись таких вимог:

- оцінку слід обґрунтовувати, тобто учень має розуміти, за що він одержує саме таку оцінку;
- стимулом для учнів має бути не лише кількісна оцінка (бали), а й якісна – емоційний стан вчителя, його слова;
- при оцінюванні слід враховувати не лише знання, вміння й навички учнів, а й ставлення до навчання, рівень докладених зусиль (тобто всі компоненти навчальної діяльності);
- у молодших класах частіше за все слід оцінювати конкретну відповідь, а у старших можна застосовувати й поурочне оцінювання;
- слід враховувати специфічні особливості й труднощі дитини;
- оцінка не повинна принижувати учня чи викликати в нього негативні емоції, а – навпаки – стимулювати до покращення своїх результатів, успіхів, викликати позитивні почуття;
- у першому класі кількісне оцінювання не проводиться. До другого класу учнів переводять на підставі психолого-педагогічних характеристик, у яких визначається загальний рівень засвоєння навчального матеріалу.

3. Рівні оцінювання навчальних досягнень учнів з вадами інтелекту

Навчальні досягнення учнів з вадами інтелекту оцінюються за 4-ма рівнями і відповідними їм балами. Зокрема:

Перший рівень – початковий (1 - 3 бали). Учень з допомогою вчителя фрагментарно, неточно відтворює окремі елементи, ознаки об'єкта вивчення; з допомогою вчителя виконує окремі дії, прості завдання. Ставлення до

навчання байдуже чи слабо виразне позитивне. Потребує контролю, допомоги та стимулювання з боку вчителя.

Другий рівень – середній (4 – 6 балів). Учень відтворює до половини обсягу навчального матеріалу. Матеріал розуміє. Здатний за зразком застосувати набуті знання, виконати окремі дії, прості завдання, відтворити (переказати) спосіб виконання завдання. Ставлення до навчання позитивне, але недостатньо виразне, дійове і стале. Потребує контролю, допомоги та стимулювання діяльності за ситуацією.

Третій рівень – достатній (7 – 9 балів). Учень відтворює більшу частину навчального матеріалу. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, частково чи за допомогою вчителя пояснити. Здатний застосовувати знання в аналогічних умовах. Достатньо стале, зацікавлене ставлення до навчання. Потребує допомоги в окремих випадках.

Четвертий рівень – високий (10 – 12 балів). Учень відтворює матеріал, визначений навчальною програмою. Матеріал розуміє, може виокремити головне і другорядне, пояснити. Застосовує знання, вміння і навички в аналогічних та відносно нових умовах. Здатний самостійно і правильно виконувати дії, аналогічні та відносно нові завдання. Здатний пояснити використаний спосіб виконання завдання та застосувати для розв'язання іншого. Стале, виразно-позитивне ставлення до навчання.

Програма кожного навчального предмету містить конкретні критерії навчальних досягнень згідно вимог обсягу і характеру матеріалу для кожного класу.

Контрольні запитання

1. Які функції перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів?
2. Що є об'єктами перевірки і оцінювання навчальних досягнень учнів?
3. Яким вимогам має відповідати перевірка і оцінювання навчальних досягнень учнів?
4. Які види перевірок використовуються у допоміжній школі?
5. За якими рівнями оцінюються навчальні досягнення учнів з вадами інтелекту?

Тема 2.7. Домашня навчальна робота учнів

План

1. Вимоги до організації самопідготовки в спеціальній школі
2. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя

Література

1. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В.В. Воронковой. - М.: Школа-пресса, 1994. – 416 с.

2. *Луца В.А. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие / В.А.Луца. – Донецк, Лебідь, 2002. – 327 с.*

3. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

4. Турчинская В.Е. Организация самоподготовки во вспомогательной школе-интернате: Методические рекомендации учителям и воспитателям / В.Е.Турчинская, С.Т. Николаев. - К.: РУМК, 1988. – 42 с.

1. Вимоги до організації самопідготовки в спеціальній школі

Самопідготовка – це самостійна робота учнів допоміжної школи з підготовки домашніх навчальних завдань під керівництвом вихователя у групах продовженого дня і школах-інтернатах.

Мета самопідготовки:

- повторити і закріпити вивчений на уроці матеріал;
- сформувати вміння і навички вчитися, працювати організовано, цілеспрямовано, раціонально.

При організації самопідготовки у допоміжній школі виникає багато труднощів, викликаних, зокрема, такими причинами:

- недорозвиток психічних функцій розумово відсталих дітей;
- звичка учнів до надмірної опіки;
- слабкість засвоєння учнями основ знань з навчальних дисциплін;
- відсутність у дітей вміння керувати власною навчальною діяльністю.

З огляду на це, самопідготовка виконує не лише навчальні функції, а й корекційно-виховні. **Корекційно-виховне значення** самопідготовки у допоміжній школі полягає, зокрема, у наступному:

- активізація розумової діяльності учнів;
- вироблення вміння самостійно вирішувати пізнавальні завдання (робота з книгою, планування своєї діяльності, саморегуляція діяльності тощо);
- формування вмінь практично застосовувати одержані знання;
- виховання самоконтролю, самооцінки;
- виховання відповідального ставлення до праці;
- виховання товариської взаємодопомоги.

Для того, щоб самопідготовка реалізувала навчальну і корекційну виховну мету, вона повинна відповідати таким вимогам:

1). Самопідготовка повинна починатись одночасно в усіх класах після перебування дітей на повітрі (не менше 1 год.).

2). Тривалість самопідготовки повинна відповідати працездатності учнів. Вченими (І.Г.Єременко, О.М.Ляшенко, Г.М.Плешканівська) доведено, що під час виконання домашніх завдань у дітей невеликий період входження в роботу (на відміну від уроків). Тому починати треба з короткого, легкого завдання, від якого переходити до виконання складного. Працездатність залежить передусім від вікових особливостей дітей. З їх урахуванням оптимальною є така тривалість виконання домашньої роботи:

1 клас: 50 хв. – 1 год. (ігрова форма закріплення вивченого, оскільки домашні завдання не задаються)

2 клас: 1 год. - 1 год. 15 хв.

3 клас: 1 год. 15 хв. - 1 год. 20 хв.

4 клас: 1 год. 20 хв. - 1 год. 30 хв.

5 - 6 клас: 1 год. 30 хв. - 1 год. 50 хв.

7 – 8 клас: 1 год. 50 хв. – 2 год.

9 – 10 клас: 2 год. – 2,5 год.

3). Самопідготовка не повинна дублювати урок. Це продовження навчального процесу, проте основою має бути *самостійна робота* школярів.

4). Учні повинні чітко розуміти обсяг і зміст домашнього завдання, способи його виконання і кінцевий результат, способи подолання труднощів. Все це має пояснити вчитель на заключному етапі уроку.

5). Обсяг і характер домашніх завдань повинні відповідати потенційним можливостям класу, індивідуальним особливостям учнів, рівню працездатності дітей і зовнішнім обставинам (наприклад, день тижня, позакласні заходи тощо). У першому класі домашні завдання не задаються, проте закріплення вивченого відбувається шляхом організації ігор, виконання дидактичних завдань.

6). Слід організовувати перерви для відпочинку. Вони мають бути через 35 – 45 хвилин, але обов'язково після завершення певного етапу роботи учнями.

7). Повинно бути ефективним розміщення учнів: з урахуванням міжособистісних стосунків, типу темпераменту, відповідальності, рівня знань, порушення аналізаторів тощо.

8). Повинні бути створені оптимальні матеріально-технічні, санітарно-гігієнічні, морально-етичні та інші умови праці.

9). Вихователь повинен використовувати методи і прийоми, спрямовані на корекцію психофізичних вад розумово відсталих учнів і розвиток їхньої особистості.

10). У роботі вчителя і вихователя повинен бути тісний взаємозв'язок.

2. Взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя

Самопідготовка проходить успішно у тих школах, де здійснюється тісний взаємозв'язок у роботі вчителів і вихователів. Особливо актуальним це є для старших класів, де працюють вчителі-предметники.

Основною умовою ефективності самопідготовки є єдність вимог і постійна взаємoinформованість вчителя і вихователя про уроки, особливості викладу навчального матеріалу, методику проведення уроків і виконання домашніх завдань, труднощі у процесі самопідготовки. Методи і форми такого взаємозв'язку можуть бути різними. Найбільш поширеними у практиці допоміжних шкіл є такі форми:

1) ведення зошиту взаємозв'язку. Наприклад:

Дата	Назва предмета	Домашнє завдання	Індивідуальні завдання	Приблизне дозування матеріалу	Характер домашнього завдання	Цільова установка	Наочність	Результати самопідготовки
		<i>(для «середнього» учня)</i>	<i>(для «сильних» і «слабких» учнів)</i>	<i>(по предметах)</i>	<i>(ступінь складності для дітей, бажана послідовність у домашній роботі)</i>	<i>(форма організації; засоби керівництва; способи подолання труднощів)</i>		<i>(рівень самостійності дітей; вміння долати труднощі; ступінь оволодіння матеріалом)</i>

2) періодичне взаємовідвідування уроків і самопідготовки;

3) спеціальні міні-наради консультативного характеру (не частіше 1 разу на тиждень).

Зміст такого взаємозв'язку полягає у виявленні слабких і сильних сторін вихованців, різних проявів учнів на уроці і у процесі позакласної роботи; виробленні правильного підходу до кожного учня і найбільш ефективних методів корекції.

Великого значення для ефективності самопідготовки набуває аналіз домашнього завдання вчителем на уроці. Вчитель має пояснити дітям зміст і послідовність домашньої роботи, прийоми її виконання, шляхи самоконтролю результатів; зазначити, як подолати труднощі. Ця цільова установка має бути доведена і до відома вихователя, для того, щоб він узгоджував свої вимоги із вимогами вчителя і міг правильно скеровувати роботу учнів. При організації самопідготовки вихователь має домогтися самостійної роботи кожного учня. Вихователь повинен повідомити вчителя про результати роботи учнів, зокрема, про труднощі, які відчували діти при виконанні домашніх завдань; про слабо засвоєні питання чи способи дій; про доцільність додаткової корекції знань і вмінь.

Отже, взаємозв'язок «вчитель-вихователь» є важливою умовою правильної організації самопідготовки і підвищення її ролі у навчанні і розвитку учнів допоміжної школи. Він забезпечує раціональний зв'язок і наступність між уроками і підготовкою домашніх завдань як різноманітними формами організації пізнавальної діяльності школярів у єдиній системі навчально-виховної і корекційної роботи.

3. Структура самопідготовки та форми її організації

Перед самопідготовкою учні перебувають на прогулянці, де займаються рухливими іграми, відпочивають від розумового навантаження. Після цього виконують санітарно-гігієнічні процедури, приводять до порядку одяг, налаштовуються на серйозну роботу.

Виконання домашньої роботи доцільно поділити на три **складові**: підготовча частина; самостійна робота учнів; підведення підсумків.

Структура самопідготовки

Підготовча частина – це спеціальна підготовка учнів до нервово-психічного навантаження у процесі навчальної діяльності, спрямована на мобілізацію розумово відсталих школярів до виконання домашніх завдань.

Вихователь має переключити дітей на розумову діяльність, дати установку на самостійну роботу. Він стимулює дітей до пригадування завдань, заданих вчителями; планування послідовності роботи і часу; допомагає обрати форми і методи роботи. У молодших класах підготовча частина може тривати до 15 хвилин; у старших – до 7 хвилин.

Варто пам'ятати, що від правильної організації підготовчої частини залежить успіх всієї самопідготовки.

Самостійна робота учнів – це загальна і диференційована робота учнів, спрямована на закріплення і застосування навчального матеріалу і розвиток вмінь самостійної навчальної діяльності.

Важливо, щоб вчитель не дублював вчителя, а організовував самостійну роботу учнів, здійснював індивідуальний і диференційований підхід. З цією метою слід дотримуватись таких вимог:

- вчити дітей раціонально використовувати час;
- формувати в учнів культуру розумової праці;
- виховувати свідому дисципліну;
- стимулювати учнів до свідомої самостійної праці: не допускати списування, механічного заучування, не говорити учням готової відповіді;
- надавати допомогу так, щоб вона стимулювала пізнавальну активність дитини;
- спонукати учнів до надання взаємодопомоги, взаємоперевірки;
- організовувати самоперевірки виконаних домашніх завдань, самостійний пошук помилок і неточностей;
- активізувати учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і інтересів.

Особливого значення набуває атмосфера самопідготовки. З одного боку, вона має бути діловою, робочою, а з другого – невимушеною, комфортною, менш суворою, ніж на уроці.

Підведення підсумків - це останній етап самопідготовки, спрямований на завершення роботи і підсумовування її результатів.

Вихователь має бути об'єктивним і коректним у своїх висновках. Слід відмітити учнів, які найшвидше і найкраще виконали роботу; особливу увагу звернути на правильну послідовність роботи, раціональність витраченого часу. Варто стимулювати старанних учнів, які докладали зусилля,

незважаючи на труднощі. Оцінки, висловлені вихователем, мають бути передусім якісними і стимулювати дітей до пізнавальної роботи у наступному.

Форми організації самопідготовки

Залежно від рівня сформованості самостійності учнів, їхнього віку, типу домашніх завдань для організації самопідготовки використовують різні форми. Найбільш поширеними у практиці є наступні:

- ✓ **фронтальна** – вихователь керує діяльністю дітей. Учні одночасно виконують письмові або усні завдання, по необхідності одержують загальний інструктаж, разом з вихователем розглядають складний матеріал. З урахуванням працездатності класу проводяться загальні перерви (фізкультхвилинки, ігри, відпочинок);
- ✓ **фронтально-індивідуальна** – клас поділяється на диференційовані підгрупи. Вихователь дає загальні методичні вказівки, контролює роботу всіх учнів, допомагає окремим. Проте учні самі орієнтуються в завданні, проводять самоперевірки і взаємоперевірки;
- ✓ **індивідуальна** – учні індивідуально визначають послідовність роботи. Вихователь надає індивідуальну допомогу учням.

Типи домашніх завдань

Форма організації самопідготовки учнів багато в чому залежить від характеру домашніх завдань. Вони можуть бути таких типів:

1. **Репродуктивні** (після вивчення нової теми) – оперування набутими знаннями:

а) **відтворювальні** – спрямовані на застосування і актуалізацію знань; вимагають простого поновлення в пам'яті вже вивченого матеріалу;

б) **тренувальні** – застосування прийомів, понять, правил у нових ситуаціях;

в) **оглядові** – систематизація вивченого матеріалу: складання планів, заповнювання схем, підготовка відповідей.

2. **Пізнавально-пошукові** – удосконалення нових знань:

а) **констатуючі** – опис нових фактів за їх зовнішніми ознаками (спостереження у природі, в праці; читання текстів; завдання з природознавства, географії);

б) **логічно-пошукові** – розумові операції (синтез, аналіз, порівняння), на основі яких удосконалюють нові знання.

3. **Творчі** – вільне володіння знаннями у нових ситуаціях:

а) **конструктивно-технічні** – виготовлення макетів, моделей, виробів;

б) **пізнавально-практичні** – завдання на розвиток вмінь застосовувати набуті знання у нових ситуаціях, у житті дітей;

в) *навчально-практичні* – розв’язання і складання прикладів, задач, графіків на основі самостійного виявлення кількісних і просторових відносин.

Типи домашніх завдань представлені у порядку зростання труднощів. Перехід до наступного типу здійснюється після засвоєння попереднього. Найбільше часу приділяється виконанню завдань 1-го і 2-го типу. У допоміжній школі задаються лише елементи творчих завдань. Завдання такого типу якщо й виконуються, то на уроках у старших класах під керівництвом вчителя.

Пам’ятки з виконання домашніх завдань

Для того, щоб розумово відсталі діти могли самостійно раціонально організувати свою роботу, вихователь повинен допомогти їм виробити навички виконання завдань у певній послідовності. Цьому вчать, починаючи з першого класу, поступово зменшуючи допомогу дорослого і збільшуючи вимоги до учнів. Одним із етапів переходу від роботи під керівництвом педагога до самостійної праці є виконання завдань з використанням пам’ятки.

Пам’ятка – це письмова інструкція щодо виконання домашніх завдань, розроблена з урахуванням віку і потенційних можливостей дітей, навчального предмета і завдання. Вона може бути детальною і узагальненою, фронтальною і індивідуальною. Найкраще, коли вона виготовлена у формі індивідуальних карток (блокнота) для кожного учня. Наведемо приклади окремих пам’яток.

Пам’ятка для самопідготовки

1. Подивись у щоденник і визнач, які уроки і завдання будеш сьогодні виконувати.
2. Підготуйся до виконання домашніх завдань (приготуй ручку, олівець, лінійку, підручники й зошити; склади їх у тій послідовності, в якій ти будеш готувати уроки).
3. Послідовність виконання домашніх завдань узгодь з вихователем.
4. Виконуй роботу самостійно.
5. Якщо чогось не розумієш, підними руку й тихо запитай у вихователя.
6. Кожне виконане завдання перевір. Лише потім переходь до наступного.

Пам’ятка для роботи над усними завданнями

1. Пригадай, що розповідав вчитель на уроці.
2. Прочитай завдання у підручнику. Текст читай повністю, по необхідності розглянь малюнок.
3. Читай вдумливо, прагни зрозуміти головне. Незрозуміле місце прочитай декілька разів.
4. Прочитай вдруге. Склади план прочитаного.
5. Перекажи прочитане. Використовуй для цього питання, подані у кінці параграфа.

6. При читанні завдання з історії, географії користуйся картами й ілюстраціями. Кожну нову для тебе географічну чи історичну назву (місто, країна) знайди на карті і запам'ятай.

Пам'ятка для виконання завдань з математики

1. Відкрий зошит, запиши дату, слова «Домашня робота» і що задано.
2. Відкрий підручник на необхідній сторінці. Прочитай уважно умову задачі. Поміркуй і визнач, що вже відомо, а що необхідно знайти.
3. Продумай усно, а потім запиши скорочено умову задачі.
4. З'ясуй, що необхідно знати для відповіді на головне запитання задачі.
5. Визнач послідовність дій у задачі.
6. Постав запитання до першої дії і виконай її.
7. Постав запитання до другої дії і виконай її.
8. Запиши відповідь.
9. Перед розв'язанням прикладів подивись, як розв'язували аналогічні у класі.
10. Якщо припустився помилки, охайно закресли її і зверху напиши правильно (число, дію, слово).

Пам'ятка для виконання письмового завдання

1. Приготуй все необхідне для виконання письмового завдання (відкрий книгу, знайди необхідну сторінку, відкрий зошит, запиши дату виконання домашньої роботи, номер вправи).
2. Прочитай завдання і пригадай, які правила слід повторити, перш ніж виконувати вправу.
3. Згадай аналогічну вправу, яку ви виконували у класі.
4. Не поспішай при виконанні роботи, не відволікайся. Доведи розпочату роботу до кінця.
5. Якщо ти не розумієш завдання, звернись за допомогою до вихователя.

Контрольні запитання

1. У чому полягає корекційно-виховне значення самопідготовки?
2. Яким вимогам має відповідати організація самопідготовки у спеціальній школі?
3. Яким чином здійснюється взаємозв'язок у роботі вчителя і вихователя?
4. Якою повинна бути структура самопідготовки?
5. Які форми організації самопідготовки використовуються у спеціальній школі?
6. Які типи домашніх завдань можуть виконувати учнів з вадами інтелекту?
7. Що таке «пам'ятка з виконання домашніх завдань»?

Тема 2.8. Трудове навчання учнів спеціальної школи

План

1. Роль праці у розвитку та соціалізації учнів з вадами інтелекту
2. Організація трудового навчання учнів з вадами інтелекту в спеціальній школі

Література

1. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко. - К.: Вища школа, 1985. – 328 с.

2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

3. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.

1. Роль праці у розвитку та соціалізації учнів з вадами інтелекту

В умовах спеціальної школи трудове навчання і виховання розглядається як важливий засіб корекції, розвитку й формування особистості розумово відсталих учнів, підготовки їх до трудової діяльності після закінчення школи.

Роль фізичної праці в корекції розвитку розумово відсталої дитини є надзвичайно вагомою. Фізична праця вимагає від працюючого не лише фізичного, а й розумового напруження, вона впливає на всі функції людського організму.

Освітня роль праці полягає в озброєнні учнів загальнотрудовими і спеціальними (професійними) знаннями, вміннями і навичками.

У процесі практичної діяльності **коригується:**

- мислення і мовлення;
- порушення взаємодії між мовленням і діяльністю;
- слабкість регулюючої функції мовлення;
- сенсорні функції;
- самооцінка;
- недоліки моторики, постави;

формується:

- самоконтроль;
- самостійність;
- планомірність дій;
- раціональність прийомів і способів дій;
- вміння працювати за інструкцією;
- вміння порівнювати виконану роботу із зразком;
- вміння знаходити помилки і виправляти їх;

- фізичні якості (точність, швидкість, координація рухів, спритність).

У процесі трудового навчання і виховання в учнів **виховується**:

- уміння працювати в колективі (зважати на інтереси його членів, узгоджувати їх з власними інтересами);
- уміння керувати своєю поведінкою і діяльністю у процесі праці;
- професійний інтерес до праці;
- перспективні мотиви діяльності;
- працелюбність;
- товариськість;
- дисциплінованість;
- організованість.

Праця формує у дітей позитивні емоції, приносить їм радість, створює бадьорий настрій, що сприяє в цілому оздоровленню психіки.

Правильно організована трудова діяльність дає можливість учням допоміжної школи досягти такого рівня психологічної, практичної й соціальної підготовки, який допомагає їм стати на шлях самостійного життя і праці.

2. Організація трудового навчання учнів з вадами інтелекту в спеціальній школі

Трудове навчання в допоміжній школі має ряд взаємопов'язаних і взаємозумовлених **етапів**. Визначаючи зміст і форму роботи кожного з них, враховують вікові й типологічні особливості учнів.

Перший етап - трудова пропедевтика – уроки ручної праці (1 – 3 класи). Завданням цього етапу є формування в учнів загальної готовності до трудового навчання. Уроки ручної праці забезпечують учнів знаннями про різні матеріали і вміннями роботи з ними; сприяють оволодінню вміннями користуватись інструментами; прищеплюють інтерес до трудової діяльності.

Другий етап – професійна орієнтація - уроки ручної праці у навчальних майстернях (4 клас). На цьому етапі здійснюється загальнотехнічна підготовка учнів до професійно-трудоного навчання шляхом вироблення загальних прийомів праці. Особлива увага приділяється профорієнтаційній роботі, вивченню інтересів і здібностей дітей, визначенню конкретної професії для кожного учня.

Третій етап - професійно-трудова підготовка - уроки професійно-трудоного навчання у шкільних майстернях, проходження практики на виробництві (5 – 9 класи). Основною метою цього етапу є підготовка дітей до роботи за певною професією.

Четвертий етап - удосконалення професійної майстерності - уроки професійно-трудоного навчання (10 клас). Таке удосконалення може здійснюватись і під час навчання учнів у спеціальних групах ПТУ після закінчення школи.

Окрім того на першому етапі здійснюється навчання учнів самообслуговуванню; на другому - четвертому - суспільно-корисній праці.

Зв'язок трудового навчання із загальноосвітніми предметами

Специфіка навчального процесу в допоміжній школі вимагає тісного зв'язку трудового навчання із загальноосвітніми предметами. Цей зв'язок є двобічним і взаємозумовленим. Як у процесі трудової діяльності систематично використовуються знання. Здобуті на загальноосвітніх уроках (про міри часу; одиниці маси; одиниці довжини; про властивості окремих предметів і явищ тощо), так і під час вивчення загальноосвітніх предметів використовуються вміння, набуті у процесі трудової діяльності (уміння вимірювати, важити, обчислювати, розбирати, монтувати тощо).

Необхідність такого зв'язку зумовлюється змістом навчальних програм. У процесі вивчення навчальних дисциплін вчитель створює такі ситуації, коли чітко виступає потреба у використанні трудових умінь і навичок. Так само у процесі трудового навчання вчитель стимулює учнів до використання знань, набутих при вивченні інших предметів.

Реалізація таких взаємозв'язків залежить від правильної організації навчальної діяльності учнів. Однією з важливих умов такої організації є залучення учнів до активної діяльності під час засвоєння знань. Уся діяльність учнів повинна будуватись на основі самостійного використання набутого досвіду, самостійного пошуку способів розв'язання завдань. За таких умов зв'язок загальноосвітніх знань і трудової діяльності дітей стає стимулом до активізації виховного і навчального процесу, максимально сприяє корекції вад психофізичного розвитку учнів і подальшому формуванню новоутворень їхньої особистості.

Професійно-трудове навчання учнів допоміжної школи передбачає розв'язання таких **завдань**:

- озброїти учнів основами технічних і технологічних знань і першочерговими трудовими вміннями й навичками з обраної спеціальності;
- виховати в учнів уміння виконувати програмні завдання на рівні виконавських та інтелектуальних компонентів;
- залучити учнів до суспільно корисної, продуктивної праці як у школі, так і під час практики на виробництві;
- ознайомити старшокласників із трудовим процесом, змістом праці робітників і відповідною галуззю господарства;
- виховати в учнів ініціативу, елементи творчості.

Види професійно-трудової підготовки учнів допоміжної школи

Професійно-трудова підготовка у допоміжних школах здійснюється диференційовано з урахуванням багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів. Зокрема:

- професія має добиратись з урахуванням індивідуальних особливостей психічного, фізичного та інтелектуального розвитку кожного учня;

- обрана спеціальність має відповідати рівню загальноосвітньої підготовки учнів;
- обраним професіям має відповідати матеріально-технічне забезпечення школи;
- професії мають затребуваними у регіоні, щоб можна було працевлаштувати всіх випускників.

Професійно-трудове навчання здійснюється з декількох спеціальностей, які відрізняються одна від одної за рівнем складності засвоєння основних трудових операцій і розумових компонентів. Найбільш поширеними профілями професійного навчання учнів з вадами інтелекту є, зокрема:

- будівельні (маляр, штукатур, столяр, тесляр);
- швейні (швея);
- шевські (майстер з ремонту і пошиття взуття);
- сільськогосподарські (тваринник, овочівник, оператор машинного доїння, працівник тепличних господарств);
- сфера побутового обслуговування (кулінар, працівник побутових комбінатів);
- народні ремесла (гончарство, лозоплетіння).

Види професій, які надає певна школа, залежать від потреб регіону у робітничих кадрах.

Контрольні запитання

1. У чому полягає освітня, виховна та корекційна роль праці у спеціальній школі?
2. Із яких етапів складається трудове навчання учнів з вадами інтелекту?
3. Яким чином здійснюється зв'язок трудового навчання із загальноосвітніми предметами?
4. Якими є завдання професійно-трудового навчання у допоміжній школі?
5. Які види професійно-трудової підготовки одержують учні допоміжної школи?

Розділ III. ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУ

Тема 3.1. Сутність процесу виховання

План

1. Мета і завдання виховання учнів
2. Принципи виховання учнів з вадами інтелекту

Література

12. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
13. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти. – К.: Академія. 2000. – 542 с.
14. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.

1. Мета і завдання виховання

Виховання – процес формування особистості. Його особливостями є цілеспрямованість, довготривалість, безперервність, систематичність, комплексність.

Наслідки ураження центральної нервової системи у розумово відсталих школярів значно ускладнюють виховну роботу з ними. Проте в цих дітей є і багато можливостей для розвитку. Тому мета виховання в допоміжній школі не виводиться із особливостей розумово відсталих учнів. Вади психофізичного розвитку не можуть бути ґрунтом для формування особливих “дефектологічних” цілей і завдань, пристосованих до дефекту. Мета і завдання виховання в допоміжній школі такі ж, як і в масових загальноосвітніх закладах. Виховний процес так само спрямований на всі сторони розвитку особистості, а його джерелами виступають діяльність і спілкування. У процесі виховання в дітей формують систему знань, переконань, навичок, якостей і рис особистості, стійких звичок поведінки, які слугуватимуть їм основою для подальшого самостійного життя.

Проте реалізуються загальні виховні напрямки і цілі з урахуванням наявних у розумово відсталих дітей особливостей розвитку. Тобто загальні виховні завдання мають поєднуватись із корекційними.

Як і у навчанні, так і у вихованні слід враховувати взаємодію біологічного і соціального факторів щодо розвитку дитини. Відомо, що супутні ознаки розумової відсталості (відхилення третього порядку), до яких відносяться різні порушення характеру і поведінки, піддаються педагогічній корекції, тобто вони взагалі не є обов'язковими для цих дітей. У більшості

випадків вони виникли у результаті неправильної взаємодії розумово відсталого дитини із середовищем; під впливом соціальних факторів, які не враховували особливостей цієї дитини, і не мали на меті формування у неї правильних норм поведінки.

Методологічною основою виховної роботи і її оптимістичної перспективності є вчення Л.С.Виготського про те, що, по-перше, водночас з дефектом виникають і компенсаторні можливості для його подолання, а по-друге, у розумово відсталого дитини окрім вад є і багато позитивного. Ці можливості та позитивні резерви особистості дитини і мають бути використані у якості фундаменту виховання. Недостатність одних функцій компенсується за рахунок опори на більш розвинені. Основою корекції має стати розвиток вищих психічних функцій, розширення сфери спілкування, розвиток соціально-трудова колективних стосунків.

Процес виховання розумово відсталих дітей *ускладнюється* певними *особливостями їхнього психофізичного розвитку*, окремими суб'єктивними факторами, неврахування яких може призвести до погіршення структури дефекту. Тому у вихованні учнів спеціальної школи слід їх враховувати і коригувати. Охарактеризуємо їх.

Особливості психофізичного розвитку дітей з вадами інтелекту, що ускладнюють процес їхнього виховання

1. Дитина виховується через присвоєння загальнолюдської культури у взаємодії з дорослим. Одним із найважливіших засобів такої взаємодії виступає спілкування. Проте у розумово відсталих дітей наявні грубі порушення розуміння мовлення, внаслідок чого вони не завжди адекватно сприймають вербальну інформацію, в тому числі й відомості про норми поведінки.

2. Порушення пізнавального розвитку ускладнюють правильне самостійне узагальнення тих поведінкових дій, які стають основою переконань і регулюють поведінку. Розумово відсталій дитині складно зрозуміти єдність загального і конкретного, через що вона виявляється нездатною до переносу навіть простих узагальнень на нову ситуацію. Внаслідок цього поведінка розумово відсталого дитини часто є неадекватною ситуації і не відповідає тим нормам і моральним знанням, які формувались у дитини.

3. Зниження здатності до конкретизації узагальнень призводить у цих дітей до розходження між словом і ділом.

4. Здатність до узагальнення та закріплення в свідомості соціально ціннісних поведінкових актів пов'язана із такою особистісною якістю дитини, як критичність мислення. Розумово відсталі діти характеризуються значним зниженням критичності і самокритичності, підвищеною навіюваністю. Внаслідок цього діти можуть потрапити під негативний вплив, навіть не розуміючи необхідності йому протистояти. Порушення самокритичності негативно відображається і на можливостях залучення цих дітей до самовиховання.

5. Причиною порушень поведінки у дітей з вадами інтелекту часто є невміння розібратись у ситуації, усвідомити причиново-наслідкові зв'язки між мотивом вчинку і його результатом.

6. Незрілість емоцій розумово відсталих дітей, їхня спрямованість на задоволення примітивних потреб є факторами, які ускладнюють процес виховання в учнів моральної свідомості.

7. Суттєво ускладнюють процес виховання і грубі порушення волі дітей, через які вони не можуть долати власні недоліки поведінки і не завжди виконують зовнішні вимоги, є залежними від ситуації та власних безпосередніх потреб.

8. У виховній роботі з розумово відсталими дітьми слід враховувати, що у деяких з них спостерігається психопатоподібна поведінка, яка проявляється у виразній афективності, розгальмованості потягів. Стосовно такої категорії дітей слід визначати корекційні міри як педагогічного, так і лікувального характеру.

Узагальнюючи вищезазначене, наголосимо, що наявність особливостей розумово відсталих дітей, зумовлених впливом біологічного фактору, не означає, що ці діти не підлягають вихованню, а навпаки – підкреслює необхідність створення спеціальних умов, використання корекційних методів, які послаблять дію первинного дефекту і дозволять підготувати учнів допоміжної школи до самотійного життя.

У вихованні дітей з вадами інтелекту необхідно враховувати також і окремі *суб'єктивні фактори*, серед яких найбільш суттєвими є: 1) негативний досвід перебування у масовій школі; 2) негативний вплив сім'ї (надмірна опіка або педагогічна занедбаність, випадки алкоголізму, наркоманії тощо). Через ці фактори у дитини формуються негативні навички поведінки та риси характеру, неадекватна самооцінка, невіра у свої можливості.

Своєрідність розвитку розумово відсталих учнів, попередній негативний життєвий досвід звичайно ускладнюють процес їхнього виховання у допоміжній школі. Проте це тільки ще раз підтверджує, що окрім загальних виховних завдань стосовно цих дітей мають реалізовуватись і корекційні, спрямовані на подолання негативних рис характеру і поведінки, послаблення ядерного впливу на хід розвитку дитини.

Правильно організоване виховання має підготувати людину до трьох головних ролей у житті – громадянина, працівника і сім'янина. Такі ж орієнтири ставить перед собою і допоміжна школа. З огляду на це, *основними напрямками у вихованні школярів* є такі:

- виховання громадянськості учнів;
- розумове виховання;
- формування наукового світогляду;
- моральне виховання;
- статеве виховання і підготовка до сімейного життя;
- етичне виховання;
- правове виховання;

- виховання несприйнятливості до наркогенних речовин;
- екологічне виховання;
- трудове виховання;
- економічне виховання;
- профорієнтаційна робота в школі;
- естетичне виховання;
- фізичне виховання.

Завдання виховання учнів з вадами інтелекту

Завданнями виховання учнів допоміжної школи є такі:

- формування громадянських і моральних якостей;
- розвиток розумових здібностей, пізнавальних інтересів;
- розвиток системи інтересів і потреб;
- формування моральних переконань і навичок моральної поведінки;
- вироблення позитивних навичок і звичок;
- виховання самостійності, адекватної самооцінки;
- формування естетичних поглядів і смаків;
- виховання волі та корекція її недоліків;
- формування позитивних рис характеру;
- корекція недоліків фізичного розвитку, моторики та рухового апарату;
- виховання позитивного ставлення до праці, культури праці;
- підготовка до самостійного сімейного життя.

Ці завдання розв'язуються допоміжною школою з урахуванням реальних можливостей учнів і тих труднощів, що виникають у їхньому вихованні. Тому поряд із загальними розв'язуються корекційні завдання, основним із яких, як і у навчанні, є подолання вад психічного і фізичного розвитку.

Виховання буде дієвим лише тоді, коли воно комплексно впливатиме на такі ***компоненти особистості***:

- формування знань, переконань, світогляду;
- формування навичок моральної поведінки;
- формування позитивних рис характеру і волі;
- виховання моральних почуттів.

Корекційні зусилля у роботі з учнями допоміжної школи мають спрямовуватись на ***подолання розриву у розвитку свідомості, поведінки, характеру і почуттів***. Особлива увага звертається на подолання розходження між словом і ділом; намірами, бажаннями і реальними вчинками; розумом і емоційними проявами. Ці завдання можна розв'язати на основі комплексного підходу до всіх сторін особистості дитини.

2. Принципи виховання учнів з вадами інтелекту

Спільність завдань, єдність основних закономірностей формування особистісних якостей у дітей з нормальним і порушеним розвитком обумовлюють дію в допоміжній школі тих же принципів виховання, що й в масовій. Проте при їх реалізації враховуються пізнавальні можливості та інші особливості особистості дітей з вадами інтелекту.

Цілеспрямованість виховання. Це спрямованість виховної роботи на досягнення основної мети - виховання всебічно розвиненої особистості, підготовка її до свідомої та активної трудової діяльності. Ця мета має реалізовуватись усіма педагогами школи, а також бути відомою вихованцям.

Зв'язок виховання з життям. Вимагає такої організації виховної роботи, яка сприяє активізації соціально значущої діяльності школярів і готує їх до самостійного життя в суспільстві. Позитивний корекційно-виховний вплив на розумово відсталих учнів зростає при включенні їх у суспільно-корисні справи, які виходять за межі класу і школи. Необхідно постійно інформувати дітей про події, які відбуваються в державі, в світі, поєднуючи це із виробленням у дітей особистого ставлення до цього.

Єдність свідомості та поведінки у вихованні. Ефективність виховання повністю залежить від поєднання свідомості, почуттів і поведінки. Важливість цього принципу у роботі з учнями допоміжної школи зумовлена до того ж зниженням їхньої здатності до засвоєння словесної інформації. Тому слід так організувати практичну діяльність дітей, щоб в ній вони могли використати і закріпити одержану перед цим словесну інформацію.

Розумово відсталим школярам важко керуватись у поведінці правилами, оскільки вони їх не узагальнюють і не усвідомлюють. Тому необхідно допомагати учням виділяти, осмислювати, узагальнювати ті моральні норми, які мають трансформуватись у переконання і стати основою поведінки. Свідоме засвоєння цих правил слід поєднувати із стимулюванням позитивних емоцій дитини, її активністю, зацікавленістю.

Головним засобом корекції порушення зв'язку між свідомістю і поведінкою має бути не пояснення і показ способів виконання дій, вчинків, а привчання дітей керуватись правилами у повсякденному житті, включення їх у активну суспільно-корисну діяльність.

Виховання в праці. Правильно організована трудова діяльність школярів не тільки сприяє профорієнтації, одержанню професійних вмінь і навичок, а й слугує основою морального виховання, всебічного розвитку особистості. Вагомого значення набуває трудова діяльність для корекції недоліків розвитку розумово відсталих дітей, виховання у них особистісних якостей. Проте праця виконає свою корекційну роль лише за певних умов.

Умови корекційної спрямованості виховання учнів у праці: 1) систематичність участі учнів у виконанні трудових завдань; 2) чіткість і конкретність цілей кожного виду трудової діяльності; 3) доступність завдань з урахуванням вікових, типологічних, індивідуальних особливостей дітей; 4)

спеціальні прийоми стимулювання учнів до праці; 5) правильна організація трудової діяльності; 6) інтелектуалізація праці (планування, вибір раціональних способів роботи, самоконтроль тощо); 7) залучення учнів до більш самостійного виконання трудових завдань; 8) розвиток у трудовій діяльності взаємодопомоги учнів, доброзичливих міжособистісних стосунків, колективної відповідальності.

Виховання особистості у колективі. Найкращі умови для спілкування, діяльності, а, отже, і розвитку особистості створюються у колективі. Проте виховний вплив колективу не є автоматичним. А корекційна роль колективу тим паче потребує спеціальної його організації.

Серед розумово відсталих дітей є такі, у яких через труднощі адаптації до умов соціального середовища виникає відчуття низької оцінки їх дорослими і ровесниками. Внаслідок цього у дітей формується почуття незадоволення собою, а згодом – уникнення соціальних контактів. Діти стають байдужими до всього, відгороджуються від соціального мікросередовища, у них формується відчуття своєї неповноцінності. Щоб уникнути цих проблем, колектив має забезпечити дітям комфортний, сприятливий моральний і емоційний клімат. Не слід нагадувати дітям про їх недоліки і прорахунки, зумовлені наслідками дефекту, підкреслювати їх неуспіх. А, навпаки, необхідно стимулювати дитячий оптимізм і психічну активність. З цією метою слід підкреслювати найменший успіх дитини; позитивно оцінювати зусилля, докладені дитиною для одержання певного результату; створити їй атмосферу захищеності. Кожного школяра необхідно включити у практичну діяльність колективу по мірі його можливостей. При цьому кількість учасників спільної діяльності має поступово збільшуватись. Завдяки правильній організації колективу між дітьми виникатимуть найрізноманітніші стосунки, формуватимуться навички творчого співробітництва, взаємодопомоги, розвиватимуться особистісні якості.

Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю учнів. Реалізація цього принципу в допоміжній школі ускладнюється через зниження у розумово відсталих дітей ініціативності, самостійності, порушення ієрархії потреб та інтересів, недостатнє усвідомлення суспільно значущих мотивів діяльності. Ці недоліки зумовлюють необхідність посилення педагогічного керівництва поведінкою і діяльністю учнів. Разом з тим, якщо таке керівництво буде постійним і однаковим протягом всього навчання дитини в школі, то воно виступатиме гальмом для формування у школярів суспільної активності, самостійності, творчості. Отже, педагоги допоміжної школи мають чітко реагувати на найменші зрушення у розвитку самостійності учнів, залучаючи їх до планування та організації спільних справ. Це якраз і сприятиме розвитку у них ініціативності, самодіяльності, вмінь самостійно приймати рішення і здійснювати свою діяльність.

Поєднання поваги до особистості з розумною вимогливістю до неї. Це один із головних принципів гуманістичної педагогіки. Він передбачає гуманне ставлення до дитини, повагу до її думки, поєднані з розумною

вимогливістю. Пред'явлені учню вимоги мають бути доступними для нього, з поступовим ускладненням і зменшенням допомоги у їх виконанні. Вимогливість має ґрунтуватись на повазі до особистості розумово відсталої дитини. Важливо, щоб наявність у дитини вади не перешкоджала педагогу бачити її людську гідність.

Опора на позитивні можливості дитини. З погляду досягнення корекційно-виховних цілей у роботі з розумово відсталими дітьми цей принцип відображений у відомих словах Л.С.Виготського: “Ми зупиняємось на золотниках хвороби і не помічаємо пудів здоров'я”. Часто недоліки учнів допоміжної школи перешкоджають баченню їхніх позитивних, збережених можливостей. А спираючись на них, можна підвищити ефективність виховного впливу. Позитивні риси школяра потребують постійного стимулювання, підтримки і посилення, так, щоб вони витіснили недоліки і могли посісти провідне положення в структурі особистості. Розумово відсталі діти часто не помічають своїх успіхів. Вони звикли до невдач, негативних оцінок з боку оточуючих і тому не вірять у свої можливості. Водночас діти дуже чутливо реагують на позитивне оцінювання. Саме це й слід використати в корекційній роботі. В практиці добре зарекомендували себе такі прийоми, як: 1) фіксація уваги учня на власних успіхах у поведінці; 2) пояснення учням їхніх можливостей в плані покращення своєї поведінки; 3) включення учнів у такі форми діяльності і поведінки, які містять можливості опори на вже сформовані якості особистості; 4) не підкреслювання педагогом своєї допомоги учневі; 5) винятковий такт до оцінювання.

Оптимістична перспективність виховної роботи. Опора на позитивні можливості дитини може реалізуватись лише за умови перспективного підходу до прогнозування результатів виховання. Педагог повинен вміти спланувати корекційно-виховну роботу як щодо всього класу, так і до особистості окремого учня, передбачити завдання виховання на найближчу та дальню перспективу. При цьому орієнтиром йому має слугувати оптимістичний прогноз розвитку дитини.

Принцип системності, послідовності та наступності у вихованні. Для формування свідомості, вироблення навичок і звичок поведінки потрібна система послідовних виховних заходів. Якщо ж корекційно-виховна робота буде епізодичною і становитиме випадковий набір заходів, то ці якості особистості не сформується. Завдання виховання, його зміст і методи повинні ускладнюватись поступово, кожен подальший корекційний і виховний вплив має враховувати те, що вже було досягнуто раніше. Важливо, щоб новоутворення і скориговані можливості дитини враховувались і включались у її активну діяльність. Отже, процес формування особистості має бути неперервним і невпинно піднімати дитину на новий щабель розвитку.

Комплексний підхід у вихованні. Втілення цього принципу в життя передбачає єдність мети, завдань і змісту виховання; єдність форм, методів і прийомів корекційно-виховної роботи; єдність всіх напрямків виховної

роботи з їх одночасною корекційною спрямованістю; постійне вивчення рівня вихованості учнів, динаміки їх особистісного розвитку і внесення на основі одержаних результатів коректив у корекційно-виховну роботу.

Практична реалізація комплексного підходу у вихованні розумово відсталих учнів має певні особливості. Слід враховувати, що учні неповністю розуміють соціальну значущість трудової діяльності; у них повільно формуються моральні поняття через їх абстрактність; ще важче їм встановити зв'язки між окремими соціальними категоріями (наприклад, “мораль”, “праця”, “патріотизм” тощо). Тому в процесі виховання слід не тільки долати суспільну інфантильність школярів, а й забезпечувати єдність формування моральних якостей, розвитку світогляду, позитивного ставлення до праці, відповідальності, позитивних рис характеру та поведінки.

Індивідуальний підхід. Важливою вимогою до організації виховного процесу і умовою його ефективності є індивідуальна корекція загальної системи виховання. Ще більшої актуальності це набуває у вихованні розумово відсталих школярів. Вся система корекційно-виховних впливів у допоміжній школі має будуватись на урахуванні окремих, властивих тим чи іншим учням відмінностей від інших людей.

У порівнянні з масовою школою серед розумово відсталих однокласників значно більше відмінностей, викликаних своєрідністю структури дефекту. Індивідуальні відхилення у поведінці часто не співпадають із пізнавальними відмінностями. Наприклад, учень добре вчиться, проте постійно порушує дисципліну, інший – не встигає у навчанні, але гарно себе поводить. Для правильного добору засобів впливу і побудови системи корекційного виховання розумово відсталих дітей педагог повинен знати особливості структури дефекту кожного учня, розрізняти, що пов'язано із первинним порушенням, а що виникло, як вторинне; слід добре знати, у яких умовах виховувалась дитина до школи і як до неї та її вади ставляться в сім'ї зараз. Тільки таке детальне вивчення дозволить педагогу правильно зрозуміти причини вчинків своїх вихованців і віднайти відповідні прийоми роботи. Окрім особливостей дефекту і умов попереднього виховання педагог має враховувати й індивідуально-особистісні особливості кожного учня – його інтереси, мотиви і цілі діяльності, плани на майбутнє, звички, самооцінку, статус в колективі однолітків, ставлення до товаришів, вчителів, батьків, праці, гри, навчання тощо. Саме з урахуванням цих відомостей і здійснюється індивідуальний підхід у корекційному вихованні.

Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї, громадськості. Звичайно, школа є провідною ланкою у здійсненні виховання учнів шкіл-інтернатів. Проте педагоги мають зробити своїми співниками батьків вихованців, залучати до цієї справи громадські організації. Враховуючи часто неблагополучний сімейний контингент, слід дбати про підвищення культури батьків.

Контрольні запитання

1. Якою є мета виховання в спеціальній школі? Чи відрізняється вона від мети виховання учнів з нормальним інтелектом?

2. Якими особливостями ускладнюється процес виховання розумово відсталих дітей?
3. За якими основними напрямками здійснюється виховання школярів?
4. Які завдання реалізуються у вихованні учнів з вадами інтелекту?
5. На які компоненти особистості має впливати виховання?
6. На яких принципах ґрунтується виховання учнів з вадами інтелекту?

Тема 3.2. Методи виховання учнів з вадами інтелекту

План

1. Сутність методів виховання
2. Особливості реалізації методів формування моральних знань
3. Реалізація методів формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки
4. Стимулювання діяльності та поведінки учнів з вадами інтелекту

Література

1. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
2. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих пед закладів освіти. – К.: Академія. 2000. – 542 с.
3. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.

1. Сутність методів виховання

Методи виховання – це способи педагогічного впливу на вихованців, спрямовані на досягнення бажаного рівня їхньої вихованості.

Методи виховання застосовуються не лише у процесі позакласної виховної діяльності, а й на уроках, при виконанні режимних моментів, тобто у процесі будь-яких видів життя і діяльності розумово відсталої дитини.

Методи виховання виконують такі **функції**:

- передача дітям досвіду суспільних стосунків;
- формування в учнів суспільно ціннісних моральних потреб і прагнень;
- формування навичок моральної поведінки;
- педагогічно доцільна організація різних видів дитячої діяльності;

- гальмування небажаних проявів, корекція раніше сформованих негативних якостей особистості; стимулювання до позитивних вчинків і дій.

З метою комплексної реалізації виховних завдань у вихованні розумово відсталих учнів слід гармонійно поєднувати такі методи виховання, як: методи формування моральних знань; методи формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки; методи стимулювання поведінки та діяльності учнів.

2. Особливості реалізації методів формування моральних знань

Реалізація цієї групи методів спрямована на формування в учнів системи поглядів і переконань. Про важливість цієї мети говорив Л.С.Виготський: «Розуміти, як слід правильно вчинити, ще не означає зробити правильно. Проте моральне оздоровлення нашої поведінки має починатись саме з оздоровлення думок» [1].

До методів формування моральних знань відносяться: розповідь, пояснення, переконання, приклад, читання і обговорення літературних творів на морально-етичну тематику, морально-етична бесіда.

Розповідь у вихованні використовується з метою тлумачення змісту моральних понять, розкриття образів позитивних героїв-прикладів; збудження у дітей радісних емоцій з приводу позитивних вчинків дійових осіб і почуття обурення з приводу негативних. Тематика розповідей має відповідати віковим особливостям дітей, їхнім інтересам, бути пов'язаною із життям учнів.

Пояснення – це формування знань про норми і правила поведінки. Розумово відсталі учні мають не механічно, а свідомо оволодіти системою моральних норм і правил, розуміти для чого вони існують і чому їх необхідно дотримуватись.

Переконання – це шлях впливу на самосвідомість дитини. Цей метод полягає у емоційному і глибокому роз'ясненні сутності соціальних і духовних стосунків та правил поведінки, у розвитку свідомості дитини, її почуттів, поглядів і переконань, стимулюванні до самовиховання. Використовуючи цей метод, слід пам'ятати, що розумово відсталі діти є некритичними, навіюваними, у них сильно розвинена здатність до наслідування без адекватної оцінки вчинків і дій. Тому переконання дітей має поєднуватись із розвитком у них критичності мислення, самосвідомості, стійкого життєвого світогляду. Здійснюється переконання у вигляді як індивідуальної, так і колективної роботи, з урахуванням вікових, характерологічних особливостей дітей, їх попереднього життєвого досвіду.

З метою формування моральних знань, поглядів, впливу на свідомість дітей використовується і **читання та обговорення творів на морально-етичну тематику, перегляд і обговорення кінофільмів**. Твори добираються відповідно до вікових особливостей учнів і завдань виховання. Вихователь може читати художній твір чи переказувати його, що залежить від обсягу і

ступеня складності змісту. Гарним виховним потенціалом володіють казки (як народні, так і авторські), проте використовувати їх слід обережно, оскільки розумово відсталі діти не завжди правильно розуміють їх прихований чи переносний зміст. Всі прочитані або переглянуті твори слід обговорити з учнями, переконатись у тому, що діти правильно зрозуміли їх зміст, дали адекватну оцінку вчинкам і діям героїв, зробили висновки, важливі для свого самостійного життя.

Морально-етична бесіда – це засіб залучення учнів до обговорення, аналізу вчинків та вироблення у них моральних оцінок і суджень. Морально-етична бесіда використовується з такими цілями:

- надати можливість дитині осмислити свій повсякденний досвід, досвід колективу, співвіднести його із загальноприйнятими моральними оцінками;

- розширити межі моральних уявлень дітей, пов'язати їх із конкретними вчинками;

- коригувати неправильні уявлення і відомості.

Морально-етична бесіда може проводитись у вигляді бесіди-гри, бесіди-інсценування, бесіди, заснованої на активній розумовій діяльності дітей. Вибір виду бесіди залежить від її теми, віку учнів, виховних завдань. Зміст бесіди має бути емоційним, зрозумілим для учнів, пов'язаним із їхніми життєвими потребами і досвідом, із чіткістю висновків-рекомендацій.

3. Реалізація методів формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки

Ця група методів спрямована на формування у розумово відсталих учнів навичок і звичок моральної поведінки, досвіду взаємостосунків, організацію їхньої діяльності. Вони сприяють формуванню єдності свідомості і поведінки, без чого весь процес виховання є неможливим. Для цього використовуються наступні методи: вправи, привчання, рольова гра, доручення.

Вправи – багаторазове повторення дій і вчинків учнів з метою вироблення у них необхідних навичок і звичок поведінки. Повторюватись мають не лише дії й вчинки, а й потреби та мотиви, що їх викликають і, відповідно, визначають поведінку та розвиток особистості.

За формою застосування вправи можуть бути прямими і непрямими. *Прямі вправи* – це педагогічна вимога (точна вказівка на дію). До *непрямих вправ* відносяться: прохання, довіра, схвалення, порада, натяк.

Кінцевий результат вправи залежить від правильності її організації. Структура вправи має складатись із наступних прийомів:

- пояснення моральної норми поведінки та відхилень від неї;
- показ позитивної дії, вчинку;
- дії учнів за зразком;
- наступна тренувальна діяльність щодо закріплення і удосконалення навичок поведінки, дій;

- нагадування та контроль за поведінкою учнів.

Привчання – організація планомірного і регулярного виконання дітьми різноманітних дій, завдань, справ, що поступово ускладнюються, з метою перетворення їх у звичні форми громадської поведінки. Важливо впливати на внутрішні стимули учня, щоб виконання вимог ставало необхідним передусім для нього самого. Це буде забезпечувати єдність свідомості і поведінки та, відповідно, розвиток особистості дитини.

Головним показником правильності застосування вправ і привчання є звичка дитини до моральної поведінки.

Рольова гра – метод закріплення адекватної поведінки та позитивних якостей дитини, необхідних для майбутнього самостійного життя. Зважаючи на недорозвиток ігрової діяльності розумово відсталих учнів, педагог має на початкових етапах виступати не лише ініціатором і організатором гри, а й її учасником. Слід допомагати дітям створити сюжет, розподілити ролі, підтримувати інтерес до гри. Тематика ігор повинна відповідати реальним життєвим ситуаціям, наприклад, «Сім'я», «Магазин», «Лікарня» та ін.

Доручення – виконання учнем постійного або тимчасового завдання, яке сприяє формуванню у нього громадянської активності. Ефективність доручення залежить від дотримання певних умов. Зокрема:

- доручення необхідно давати у відповідності з інтересами, здібностями і можливостями кожного учня;
- кожен учень класу повинен мати певне доручення;
- даючи доручення, слід чітко й конкретно пояснити учневі, що він має виконувати, у чому полягає важливість його ретельного і вчасного виконання;
- доручення слід періодично змінювати, щоб кожен учень спробував себе у різних справах.

4. Стимулювання діяльності та поведінки учнів з вадами інтелекту

Для стимулювання поведінки та діяльності розумово відсталих учнів використовують заохочення та покарання.

Заохочення – це метод, який спонукає дитину до позитивних вчинків і посилює її власну емоційну позитивну реакцію на правильну дію. Використовується заохочення у вигляді слова (похвала), дії (доручення, завдання), нагороди (подарунок) і може бути зроблено як індивідуально, так і публічно (при однокласниках, на шкільній лінійці, у присутності батьків).

Вимоги до заохочення:

- урахування індивідуальних особливостей учня, стану його інтелектуального і емоційного розвитку;
- роз'яснення змісту і правильності заохочення;
- опора на колективну думку;
- поєднання з іншими методами, зокрема, з прикладом;
- урахування вікових особливостей учнів, зокрема:
1-2-й клас – заохочення після виконання конкретного завдання;

- індивідуальний характер заохочення;
- визначається вчителем;
- 3-4-й клас – заохочення на більш тривалу діяльність;
- індивідуальні та групові заохочення;
- 5-10-й клас – індивідуальні й колективне заохочення;
- опора на колективну думку.

Покарання (засудження) – метод гальмування негативних вчинків і дій, який перешкоджає переростанню їх у звички і спонукає учня до виправлення недоліків поведінки. У допоміжній школі використовуються такі види покарань: індивідуальне та публічне моральне засудження (зауваження); обмеження певних прав (зняття доручення, зняття нагороди); виконання додаткових обов'язків, спрямованих на ліквідацію наслідків вчинку, за принципом «зламав - полагодь».

Вимоги до покарання:

- покарання має поєднуватись із повагою до особистості покараного;
- покараний має точно знати, що і чому від нього вимагають, розуміти свою провину і наслідки вчинку;
- не можна допускати насміхань з боку однокласників;
- не можна карати, якщо причиною провини було порушення нервової і психічної діяльності розумово відсталого учня, його погане самопочуття;
- не можна застосовувати фізичних покарань, позбавляти їжі чи прогулянки, не карати працею.

Виховний процес слід організовувати так, щоб дитину стимулював не страх покарання, а очікування заохочення.

Контрольні запитання

1. Що слід розуміти під методами виховання?
2. У чому полягають особливості реалізації методів формування моральних знань учнів допоміжної школи?
3. Яким чином слід застосовувати у допоміжній школі методи формування досвіду суспільних стосунків і навичок моральної поведінки?
4. У чому полягають особливості застосування методів стимулювання поведінки та діяльності розумово відсталих учнів?

Тема 3.3. Виховання дітей та підлітків з вадами інтелекту в сім'ї

План

1. Умови правильного сімейного виховання дітей та підлітків
2. Особливості виховання розумово відсталої дитини у сім'ї
3. Зміст і форми роботи спеціальної школи з батьками вихованців

Література

1. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л.И.Акатов. – М.: ВЛАДОС, 2003. – 368 с.
2. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе: Пособие для учителей и студентов дефектологических факультетов пед. ин-тов / Под ред. В.В.Воронковой. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 416 с.
3. Діти з особливими потребами у початковій школі: поради батькам: Книга 3 / Л.С.Вавіна, А.М.Висоцька, В.В.Жук та ін.; За ред. В.І.Бондаря, В.В.Засенка. – К.: Наук. світ, 2006 – 212 с.
4. Завражин С.А. Адаптация детей с ограниченными возможностями: Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / С.А.Завражин, Л.К.Фортова. – М.: Академический Проект: Трикста, 2005. – 400 с.
5. Исаев Д.Н. Умственная отсталость у детей и подростков. Руководство / Д.Н.Исаев. – СПб.: Речь, 2003. – 391 с.
6. Миронова С.П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник / С.П. Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – 260 с.
7. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
8. Психология семьи и больной ребенок. Учебное пособие: Хрестоматия. – СПб.: Речь, 2007. – 400с.
9. Селигман М. Обычные семьи, особые дети [пер. с англ.] / Селигман М., Дарлинг Р. – Изд. 2-е. – М.: Теревинф, 2009. – 368 с.
10. Ткачева В.В. Технологии психологической помощи семьям детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие / В.В.Ткачева. – М.: АСТ; Астрель, 2007. – 318 с.
11. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта. – 2-е изд., перераб и дополн. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.

1. Умови правильного сімейного виховання дітей та підлітків

Сім'я є найбільш значущим фактором соціалізації, який перевершує за впливом усі інші соціальні утворення. Саме тому вагомого значення набуває досвід, одержаний дитиною з раннього дитинства у сім'ї.

Сімейне виховання – загальна назва для процесів взаємодії батьків із дітьми з метою досягнення бажаного рівня розвитку, навчання і виховання дітей.

Успішність сімейного виховання залежить від таких **умов**:

- існування сім'ї як міцного, дружного колективу;
- гармонія інтересів членів сім'ї із інтересами суспільства;
- наявність повної сім'ї;

- єдність вимог всіх членів сім'ї, передусім матері та батька;
- наявність у батьків почуття відповідальності за виховання дитини;
- дотримання батьками норм і правил співжиття;
- переважання атмосфери взаємної довіри, дружби, доброзичливості, позитивних емоційних стосунків;
- використання потенціалу традицій, досвіду народної педагогіки, порад А. Макаренка і В. Сухомлинського.

2. Особливості виховання розумово відсталої дитини у сім'ї

Для виховання розумово відсталої дитини недостатньо дотриматись загальних умов, необхідно врахувати особливості її психофізичного розвитку і розпочати первинний корекційний вплив.

Досить часто батьки болюче реагують на визнання їх дитини розумово відсталою, не завжди погоджуються із направленням її у спеціальний заклад. Найбільш поширеними є такі *помилки* у вихованні розумово відсталих дітей:

- надмірна опіка дитини, ставлення до неї як до сильно хворої, виконання за неї всіх справ, принесення себе у жертву дитині;
- відсутність уваги і необхідного виховання, ставлення до дефекту як до тимчасового явища, пред'явлення дитині вимог нарівні здорової дитини;
- презирливе ставлення до дитини, приниження її, сприймання її як сімейного тягаря і ганьби.

Неправильне ставлення до дитини призводить до ускладнень у її розвитку, звуження навколишнього світу дитини, виникнення у неї психологічних комплексів і негативних характерологічних рис.

Для того ж, щоб дитина розвивалась відповідно до своїх можливостей, батькам необхідно, окрім загальних (названо у попередньому запитанні), дотриматись і особливих умов, пов'язаних із психофізичними вадами дитини.

Умови успішного сімейного виховання розумово відсталої дитини:

- своєчасне виявлення у дитини розумових та інших вад, їх причин;
- знання батьками природи виявленої вади та особливостей розвитку дитини з цією вагою;
- систематичне спостереження за розвитком дитини;
- наявність у батьків необхідного мінімуму дефектологічних знань і вмінь;
- організація спеціального виховання і корекційної роботи з моменту виявлення вади:
 - вироблення разом із фахівцями (лікарі, корекційні педагоги, психологи) програми розвитку дитини і відповідної програми дій;

- організація систематичного навчання дитини, спрямованого на корекцію її вад і подальший розвиток (під керівництвом фахівців);
 - визначення оптимального ставлення до дитини самих батьків і інших членів сім'ї;
 - регулювання процесу формування взаєностосунків дитини з членами сім'ї та іншими людьми;
 - спеціальна організація життя, поведінки і діяльності дитини у сім'ї;
- сприяння батьків роботі спеціального закладу, де перебуває їхня дитина:
 - дотримання оздоровчого охоронно-педагогічного режиму у сім'ї;
 - дотримання принципів корекційної роботи у сімейному вихованні;
 - допомога школі у проведенні позакласних виховних заходів;
 - серйозне ставлення до професійно-трудової підготовки у школі.

3. Зміст і форми роботи спеціальної школи з батьками вихованців

Для правильної роботи з батьками необхідно *ознайомитись із їхнім контингентом*. Для ефективної роботи з батьками педагогам необхідно вивчити такі відомості:

- ✓ загальні відомості про сім'ю (склад сім'ї, наявність батьків, місце роботи батьків, територіальна віддаленість сім'ї від допоміжної школи, житлові, матеріально-побутові і санітарно-гігієнічні умови);
- ✓ стан здоров'я членів сім'ї, наявність спадкових захворювань;
- ✓ культурний рівень сім'ї, освіта батьків та інших членів сім'ї;
- ✓ положення розумово відсталої дитини у сім'ї, хто із членів родини найбільше займається її вихованням;
- ✓ ставлення сім'ї до допоміжної школи і результатів її роботи, педагогічна обізнаність дорослих членів сім'ї, участь сім'ї у виховній роботі школи;
- ✓ вплив на дитину сусідів, родичів, здорових ровесників.

Одержати необхідну інформацію можна за допомогою:

- вивчення особових справ учнів, зокрема, відомостей про батьків;
- бесід з батьками;
- анкетування батьків;
- бесід з учнями;
- відвідування сім'ї.

Працюючи з батьками, допоміжна школа покликана передусім сформувати у них довірливе ставлення до вчителів, вихователів, закладу

загалом, впевненість у тому, що навчання і виховання дитини у допоміжній школі буде успішним.

Одним із завдань роботи з батьками є **пропаганда педагогічних знань, спеціальна просвіта**, особливо стосовно сімейного виховання їхніх дітей.

Формами такої роботи є:

- знайомство батьків зі школою у період роботи психолого-медико-педагогічної консультації;
- дні відкритих дверей;
- педагогічні лекторії;
- бесіди;
- батьківські збори;
- консультації;
- пропаганда спеціальної літератури;
- оформлення «Батьківського куточка»;
- батьківський комітет.

Основними **напрямами просвіти** батьків можуть бути наступні:

- причини виникнення проблем у розвитку дитини;
- типові труднощі учнів допоміжної школи в оволодінні навчальними предметами;
- особливості поведінки, інтересів учнів молодших класів;
- особливості підліткового періоду у розвитку дитини;
- підготовка учнів до самостійного життя;
- роль сім'ї у навчанні та вихованні дитини.

Для батьків організують **концерти учнівської художньої самодіяльності, театралізовані вистави, виставки дитячих робіт, спільні із вихованцями свята**.

У роботі з батьками необхідно враховувати: **одержані про них відомості; індивідуальні та вікові особливості дітей, їхні інтереси, потреби і проблеми; труднощі дітей, пов'язані із навчанням у школі**.

Особливості проведення батьківських зборів

Загальношкільні батьківські збори проводяться 1-2 рази на рік і присвячуються найбільш глобальним проблемам, що є значущими для всіх батьків. На таких зборах із важливою інформацією виступають директор школи, його заступники, лікар, психолог. Можна поєднувати збори із концертами дітей, виставками, іншими виховними заходами.

Класні батьківські збори проводять не рідше одного разу на чверть (як правило, по закінченні чверті). Батьків необхідно заздалегідь повідомити про дату і час зборів, які бажано призначити перед початком канікул.

Структура батьківських зборів:

1. Методичне повідомлення.

Вчитель має заздалегідь продумати тематику таких повідомлень, враховуючи при цьому рівень батьків, головні завдання виховання учнів певного класу. Інформація, що надається батькам, повинна бути короткою (15 – 20 хвилин) і містити конкретні практичні поради щодо виховання дітей

у сім'ї. Наприклад: організація режиму дня школяра; виховання навичок самообслуговування в учнів молодших класів; організація літнього відпочинку дітей; як розвивати самостійність дитини; статеве виховання підлітків. На збори з виступами можна запрошувати різних фахівців, зокрема, психолога, логопеда, лікаря ЛФК, юриста, працівника відділу соціального захисту та ін.

2. Підведення підсумків роботи класу за чверть.

Необхідно розповісти батькам, чим жили їхні діти протягом чверті; який матеріал засвоїли; які виховні заходи проводились у класі. Підсумки підводяться у загальному, ніяких зауважень окремим батькам щодо учнів не висловлюється.

3. Індивідуальні бесіди (консультації) з батьками.

Обговорюються індивідуальні проблеми дитини, її успіхи, надаються конкретні рекомендації щодо її виховання у сім'ї.

Слід наголосити на винятково важливій тактовності педагогів у роботі із сім'ями. Не повинно бути ніяких нарікань на проблеми дитини, використання наукової термінології, непотрібної чи незрозумілої батькам, зверхності або зневажливості у стосунках.

Контрольні запитання

1. Якими є умови правильного сімейного виховання дітей та підлітків?
2. У чому полягають особливості виховання розумово відсталої дитини у сім'ї?
3. Якими є зміст і форми роботи спеціальної школи з батьками вихованців?
4. У чому полягають особливості проведення батьківських зборів?

Тема 3.4. Особистість і колектив

План

1. Роль колективу у вихованні розумово відсталих учнів
2. Стадії колективу в спеціальній школі
3. Методи виховання колективу в спеціальній школі

Література

1. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы / Н.Л.Коломинский. - К.: Рад школа, 1978. – 87 с.
2. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие / В.А.Липа. – Донецк, Лебідь, 2002. – 327 с.
3. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

1. Роль колективу у вихованні розумово відсталих учнів

Вагоме місце у вихованні розумово відсталих дітей належить їх колективній діяльності. Ще Л.С.Виготський наголошував на її плідності й корекційній значущості: «Із колективної поведінки, із співробітництва дитини з оточуючими людьми, із її соціального досвіду виникають і формуються вищі функції її інтелектуальної діяльності» [, с. 206].

Колектив здійснює корекційно-виховний вплив на всебічний розвиток дитини. Вагомого значення набуває те, що у спільній діяльності, у процесі емоційного спілкування між розумово відсталими дітьми виникають різноманітні стосунки, визначається положення кожної дитини у колективі та її психологічний стан. Досвід колективних взаємостосунків є джерелом для морального розвитку, оволодіння моральними правилами; гальмом негативних вчинків. У процесі колективних стосунків і діяльності у дітей формуються активність, самостійність, ініціативність, самооцінка, товариськість.

Особливості розумово відсталих дітей, що ускладнюють формування їхнього колективу

Формування колективу учнів допоміжної школи ускладнюється як особливостями їхнього психофізичного розвитку, так і певними соціальними факторами. А саме:

- несформованість колективних форм спілкування у дошкільному віці, відсутність «життєвої школи» рольової гри не дозволяють вільно включитись у колективні стосунки і діяльність у школі;

- недостатність інтелектуального розвитку призводить до нерозуміння значення і ролі колективу, обмежує коло взаємостосунків дітей і спрощує їхній характер;

- бідність емоційного життя дитини і розлади настрою перешкоджають розвитку у неї здібності до колективних переживань;

- порушення самосвідомості й неадекватна самооцінка обумовлюють недостатнє розуміння своєї приналежності до колективу, свого місця в ньому;

- зниження самокритичності призводить до того, що діти виявляють недостатню вимогливість до себе, і не завжди правильно усвідомлюють вимоги колективу і неадекватно на них реагують;

- відставання розвитку таких якостей, як ініціативність, самодіяльність, гальмує зрілість колективних стосунків;

- різниця між дітьми за багатьма параметрами психофізичного розвитку, відсутність спільних інтересів і мети перешкоджають колективній діяльності;

- ослабленість внутрішньої регуляції своїх вчинків і дій, глибоке порушення їх мотивації ускладнюють включення дитини у систему колективної взаємодії;

- негативний досвід перебування у колективі нормальних однолітків перешкоджає позитивному ставленню до колективу допоміжної школи.

2. Стадії колективу спеціальної школи

Будь-який колектив у своєму розвитку проходить певні стадії (визначено А.С.Макаренком). Це, зокрема:

1-а стадія – передумова формування колективу. Її особливості:

- педагог є єдиним керівником колективу, який сам розв'язує виховні завдання;

- актив відсутній;

- громадська думка не сформована;

- на негативні вчинки, оцінки членів колективу діти не реагують;

- вимоги вчителя не обговорюються і не підтримуються;

- пропозицій щодо організації життя колективу учні не висувають, на запропоновані вчителем справи не відгукуються;

- переважають міжособистісні стосунки.

2-а стадія – формування основних рис колективу. Її особливості:

- педагог – головний організатор колективу;

- актив наявний;

- пропозиції вчителя підтримуються більшістю учнів, проте ініціатива відсутня;

- організувати діяльність самостійно учні не можуть;

- актив висуває вимоги до колективу, але не до себе;

- реалізується принцип паралельної дії – на особистість впливає і педагог, і актив;

- міжособистісні стосунки починають перетворюватись у внутрішньоколективні.

3-я стадія – період розквіту колективу. Її особливості:

- вчитель і актив є організаторами колективу;

- актив висуває вимоги і до колективу, і до себе;

- вимоги до членів висуває весь колектив;

- створюються стійкі моральні орієнтації, громадська думка, встановлюються товариські стосунки;

- з'являється ініціатива;

- переважають внутрішньоколективні стосунки.

Колектив учнів допоміжної школи також проходить ці стадії, проте, через психічні особливості розумово відсталих дітей, досить своєрідно. Стадії є не настільки виразними, як у колективі здорових учнів, внаслідок чого їх варто назвати так (дослідив Н.Л.Коломинський):

1-а стадія – **стадія первинного синтезу.**

2-а стадія – **стадія інтеграції.**

3-я стадія – **включення учнів у діяльність.**

Своєрідність колективу учнів допоміжної школи передусім пов'язана з тим, що у дошкільному віці дитина «випадає» із колективних форм спілкування, обминає школу ролівої гри. Тому колектив учнів допоміжної школи створюється не відразу, а занадто повільніше та якісно інакше, ніж у масовій школі, зокрема:

- колектив розумово відсталих учнів довго затримується на 1-й стадії;
- переважає 2-а стадія;
- 3-я стадія створюється досить рідко, можлива лише у випускному класі, проте риси її є слабо виразними;
- роль вчителя залишається досить вагомою і у 5 – 7-х класах;
- навіть у старших класах діти наслідують вчителя і діють за його вказівкою;
- міжособистісні стосунки між дітьми є досить короткочасними;
- мікрогрупи, що виникають у колективі є кількісно малими за складом і якісно різноманітними.

3. Методи виховання колективу в спеціальній школі

Виховання колективу учнів спеціальної школи є корекційно спрямованим. **Об'єктами корекції у колективі учнів** з вадами інтелекту є:

- інертність спілкування;
- відсутність спільних інтересів;
- неадекватне ставлення до колективних стосунків, пов'язане із негативним досвідом перебування в колективі здорових однолітків;
- соціальна інфантильність;
- громадська пасивність дітей.

Допоміжна школа використовує **шляхи формування колективу**, представлені у загальній педагогіці (розроблені А.С.Макаренком). А саме:

1. Постановка спільної перспективної мети, зрозумілої дітям і емоційно забарвленої.
2. Організація спільної діяльності дітей.
3. Організація і виховання активу, розвиток його активності, самостійності й ініціативи.
4. Набуття і збереження позитивних традицій колективу.

Прийоми організації колективу учнів з вадами інтелекту

Корекційними прийомами організації колективу у допоміжній школі, зокрема, є наступні:

- спеціальна підготовка дітей до створення колективу, яка містить вивчення потреб та інтересів дітей, моральних особливостей їхнього характеру, комунікативності, ініціативності, самостійності, самооцінки;
- використання збережених позитивних рис;
- спеціальна активізація позитивних особистісних стосунків;
- формування у дітей потреби до спілкування шляхом організації спільної діяльності у мікрогрупі;
- залучення мікрогруп до загальноколективної діяльності;
- організація спільної діяльності, спрямованої на досягнення спільної мети;
- включення кожної дитини у колективну діяльність;

- формування доброзичливого ставлення членів колективу один до одного;
- розумний розподіл доручень у колективі;
- формування центру дитячого колективу;
- створення і збереження позитивних традицій колективу.

Контрольні питання

1. У чому полягає роль колективу у вихованні розумово відсталих учнів?
2. Які особливості розумово відсталих дітей ускладнюють формування їхнього колективу?
3. Які стадії розвитку проходить колектив учнів допоміжної школи?
4. Що є об'єктами корекції у колективі розумово відсталих учнів?
5. Якими є шляхи формування колективу учнів допоміжної школи?
6. Які прийоми організації колективу слід використовувати у допоміжній школі?

Тема 3.5. Моральне виховання учнів

План

1. Сутність морального виховання
2. Форми та методи морального виховання учнів з вадами інтелекту

Література

1. Белкин А.С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы. - М.: Просвещение, 1977. – 112 с.
2. Вержиховська О.М. Теорія і спеціальна методика виховання дітей з особливостями інтелектуального розвитку: Навчально-методичний посібник / О.М.Вержиховська, О.М.Бонецька, А.В.Козак. – Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2013. – 372 с.
3. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие / В.А.Липа. – Донецк, Лебідь, 2002. – 327 с.
4. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

1. Сутність морального виховання

Моральне виховання – це цілеспрямований процес формування у розумово відсталих учнів стійких моральних якостей, потреб і почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі. Моральне виховання здійснюється лише за умови залучення учнів до різноманітної практичної діяльності (навчально-пізнавальної, громадянської,

суспільно-корисної, трудової та ін.), яка сприяє формуванню у них позитивних моральних стосунків та особистісних рис і якостей.

Завдання морального виховання:

- формування в учнів етичних поглядів, переконань і світогляду;
- формування навичок і звичок моральної поведінки;
- виховання в учнів моральних почуттів;
- виховання морально-вольових рис характеру;
- виховання єдності між свідомістю та поведінкою.

Зміст морального виховання ґрунтується на таких моральних відносинах:

- ставлення до політики власної держави, Батьківщини, інших країн і народів (громадянськість, патріотизм, повага до інших країн і народів);
- ставлення до праці (працелюбність, культура праці);
- ставлення до суспільних надбань, матеріальних цінностей і природи (бережливість, турбота про збереження суспільних надбань і особистих речей, екологічна культура);
- ставлення до людей (демократизм, колективізм, гуманізм, культура спілкування, товарицькість, взаємоповага);
- ставлення до себе (чесність, правдивість, скромність, принциповість).

2. Форми та методи морального виховання учнів з вадами інтелекту

Надзвичайно вагому роль у моральному вихованні школярів відіграє **читання та обговорення художньої літератури**. Вчителі й вихователі мають ретельно добирати твори дитячої літератури, які були б зрозумілими дітям і відповідали поставленій виховній меті. Варто співпрацювати із бібліотекарем, який може рекомендувати маленьким читачам книги на морально-етичну тематику або відповідні статті у дитячих журналах.

Найбільш дієвою формою морального виховання виступає **етична бесіда**, яка проводиться у таких видах:

- 1) бесіда-гра (напр. «Ввічливо - неввічливо»);
- 2) бесіда-інсценування (напр. «Культура телефонної розмови»);
- 3) бесіда, заснована на активній мислиннєвій діяльності (напр. «Про чесність і слухняність», «Що таке совість», «У чому краса людини», «Як примирити «хочу» і «треба»?», «Про дружбу та товаришування»).

Мета етичної бесіди - роз'яснити та допомогти дітям у засвоєнні етичних правил і норм моралі, розвинути у них критичність і самокритичність. Бесіда може проводитись як індивідуально, так і у колективній формі. Наведемо орієнтовну структуру колективної етичної бесіди.

Структура колективної етичної бесіди

I. Початок бесіди.

Її метою є зацікавлення дітей темою, актуалізація їхнього досвіду із проблеми, що буде обговорюватись.

II. Основна частина.

Спрямована на роз'яснення дітям конкретного змісту певної моральної категорії, норми поведінки, стимулювання позитивних емоцій. У цій частині дітям пропонується для обговорення художній твір або реальний факт чи подія. Після цього відбувається власне бесіда. Питання варто формулювати у такій послідовності:

- розуміння дітьми основної ідеї твору;
- ставлення дітей до героїв (Хто сподобався?);
- оцінка вчинків і поведінки героїв і її обґрунтування;
- встановлення причин і мотивів поведінки окремих героїв;
- встановлення зв'язку між прочитаним і досвідом дітей;
- узагальнення моральних знань (Що означає любити свою Батьківщину?);
- усвідомлення значення моральної поведінки (Чому необхідно говорити правду?);
- розуміння моральних взаємовідносин між людьми (Як ставляться до тих, хто обманює?);
- сприяння емоційній сфері (Чому хлопчику стало соромно?).

У основній частині можна використовувати розв'язання проблемних ситуацій, інсценування чи елементи сюжетно-рольової гри.

III. Підведення підсумків.

Закінчення бесіди спрямоване на узагальнення морального поняття, формулювання моральної позиції чи правила.

На розв'язання завдань морального виховання спрямовані й відповідні за темами **сюжетно-рольові ігри**. Зокрема, «Чарівні слова», «Йдемо в гості», «Культура поведінки в їдальні (на пошті, у лікарні тощо)» та ін.

Із школярами проводять **ранки** (напр. «Прості правила етикету»); **свята** («Любіть своїх мам»); **зустрічі з цікавими людьми; диспути** («Чому буває самотньо», «Чому потрібно бачити та виправляти свої помилки»); **читацькі конференції; практичні заняття** («Про смак і моду»); **вечори відпочинку; шефство старших школярів над молодшими учнями чи людьми похилого віку.**

Особливе місце у процесі морального виховання посідає формування національної свідомості та самосвідомості, почуття патріотизму у розумово відсталих учнів. З метою реалізації цього завдання використовуються наступні форми організації: **свята і ранки** («Моя родина», «Свято нашого роду», «Мої земляки», «Сторінками народного календаря», «Свято українського костюма», «Без верби і калини нема України»); **бесіди** («Знання свого родоводу», «Київ – столиця України», «Шануй батька й матір», «Імена й символи українського козацтва», «Ремесла мого краю»); **тематичні екскурсії, ігри-подорожі** (знайомство з населеним пунктом, знайомство з

фольклором, «Історичні та архітектурні пам'ятки», «Древні українські міста»); **конкурси, вікторини** (на знання історії рідного краю, усної народної творчості, «Чи знаєш ти своє село», «Зелені друзі мого краю», «Сплетемо український віночок», «Любимо Україну, знаємо пісню її солов'їну»); **виставки-експозиції** («Мій край, моя земля», «Козацька символіка»); **театралізовані вистави** («Українські вечорниці», «Кайдашева сім'я»).

Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність морального виховання учнів допоміжної школи у сучасних умовах?
2. Які форми та методи морального виховання використовуються у допоміжній школі?

Тема 3.6. Правове виховання у спеціальній школі

План

1. Завдання правового виховання учнів з вадами інтелекту
2. Форми та методи правового виховання в спеціальній школі

Література

1. Висоцька А.М. Основні завдання, форми і методи громадянського виховання учнів спеціальних шкіл-інтернатів // Дефектологія. – 2005. - № 3. – С. 29 – 34.
2. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие / В.А.Липа. – Донецк, Лебідь, 2002. – 327 с.
3. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

1. Завдання правового виховання учнів з вадами інтелекту

Правове виховання – це виховна діяльність школи, сім'ї, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки учнів допоміжної школи.

Правове виховання є складовою частиною морального виховання школярів. Проте слід диференціювати мораль і право. Відмінність між ними полягає у тому, що **моральна норма** набуває переважно оціночного значення (добре - погано), недотримання її засуджується суспільством; **правова ж норма** регламентує поведінку особистості через формулювання законів, за її недотримання карають юридично (адміністративна чи кримінальна відповідальність).

Метою правового виховання розумово відсталих учнів є формування у них правової культури громадянина України.

Завдання правового виховання у допоміжній школі:

- роз'яснення учням державних законів, норм моралі, правил поведінки у різних місцях;
- підвищення юридичної обізнаності учнів, роз'яснення ролі організацій і осіб, які охороняють порядок;
- формування в учнів правової свідомості як сукупності правових уявлень, поглядів, переконань і почуттів, що визначають їх ставлення до законів, регулюють поведінку у конкретній правовій ситуації;
- формування в учнів поваги до держави і права, розуміння необхідності дотримання правил і законів та закріплення свідомого ставлення до їх виконання;
- вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки; виховання почуття відповідальності за свої вчинки;
- формування в учнів нетерпимого ставлення до правопорушень і злочинності, вміння протистояти негативними впливам;
- формування знань про згубні наслідки тютюну, алкоголю і наркотиків, виховання несприйнятливості до них і здорового способу життя;
- корекція хибних уявлень, негативної поведінки, звичок, що сформувались внаслідок перебування у неблагополучних сім'ях, під впливом негативних явищ;
- індивідуальна робота з учнями, які мають серйозні проблеми у правовій свідомості й поведінці.

2. Форми та методи правового виховання в спеціальній школі

Наявність інтелектуальної вади суттєво ускладнює розв'язання завдань соціально-нормативної поведінки, підвищує вірогідність соціальних відхилень у індивідуальній поведінці розумово відсталої дитини. Суб'єктивним фактором, який ускладнює правове виховання, є негативний асоціальний досвід, якого учні допоміжної школи часто набувають у неблагополучних сім'ях. У роботі з дітьми слід враховувати й великі відмінності між їхньою соціально-нормативною поведінкою, пов'язані із типовими особливостями, властивими певному діагнозу. Формуючи правовий світогляд учнів, слід пам'ятати про невідповідність знань із вміннями переносити їх у практичний досвід, відсутність критичності мислення і, як наслідок, невміння оцінити негативні навіювання.

Тому з метою правильного вибору змісту і засобів педагогічного впливу, педагогам необхідно:

- ретельно вивчити структуру дефекту кожної дитини і визначити місце у ній відхилень у поведінці;
- зрозуміти причини і мотиви вчинків дитини;
- встановити індивідуальні особливості кожного учня;

- дослідити стосунки дітей у колективі, місце кожної дитини у колективі класу;

- дізнатись про особливості сімейного виховання, у тому числі й ті, які пов'язані із рівнем правової культури батьків.

Вагомого значення у формуванні правильної поведінки учнів набувають умови їхнього життя у закладі, зокрема, режим дня, привчання до дотримання елементарних норм і правил співжиття, приклад педагогів.

Формування правильної поведінки дитини слід поєднувати із розвитком у неї критичності і самокритичності, свідомості.

Дуже важливою умовою є єдність вимог не лише педагогічного колективу, а й батьків дитини. З огляду на це, вчителям і вихователям слід велику увагу приділяти формуванню правової культури батьків; особливу роботу при варто проводити із неблагополучними асоціальними сім'ями.

Правове виховання учнів допоміжної школи проводиться як на уроках, так і у позакласній роботі. Правова свідомість учнів формується передусім на уроках читання, розвитку мовлення, історії. Зокрема, учні знайомляться із Конституцією, вивчають питання конституційних прав і обов'язків, окремі статті трудового, сімейного і адміністративного права.

Закріплення знань та вироблення навичок і вмінь правомірної поведінки розумово відсталих учнів здійснюється у позакласній роботі за допомогою таких форм і методів: **привчання до виконання норм і правил поведінки у повсякденній діяльності, бесіди** («Про що розповідає наш герб», «Дисципліна – свобода чи необхідність», «Походження держави і права», «Держава та особа», «Людина і закон»), **позакласне читання, перегляд і обговорення кінофільмів і телепередач, екскурсій, ігри, суспільно корисна практична діяльність, вечори** («Право і мораль», «Наш закон»), **зустрічі з цікавими людьми** (юристи, представники дитячої кімнати міліції), **драматизації**.

Для підвищення рівня правової культури батьків використовуються: **батьківські збори** («Закон, сім'я, дитина», «Як допомогти дітям оволодіти основними нормами поведінки у громадських місцях»), **консультації, надання практичних порад відповідними спеціалістами, робота батьківських комітетів із неблагополучними сім'ями**.

Контрольні запитання

1. Якими є основні завдання правового виховання розумово відсталих учнів?

2. У чому полягають особливості правового виховання учнів допоміжної школи?

3. Які форми та методи правового виховання використовуються у допоміжній школі?

Тема 3.7. Трудове виховання і профорієнтаційна робота у спеціальній школі

План

1. Роль трудового виховання у моральному і особистісному розвитку учнів з вадами інтелекту
2. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі

Література

4. Бондар В.І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. - К.: Радянська школа, 1987. – 128 с.
5. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко. - К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
6. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
7. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.

1. Роль трудового виховання у моральному і особистісному розвитку учнів з вадами інтелекту

Гармонійний особистісний розвиток учнів можливий лише за умови органічного поєднання навчальної, виховної роботи і трудової діяльності дітей. Найважливішими *виховними функціями праці* у педагогіці називають наступні:

- праця благотворно впливає на фізичний розвиток людини;
- праця розвиває розумові здібності людини, її поміркованість, творчість;
- праця позитивно впливає на формування моральних якостей особистості;
- праця удосконалює громадянські почуття і якості, зміцнює характер;
- праця сприяє життєвому самовизначенню особистості і усвідомленому вибору професії.

У спеціальній школі праця відіграє не лише освітню і виховну роль, а й корекційну. Цей аспект розкрито у темі «Трудове навчання учнів спеціальної школи» (Розділ 2).

2. Організація трудового виховання та профорієнтаційної роботи у спеціальній школі

У корекційній психопедагогіці, як і в загальній педагогіці, використовують поняття трудове виховання, трудове навчання, професійна орієнтація. Їх слід розмежовувати.

Найбільш широким серед названих понять є *трудове виховання*. Це процес залучення і стимулювання школярів до трудової діяльності,

формування у них трудових умінь і навичок, виховання відповідального ставлення до роботи, працелюбності. Результативність трудового виховання повністю залежить від правильності його організації, доцільності поєднання індивідуальних, групових та масових форм роботи.

Трудове навчання – це поняття дидактики, яке являє собою спеціально організований педагогічний процес, спрямований на оволодіння учнями практичними вміннями і навичками певної сфери праці чи професійної діяльності.

Професійна орієнтація (виховна категорія) – це процес ознайомлення учнів із різними видами професійної діяльності, надання їм допомоги у виборі професії.

Метою трудового виховання – є підготовка учнів допоміжної школи до самостійної практичної діяльності.

Важливими **завданнями** трудового виховання учнів допоміжної школи є:

- виховання у розумово відсталих учнів потреби у трудовій діяльності;
- розвиток свідомого позитивного ставлення до праці і відповідних поглядів та переконань;
- організація систематичної доступної трудової діяльності учнів;
- організація різноманітних виховних заходів, що впливають на свідомість і почуття учнів.

Трудове виховання може здійснюватись лише за умови включення учнів у різноманітні **види трудової діяльності**, зокрема:

- праця із самообслуговування;
- ручна праця;
- заняття у шкільних майстернях;
- виготовлення різноманітних посібників;
- робота на присадибній шкільній ділянці;
- благоустрій шкільної території;
- суспільно корисна праця у школі, сільському господарстві, підшефних підприємствах.

Безумовно, трудове виховання здійснюється на всіх *уроках* та у таких **формах** позакласної виховної роботи: **бесіди** («Все створено працею», «Роль праці у житті людини»), **екскурсії, читання та обговорення художньої літератури, гуртки** («Господарочка», «Умілець»), **виставки виготовлених виробів** («Трудові сюрпризи»), **змагання** («Знай і умій»), **допомога людям похилого віку** («Тимурівська команда»), **зустрічі з людьми різних професій, сюжетно-рольові ігри та ігри-подорожі** («Звідки речі беруться»), **вечори праці** («Хвала рукам, що пахнуть хлібом»).

Основними **критеріями моральної готовності до праці** є наступні:

- усвідомлення праці як найважливішої життєвої потреби;
- позитивне ставлення до дорученої справи, почуття відповідальності за результати своєї роботи;

- вміння узгоджувати свої інтереси з інтересами колективу;
- повага до праці інших.

Критеріями трудової вихованості школярів є: висока особиста зацікавленість у праці, трудова активність, трудова дисципліна, працелюбність

Вибір професії для розумово відсталого учня є надзвичайно важливим і відповідальним завданням допоміжної школи. Адже від його правильності залежить успішність соціальної адаптації школяра. Профорієнтаційна робота є складовою трудового навчання і виховання спеціальної школи.

Профорієнтаційна робота як напрям виховання спрямована на розв'язання наступних завдань:

- ознайомлення учнів з професіями;
- вивчення можливостей учнів щодо одержання професій;
- формування в учнів вміння н. ставляти свої можливості й здібності з вимогами, необхідними для здобуття певної професії;
- забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості;
- виховання бажання працювати за професією, одержаною у допоміжній школі.

Профорієнтаційна робота складається із таких **компонентів**:

- ✓ професійна діагностика;
- ✓ професійне інформування (просвіта);
- ✓ професійне консультування;
- ✓ професійний відбір;
- ✓ професійна адаптація.

Професійна діагностика – це комплексне вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей, можливостей дітей до одержання професії та протипоказань до неї.

Професійне інформування – це педагогічна робота, спрямована на ознайомлення школярів із різними професіями, вимогами, які вони висувають до кожної людини; інформування про підприємства вірогідного працевлаштування випускників допоміжної школи.

Професійне консультування – це надання індивідуальної допомоги кожному учневі щодо професійного самовизначення, формування інтересу до певної професії.

Професійний відбір – вибір для учня конкретної професії, яку він одержить у допоміжній школі, з урахуванням його здібностей, здатностей, інтересів, потреб, психофізичних можливостей, об'єктивних і суб'єктивних умов подальшого працевлаштування.

Професійна адаптація – допомога учневі пристосуватись до обраної професійної діяльності, її вимог, розвиток особистої мотивації праці; катанестичне вивчення випускників допоміжної школи.

Профорієнтаційна робота здійснюється у декілька **етапів**:

пропедевтичний – 1-й – 3-й клас – ознайомлення учнів із світом професій загалом та тими, які надають у допоміжній школі, зокрема; прищеплення поваги до людей праці; знайомство із підприємствами-шефами; профдіагностика.

Власне профорієнтаційний – 4-й – 5-й клас – глибше знайомство з професіями, які можна одержати в умовах допоміжної школи; професійне визначення кожної дитини; профдіагностика, профконсультування; профвідбір;

базовий – 6-й – 8-й клас – формування психологічної і моральної готовності до роботи за конкретною професією, одержаною у допоміжній школі;

визначальний – 9-й – 10-й клас – розширення і поглиблення знань про власну професію, розвиток професійно значущих якостей і здібностей, вибір конкретного місця працевлаштування.

Профорієнтаційна робота проводиться у комплексі – педагогами, медиками, психологом допоміжної школи із залученням батьків учнів. Здійснюється вона як у процесі навчальної (уроки читання, ручної праці, професійно-трудового навчання, природознавства та н..), так і виховної роботи. **Формами** позакласної корекційно-виховної роботи з профорієнтації можуть бути наступні: *бесіди* («Поговоримо про професії», «Оберемо професію», «Ким я бажаю стати», «Що треба знати про свій фах», «Здібності людини і професія»), *анкетування, ігри* («Мандрівка професіями»), *вечори запитань і відповідей* («Обличчя мого фаху»), *екскурсії на виробництво, гуртки* (пов'язані з майбутнім фахом), *зустрічі з представниками різних професій* (в тому числі й з випускниками, які працюють за одержаним у школі фахом), *виставки власних робіт, професійно зорієнтовані змагання* («Кращий за професією», «Хто більше знає про професію», «Знай і умій»), *твори* («Чому я вирішив стати ...», «Яка професія найкраща»). Великого значення набуває оформлення кабінету чи хоча б куточку профорієнтації, у якому міститься необхідна матеріальна база, для проведення цієї роботи.

Профорієнтаційна робота буде неефективною, якщо не залучати до неї батьків учнів. Для них проводяться: *батьківські збори* («Професійні наміри та здоров'я школярів», «Професії нашої школи», «Можливості працевлаштування наших випускників»), *консультації, зустрічі з представниками підприємств*, на яких можуть працювати випускники школи, *анкетування*; батьків залучають до виховної роботи з дітьми.

Контрольні запитання

1. Яку роль відіграє трудове виховання у моральному і особистісному розвитку розумово відсталих учнів?
2. Чим відрізняються поняття: трудове виховання, трудове навчання, професійна орієнтація?
3. Як організовується трудове виховання у допоміжній школі?
4. Яким чином здійснюється профорієнтаційна робота з учнями допоміжної школи?

Тема 3.8. Фізичне виховання учнів

План

1. Сутність та завдання фізичного виховання учнів з вадами інтелекту
2. Корекційно спрямовані форми фізичного виховання в спеціальній школі

Література

1. Козленко Н.Н. Физическое воспитание учащихся вспомогательной школы. - К.: Рад.школа, 1987. – 112 с.
2. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика / И.Г.Еременко. - К.: Вища школа, 1985. – 328 с.
3. Миронова С.П. Олигофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

1. Сутність та завдання фізичного виховання учнів з вадами інтелекту

У сучасній школі фізичне виховання є складовою частиною громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Його метою є всебічний розвиток особистості школяра, формування у нього життєвої компетентності.

Фізичне виховання учнів спеціальної школи також спрямоване на їхній всебічний фізичний розвиток та на підготовку до трудової діяльності. Проте в зв'язку з особливостями психічного та фізичного розвитку дітей з особливими потребами, фізичне виховання тут має свою специфіку. Вона виражається у тому, що зміцнення здоров'я та загартування дитячого організму, забезпечення правильного фізичного розвитку, навчання руховим вмінням та навичкам здійснюється одночасно з розв'язанням корекційних завдань шляхом подолання або послаблення недоліків фізичного розвитку та порушень моторики розумово відсталих дітей. Таким чином, корекційна спрямованість фізичного виховання і визначає собою його специфіку у допоміжній школі.

Фізичне виховання учнів спеціальної школи здійснюється у єдності з іншими напрямками виховання і є органічною частиною усєї навчально-виховної роботи школи.

Фізичне виховання реалізує наступні **завдання**:

- зміцнення здоров'я і загартування організму школярів, корекція їх фізичного розвитку та підвищення працездатності;
- формування та корекція рухових навичок і вмінь учнів;

- корекція недоліків моторики, просторової орієнтації, координації рухів;
- розвиток і корекція основних рухових якостей учнів, зокрема, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності;
- формування звички та стійкого інтересу до систематичних занять фізичними вправами;
- виховання гігієнічних навичок, повідомлення знань про фізичні вправи та загартування.

Роль фізичного виховання у корекції недоліків психофізичного розвитку дітей-дебілів

Засоби фізичного виховання відіграють виняткову роль у корекційно-оздоровчій роботі, у підготовці учнів до суспільно-корисної праці.

Особливого значення у корекції дефектів та розвитку всієї особистості розумово відсталої дитини набуває правильна постановка фізичного виховання у молодших класах. На початковому етапі навчання закладається фундамент для подальшого розвитку дітей, вироблення у них навичок основних рухів та формування постави. Молодший шкільний вік є досить сприятливим для корекції недоліків розвитку, і чим скоріше почнетися виправлення дефекту, тим скоріше та успішніше його буде усунуто.

Від фізичного виховання у молодших класах спеціальної школи багато у чому залежить розвиток усієї особистості дитини, водночас і її розумовий розвиток.

Правильна постановка фізичного виховання на початковому етапі навчання розумово відсталих дітей набуває великого значення ще й тому, що робота з фізичного виховання, зокрема, з корекції рухів, починаючи з 1-го класу, здійснює значний вплив на вироблення в учнів правильних навичок письма, малювання, а у подальшому - і професійно-трудоного навчання.

Корекція недоліків розвитку розумово відсталої дитини у процесі фізичного виховання здійснюється шляхом впливу на дитину з метою покращення загального стану її здоров'я та активізацію всіх функціональних можливостей організму, з одного боку, та вибіркового впливу з метою виправлення та розвитку ушкодженої функції чи органу, з іншого боку.

Загальний вплив фізичних вправ на організм дитини виражається у тому, що вони сприяють підвищенню життєдіяльності всього організму. Фізичні вправи, особливо ті, які проводяться на свіжому повітрі, покращують обмін речовин, кровообіг, дихання, тонізують діяльність центрального та периферичного відділів нервової системи, позитивно впливають на стан кістково-м'язового апарату. Все це сприяє покращенню загального стану організму аномальної дитини, підвищенню її розумової та фізичної працездатності, збільшенню компенсаторних можливостей центральної нервової системи. Така активізація діяльності усього організму і, у першу чергу, центральної нервової системи є важливою умовою успішного навчання та подолання недоліків розумово відсталої дитини.

Заняття фізичною культурою відіграють суттєву роль і у організації правильного режиму праці та відпочинку учнів. Переключення із загальноосвітніх уроків, де учні зайняті розумовою працею і знаходяться в одноманітній позі сидіння за партою, на заняття фізичною культурою або на роботу у майстернях, де переважає рухова робота, позитивно впливає на діяльність центральної нервової системи. Особливо позитивний вплив на підвищення розумової працездатності здійснюють уроки фізичної культури у тих випадках, коли вони за розкладом стоять третіми у молодших класах і третіми - четвертими у старших класах.

У зв'язку з підвищеною втомлюваністю учнів допоміжної школи на загальноосвітніх уроках особливого значення набуває питання про використання уроків фізичної культури, ранкової гігієнічної гімнастики, фізхвилинок під час уроків у класі та на заняттях у майстернях, а також фізкультурних заходів на великих перервах з метою підвищення розумової та фізичної працездатності дітей з особливими потребами. Заняття фізичною культурою, поряд із освітнім та оздоровчим, здійснюють вплив і на розвиток та виправлення окремих рухів, а також виправлення деформацій та відхилень у формах тіла.

Фізичне виховання відіграє важливу роль у справі підготовки учнів допоміжної школи до трудової діяльності. Воно зміцнює здоров'я та загартовує дитячий організм, сприяє всебічному фізичному розвитку, виховує в розумово відсталих учнів вміння керувати органами рухів, розвиває такі рухові якості, як сила, швидкість, спритність, витримка, формує навичку правильного утримання свого тіла у різних позах тощо. Усі ці якості та вміння є необхідними для трудової діяльності.

2. Корекційно спрямовані форми фізичного виховання в спеціальній школі

При проведенні фізичного виховання школярів слід дотримуватись *спеціальних умов*, які забезпечують здійснення корекції недоліків рухової сфери. Наведемо їх:

- врахувати складність та характер рухових порушень, особливості формування рухової сфери, вікові та статеві відмінності учнів;
- слідкувати за відповідністю змісту та методів фізичного виховання руховим та функціональним можливостям розумово відсталих школярів;
- домагатись осмислення та виконання учнями словесної інструкції;
- здійснювати фізичний розвиток з опорою на збережені рухові можливості;
- прагнути удосконалювати пізнавальну діяльність дітей-олігофренів засобами фізичної культури;
- здійснювати системний підхід до реалізації корекційних завдань: поєднувати корекцію рухових порушень, формування рухової

сфери із розвитком засобами фізичної культури вищих психічних процесів.

Особливості фізичного виховання учнів допоміжної школи:

1) фізичне виховання учнів спеціальної школи спрямоване перш за все на корекцію недоліків їхнього розвитку. При цьому корекційний вплив на учнів не обмежується корекцією недоліків фізичного розвитку та рухового апарату, а включає в себе і сферу психічного розвитку дитини. Таким чином, фізичне виховання у допоміжній школі є досить важливою ділянкою роботи, спрямованою на всебічний розвиток дітей з особливими потребами і на підготовку їх до праці.

2) для успішного здійснення корекційно-розвивальних завдань у процесі фізичного виховання слід враховувати наявні у дітей відхилення у фізичному та психічному розвитку. Для цього необхідна тісна взаємодія у роботі педагогів та медичних працівників школи.

3) застосування спеціально добраних засобів та методичних прийомів, які найбільшою мірою сприяють корекції недоліків і у той же час сприятливо впливають на загальний фізичний розвиток дітей.

Фізичне виховання учнів допоміжної школи здійснюється передусім на **уроках** з фізичної культури. Важливо, щоб вони відповідали основним педагогічним вимогам і реалізовували корекційну та виховну спрямованість. Проводить їх вчитель фізкультури. Діти, які за станом фізичного і соматичного здоров'я не можуть відвідувати ці уроки, займаються на заняттях з лікувальної фізкультури, які проводить лікар ЛФК. Окрім цього фізичне виховання здійснюється і у режимі дня, зокрема: **ранкова гімнастика, фізкультурні хвилинки на уроках, рухливі ігри на перервах, прогулянки на свіжому повітрі, санітарно-гігієнічні та загартовуючі процедури**. Фізичне виховання у позаурочний час організовується у наступних формах: **бесіди** («Турбота про здоров'я людини», «У здоровому тілі – здоровий дух»), **спортивні гуртки та секції, години здоров'я, спортивні змагання, спортивні свята, туристичні походи**. Режимні та виховні заходи організовуються вчителями, вихователями, лікарем та медсестрою.

Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність та завдання фізичного виховання розумово відсталих учнів?

2. Якою є роль фізичного виховання у корекції недоліків психофізичного розвитку дітей-дебілів?

3. Від яких умов залежить забезпечення корекційного впливу фізичного виховання?

4. У чому полягають особливості фізичного виховання учнів допоміжної школи?

5. Які форми фізичного виховання впроваджені у роботу допоміжної школи?

Тема 3.9. Естетичне виховання учнів

План

1. Завдання естетичного виховання в спеціальній школі
2. Форми естетичного виховання

Література

1. Демчук Л.В. Особливості музично-естетичного виховання учнів молодших класів / Л.В.Демчук. –Олександрія: Діа-плюс, 2009. – 98 с.
2. Дмитрієва І.В. Корекційна спрямованість естетичного виховання в старших класах допоміжної школи: Монографія / І.В.Дмитрієва. – Слов'янськ, 2008. – 373 с.
3. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
4. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: Підручник. – Частина 2. Навчання і виховання дітей / В.М.Синьов. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 224 с.

1. Завдання естетичного виховання в спеціальній школі

Естетичне виховання – це процес цілеспрямованого і систематичного формування вмінь адекватно сприймати, правильно розуміти і оцінювати прекрасне у природі, мистецтві і суспільстві, а також розвиток здатності створювати гарне. Основою естетичного виховання є формування у дитини потреби естетично сприймати навколишню дійсність і твори мистецтва.

Естетичний розвиток - організований процес становлення в дитини природних сил, які забезпечують активність естетичного сприйняття, відчуття емоційного переживання.

Естетичне виховання залучає до сфери педагогічного впливу почуття дитини, збагачує їх, сприяє виробленню емоційних диференціювань, розвиває пам'ять дітей. Включення учнів у художню діяльність покращує їхню моторику, сприяє формуванню культури поведінки. Створення навколо дитини естетичної атмосфери викликає у неї почуття задоволеності, спонукає до спілкування, формує інтереси і потреби.

Проте є ряд **особливостей**, які ускладнюють реалізацію завдань естетичного виховання розумово відсталих учнів. А саме:

- порушення сфери сприймань, зниження здатності до прийому і переробки різних видів інформації, що є наслідком недорозвитку сприймання, уваги, пам'яті, мислення і мовлення;
- бідність і нестійкість пізнавальних інтересів;
- низька активність у спілкуванні з оточуючим світом;

- стереотипність мислення і діяльності, бідність уявлень, недорозвиток абстрактної функції мислення (перешкоджають розумінню прекрасного у мистецтві та дійсності);

- бідність і неадекватність емоцій;

- відставання у фізичному розвитку, передусім у руховій сфері.

З урахуванням своєрідності розвитку розумово відсталих дітей і особливої ролі спеціальної школи естетичне виховання спрямовується на розв'язання наступних **завдань**:

- сприяння корекції вад психічного і фізичного розвитку розумово відсталих школярів з метою становлення особистості кожної дитини і підготовки її до самостійного життя;
- формування в учнів естетичного сприймання, вміння бачити і розуміти прекрасне у мистецтві, природі, повсякденному житті; збагачення наявного досвіду школярів естетичними враженнями; виховання у дітей сенсорної культури, особистого ставлення до сприйнятого, розвиток естетичного смаку; привчання школярів до морально-естетичних оцінок і правильних, аргументованих суджень;
- розвиток і удосконалення емоційної сфери учнів, стимулювання у них естетичних почуттів і переживань (задоволення, радість, захоплення тощо) як адекватної реакції на красу природи, твори мистецтва чи навколишнє середовище;
- сприяння розвитку елементарних творчих здібностей і доступних розумово відсталим дітям художніх навичок (в галузі образотворчої діяльності, співів, музики, хореографії, ритміки, художнього рукоділля тощо).

2. Форми естетичного виховання

Естетичне виховання на уроках здійснюється у системі вивчення навчальних дисциплін в школі. На уроках учні знайомляться з прекрасним в оточуючій природі, людських стосунках, у мистецтві. Уже в початкових класах дітей навчають правильній і виразній літературній мові, вмінню цінувати і розуміти прекрасне у природі, праці, стосунках. Особливе місце серед навчальних предметів займає читання. Уроки історії також мають велику силу естетичного впливу. Події та явища мають пізнавальну та виховну цінність. Природничі науки (природознавство, географія) мають важливе значення для виховання почуттів прекрасного (у природі, у рослинному та тваринному світі). Нарешті, особистість вчителя, його загальна культура, мовлення, естетика манер, одягу, зачіски можуть стати на уроці зразком естетичної поведінки школярів.

Особлива роль, безсумнівно, належить **урокам образотворчого мистецтва, співів і музики**.

Естетичне виховання в системі позакласної роботи в кожній школі представлено у двох напрямках:

- естетична просвіта і розвиток інтересів учнів у галузі естетики;
- розвиток дитячої художньої самодіяльності.

Найбільш поширеною формою естетичної просвіти є гуртки.

У процесі позакласної роботи з розумово відсталими учнями використовуються різні форми й засоби естетичного виховання. До *засобів* естетичного виховання відносяться:

- влаштування побуту і створення сприятливих умов для праці;
- організація творчої і виконавської діяльності учнів;
- засоби мистецтва, природа.

Форми організації естетичного виховання: *свята* («Розмаїття візерунків на полотні», «Наша думка, наша пісня», «Весняні хороводи»), *відвідування виставок і театрів; конкурси* (на кращу пісню, малюнок), *аукціони народної творчості; гуртки за інтересами, студії, клуби, театри, оркестри; бесіди* (знайомство з творами мистецтва, творчістю окремих письменників, художників, «про красу людини і гарний смак»), *диспути чи дискусії* («Музика у нашому житті», «Мода у мистецтві», «Чи потрібні нам музеї і виставки?»); *індивідуальне навчання окремих учнів художньому читанню, співам, грі на музичних інструментах.*

Контрольні запитання

1. У чому полягають завдання та специфіка естетичного виховання учнів допоміжної школи?
2. У яких формах здійснюється естетичне виховання учнів допоміжної школи?

Тема 3.10. Екологічне виховання учнів

План

1. Сутність екологічного виховання у спеціальній школі
2. Форми екологічного виховання

Література

1. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие В.А.Липа. – Донецк, Лебідь, 2002. – 327 с.
2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
3. Стожок Л.С. Экологическое воспитание учащихся вспомогательной школы / Методические рекомендации Л.С.Стожок. - К.: РУМК, 1991. – 26 с.

1. Сутність екологічного виховання у спеціальній школі

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток у розумово відсталих учнів екологічної культури.

Екологічне виховання і екологічна освіта здійснюються на всіх етапах навчання і виховання школярів і реалізують такі **завдання**:

- засвоєння головних ідей, основних понять і наукових факторів, на базі яких визначається оптимально допустимий вплив людини на природу, не переступаючи законів її саморегулювання;
- розуміння багатогранної цінності природи як джерела матеріальних і духовних сил суспільства;
- оволодіння прикладними знаннями, практичними вміннями і навичками раціонального природокористування, розвиток вміння оцінювати стан навколишнього середовища, приймати правильне рішення щодо його покращення, передбачати негативні наслідки своїх дій і не допускати їх у всіх видах суспільно-трудової діяльності; і
- свідоме дотримання норм поведінки у природі, яке виключає нанесення їй шкоди, забруднення чи руйнування природного середовища;
- розвиток потреби у спілкуванні з природою, в її облагороджуючому впливові на емоційну сферу людини, потяг до пізнання навколишньої природи у поєднанні з морально-естетичними переживаннями;
- активізація діяльності людини щодо покращення природного середовища, виховання непримиренного ставлення до дій людей, які завдають йому шкоди, пропаганда природоохоронних ідей.

2. Форми екологічного виховання

Передусім екологічне виховання здійснюється на **уроках**: читання, розвитку мовлення (у молодших класах), природознавства, географії, побутової фізики та хімії (у старших класах). Завдяки цьому в учнів формуються екологічні знання, потреба у спілкуванні з живою природою та переконання у необхідності збереження і охорони навколишнього середовища.

У процесі позакласної корекційно-виховної роботи з метою екологічного виховання школярів використовують наступні форми: **бесіди** («Ліс – наше багатство», «Рослини й тварини в українській пісні», «Хто охороняє річки», «Сторінками Червоної книги»), **рольові ігри** (наприклад, «Як берегти ліс»), **уявні подорожі** («Охорона поверхні суші і земних надр»), **вікторини** («Ліс і його мешканці», «Упізнай за пером», «Лікарські рослини»), **екскурсії в природу** («Як природа готується до зими», «Життя річки влітку», «Як поводити себе в лісі навесні»), **прогулянки, гуртки**

(«Юний натураліст», «Блакитний патруль»), *робота санітарних загонів захисту довкілля, групи швидкої допомоги птахам у зимовий період, куточки живої природи в школі, свята* («Зустріч птахів навесні», «День саду»). Найбільшої користі набувають ті заходи, у процесі яких учні безпосередньо виконують практичну діяльність екологічного змісту.

Основні педагогічні умови екологічного виховання школярів:

- комплексний підхід до вивчення природи з використанням міжпредметних зв'язків (природознавство, географія, побутова фізика і хімія);
- урахування вікових, індивідуально-психологічних особливостей школярів, їх пізнавальних можливостей у процесі екологічної освіти і виховання;
- організація безпосередньої участі учнів у охороні та покращанні природної сфери своєї місцевості під час навчальної і суспільно-корисної праці;
- вибір оптимальних форм, методів і прийомів екологічного виховання;
- вплив учителя на учнів власним прикладом бережливого ставлення до навколишньої природи;
- єдність дій всього педагогічного колективу школи в екологічному вихованні школярів.

Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність та завдання екологічного виховання учнів допоміжної школи?
2. За допомогою яких форм здійснюється екологічне виховання учнів допоміжної школи?
3. Яких умов слід дотримуватись при організації екологічного виховання учнів допоміжної школи?

Тема 3.11. Моральна підготовка учнів спеціальної школи до сімейного життя

План

1. Значення статевого виховання у соціалізації учнів з вадами інтелекту
2. Зміст та методи статевого виховання і підготовки учнів з вадами інтелекту до самостійного життя

Література

1. Левицький В.Е. Статеве виховання учнів молодших класів (гендерний підхід): навчально-методичний посібник / В.Е.Левицький. - Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. – 108 с.
2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський:

1. Значення статевого виховання у соціалізації учнів з вадами інтелекту

Метою допоміжних шкіл є інтеграція учнів у сучасну систему соціальних стосунків. Підготовка учнів до самотійного життя не обмежується лише виробничою сферою і громадською діяльністю. Одним із важливих і складних напрямків соціалізація вихованців виступає їх підготовка до сімейного життя.

Ігнорувати статеve виховання не можна, тому що після закінчення школи певна частина розумово відсталих дітей створює сім'ї, отже потребує статевої освіти і моральної підготовки до шлюбних стосунків. Оскільки на відміну від школярів з нормальним інтелектом учнів з розумовою відсталістю самотійно не можуть здобувати досвід щодо сімейних стосунків, розширювати уявлення про взаємини між особами різної статі і часто власна сім'я не слугує для них зразком, то статеve виховання є вкрай необхідною ланкою педагогічної роботи саме у допоміжній школі.

Статеve виховання – це процес, спрямований на вироблення якостей, рис, властивостей, уявлень особистості, які визначають морально-етичне ставлення людини до представників іншої статі.

Сфера статевого виховання охоплює не лише специфічні шлюбні стосунки між чоловіком і жінкою, а й будь-які інші їхні стосунки – у суспільному житті, у праці, на відпочинку тощо. Статеve виховання передбачає не лише моральну поведінку дорослих, а й моральну поведінку дітей, які також мають бути вихованими і у статевому відношенні.

Проблеми підготовки учнів до шлюбно-сімейних стосунків є як частиною морального, так і соціально-гігієнічного виховання, яке розв'язується у процесі систематичної роботи школи, сім'ї, лікарів; індивідуального підходу до вихованців.

Слід розрізнати поняття статевого виховання і статевої освіти. **Статеve виховання** є складовою загального виховання дітей з психофізичними вадами і охоплює педагогічні, соціологічні, етичні, правові, медичні та інші питання. Воно містить і **статеvu освіту**, яка за своєю сутністю є переважно медичним аспектом. Розмежування цих понять свідчить про недопустимість вузького підходу до питань статевого виховання і заміни його лише статевою освітою. Про пріоритет статевого виховання над статевою просвітою говорив Л.С.Виготський: «Людина може бути дуже добре і правильно обізнана у статевому відношенні і дуже погано вихованою».

Видатний педагог А.С.Макаренко писав: «Питання про статеve виховання вважають одним із найважчих педагогічних питань... Воно стає важким лише тоді, коли його розглядають окремо, виділяючи з-поміж

загальної маси інших виховних питань... Статеве життя людини формується завжди, на кожному кроці, коли батьки або вихователі навіть і не думають про статеве виховання. Виховуючи у дитини чесність, працездатність, щирість, прямоту, звичку до чистоти, звичку говорити правду, повагу до іншої людини, її переживань та інтересів, любов до своєї Батьківщини, ми тим самим виховуємо її і у статевому плані».

Метою статевого виховання є формування у дітей статевого самоусвідомлення і уявлень про ідеали жіночої та чоловічої поведінки; прищеплення їм правильних уявлень про здоров'я, розуміння фізіологічних, соціальних та етичних аспектів взаємин між юнаками та дівчатами; вироблення гігієнічних навичок; навичок спілкування з представниками іншої статі; розвиток вмінь виконання родинних ролей – подружніх, батьківських, сімейних.

Завдання статевого виховання учнів з вадами інтелекту:

- виховання почуття поваги до людей – не лише як до людей загалом, а і як до представників своєї і протилежної статі
- здатності враховувати і поважати їхні специфічні особливості й інтереси;
- повідомлення необхідних елементарних відомостей про фізіологічні і психологічні особливості розвитку чоловіка і жінки;
- попередження і корекція шкідливих звичок, соматичних і нервово-психічних розладів, пов'язаних із статевою диференціацією і між статевими стосунками;
- виховання відповідального ставлення до свого здоров'я і здоров'я інших людей;
- підготовка до сімейного життя; виховання бажання створити міцну, дружну сім'ю; формування відповідального ставлення до виховання майбутніх дітей;
- формування педагогічної культури батьків учнів.

2. Зміст та методи статевого виховання і підготовки учнів з вадами інтелекту до самостійного життя

Зміст статевого виховання визначається його метою і завданнями. У відповідності з ними можна виділити певне коло питань, які містять основні аспекти статевого виховання розумово відсталих школярів. Це, зокрема:

- питання статевого самовизначення дитини, значення статі для неї;
- питання сім'ї, стосунків у ній, значення сім'ї для дитини, дорослих і суспільства;
- питання появи дитини на світ і наступності поколінь;
- питання власне статевої моралі;
- питання статевої гігієни.

Статеве виховання учнів базується на принципах, які для учнів з нормальним та недорозвиненим інтелектом спільні (визначено С.В.Кириленко):

Об'єктивність, правдивість, науковість у висвітленні питань, пов'язаних із репродуктивною функцією людини, інтимними стосунками.

Гармонійність роз'яснення складних питань із законами природи і суспільства.

Взаємозв'язок проблем людської сексуальності, культу сім'ї, особистого щастя із дружбою, коханням, піклуванням про ближнього.

Чистота: моральне наповнення повідомлень про стать і статеві стосунки.

Адресність сексуальної освіти: доступність інформації з огляду на вікові й інтелектуальні можливості дітей, урахування індивідуальних та соціальних умов їхнього розвитку, набутого досвіду.

Національний компонент змісту статевого виховання передбачає урахування національних традицій, менталітету, використання різних видів народної творчості і надбань народної педагогіки.

Відсутність сексуальної стимуляції поведінки дитини: статева освіта, вихована робота не повинні стимулювати сексуальні потяги дітей, призводити до розбещеності.

Природність поведінки дорослих передбачає недопустимість двозначних натяків, зняковіння і збентеження у сексуальній освіті.

Авторитетність джерела сексуальної освіти ґрунтується на тому, що до здійснення статевого виховання мають залучатись компетентні фахівці: медики, психологи, юристи, вчителі з відповідною підготовкою.

Послідовність, системність статевого виховання передбачає наступність у передачі знань, виборі форм і методів.

Урахування основних вікових періодів психічного розвитку особистості: статеве виховання має ґрунтуватись на вікових особливостях психіки дітей, з огляду на які формувати необхідні знання і поведінку.

Індивідуальний підхід: урахування індивідуальних особливостей розумово відсталих дітей, клінічного діагнозу, структури їхньої вади, досвіду тощо.

Педагогічні заходи та методи, що використовуються у процесі статевого виховання та підготовки учнів з вадами інтелекту до самостійного сімейного життя

Вибір форм і методів статевого виховання залежить від вікових особливостей учнів і відповідних завдань виховання. Представимо їх у вигляді таблиці (розроблено спільно з М.П.Матвеевою) (див табл. 3.10.6).

Таблиця 3.10.6

Статеве виховання та підготовка учнів допоміжної школи до сімейного життя

Напрямок	Знання	Емоції	Поведінка	Педагогічні заходи, умови
----------	--------	--------	-----------	---------------------------

Молодший шкільний вік (7 – 10 років)					
Гігієна, фізіологія	Будова тіла хлопчиків і дівчаток. Як утримувати в чистоті тіло, одяг, кімнату. Чому це потрібно робити. Звідки беруться діти.	Охайна людина викликає позитивні емоції, неохайна – негативні. Можливість дотримання елементарних гігієнічних правил радує, а відсутність – створює дискомфорт.	Формування навичок догляду за своїм тілом, одягом, житлом.	Обладнання гігієнічних кімнат. Бесіди з лікарем про гігієнічні правила й інфекційні хвороби, мікроби тіла. Практичні гігієнічні вправи, контроль за їх повсякденним виконанням. Читання художньої літератури, перегляд мультфільмів. Театралізована вистава «Мийдодір». Бесіди «У здоровому тілі – здоровий дух», «Правила особистої гігієни». Ігри «Наведемо чистоту в оселі», «Допоможемо ляльці одягнутись».	
Само усвідомлення, статевая роль	Чим відрізняються хлопчики і дівчатка: - фізично; - зовнішність; - за поведінкою.	Оцінка своєї відповідності статевій ролі: - який я хлопчик; - яка я дівчинка; - чим я люблю займатись; - що мені подобається; - чого я не люблю; - як я провожу свій вільний час; - хто мені в класі подобається? Чому?	Наслідування зразків поведінки, ідентичної статевій належності. Формування певних доброзичливих стосунків загалом та між хлопчиками і дівчатками, зокрема.	Читання та обговорення художніх творів, фільмів на теми поведінки хлопчиків і дівчат. Організація ігор, що імітують чоловічі і жіночі професії. Бесіди «Як потрібно поводитись з хлопчиками (дівчатками)» та ін. Робота «Секретних клубів» хлопців та дівчат. Індивідуальні бесіди «Який ти?», «Яким хочеш бути». Індивідуальна робота з неконтактними дітьми, допомога у розв'язанні конфліктних ситуацій, залучення у міжособистісні та колективні стосунки.	
Сім'я	Що таке сім'я? Склад сім'ї. Побутові функції кожного члена сім'ї. Моя сім'я. Хто чим	За що я люблю своїх батьків. Стосунки з братами та сестрами. Переживання за	Навчання і стимуляція до виконання побутових функцій у сім'ї (прибирання,	Сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Доньки-матері», «До нас завітали гості», «Вихідний день разом», «День	

	займається у моїй сім'ї. Як ми проводимо вільний час. Як я допомагаю батькам.	членів своєї родини.	миття посуду та ін.). Привітання батьків із святами. Виконання адекватних ролей членів сім'ї в іграх.	народження бабусі». Бесіди про сім'ю. Читання та обговорення літератури, фільмів. Організація свят і концертів для батьків, виготовлення подарунків для членів родини.
Молодший підлітковий вік (11 – 13 років)				
Гігієна, фізіологія	Фізіологія хлопчиків і дівчаток. Особливості статевого дозрівання. Фізіологічні зміни в організмі хлопчиків і дівчаток. Догляд за шкірою. Гігієна дівчат у період менструації.	Позитивне ставлення до фізіологічних змін в своєму організмі як до ознаки дорослості. Тактовне ставлення до однокласників своєї і протилежної статі (особливо через зміни). Прагнення бути привабливими.	Формування фізіологічних навичок, у зв'язку з фізіологічними змінами; по догляду за шкірою. Фізичні вправи, танці, лікувальна фізкультура, спрямовані на оволодіння власним тілом.	Окремі бесіди з хлопцями і дівчатами на гігієнічно- фізіологічну тематику (із залученням медиків). Читання та обговорення літератури, фільмів. Організація спортивних, танцювальних гуртків, змагань тощо. Бесіди «Чому ми ростемо», «Звідки беруться діти», «Для чого людині міцне здоров'я?», «Що може шкодити здоров'ю?». Індивідуальна робота з дітьми, що мають відхилення у статевому дозріванні.
Само усвідом- лення, статева роль	Зміна поведінки у період статевого дозрівання і її причини. Етичні та естетичні критерії оцінки краси людського тіла, іж статевих взаємин. Критерії аналізу внутрішнього світу інших та себе. Що таке дружба.	Який у мене характер. Як я ставлюсь до себе. Які у мене позитивні і негативні риси. Які люди мені подобаються, які ні. Чому? Чим мені подобається мій друг? Емоційне вибіркове ставлення до осіб протилежної статі.	Свідоме наслідування етичних, естетичних, гігієнічних нормативів статевої поведінки. Участь у гуртках за інтересами. Взаємодопомога у класі. Конструктивне розв'язання конфліктів самими учнями.	Читання та обговорення художньої літератури, фільмів. Гурткова робота. Театралізовані вистави. Стимуляція дітей до ведення дітьми особистих щоденників, листування. Бесіди «Якими мають бути дівчата (хлопці)», «Значення дружби між дівчатами та хлопцями» та ін. Ігри «Дзеркало», «Хлопчик навпаки», «Дівчинка навпаки», «Зміна ролей».

Сім'я	Як створюється сім'я. Функції батька і матері у сім'ї. особисті взаємини у сім'ї.	Позитивні установки щодо майбутньої сім'ї.	Формування навичок сімейного спілкування, діяльності.	Рольові ігри, наприклад, «Святкуємо Новий рік», «Срібне весілля бабусі і дідуся». Бесіди «Що таке хороша сім'я», «Родинні стосунки». Читання та обговорення художньої літератури, фільмів. Організація спільних свят з батьками; підготовка сюрпризів для батьків. Сімейні конкурси.
Старший підлітковий (13 – 16 років) молодший юнацький (16 – 18 років) вік				
Гігієна, фізіологія	Моральні основи іж статевих контактів. Статевий акт. Шкідливість передчасного статевого життя. Шкідливість невідповідних іж статевих контактів.	Переконання, що статеві стосунки можуть бути лише як прояв кохання. Ставлення до статевих стосунків як до одного з проявів людської активності.	Уникнення ситуацій, які могли б призвести до статевого акту або до сексуальних збочень.	Консультації лікарів, юристів. Читання і обговорення літератури, публікацій у періодиці. Індивідуальна робота з підлітками, схильними до сексуальних відхилень; з тими, які мають проблеми із здоров'ям. Бесіди «Поговоримо про шкідливі звички», «Особливості венеричних хвороб» та ін.
Само усвідомлення, статевая роль	Що таке дружба. Що таке кохання. Яка між ними різниця. За що люди можуть любити один одного. Яка дівчина (хлопець) може викликати почуття кохання.	Естетичні смаки, почуття міри. Бажання бути привабливою (привабливим). Професійне і моральне самовизначення.	Поведінка, адекватна своїй статі: одяг, стосунки, манери, діяльність. Відповідність у ставленні до осіб протилежної статі. Вміння відрізнити прояви нормальної статевої поведінки (жести, рухи, дотики, слова) від ненормальної.	Бесіди, диспути, розв'язання проблемних ситуацій на теми «Що таке жіночність (мужність)», «У чому сила і слабкість людини», «Як слід поводити себе з хлопцями (дівчатами)», «У чому проявляється дорослість», «Дружба і кохання, які вони», «У чому полягає відповідальність за свої вчинки», «Що таке привабливість» та ін. Консультації лікарів, модельєрів і

			Утвердження сексуальних орієнтацій, життєвих цінностей.	вечори на теми: «Краса і здоров'я», «Що таке мода», «Модні зачіски», «Поговоримо про косметику». Добір косметики, зачіски, стилю одягу для учнів у відповідності з їхніми індивідуальними особливостями. Вечори поезії про кохання. Читання літератури, перегляд фільмів з подальшим обговоренням. Театральні драматизації, вечори відпочинку. Конкурси «Нумо, хлопці», «Нумо дівчата». Індивідуальна робота.
Сім'я	Конфлікти у сім'ї: причини виникнення, розв'язання. Труднощі сімейного життя. Організація сімейної економіки. Правила догляду за немовлям. Відповідальність за створення сім'ї.	Позитивні установки щодо майбутньої сім'ї, бажання створити її міцною.	Формування навичок сімейного спілкування, розв'язання сімейних конфліктів, планування сімейного бюджету. Формування навичок догляду за дитиною і її виховання.	Бесіди «Хто кому в сім'ї допомагає», «як розподілити сімейний бюджет», «Як організувати сімейне дозвілля», «Інтимні стосунки в сім'ї і їх значення», «Хто відповідає за виховання дитини в сім'ї» та ін. Диспути «Що робить сім'ю міцною» тощо. Консультації лікарів, юристів. Гуртки. Рольові ігри. Практична діяльність. Читання літератури, перегляд фільмів з подальшим обговоренням. Індивідуальна робота з дітьми, що ймовірно не одружаться.

Контрольні запитання

1. У чому полягає значення статевого виховання у соціалізації учнів з вадами інтелекту?

2. Чи тотожними є поняття «статеве виховання» і «статева освіта»?
3. Якими є мета і завдання статевого виховання учнів з вадами інтелекту?
4. Який зміст реалізується у процесі статевого виховання учнів з вадами інтелекту?
5. На яких принципах ґрунтується статеве виховання учнів з вадами інтелекту?
6. Які педагогічні заходи та методи використовуються у процесі статевого виховання та підготовки учнів з вадами інтелекту до самостійного сімейного життя?

Тема 3.12. Позакласна робота у спеціальній школі

План

1. Завдання позакласної роботи в спеціальній школі
2. Форми організації позакласної корекційно-виховної роботи

Література

1. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В.В. Воронковой. - М.: Школа-пресса, 1994. – 416 с.
2. Липа В.А. Основы коррекционной педагогики: Учеб. пособие . – Донецк, Лебідь, 2002. – 327 с.
3. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

Позакласна робота – це різноманітна освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована у позаурочний час педагогічним колективом закладу.

Завданнями позакласної роботи є:

- закріплення, збагачення, поглиблення, уточнення та корекція знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці;
- розширення кругозору учнів, формування у них наукового світогляду;
- формування пізнавальних інтересів, виявлення і розвиток індивідуальних здібностей і нахилів;
- організація дозвілля учнів, культурного відпочинку та розумних розваг;
- поширення виховного впливу на учнів у різних напрямках виховання;
- корекція психофізичних вад учнів та подальший розвиток їхньої особистості.

Роль позакласної роботи у корекції вад психофізичного розвитку розумово відсталих дітей та формуванні їхньої особистості

Позакласна робота, поряд із здійсненням загальних завдань виховання підростаючого покоління, розв'язує і специфічні завдання, які відрізняються від завдань масової загальноосвітньої школи.

Одним із таких завдань є ***корекція порушень*** розвитку цієї категорії дітей. Розв'язання цього завдання здійснюється особливими прийомами і методами всебічного виховного впливу, трудового навчання і виховання.

Значне місце в житті допоміжної школи посідає завдання підготовки учнів до трудової діяльності. ***Трудове навчання і виховання*** є одним із найбільш ефективних засобів корекції недоліків розвитку розумово відсталих дітей. У процесі трудового виховання у позаурочний час створюються сприятливі можливості для формування моральних якостей учнів, а також таких якостей особистості дитини, як цілеспрямованість, бажання закінчити розпочату справу, вміння діяти відповідно до поставленого завдання, охайність, колективізм та інші позитивні якості. Робота з організації суспільно корисної праці та самообслуговування учнів має набувати виразного корекційного характеру. Те ж саме слід сказати і про позакласну роботу, пов'язану із загальноосвітніми предметами.

Великого корекційного значення набувають ***позакласні заняття з математики***, оскільки сприяють формуванню у розумово відсталих дітей вміння логічно мислити, розвитку пам'яті, стійкої уваги. Одержані на уроках математики і закріплені у позакласній роботі вміння й навички впливають на більш успішне й усвідомлене оволодіння трудовою діяльністю, готуючи учнів до самостійного життя, де їм щоденно доведеться виконувати різні розрахункові операції.

Для того щоб розумово відсталі діти були спроможними жити самостійно, необхідно, щоб вони свідомо володіли ***усним і писемним мовленням***. З цією ж метою їх слід навчити правильно і осмислено читати доступні їхньому розумінню художні твори, газети і журнали; правильно і послідовно висловлювати свої думки. Вся позакласна і позашкільна робота з розумово відсталими школярами має будуватись з орієнтацією на подолання властивої їм бідності мови, збагачення їхнього словника, максимальне розширення активного запасу слів і уявлень про навколишній світ. Розв'язання цих завдань на позакласних заняттях має узгоджуватись із вимогами програми з рідної мови та читання. Це забезпечить успішне оволодіння такими предметами, як географія, природознавство, історія і створить сприятливі умови для удосконалення всіх розділів позакласної виховної роботи. З метою корекції порушень мовлення у спеціальній школі введені корекційно-розвиткові заняття з розвитку мовлення дітей з вадами інтелекту.

Позакласна робота з ***історії*** перш за все спрямована на виховання моральних якостей учнів допоміжних шкіл на основі засвоєння ними історичних фактів, розвиток громадянськості.

У процесі позакласних занять з *географії* у дітей розвивається спостережливість, допитливість, вміння встановлювати подібність та відмінність у явищах і подіях. Виконання замальовок, моделювання, виготовлення наочних посібників сприяє оволодінню школярами вміннями і навичками, необхідними їм у практичному житті та трудовій діяльності.

Уроки «*Я і Україна*» в молодших класах і уроки *природознавства* в старших класах формують уявлення учнів про навколишній світ. Ці заняття потребують максимальної конкретності, доступності, наочності, накопичення практичного досвіду. Звідси необхідність у проведенні екскурсій, простих дослідів у практичному застосуванні знань, одержаних на цих уроках, у повсякденному житті. Все це є можливим лише за умови правильної та цілеспрямованої організації позакласної роботи.

Значний корекційний вплив у допоміжній школі має *малювання*. Його завданням є формування у дітей осмисленого сприймання предметів, вміння розрізняти колір, форму, пропорції, встановлювати відмінність і подібність, виховання естетичного художнього смаку. Бесіди з використанням репродукцій картин, відвідування художніх виставок, тематичне малювання є також ефективними засобами виховання у розумово відсталих учнів громадянських якостей.

Значне місце у позакласній роботі посідає *фізичне виховання*. У нього є важливі специфічні завдання: корекція недоліків моторики, просторової орієнтації, координації рухів, постави. Фізкультура допомагає виховувати почуття колективізму, вміння діяти спільно з іншими.

Одним із активних засобів виховання школяра є *музичні заняття*, і, зокрема, організація хорових колективів. Участь у хоровому колективі сприятливо діє як на дітей із підвищеною збудливістю, швидкою втомлюваністю, так і на дітей пасивних. Великого значення заняття співами набувають і для дітей, які мають мовленнєві порушення.

Прищеплення учням допоміжної школи життєво необхідних вмінь і навичок є одним із найважливіших завдань корекційно-виховної роботи. Цьому сприяє позакласна робота з соціально-побутової орієнтації.

Особливості розвитку розумово відсталих дітей не спрощують, навпаки, значною мірою ускладнюють організацію виховної роботи в допоміжній школі. Проте ця обставина не знімає відповідальності з працівників допоміжних шкіл за розв'язання виховних завдань: виховання у школярів ініціативи, самостійності, звичок дисциплінованої поведінки у шкільному колективі, в побуті.

Разом з тим, названі завдання виховання розумово відсталих школярів, формування їхньої особистості згідно з загальними цілями виховання зростаючого покоління можуть успішно розв'язуватись лише на основі всебічного вивчення дітей у процесі навчання і виховання. Вчителю і вихователю слід знати дефект розумово відсталої дитини, соматичний стан дитини, соціально-побутові умови, умови раннього розвитку і виховання тощо. Це є необхідною передумовою для вироблення адекватних форм і методів індивідуального підходу до дитини. Постійне вивчення

індивідуальності учня, урахування його можливостей і особливостей лежать в основі визначення найбільш ефективних прийомів виховання як окремих груп дітей, так і кожного з них.

При вивченні особливостей розвитку дитини вихователю слід звертати увагу не лише на характер поведінки і успіхи у навчанні, а й на прагнення, інтереси. Необхідно з'ясувати причини, що спонукали дитину саме так вчинити чи відреагувати на вчинки товаришів. Визначаючи прийоми і методи виховного впливу, необхідно не тільки знати зовнішні реакції дитини, а й спробувати зрозуміти приховані за ними її внутрішні переживання. Важливо при цьому домогтися необхідного контакту з учнем, завоювати його довіру, щоб допомогти йому в здійсненні гарних замислів і зуміти попередити неправильні вчинки. Спостереження і вивчення особистості розумово відсталої дитини має бути цілеспрямованим, що дозволить вихователю передбачити, які зміни відбудуться в особистості дитини під впливом різних факторів, які нові виховні завдання можуть виникнути у зв'язку із набутими змінами. Особливо важливим є виявлення позитивних сторін особистості учня, на які можна спертися при плануванні педагогічного процесу.

Правильна організація навчання і виховання розумово відсталих дітей практично довела, що вони можуть оволодіти певним обсягом знань і способів поведінки, набути корисних навичок і звичок, тобто вони мають такі компенсаторні можливості, при яких під впливом виховання можуть розвиватись всі сторони їх особистості.

Навчання дітей вмінню практично застосовувати засвоєні ними на уроках вміння і навички розумової діяльності є особливим завданням допоміжної школи. Найбільш повно розв'язання цього завдання залежить від правильної постановки позакласної роботи, у процесі якої в різних ситуаціях учням доводиться вирішувати практичні питання, що вимагають від них застосування певних знань, вмінь і навичок.

2. Форми організації позакласної корекційно-виховної роботи

Слід розрізняти позакласну навчально-корекційну і корекційно-виховну роботу. Мета, зміст та форми організації навчально-корекційної і корекційно-виховної позакласної роботи відрізняються. Проводять цю роботу різні спеціалісти.

Цілями *навчально-корекційної* позакласної роботи є: поглиблене засвоєння навчальних програм; виправлення вад і подальший розвиток учнів. Зміст такої роботи відповідає матеріалу окремих навчальних предметів; проводиться вона вузькими спеціалістами (логопед, лікар ЛФК, бібліотекар) або вчителями у наступних формах: логопедичні заняття, лікувальна фізкультура, ритміка, соціально-побутова орієнтація, предметні гуртки, читацькі конференції. Позакласна навчально-корекційна робота згідно з нормативними вимогами на разі проводиться в другу половину дня.

Позакласна **корекційно-виховна** робота проводиться класними керівниками і вихователями у другу половину дня відповідно до плану виховної роботи школи і класу.

У практиці роботи допоміжних шкіл використовують масові, групові та індивідуальні форми організації позакласної корекційно-виховної роботи. Зокрема, **масові**: свята, ранки, вечори, зустрічі з цікавими людьми, заняття шкільного хору, спартакіади, змагання, культпоходи, масові ігри й розваги; **групові**: гуртки та клуби за інтересами, тематичні екскурсії, випуск стінгазети, перегляд телепередач; **індивідуальні**: позакласне читання, колекціонування, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання.

Особливості гурткової роботи з розумово відсталими дітьми

Гурткова робота є досить ефективною, як з виховної, так і корекційної точки зору, оскільки дозволяє найбільшою мірою врахувати індивідуальні можливості, потреби й інтереси учнів. Безумовно, враховується й конкретний діагноз та особливості структури дефекту.

Гуртки працюють при допоміжних школах і школах-інтернатах. Проводять їх вчителі й вихователі, проте можуть залучатись і батьки дітей чи відповідні спеціалісти (наприклад, фотограф, перукар). У роботі гуртка беруть участь 3 – 8 дітей, при цьому з виховною метою можуть об'єднуватись учнів старших і молодших класів. Це сприяє розвиткові взаємодопомоги, самостійності, товарищескості.

Найчастіше організовуються такі гуртки: географічний, природничий, краєзнавчий, художнього читання, танцювальний, вишивки, виготовлення різних виробів (з глини, дерева, природних матеріалів) та ін.

Контрольні запитання

1. Які завдання реалізує позакласна робота у спеціальних школах-інтернатах та групах продовженого дня?
2. У чому полягає роль позакласної роботи у корекції вад психофізичного розвитку розумово відсталих дітей та формуванні їхньої особистості?
3. Чи є різниця між навчально-корекційною і корекційно-виховною позакласною роботою?
4. У чому полягають особливості гурткової роботи з розумово відсталими дітьми?

Розділ ІV. ПИТАННЯ ШКОЛОЗНАВСТВА

Тема 4.1. Педагогічний персонал спеціальної школи

План

4. Специфіка педагогічної діяльності корекційного педагога, її структура
5. Права і обов'язки педагогічних працівників спеціальної школи
6. Особливості роботи вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи

Література

15. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.
16. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія / С.П.Миронова. – Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2007. – 304 с.
17. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження кваліфікаційних характеристик професій (посад) педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів» № 665 від 01 червня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // https://docs.google.com/viewer?url=http://mon.gov.ua/files/normative/2013-11-01/1672/nmon_665_01062013.doc&embedded=false
18. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти / М.М.Фіцула. – К.: Академія. 2000. – 542 с.

1. Специфіка педагогічної діяльності корекційного педагога, її структура

У національній програмі “Діти України”, де допомога хворим дітям та дітям – інвалідам розглядається як проблема національного значення, зазначається, що забезпечення повноцінного розвитку дітей з особливими потребами знаходиться у прямій залежності від рівня підготовленості спеціалістів – дефектологів.

Педагогічному персоналу спеціальних закладів належить вирішальна роль у підготовці учнів до самостійного життя, корекції їхніх вад та розвитку особистості вихованців. Це обумовлено багатьма факторами, зокрема:

- без кваліфікованої корекційно-педагогічної допомоги діти часто не спроможні оволодіти навіть елементарними знаннями і вміннями, способами поведінки;

- лише спеціально підготовлені фахівці можуть проводити корекційну роботу, якої потребують діти з вадами психофізичного розвитку;

- багато дітей мають неблагополучні сім'ї, які не лише не надають необхідного виховання, а й спричиняють негативний вплив на розвиток та життя дитини;

- більшість спеціальних закладів інтернатного типу, діти проводять там більшість свого шкільного життя, тому передусім орієнтуються на авторитет педагогів, потребують їхніх порад, допомоги й захисту;

- великого значення у вихованні набуває особистий приклад педагога, оскільки розумово відсталі діти схильні засвоювати поведінку та способи дій за наслідуванням;

- часто від ставлення до вчителя залежить інтерес дітей до навчального предмету.

З огляду на це, роль корекційного педагога у навчанні і вихованні розумово відсталих дітей справді є провідною.

Корекційний педагог має володіти певними особистісними рисами у педагогічній діяльності.

Базовими для педагогічної професії є любов до дітей та самовідданість. Ще більшою мірою це стосується корекційного педагога. Навіть не всі батьки готові витримати тягар виховання дитини з особливими потребами. Часто вада, яку оточуючі спостерігають візуально, викликає до такої дитини почуття жалю, огиди, презирства. Тому, якщо педагог не готовий любити дитину з вадами психофізичного розвитку, бачити в ній особистість незалежно від зовнішності, ступеня інтелекту, наявності порушень опорно-рухового апарату, він не зможе надати їй адекватну фахову допомогу.

Педагогічна праця загалом і робота з аномальними дітьми вимагає набагато більшої витрати часу, зусиль, ніж посада з нормованим робочим днем. Якщо людина не готова жертвувати власним часом, інтересами заради своїх вихованців, вона не стане гарним педагогом.

Справжнього фахівця відрізняє постійна готовність до роботи з дітьми, потреба у спілкуванні з ними, передачі їм певного досвіду; готовність до творчого пошуку і постійного удосконалення свого професійного рівня.

Професія корекційного педагога ускладнюється багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами. Це, зокрема:

- підвищена напруженість нервової системи;
- робота з неблагополучними сім'ями;
- невисока заробітна плата;
- недостатня зацікавленість і негативна упередженість громадськості, влади, батьків щодо проблем дітей з вадами психофізичного розвитку;
- відсутність достатнього навчально-методичного забезпечення спеціальних освітніх закладів;
- певна ізольованість спеціальних освітніх закладів.

Працювати самовіддано і долати ці труднощі може лише педагог, який щиро захоплений своєю професією, є професійно працездатним, і передусім слугує інтересам дітей з особливими потребами.

Ефективність роботи педагога-дефектолога багато в чому залежить від його впевненості у оптимістичній перспективності корекційно-виховного впливу. Педагог, який не вірить у можливості дитини, і розглядає її лише через призму вад, не зможе виявити позитивних сторін у розвитку дитини, а значить – не досягне позитивних результатів. Оптимізм корекційного педагога має бути досить сильним, оскільки завдяки цьому він передасть свою впевненість і батькам, і самій дитині, що, безумовно, послугує умовою ефективності корекційно-виховних впливів і, як наслідок, розвитку особистості.

Роботі з аномальними дітьми не повинно перешкоджати почуття жалю до них. Ставлення до вихованців корекційний педагог має будувати на принципі розумної вимогливості у поєднанні із справедливістю. Цікавим є той факт, що у відповідь на запитання «Яким має бути ваш вчитель?» більшість старшокласників допоміжної школи називали два варіанти якостей: «добрим» і «суворим, але справедливим». Отже, це підтверджує наведений принцип.

Вагомого значення набувають інтелектуальні та вольові риси характеру корекційного педагога, без яких важко подолати велике навантаження і реалізувати мету професійної діяльності.

Педагог-дефектолог має бути готовим до виконання багатьох соціальних ролей, а отже – до постійних перевтілень. Це означає, що він має глибоко оволодіти професійною майстерністю, педагогічними тактом, вміння себе само презентувати.

У роботі з розумово відсталими дітьми позитивні емоції слугують засобом корекції. З огляду на це корекційний педагог має бути не лише врівноваженим, а й залежно від ситуації емоційно виразним, щоб «розворушити» дітей, зняти негативні емоції, стимулювати до активної діяльності.

Отже, корекційним педагогом може бути далеко не кожна особистість, а лише та, яка володіє педагогічно спрямованою сукупністю необхідних якостей і відповідною професійно-психологічною готовністю.

Професійна діяльність корекційного педагога відрізняється від діяльності вчителя масової школи і є специфічною, як за характером, так і за способами організації, тому її називають корекційно-педагогічною.

Структура педагогічної діяльності корекційного педагога

Компоненти	Характеристика
Суб'єкт	Корекційний педагог

Об'єкт	Особистість дитини з вадами інтелекту
Мета	Розвиток і формування особистості
Дії	Посадові обов'язки, визначені кваліфікаційною характеристикою вчителя, вихователя певного закладу
Засоби	Методи і засоби навчання і виховання; корекційні засоби і прийоми; особистість корекційного педагога
Продукт	Освіченість і вихованість особистості; психічні новоутворення

Зміст діяльності деталізується видами та напрямками роботи. У змісті фахової діяльності корекційного педагога можна виділити такі види:

- навчальна робота;
- виховна робота;
- корекційна робота;
- методична робота;
- робота з батьками вихованців;
- науково-дослідна діяльність;
- пропагандистська діяльність.

У роботі корекційного педагога, незалежно від займаної посади, можна виділити наступні **напрямки педагогічної діяльності (професійні функції)** (у окремих літературних джерелах саме їх називають компонентами професійної діяльності):

Діагностична діяльність передбачає вивчення розумово відсталості дитини, визначення рівня її розвитку, уточнення діагнозу, постійного слідкування за динамікою інтелектуальної і особистісної сфери. Корекційний педагог має визначати і стадію розвитку колективу учнів; вивчати сім'ю дитини.

Орієнтаційно – прогностична діяльність передбачає визначення лінії корекційно-виховної роботи з кожним учнем; накреслення конкретної мети та завдань на кожному етапі корекційно-виховної роботи; прогнозування результатів корекції і навчально-виховного процесу як окремого учня, так і класу в цілому; визначення лінії співпраці з сім'єю.

Конструктивно – проектувальна діяльність. Корекційний педагог має спроектувати зміст корекційної, навчальної, виховної роботи; правильно

підібрати засоби корекційного впливу і форми роботи з учнями; спроектувати власну діяльність і поведінку в процесі взаємодії з вихованцями, їхніми батьками колегами.

Корекційна діяльність - це специфічний компонент педагогічної діяльності корекційного педагога. Він залежить безпосередньо від вище окреслених, у процесі яких відбувається вивчення розумово відсталої дитини і прогнозування її розвитку. Корекційна діяльність містить в собі роботу з подолання або послаблення виявлених вад психофізичного розвитку дитини, профілактики вторинних та супутніх вад, формування особистості дитини, створення умов для розвитку розумово відсталого учня; навчання батьків прийомам організації ігрової та навчальної діяльності дитини, окремим корекційним прийомам і методам. Цей вид діяльності є чи не найважливішим у структурі діяльності корекційного педагога.

Організаційна діяльність корекційного педагога суттєво відрізняється від аналогічної у вчителя масової школи, оскільки самостійно організувати себе розумово відсталий учень не в змозі. Завдяки цьому виду діяльності корекційний педагог включає дітей в навчальний процес та корекційно-виховну роботу. Організаційна діяльність полягає у вмінні організувати діяльність колективу дітей і кожного окремого учня, батьків вихованців, свою власну роботу; налагодити взаємодію з державними і недержавними організаціями, спонсорами у вирішенні професійних завдань.

Інформаційно – пояснювальна діяльність полягає у вмінні відібрати і опрацювати інформацію, призначену розумово відсталим учням, зробити її доступною для їхнього розуміння та засвоєння. Важливим аспектом є правильне і переконливе інформування батьків, громадськості про проблеми дітей з особливими потребами.

Комунікативно – стимулююча діяльність містить встановлення правильних стосунків з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі, представниками громадських та інших організацій. Цей вид діяльності вимагає від педагога особистої моральної привабливості і впливу на розумово відсталу дитину; вміння спілкуватися з дітьми та встановлювати з ними доброзичливі стосунки, спонукати їх своїм прикладом до активної пізнавальної діяльності; вміння переконувати батьків, робити їх своїми однодумцями і помічниками у вихованні дітей.

Аналітико – оцінювальна діяльність дозволяє корекційному педагогу аналізувати процес навчання та корекційної роботи; виявляти в них позитивні сторони та недоліки; порівнювати результати з накресленою метою і завданнями; співвідносити свою роботу з досвідом інших дефектологів. Завдяки цій діяльності коригується педагогічний процес, здійснюються пошуки шляхів його удосконалення, використовується передовий педагогічний досвід.

Дослідницько – творча діяльність передбачає творче застосування корекційним педагогом педагогічної теорії і методичних рекомендацій; проведення дослідної роботи. Завдяки цьому виду

діяльності розвивається індивідуальність педагога, його творчість, удосконалюється педагогічна майстерність.

Наголосимо, що всі ці види діяльності реалізуються в комплексі і органічному поєднанні й виділені лише для кращого їх розуміння.

2. Права і обов'язки педагогічних працівників спеціальної школи

У Положенні про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат, клас) України для дітей, що потребують корекції психічного та (або) фізичного розвитку зазначається, що статус учасників навчально-виховного процесу, їхні права і обов'язки визначені Законом України про освіту. Статутом спеціальної школи можуть передбачатися й додаткові права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу, що не суперечать чинному законодавству.

Права та обов'язки посадових осіб спеціальної школи викладені й у кваліфікаційних характеристиках педагогічних працівників України [2].

Кваліфікаційні характеристики застосовуються як нормативні документи і можуть служити основою для розробки посадових інструкцій, що містять конкретний перелік посадових обов'язків працівників з урахуванням особливостей організації праці та управління, їх прав, відповідальності та компетентності.

Кваліфікаційна характеристика кожної посади має три розділи: «Завдання та обов'язки», «Повинен знати» і «Кваліфікаційні вимоги».

У розділі «Завдання та обов'язки» міститься перелік основних трудових функцій, що можуть бути повністю або частково доручені працівникові, який займає певну посаду з урахуванням технологічної однорідності та взаємозв'язку робіт, що дозволяють забезпечити оптимальну спеціалізацію за посадами керівника, професіонала та фахівця.

У розділі «Повинен знати» містяться основні вимоги, що висуваються до працівника щодо професійних знань, а також знань законодавчих та інших нормативних правових актів, положень, інструкцій та інших документів, методів і засобів, які працівник повинен застосовувати при виконанні посадових обов'язків.

У розділі «Кваліфікаційні вимоги» визначено необхідний для виконання посадових обов'язків рівень професійної підготовки працівника, що засвідчується документами про освіту, а також вимоги до стажу роботи.

У кваліфікаційній характеристиці посади педагогічного, науково-педагогічного працівника мають бути відображені його компетентності. При цьому під компетентністю розуміється якість дій працівника, що забезпечують адекватне та ефективне вирішення професійно важливих

предметних завдань, що мають проблемний характер, а також готовність нести відповідальність за свої дії. До головних складових компетентності педагогічних працівників відносять: професійну, комунікативну, інноваційну, правову.

Наведемо кваліфікаційні характеристики вчителя-дефектолога і вихователя [2].

ВЧИТЕЛЬ-ДЕФЕКТОЛОГ

(вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог)

(Код КП- 2340)

Завдання та обов'язки. Планує, проводить навчальну, виховну, корекційно-розвиткову, реабілітаційну роботу з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку. Забезпечує умови для засвоєння ними відповідних навчальних та корекційно-розвиткових програм з урахуванням порушень, вікових, індивідуальних особливостей дітей, сприяє їх соціальній реабілітації та адаптації, профорієнтації. Вивчає і фіксує динаміку розвитку дітей, виробляє оптимальну педагогічну стратегію, проектує шляхи навчання, виховання, реабілітації та соціальної адаптації кожної дитини. Обирає ефективні форми, методи, засоби навчально-виховного, корекційно-реабілітаційного процесу. Утверджує повагу до принципів загальнолюдської моралі, батьків, жінки, культурно-національних, духовних, історичних цінностей України, країни походження, дбайливе ставлення до навколишнього середовища. Готує вихованців до життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами. Дотримується педагогічної етики, поважає гідність дитини, учня, захищає її від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігає шкідливим звичкам, пропагує здоровий спосіб життя. Вимагає від учнів дотримання статуту освітньої установи. Контролює забезпечення здорових і безпечних умов навчання, виховання, праці. Підтримує зв'язки з батьками, надає їм консультативну педагогічну допомогу з питань освіти, фізичного і психічного розвитку їх дітей. Систематично підвищує свій професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру.

Повинен знати: Конституцію України; Закони України; акти Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України щодо освітньої галузі; накази та розпорядження Міністерства освіти і науки України; Декларацію прав і свобод людини; Конвенцію про права дитини; нормативно-правові акти з питань навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами; інші законодавчі та нормативно-правові акти з питань освіти; педагогіку, психологію, вікову фізіологію, шкільну гігієну; досягнення сучасної психолого-педагогічної науки і практики; основи соціології, економіки, фінансово-господарської діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; законодавства про працю; форми роботи з громадськими організаціями; правила і норми охорони і безпеки праці, правила виробничої санітарії та протипожежної безпеки; мати знання в обов'язку вищої педагогічної освіти зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка,

олігофренопедагогіка); цілі, принципи, зміст навчання, виховання, корекції, реабілітації дітей з фізичними або розумовими вадами; загальні та спеціальні психолого-педагогічні дисципліни, анатоמו-фізіологічні та клінічні основи дефектології, психофізіологію розвитку аномальних дітей; програмно-методичні документи і матеріали для роботи з дітьми, які мають фізичні або розумові вади; ефективні методи, форми, принципи, прийоми, засоби корекційно-розвиткового навчання і виховання, індивідуальні характеристики учнів; вимоги до оснащення та обладнання навчальних кабінетів, класів; організацію управління, нормативне забезпечення, соціальні, культурні, інші умови діяльності освітніх установ дефектологічного профілю; сучасні досягнення педагогічної дефектологічної науки і практики, Конвенції про права дитини та права інвалідів, Закони України в галузі освіти, підзаконні, нормативно-правові акти та документи з питань навчання та виховання дітей з аномаліями у розвитку.

Кваліфікаційні вимоги. Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог) вищої категорії: повна вища педагогічна освіта зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Стаж педагогічної роботи з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку - не менше 2 років.

Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог) I категорії: повна вища педагогічна освіта зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Стаж педагогічної роботи з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку - не менше 2 років.

Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог) II категорії: повна вища педагогічна освіта, як правило, зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Стаж педагогічної роботи з дітьми, які мають вади у фізичному або розумовому розвитку - не менше 1 року.

Вчитель-дефектолог (вчитель-логопед, сурдопедагог, тифлопедагог, олігофренопедагог): повна вища педагогічна освіта, як правило, зі спеціальності «Корекційна освіта (за нозологіями)» (логопедія, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка). Без вимог до стажу роботи.

ВИХОВАТЕЛЬ

(Код КП - 3340)

Завдання та обов'язки. Здійснює діяльність по вихованню дітей в освітніх установах і їх структурних підрозділах (інтернаті при школі, гуртожитку, групах, групах продовженого дня тощо), інших установах і організаціях. Сприяє створенню сприятливих умов для індивідуального розвитку і морального формування особи тих, які навчаються, вихованців,

вносить необхідні корективи в систему їх виховання. Здійснює вивчення особи тих, які навчаються, їх схильностей, інтересів, сприяє зростанню їх пізнавальної мотивації і становленню їх навчальної самостійності, формуванню компетентностей; організовує підготовку домашніх завдань. Створює сприятливе мікросередовище і морально-психологічний клімат для кожного вихованця. Сприяє розвитку спілкування вихованців. Допомогає вихованцеві вирішувати проблеми, що виникають у спілкуванні з товаришами, учителями, батьками (особами, які їх замінюють). Здійснює допомогу вихованцям в навчальній діяльності, сприяє забезпеченню рівня їх підготовки державного освітнього стандарту, що відповідає вимогам, державним освітнім вимогам. Сприяє здобуттю додаткової освіти вихованцям через систему гуртків, клубів, секцій, об'єднань, організованих в установах, за місцем проживання. Відповідно до індивідуальних і вікових інтересів тих, які навчаються, вихованців удосконалює життєдіяльність колективу тих, які навчаються, вихованців. Дотримується прав і свободи тих, які навчаються, вихованців, несе відповідальність за їх життя, здоров'я і безпеку в період освітнього процесу. Проводить спостереження (моніторинг) за здоров'ям, розвитком і вихованням тих, які навчаються, вихованців, у тому числі за допомогою електронних форм. Розробляє план(програму) виховної роботи з групою тих, які навчаються, вихованців. Спільно з органами самоврядування тих, які навчаються, вихованців веде активну пропаганду здорового способу життя. Працює в тісному контакті з учителями, педагогом-психологом, іншими педагогічними працівниками, батьками (особами, які їх замінюють) тих, які навчаються, вихованців. На основі вивчення індивідуальних особливостей, рекомендацій педагога-психолога планує і проводить з тими, які навчаються, вихованцями з обмеженими можливостями здоров'я корекційно-розвиваючу роботу (з групою або індивідуально). Координує діяльність помічника вихователя, молодшого вихователя. Бере участь в роботі педагогічних, методичних рад, інших формах методичної роботи, в роботі по проведенню батьківських зборів, оздоровчих, виховних і інших заходів, передбачених освітньою програмою, у організації і проведенні методичної і консультативної допомоги батькам (особам, які їх замінюють). Вносить пропозиції по вдосконаленню освітнього процесу. Забезпечує охорону життя і здоров'я тих, які навчаються, вихованців під час освітнього процесу. Виконує правила по охороні праці і протипожежної безпеки. При виконанні обов'язків старшого вихователя разом з виконанням обов'язків, передбачених за посадою вихователя, здійснює координацію діяльності вихователів, педагогічних працівників в проектуванні розвиваючого освітнього середовища освітньої установи. Надає методичну допомогу вихователям, сприяє узагальненню передового педагогічного досвіду, підвищенню кваліфікації вихователів, розвитку їх творчих ініціатив. Підвищує фаховий і кваліфікаційний рівень.

Повинен знати: закони України щодо розвитку освітньої галузі, інші нормативно-правові акти, що регламентують освітню діяльність; пріоритетні напрями розвитку освітньої галузі України; Конвенцію про права дитини;

педагогіку, дитячу, вікову і соціальну психологію; психологію стосунків, індивідуальні і вікові особливості дітей і підлітків, вікову фізіологію, шкільну гігієну; методи і форми моніторингу діяльності тих, що навчаються, вихованців; педагогічну етику; теорію і методику виховної роботи, організації вільного часу тих, що навчаються, вихованців; методи управління освітніми системами; сучасні педагогічні технології продуктивного, диференційованого, розвиваючого навчання, реалізації компетентнісного підходу; методи переконання, аргументації своєї позиції, встановлення контактів з тими, що навчаються, вихованцями різного віку, їх батьками (особами, які їх замінюють), колегами по роботі; технології діагностики причин конфліктних ситуацій, їх профілактики і дозволу; основи екології, економіки, соціології; трудове законодавство; основи роботи з текстовими редакторами, електронними таблицями, електронною поштою і браузерами, мультимедійним устаткуванням; правила внутрішнього трудового розпорядку освітньої установи; правила по охороні праці та пожежної безпеки.

Кваліфікаційні вимоги. Вихователь I категорії: базова вища педагогічна освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр). Стаж роботи за професією вихователя II категорії - не менше 1 року.

Вихователь II категорії: базова вища педагогічна освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр). Стаж роботи за професією вихователя - не менше 2 років.

Вихователь: базова вища педагогічна освіта відповідного напрямку підготовки (бакалавр). Без вимог до стажу роботи.

3. Особливості роботи вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи

Першочерговою функцією **вчителя** спеціальної школи є забезпечення учнів знаннями згідно навчальної програми, формування у них вмінь використовувати їх на практиці. Окрім цього вчитель реалізовує виховну функцію, здійснює корекційну роботу. Вагомого значення набуває приклад вчителя як особи, з якою діти проводять велику кількість часу.

Окремим, доволі специфічним напрямком, є робота з батьками учнів. Обов'язок вчителя спеціальної школи – пропаганда спеціальних знань сім'ям вихованців, здійснення й на них виховного впливу.

На відміну від вчителя масової школи підготовка вчителя спеціального закладу має бути набагато глибшою, адже він повинен володіти матеріалом загальної і спеціальної педагогіки і психології, медичними знаннями, вміннями методичного характеру.

Діяльність вчителя спеціальної школи ускладнюється недостатнім суспільним розумінням важливості спеціальної освіти; необхідністю роботи з дітьми, у яких є вади психофізичного розвитку; спілкуванням з неблагополучними сім'ями; відсутністю або недостатньою кількістю

навчальної і методичної літератури; недостатнім фінансово-матеріальним забезпеченням навчально-виховного процесу.

З метою проведення позакласної виховної роботи в середніх і старших класах призначаються **класні керівники**. Завдання роботи класних керівників передбачені Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад України. Це, зокрема: виховання в учнів культури поведінки, формування в них моральних якостей; проведення заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я учнів; стимулювання успішності учнів; організація і виховання учнівського колективу; залучення учнів до гурткової роботи; співпраця з сім'ями вихованців; координація дій всіх педагогів, які працюють з класом; ведення документації класу і особових справ учнів.

У спеціальній школі класний керівник особливу увагу має приділити переходу дітей від початкового навчання до 5-го класу. Слід допомогти дітям адаптуватися до нових умов і великої кількості вчителів; продовжити вивчення учнів, розпочате вчителем початкових класів. Саме в середніх і старших класах відбувається основна робота з формування дитячого колективу, який у спеціальній школі відстає у стадіях свого розвитку.

Важливим напрямком роботи є і профорієнтація учнів. У планах виховної роботи класний керівник спільно з вихователем мають передбачити заходи щодо розвитку у дітей інтересу до обраної професії, бажання працевлаштуватися згідно одержуваної в школі спеціальності.

Відмінною від масових закладів особливістю спеціальної школи є тісна співпраця класних керівників із **вихователями**. Можна відзначити, що більшу частину шкільного життя учні проводять саме з ними. До основних обов'язків вихователя у спеціальних закладах відноситься організація дітей на виконання режиму дня, проведення самопідготовки, прогулянок, організація дозвілля учнів, проведення позакласних виховних заходів, формування дитячого колективу. Вихователі окрім офіційних функцій виконують і багато неофіційних ролей – старшого товариша, родини, опікуна, наставника тощо. З огляду на це підготовка вихователя спеціальної школи має бути ще ґрунтовнішою, ніж вчителя. Адже вихователь закріплює те, що розпочав учитель у навчальному процесі, виховує, коригує, формує особистість дитини. Неволодіння ним методами спеціального впливу на учнів, корекційними прийомами може призвести до руйнування зусиль, докладених вчителями, психологом, лікарем.

Ще одним представником педагогічного колективу у спеціальній школі є **вчитель – логопед**. Його робота спрямована на подолання вад мовлення учнів. На відміну від масової школи логопед спеціальної працює з учнями не тільки молодших, а й середніх класів. Логопедичні заняття базуються на основі програми з української мови і передбачаються як в першу, так і другу половину дня. Для занять комплектуються групи учнів згідно віку і мовленнєвого порушення. Вся робота планується. Логопед тісно співпрацює з вчителями початкових класів, вчителями української мови, психологом, а в неінтернатній установі ще й з батьками учнів.

Окрім вчителів, вихователів, логопеда корекційну роботу в спеціальній школі виконує і **психолог**. Важливою умовою її успішності є, безумовно, їхня співпраця. Психолог спеціального закладу, як і масового, діагностує, консультує, коригує, здійснює профілактичну роботу. Проте саме корекційна функція його діяльності є специфічною і має досить чітко узгоджуватись і розподілятися з педагогами. У роботі з розумово відсталими учнями психолог зосереджує свої зусилля на виправленні або послабленні грубих порушень окремих психічних функцій, які спостерігаються у деяких учнів, оскільки загальну корекцію інтелектуальних вад здійснюють вчителі у навчальному процесі. Найчастіше психологу доводиться мати справу з проблемами спілкування, порушеннями емоційної сфери, виразно неадекватною самооцінкою та комплексом неповноцінності, негативним самостваренням, схильністю до девіантної поведінки, розладами уваги тощо.

Наголосимо, що однією з умов ефективності навчально-виховної і корекційної роботи в спеціальній школі є спільність вимог і методів у діяльності педагогічного, медичного і психологічного персоналу.

Контрольні запитання

1. Чому роль корекційного педагога у навчанні та вихованні розумово відсталих дітей називають провідною?

2. Якими особистісними рисами має володіти корекційний педагог?

3. Якою є структура педагогічної діяльності корекційного педагога?

4. Якими є права і обов'язки педагогічних працівників спеціальної школи?

5. У чому полягають особливості роботи вчителя, класного керівника, вихователя, логопеда, психолога спеціальної школи?

Тема 4.2. Управління і керівництво спеціальною школою

План

6. Сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл

7. Педагогічна рада спеціальної школи

8. Внутрішкільний контроль і звітність

9. Планування навчально-виховної роботи в школі

10. Аналіз уроків, позакласних заходів як засіб удосконалення навчально-виховного процесу

Література

1. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський:

Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

2. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0120-93>.

3. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти / М.М.Фіцула. – К.: Академія. 2000. – 542 с.

1. Сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл

Спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) для дітей з вадами фізичного або розумового розвитку є державним загальноосвітнім навчально-виховним і корекційно-відновлювальним закладом освіти, який задовольняє потреби дітей з вадами у фізичному або розумовому розвитку у загальній освіті, соціальній допомозі і реабілітації.

Управління спеціальною школою здійснюється її засновником та відповідним органом державного управління. Безпосереднє управління спеціальною школою здійснюють її директор та органи громадського самоврядування.

Вагомого значення набувають *принципи управління* навчально-виховним і корекційним процесом, матеріально-господарською діяльністю школи. Найбільш суттєвими серед них є такі [3]:

- *Принцип державності* означає, що розвиток спеціальної освіти і її фінансування здійснюється у плановому порядку за рахунок державного і міського бюджету.

Спеціальна школа у своїй діяльності керується Законом України про освіту, іншими законодавчими актами України, нормативними актами Міністерства освіти і науки України, Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат, клас) України для дітей, які потребують корекції психічного та (або) фізичного розвитку і власним статутом. Статут спеціальної школи розробляється на основі чинного законодавства і вищезазначених Положень.

- **Принцип демократичності** полягає у поєднанні керівництва директора з громадським самоврядуванням, опорою на громадську думку вчителів, батьків, учнів.

Вищим органом громадського самоврядування у спеціальній школі є загальні збори (конференція). У період між загальними зборами (конференцією) – рада спеціальної школи. Функції загальних зборів (конференції), ради школи визначені Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад.

- **Принцип гласності та відкритості** означає, що рішення педагогічної ради, адміністрації школи мають прийматися та обговорюватися відкрито згідно норм педагогічної доцільності та етики, що сприятиме підтримці здорового психологічного мікроклімату в колективі, активності й ініціативності працівників.

- **Принцип компетентності.** Згідно з ним усі педагогічні працівники закладу повинні мати спеціальну освіту, сумлінно виконувати свої обов'язки і нести за них персональну відповідальність.

- **Принцип плановості** потребує чіткого планування всієї роботи школи (перспективного, календарного, щоденного), регулярності контролю за виконанням настанов керівних органів та рішень школи.

- **Принцип об'єктивності й тактовності в оцінці виконання працівниками закладу освіти обов'язків** означає, що в школі має здійснюватись систематичний контроль за діяльністю працівників закладу, об'єктивна і тактовна оцінка її результатів.

- **Принцип ініціативності й активності** передбачає заохочення педагогічної творчості, інноваційних пошуків, стимулювання педагогів до підвищення професійної майстерності.

- **Принцип регіональності** полягає в належності закладу до певного географічного регіону, урахуванні відповідної специфіки організації життя, побуту, особливостей спілкування, традицій.

Керівництво спеціальною школою здійснює її директор. Він та його заступники призначаються і звільняються засновником або уповноваженим ним органом з числа осіб з вищою дефектологічною освітою і досвідом педагогічної роботи.

Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, передбачені обов'язки директора спеціальної школи і його заступників. Наведемо їх.

Директор спеціальної школи:

- забезпечує реалізацію державної освітньої політики, діє від імені спеціальної школи;
- розпоряджається шкільним майном і коштами, затверджує після погодження з радою спеціальної школи кошторис та організовує

його виконання, укладає угоди, відкриває рахунки в установах банків і є розпорядником кредитів;

- видає у межах своєї компетенції накази та розпорядження, обов'язкові для всіх учасників навчально-виховного процесу;
- організовує навчально-виховний, корекційно-відновлювальний, лікувальний процес, здійснює контроль за його ходом та результатами, відповідає за якість і ефективність роботи педагогів, дотримання вимог охорони дитинства і праці, створює необхідні умови для участі учнів у позакласній та позашкільній роботі;
- за погодженням з радою спеціальної школи призначає і звільняє своїх заступників, педагогічних, інших працівників;
- за погодженням із профспілковим комітетом затверджує правила внутрішнього трудового розпорядку, посадові обов'язки всіх працівників спеціальної школи;
- організовує і спрямовує роботу вчителів, вихователів і методичних працівників з психолого-медико-педагогічного вивчення дитини, здійснення єдності навчально-виховного процесу, лікувально-відновлювальної та корекційної роботи;
- відповідає за правильну організацію навчального процесу, виховання, корекції вад розвитку, оздоровлення, відновлювального лікування, спрямованих на максимальну корекцію недоліків психофізичного розвитку учнів, їх соціальної адаптації;
- відповідає за прийом дітей згідно з медичними показаннями і правильне комплектування класів;
- створює умови для творчого зростання педагогічних працівників, пошуку та застосування ними ефективних форм і методів навчання, виховання та реабілітації;
- відповідає за створення необхідних санітарно-побутових умов для вихованців, обладнання школи навчальною, медичною, корекційною апаратурою відповідно до типу спеціальної школи;
- затверджує режим дня, який забезпечує правильне поєднання навчання, праці і відпочинку, раціональне харчування учнів, а також необхідний мовний, ортопедичний охоронно-педагогічний режим;
- здійснює зв'язок з дошкільними закладами відповідного типу;
- несе відповідальність за свою діяльність перед учнями, батьками, працівниками спеціальної школи та загальними зборами (конференцією), засновником, органами державної виконавчої влади (п. 57 Положення...).

Заступник директора з навчально-виховної, корекційної роботи:

- організовує роботу педагогічного персоналу щодо навчання учнів з урахуванням пізнавальних і фізичних можливостей учнів;
- відповідає за виконання спеціальних планів і програм навчання;
- організовує методичну роботу з навчальних предметів, корекційних занять і забезпечує єдність навчання, виховання, лікування і корекційної роботи;

- здійснює контроль за успішністю учнів, ефективністю їх навчання і корекційно-відновлювальних занять (п. 58 Положення...).

Заступник директора з виховної роботи:

- організовує виховну роботу в школі-інтернаті і несе відповідальність за її корекційну спрямованість;
- організовує методичну роботу серед вихователів;
- забезпечує виконання правил внутрішнього трудового розпорядку, організації загального і мовного режиму (п. 58 Положення...).

2. Педагогічна рада спеціальної школи

Положенням про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку передбачена діяльність педагогічної ради як постійно діючого, дорадчого, колегіального органу. Головою педагогічної ради є директор спеціальної школи, а до складу її входять: вчителі, вихователі, логопед, психолог, соціальний педагог, лікар, бібліотекар, голови ради школи і батьківського комітету.

Робота педагогічної ради планується відповідно до потреб школи. Кількість засідань становить, як правило, не менше чотирьох разів на рік.

Педагогічна рада:

- розглядає питання вдосконалення, методичного, корекційного забезпечення навчально-виховного процесу;
- обґрунтовує пропозиції про моральне та матеріальне заохочення учнів, застосування стягнень, залишення невстигаючих учнів на повторний курс або переведення їх до наступного класу;
- організовує роботу з підвищення кваліфікації педагогічних працівників, розвитку їхньої творчої ініціативи, впровадження досягнень науки, передового педагогічного досвіду;
- розглядає інші питання професійної діяльності педагогічних працівників; організовує підвищення кваліфікації педагогів;
- розглядає питання лікувально-оздоровчої роботи з вихованцями, заслуховує інформацію лікаря за наслідками поглиблених медичних оглядів дітей.

Члени педради мають право виносити на її розгляд усі питання, пов'язані з навчально-виховним, корекційним, лікувально-оздоровчим процесом.

3. Внутрішкільний контроль і звітність

Важливою проблемою керівництва школою є здійснення контролю за якістю навчально-виховної і корекційної роботи. Систематична, цілеспрямована перевірка роботи педагогів адміністрацією школи називається **внутрішкільним контролем**.

Зміст контролю:

- рівень знань, вмінь і навичок учнів, динаміка психофізичного розвитку, їхньої вихованості;
- якість проведення уроків, професійно-трудової підготовки, позакласних заходів, їхня корекційна спрямованість;
- правильність планування усіх ланок навчально-виховного процесу, його корекційна спрямованість;
- робота педагогічного персоналу над підвищенням рівня професійної майстерності;
- виконання окремих доручень і завдань посадовими особами.

Внутрішкільний контроль планується заздалегідь і доводиться до відома працівників школи.

Залежно від мети перевірки використовують різні **види внутрішкільного контролю**. А саме:

Фронтальний – контроль всіх аспектів навчально-виховної і корекційної роботи в школі загалом або в окремому класі.

Тематичний – перевірка роботи педагогічного колективу над певною проблемою (наприклад, стан роботи класних керівників з громадянської вихованості учнів, активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках і в позакласній роботі) чи з певного навчального предмету.

Поточний – перевірка якості роботи педагогів, рівня засвоєння знань і вмінь учнями, якості корекційної роботи, виконання обов’язків посадових осіб тощо.

Персональний – перевірка ефективності діяльності окремих вчителів, вихователів, їхнього методичного рівня, досвіду роботи.

Оглядовий – контроль за веденням шкільної документації, станом шкільної дисципліни, навчального обладнання.

Внутрішкільний контроль здійснюється у різних **формах**. Це, зокрема:

Коллективний контроль. До контролю залучаються окрім адміністрації досвідчені учителі, батьки.

Взаємоконтроль. Здійснюється у процесі взаємовідвідування уроків і виховних заходів.

Самоконтроль. Звіти педагогічних працівників про виконання своїх обов’язків.

Адміністративний плановий контроль. Здійснює директор і його заступники згідно плану роботи.

Адміністративний позаплановий контроль. Здійснює директор і його заступники у разі виникнення непередбачених планом проблем.

Незалежно від виду і форми контролю, особи, якою він проводиться, внутрішкільний контроль має відповідати таким **вимогам**:

Компетентність. Той, хто контролює, має добре орієнтуватись у меті і змісті питання, яке він перевіряє. Адміністрація має заздалегідь розподілити сфери свого контролю залежно від фаху; водночас і директор, і його заступники повинні ґрунтовно готуватись до кожного контрольного заходу.

Об'єктивність. Результати контролю мають бути об'єктивними наслідками перевірки, а не суб'єктивного ставлення до того, кого контролюють.

Принциповість. Перевірки мають бути засновані на нормативних документах, вимогах програми спеціальної школи, педагогічних і загальнолюдських моральних нормах. Слід своєчасно виявляти прогалини і помилки як у роботі персоналу, так і у діяльності учнів.

Тактовність. У спілкуванні з педагогами адміністрація має дотримуватись поваги до них, взаєморозуміння, педагогічного такту, уникати упередженості, емоційної напруги і конфліктних ситуацій. Навіть помилки чи прорахунки у роботі не повинні призводити до грубощів і нетактовності у роботі з колегами.

Обговорення результатів. Результати контролю мають обговорюватись спочатку з тим, кого перевіряють. Слід виділити спочатку позитивні аспекти в діяльності, а потім вказати на помилки, надати рекомендації. По необхідності результати можуть потім обговорюватись на засіданнях методоб'єдань, педагогічної ради.

Поєднання контролю з допомогою. Контроль має виконувати функції не лише перевірки, а й

надання допомоги педагогам у покращенні навчально-виховної і корекційної роботи, організації методичної діяльності.

Перспективність. Отримана під час перевірок інформація має стати джерелом для внесення коректив у роботу, прийняття нових рішень, накреслення позитивних перспектив.

Ефективність внутрішнього контролю і керівництва школою значною мірою залежить від систематичності і чіткості ведення **шкільної документації**. Вона ведеться в школі згідно існуючих нормативних документів. До неї належить: планування (перспективне, календарне, поточне), документація особового складу (книга обліку учнів, особові справи учнів), навчально-педагогічна документація (класні журнали, щоденники учнів, журнали обліку роботи гуртків, книга протоколів засідань педради, книга наказів і розпоряджень по школі, звіти посадових осіб), документи про фінансово-господарську діяльність закладу освіти.

Особливу увагу в спеціальній школі приділяють веденню особових справ учнів. Зберігаються вони в адміністрації школи (у заступника директора з навчально-виховної роботи), а за їх регулярне заповнення відповідають вчителі початкових класів і класні керівники старших.

Особові справи мають містити документи з ПМПК, зокрема, психолого-педагогічну характеристику на учня; його попередні письмові роботи чи малюнки; детальний витяг з історії хвороби

дитини; свідоцтво про народження; висновок ПМПК із зазначенням діагнозу і рекомендацією закладу; направлення управління освіти. Щороку особові справи поповнюються інформацією про навчання дитини, динаміку її розвитку, результативність корекційно-виховної роботи. В кінці року вчитель початкових класів або класний керівник складають на учня психолого-педагогічну характеристику, яка зберігається в особовій справі.

4. Планування навчально-виховної роботи в школі

Важливою умовою успішної діяльності спеціальної школи є планування роботи. Розрізняють перспективне, річне, календарне і поточне планування.

Перспективне планування здійснюється на декілька років і передбачає основні напрямки діяльності закладу.

Річний план складається на навчальний рік і також містить основні напрямки діяльності закладу. До його підготовки залучаються працівники школи (заступники директора, керівники методоб'єднань, педагоги-новатори), а повне оформлення здійснює директор школи. Річний план обговорюється усіма працівниками школи і затверджується на першому засіданні педагогічної ради (як правило, в серпні).

Розділи річного плану визначаються адміністрацією довільно, головне, щоб вони

охоплювали всю діяльність школи. Річний план може містити такі розділи:

1. Вступ (аналізуються підсумки минулого року; зазначаються завдання на новий навчальний рік).
2. Здійснення спеціальної освіти.
3. Удосконалення навчально-виховного процесу.
4. Організація трудового навчання і професійної орієнтації учнів.
5. Становлення й розвиток виховної системи.
6. Робота з педагогічними кадрами.
7. Охорона здоров'я та техніка безпеки.
8. Співдружність школи, сім'ї, громадськості, позашкільних установ.
9. Координація внутрішкільного контролю
10. Фінансово-господарська діяльність школи.

Окремий розділ корекційно-виховної роботи зазвичай не виділяється, а здійснення цього напряму включається у розділи, присвячені навчальній, виховній роботі, охороні здоров'я.

Форми річного плану також довільні. Найбільш поширеною є така:

Зразок форми річного плану

№	Завдання і зміст роботи	Термін виконання	Форми проведення заходів	Відповідальні за виконання	Відмітка про виконання

Календарні плани. Складаються на півріччя, чверть, місяць вчителями, вихователями, логопедом.

Календарний план вчителя складається на кожен навчальний предмет на основі навчальної програми на чверть і може містити наступні розділи:

Зразок календарного плану

№	Дата проведення	Тема уроку	Навчальні досягнення	Зміст і спрямованість корекційної роботи	Примітка

Вихователі можуть скласти календарні плани на півріччя, чверть, місяць. Основою слугує річний план школи. У плані виховної роботи має бути передбачена участь дітей у роботі секцій, гуртків; розподіл доручень в класі; проведення заходів з різних напрямів виховання (громадянське, патріотичне, моральне, правове, естетичне, фізичне тощо). Стандартів планів не існує.

Наведемо окремі орієнтовні зразки планування роботи вихователів.

Участь учнів у роботі секцій, гуртків

№	Прізвище, ім'я учня	Назва гуртка (секції)	День, години, місце занять

Учнівське самоврядування

№	Прізвище, ім'я учня	Доручення	Зміст діяльності	Терміни виконання

План-сітка виховних заходів на місяць (зазначаються конкретні загальношкільні та групові заходи)

День тижня	Дата, назва заходу				
Понеділок					
Вівторок					
Середа					

Четвер					
П'ятниця					
Субота					
Неділя					

Узагальнений план пропонує А.М.Висоцька.
Наведемо його зразок:

План виховної роботи

Зміст виховання	Основні виховні завдання	Основні поняття	Форми і тематика позакласних занять		Види діяльності і учнів	Термін проведення	Індивідуальна робота з вихованцями
			Форма	Тема			

Поточне планування. Здійснюється вчителями (поурочні плани) і вихователями (щоденне планування).

У поурочних планах зазначається тема уроку, його мета, обладнання, хід згідно структурних компонентів. Залежно від досвіду роботи і вимог адміністрації хід уроку вчителі можуть планувати у вигляді розгорнутих конспектів, планів - конспектів, планів.

У щоденних планах вихователів передбачається зміст і форми виховної роботи на день, об'єкти спостереження на прогулянці, детально планується самопідготовка, виховний захід, зазначається індивідуальна корекційна робота з дітьми, організація дозвілля.

5. Аналіз уроків, позакласних заходів як засіб удосконалення навчально-виховного процесу

Внутрішкільний контроль містить відвідування уроків, самопідготовки, позакласних заходів з метою

їх перевірки, якісного аналізу. Це сприяє виявленню стану знань, вмінь і навичок учнів; рівня навчальної, виховної і корекційної роботи; своєчасному попередженню прогалин в роботі; узагальненню педагогічного досвіду, а отже – удосконаленню навчально-виховного процесу в цілому.

Наведемо в якості орієнтиру декілька схем аналізу уроку (як цілісно, так і окремих його аспектів), самопідготовки, виховного заходу. Такий аналіз може здійснюватись і у процесі внутрішкільного контролю, і з метою самовдосконалення педагогами самостійно.

Схема аналізу уроку

1. Загальні відомості про урок (правильне визначення теми та мети уроку, відповідність ходу уроку його меті, зв'язок уроку з сучасним життям).
2. Тип та структура уроку.
3. Здійснення міжпредметних зв'язків.
4. Методи та прийоми, застосовані вчителем на різних етапах уроку (різноманітність, доцільність, ефективність, реалізація корекційних завдань індивідуальний підхід).
5. Шляхи активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці.
6. Аналіз діяльності учнів на уроці (активність, зосередженість, інтерес до матеріалу, свідомість у процесі навчання)
7. Аналіз діяльності вчителя (уміння володіти класом, встановлення контакту з учнями, педагогічний такт).
8. Наслідки уроку. Досягнення мети уроку; виконання плану уроку; обсяг та рівень знань учнів. Об'єктивність оцінок. Освітньо-виховне та корекційне значення уроку. Підготовленість вчителя до уроку. Наукова та методична ерудиція вчителя.
9. Загальна оцінка уроку. Рекомендації, спрямовані на удосконалення позитивних якостей уроку і подолання його негативних сторін.

Схема аналізу корекційної спрямованості уроку

1. Тема уроку, відповідність мети (чи відповідає структура уроку корекційній меті, потенційні корекційні можливості застосованих на уроці видів робіт, методів, прийомів; чи достатньо вони використані)
2. Як в процесі уроку вчитель розв'язує корекційно-освітні завдання (досягнення повноти й усвідомлення знань, їх міцності, системності; якими методами, прийомами користується у корекції життєвих уявлень).
3. Якою мірою реалізовано корекційно-виховну мету;
— як формувалось позитивне ставлення учнів до навчання;

— якими засобами відбувалось вироблення моральних оцінок, суджень:

— які стимули застосовувались для формування позитивних взаємовідносин між учнями;

— як підтримувалась працездатність;

— як попереджались прояви недисциплінованості, закріплювались навички соціальної поведінки.

4. Місце реалізації власне корекційної мети (формування пізнавального інтересу, розвитку пам'яті, зосередженості, уваги, активності та самостійності; яким чином формується адекватна самооцінка).

5. Співвідношення між індивідуальним, диференційованим та фронтальним підходами.

Схема аналізу виховуючої спрямованості уроку

1. Відповідність корекційно-виховної мети темі уроку; виховні можливості матеріалу уроку.

2. Як використовувався життєвий досвід дітей, як пов'язувалась виховна мета з фактами організації життєдіяльності дітей.

3. Яка увага приділялась формуванню уявлень про товариство, доброзичливість. Засоби для розвитку моральних почуттів.

4. Як використовувався матеріал уроку в навчальній ситуації для виховання в учнів позитивного ставлення до результатів праці.

5. Як вчитель досягав розвитку естетичних почуттів і переживань на уроці, естетичних оцінок, суджень (використання наочності, ТЗН).

6. Як розв'язувались завдання з формування волі, цілеспрямованості учнів.

7. Які конкретні прийоми використав вчитель:

— переконання;

— заохочення;

— стимулювання гуманних почуттів;

— прояв засмучення, засудження;

— включення в цікаву діяльність;

— попередження;

— покарання.

8. Поведінка вчителя, майстерність педагогічного спілкування.

9. Підсумки, висновки: ефективність виховного, впливу з метою розв'язання корекційно-освітнього і корекційно-розвиваючого завдання.

Схема аналізу уроку стосовно педагогічного керівництва пізнавальною діяльністю учнів

1. Чи чітко та доступно сформулював вчитель завдання уроку, оз-
найомив дітей з планом, як протягом уроку керувався ним, чи звертав
протягом уроку увагу учнів на витрату навчального часу.

2. Як озброював учнів прийомами навчальної діяльності, досяг ос-
мислення завдання, яку допомогу надавав у процесі його виконання.

3. Як вчитель створював позитивну мотивацію, підтримував увагу
учнів, попереджав втомлення.

4. Як здійснював індивідуальний підхід:

— темп;

— рівень пізнавальних можливостей,

— самостійність, активність;

— ставлення до навчання (мотивація, індивідуальна стимуляція).

5. Як здійснювався контроль за якістю засвоєння знань, якими засо-
бами вчителю вдавалось здійснювати зворотній зв'язок.

6. Чи вдалось вчителю досягти оптимального психологічного режиму
на уроці (атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння).

7. Як оцінював вчитель пізнавальну діяльність учнів.

8. Висновки:

— результативність пізнавальної діяльності учнів;

— ефективність засобів керування нею.

Схема аналізу самопідготовки

1. Клас, мета.

2. Умови праці, необхідні прилади, підручники.

3. Розміщення учнів в класі.

4. Характер та обсяг домашнього завдання (відповідність рівню пі-
знавальної діяльності, віку дітей, дню тижня).

5. Форма організації навчальної домашньої роботи (доцільність об-
раної форми).

6. Способи виконання домашнього завдання (чи користуються діти
вказівками вчителя, чи дотримуються доцільного варіанту роботи, пра-
цюють колективно чи індивідуально)

7. Працездатність учнів, наявність перерв.

8. Проведення індивідуальної роботи з учнями.

9. Рівень володіння навчальним матеріалом вихователя, взає-
мозв'язок в роботі вчителя та вихователя (єдність вимог, методика роботи).

10. Педагогічна майстерність вихователя (уміння володіти класом,
реалізувати індивідуальний підхід, педагогічний такт).

11. Висновки та рекомендації (реалізація навчально - корекційної
мети; дотримання вимог організації самопідготовки; ефективність методів
роботи і типів домашніх завдань).

Схема аналізу виховного заходу

1. Клас, форма організації заходу.
2. Мета, поєднання виховних цілей з корекційними.
3. Хто залучається до проведення заходу.
4. Поєднання змісту заходу із життям дітей і їхнім досвідом.
5. Зацікавленість дітей змістом роботи.
6. Реалізація принципів виховання.
7. Різноманітність та корекційна спрямованість методів виховання.
8. Участь кожної дитини в заході.
9. Здійснення індивідуального підходу у вихованні.
10. Рівень володіння матеріалом вихователем, зв'язок з навчальною роботою.
11. Педагогічна майстерність вихователя (уміння володіти класом, реалізувати індивідуальний підхід, педагогічний такт).
12. Висновки та рекомендації.

Контрольні запитання

1. У чому полягає сутність організаційно-педагогічної діяльності адміністрації спеціальних шкіл?
2. Якими є склад, функції та зміст роботи педагогічної ради спеціальної школи?
3. **Що являє собою внутрішкільний контроль?**
4. Які види і форми внутрішкільного контролю використовуються?
5. **Яким вимогам має відповідати внутрішкільний контроль?**
6. Яка шкільна документація ведеться у спеціальній школі?
7. Які види планів є у спеціальній школі?
8. У чому полягають особливості різних видів планів спеціальної школи?

Тема 4.3. Методична робота в спеціальній школі

План

1. Завдання методичної роботи в спеціальній школі
2. Вимоги до науково-методичної роботи у спеціальній школі
3. Форми організації методичної роботи

4. Організація та зміст роботи методичних об'єднань

5. Корекційний аспект методичної роботи

Література

1. Жерносець І.П. Науково-методична робота в загальноосвітній школі: Навч.-метод. Посібник / І.П.Жерносець. – К.: ІЗМН, 1999. – 160 с.

2. Миронова С.П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс: навчальний посібник / С.П.Миронова. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет: редакційно-видавничий відділ, 2008. – 204 с.

3. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: монографія / С.П.Миронова. – Кам'янець-Подільський: Абетка – НОВА, 2007. – 304 с.

4. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / За ред. академіка В.І.Бондаря. – Луганськ: Альма-матер, 2003. – 436 с.

5. Фіцула М.М. Педагогіка: Навч. посібник для студ. вищих пед. закладів освіти / М.М.Фіцула. – К.: Академія. 2000. – 542 с.

1. Завдання методичної роботи в спеціальній школі

Успіх розвитку спеціальних освітніх закладів значною мірою визначається знаннями, творчим потенціалом, професійною майстерністю і загальною педагогічною культурою їх працівників. У сучасних умовах значення творчості в роботі вчителів-дефектологів невпинно підвищується, адже саме від неї суттєво залежить якість навчально - корекційного процесу, ефективність педагогічної праці. Розв'язання складних і багатогранних завдань, які постають сьогодні перед спеціальними закладами, неможливе без застосування педагогами наукових знань у практичній діяльності. Все це і обумовлює

актуальність проблеми ефективної організації методичної роботи вчителів спеціальних шкіл.

У загальній педагогіці проблемам підвищення педагогічної кваліфікації приділяється достатньо уваги. Їх, зокрема, досліджували Ю.К.Бабанський, Н.М.Ващенко, М.М.Дарманський, І.П.Жерносек, В.І.Пуцев, В.В.Сгадова, Р.П.Скульський та ін. Вчені визначають поняття методичної роботи, її головні завдання, принципи і форми; дають рекомендації щодо організації методичної роботи у різних типах закладів; пропонують методику підготовки студентів педагогічних ВНЗ до подальшого підвищення своєї професійної кваліфікації.

У спеціальній педагогіці зазначену проблему досліджували І.Г.Єременко, В.О.Липа, В.Ф.Мачихіна, М.Н.Хоружа та ін.

У сучасних літературних джерелах *науково-методична робота* розглядається як цілісна, заснована на досягненнях педагогічної науки і передового досвіду та на конкретному аналізі навчально-виховного процесу система взаємопов'язаних заходів, дій, спрямованих на всебічне підвищення кваліфікації та професійної майстерності кожного вчителя і вихователя, на розвиток і підвищення творчого потенціалу педагогічного колективу школи в цілому та на удосконалення навчально-виховного процесу, досягнення оптимального рівня освіти, виховання та розвитку школярів. У понятійно-термінологічному словнику зі спеціальної педагогіки вказується, що "*Методична робота* у спеціальній школі – один із напрямків роботи щодо підвищення фахового рівня педагогів, якості навчання та виховання дітей з вадами психофізичного розвитку".

У сучасній літературі та практиці частіше вживається термін "науково-методична робота", щоб наголосити на необхідності зв'язку науки з практикою і підкреслити недоцільність їх окремого існування.

У статті 57 Закону України "Про освіту" кожному вчителю гарантується підвищення кваліфікації не рідше одного разу на п'ять років. Як правило, воно здійснюється у формі курсів при інститутах післядипломної освіти, управліннях освіти. Проте знання, одержані один раз у чотири – п'ять років, не можуть задовольнити фахівців. Саме для забезпечення систематичності, постійності удосконалення професійної майстерності й має проводитись у кожному освітньо-виховному закладі методична робота. Її

організація, завдання і форми мають відповідати сучасним вимогам педагогічної науки, бути на рівні передової педагогічної практики і узгоджуватись із завданнями, що постають перед школою.

Науково-методична робота у спеціальній школі має забезпечити розв'язання наступних *завдань*:

- вивчення педагогами державних та нормативних документів про загальну і спеціальну освіту в Україні, інструктивно-методичних документів органів освіти;
- ознайомлення із теоретичними і практичними досягненнями загальної педагогіки і психології;
- надання педагогам інформації про результати наукових досліджень і передового педагогічного досвіду в галузі навчання і виховання дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку;
- вивчення вчителями і вихователями чинних вдосконалених навчальних планів і програм, підручників і посібників, що поглиблюють зміст методичної роботи;
- ознайомлення із новими педагогічними технологіями загальної та спеціальної освіти;
- ознайомлення із застосуванням варіативних методів навчально-корекційної і корекційно-виховної роботи;
- постійний аналіз корекційного навчально-виховного процесу в конкретній школі з метою систематичності науково-методичної роботи, визначення її змісту та постійного удосконалення;
- надання дієвої допомоги педагогам в удосконаленні їх професійної підготовки відповідно до фахового рівня.

2. Вимоги до науково-методичної роботи у спеціальній школі

1. *Відповідність системи науково-методичної роботи сучасному соціальному замовленню суспільства і держави.* Ця вимога спрямовує визначення змісту й форм на сучасні державні документи й концепції. Особливої актуальності це набуває зараз, в період прийняття нової стратегії корекційної педагогіки, сучасних стандартів спеціальної освіти, зміни суспільних поглядів на освіту, виховання і соціалізацію дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку.

2. *Науковість методичної роботи.* Підвищення фахової майстерності педагогів має узгоджуватись із сучасними науковими досягненнями в галузі загальної і корекційної педагогіки, методик.

3. *Системність науково-методичної роботи.* Ця вимога передбачає розгляд науково – методичної роботи як цілісної системи, що поєднує мету, завдання, зміст, форми й методи роботи з педагогами.

4. Комплексний характер науково-методичної роботи. Науково – методична робота має охоплювати водночас різні напрямки підвищення кваліфікації педагогів: загальнокультурний, загальнопедагогічний, спеціальний психологічний, спеціальний дидактичний і методичний тощо.

5. Систематичність, послідовність, наступність, безперервність, масовість. Науково – методична робота має бути однією з ланок системи безперервної освіти, яка послідовно реалізується у різних формах протягом навчального року.

6. Творчий характер науково-методичної роботи, максимальна активізація діяльності педагогів. Ця вимога слугує водночас умовою результативності науково – методичної роботи, оскільки лише творча праця є ефективним засобом гармонійного розвитку людини взагалі та фахівця зокрема.

7. Конкретність науково-методичної роботи, врахування особливостей конкретної школи, вчителя, диференційований підхід до педагогів. Науково – методична робота має базуватись на специфіці діяльності конкретного спеціального закладу, враховувати контингент учнів з вадами розвитку і пропонувати педагогам різні варіанти й рівні підвищення кваліфікації з урахуванням їхньої освіти, науково-педагогічної і наукової спрямованості, досвіду тощо.

8. Спрямованість науково-методичної роботи на виділення головного, суттєвого в підвищенні кваліфікації педагогічних кадрів. Одним із найсуттєвіших аспектів для вчителя спеціальної школи ми вважаємо корекційну діяльність. Тому саме їй має відводитись головне місце при виборі тематики й змісту науково – методичної роботи.

9. Єдність теорії та практики при загальній практичній спрямованості науково-методичної роботи. Ця вимога має реалізовуватись на противагу хибній думці окремих вчителів, що методична робота має розв'язувати суто практичні аспекти педагогічної діяльності. Ніяка практика не може вдосконалюватись, якщо не буде ґрунтуватись на фундаментальних науково-теоретичних знаннях.

10. Оперативність, мобільність, гнучкість науково-методичної роботи. Хоча методична робота планується заздалегідь на навчальний рік, вона має бути організована так, щоб при потребі оперативно відреагувати на певні суспільні й педагогічні зміни, врахувати новітні підходи.

11. Колективний характер науково-методичної роботи за розумного співвідношення масових, групових і індивідуальних, формальних і неформальних, обов'язкових і добровільних форм і видів методичної роботи та самоосвіти педагогів.

12. Створення сприятливих умов для ефективної науково-методичної роботи, творчих пошуків педагогів.

3. Форми організації методичної роботи

У спеціальних школах сформувалась певна система методичної роботи з педагогами, яка об'єднує масові, групові та індивідуальні форми. Вони функціонують у органічній єдності, взаємодіють і доповнюють одна одну.

До *індивідуальних* форм науково-методичної роботи відносяться консультації, стажування, наставництво, самоосвіта. Серед них найважливішою нам вбачається остання як така, що може забезпечити найвищий рівень самовдосконалення. Вагомим є те, що в індивідуальних формах роботи реалізуються індивідуальні програми підвищення кваліфікації педагогів з урахуванням їхньої професійної компетенції, потреб, інтересів, соціально-значущих якостей.

Групові форми об'єднують педагогів за функціонально-посадовими обов'язками і включають в себе методичні об'єднання, творчі групи, практикуми тощо. Найпоширенішою груповою формою є методичні об'єднання, які створюються за наявності в школі не менш ніж 3-х вчителів одного фаху (математики, філологи тощо). Проте в окремих допоміжних школах (з невеликою кількістю педагогічного персоналу) це проблематично, тому вчителі об'єднуються за принципом гуманітарного або природничого профілю.

До *масових* форм роботи відносяться цільові семінари, семінари-практикуми, педагогічні читання, науково-практичні конференції тощо. Для їх проведення об'єднується або весь педагогічний колектив, або вчителі і вихователі окремо. Проте завжди розглядаються глобальні проблеми корекційного навчання і виховання школярів чи загальної педагогічної та психологічної науки.

4. Організація та зміст роботи методичних об'єднань

Роботу кожного методичного об'єднання очолює в школі керівник, який не тільки володіє великим досвідом роботи, а й має, як правило, свій творчий стиль в певній галузі, досконало володіє методиками навчально - корекційної роботи з дітьми. Засідання проводять не рідше одного разу на чверть. Основними

формами роботи шкільних методичних об'єднань є: обговорення доповідей з актуальних проблем; взаємовідвідування уроків, проведення відкритих уроків, позакласних заходів; вивчення й впровадження новітнього педагогічного досвіду; обговорення наукової і методичної літератури (монографії, посібники, статті) на актуальні теми; проведення консультацій для молодих вчителів; вивчення рівня знань, умінь, навичок учнів та відповідно якості корекційної роботи; обговорення звітів педагогів про виконання планів самоосвіти тощо.

Для ефективної роботи складається план, який затверджується на засіданні методоб'єднання в серпні й подається для ознайомлення і затвердження адміністрації школи. Керівник методоб'єднання повинен вільно орієнтуватись у актуальних проблемах теорії та практики корекційного виховання дітей з вадами інтелекту, вміти глибоко проаналізувати фахову діяльність всіх членів та її результати з тим, щоб на цій основі правильно спланувати роботу на навчальний рік. Планування роботи окремого методоб'єднання повинно узгоджуватись із загальними науково – методичними проблемами, над якими працює школа. План роботи орієнтовно може складатись із таких розділів:

1. Вступ.
2. Відомості про вчителів.
3. Індивідуальна тематика для самоосвіти.
4. Проведення творчих звітів вчителів про самоосвіту.
5. Проведення відкритих уроків.
6. Взаємовідвідування з метою обміну досвідом.
7. Робота з молодими педагогами.
8. Робота з виготовлення дидактичного матеріалу.
9. Заходи з вивчення і підвищення рівня знань, умінь, навичок учнів та якості навчально - корекційної (корекційно - виховної) роботи.
10. Засідання методичного об'єднання.

Зупинимось коротко на окремих розділах цього плану.

У вступній частині подається якісний аналіз роботи методоб'єднання за минулий навчальний рік, визначаються актуальні проблеми корекційної педагогіки, висуваються конкретні завдання, які вирішуватиме методоб'єднання у новому навчальному році.

Вагомого значення набувають відомості про вчителів. Від їх аналізу залежить диференційований, неформальний підхід до організації методичної роботи. Вони можуть бути подані у такій формі:

Розділ 2. Відомості про вчителів

Прізвище, ім'я, по-батькові	Освіта	Стаж роботи		Кваліфікаційний рівень	Який предмет, у яких класах викладає	Коли і як пройшов підвищення кваліфікації
		загальний	У спец. школі			

Слід також передбачити індивідуальні теми самоосвіти вчителів. Висвітлити їх слід у окремій формі, водночас передбачаючи і звітність.

Розділи 3,4. Самоосвіта вчителів

Прізвище, ім'я, по-батькові	Індивідуальна тема для самоосвіти	Терміни, місце і форми звітів	Впровадження результатів

Окремо планується проведення відкритих уроків; їхня кількість залежить від складу методоб'єднання та проблем, над якими працюють педагоги. Цей розділ може висвітлюватись у такій формі:

Розділ 5. Проведення відкритих уроків

№ п/п	Хто проводить	Клас	Методична мета	Термін проведення

З метою обміну досвідом, вироблення методичного світогляду передбачаються взаємовідвідування уроків, які плануються так:

Розділ 6. Взаємовідвідування з метою обміну досвідом

№ п/п	Хто відвідує	Назва уроку і хто проводить	Яке питання вивчається	Термін відвідування	Короткий аналіз уроку відвідувачем	Підпис керівника методоб'єднання

Хоча результати взаємовідвідувань обговорюються на засіданнях методоб'єднань, все ж нам вбачається доцільною шоста колонка, оскільки аналіз побаченого буде здійснюватись на основі свіжих вражень, свідомо, а регулярність відвідування контролюватиметься керівником. Це також сприятиме виявленню певних проблем, прогалин у роботі окремих працівників і своєчасному наданні їм допомоги. І навпаки, при спостереженні яскравого педагогічного досвіду можна буде вчасно поширити його.

Необхідно також передбачити роботу з молодими педагогами (при наявності таких у складі методоб'єднання). Планування цього розділу може здійснюватись у такій формі:

Розділ 7. Робота з молодими педагогами

№ п/п	Прізвище, ім'я, по-батькові молодого педагога	Прізвище, ім'я, по-батькові наставника	Зміст роботи

В плані передбачається також індивідуальна та групова робота щодо виготовлення дидактичного матеріалу, визначається, які матеріали протягом навчального року передасть кожен вчитель у шкільний методичний кабінет (доповіді, методичні розробки, наочний та дидактичний матеріал тощо). Цей розділ можна висвітлити так:

Розділ 8. Робота з виготовлення дидактичного матеріалу

№ п/п	Прізвище, ім'я, по-батькові педагога	Зміст роботи	Матеріали для передачі в методкабінет

Особливо значущим є дев'ятий розділ, оскільки він слугує основою проведення науково-методичної роботи. Він має містити заходи як з регулярної перевірки, так і з підвищення якості навчальної та корекційної роботи на основі аналізу одержаних відомостей.

Розділ 9. Заходи з вивчення і підвищення рівня знань, умінь, навичок учнів та якості навчально - корекційної (корекційно - виховної) роботи

№ п/п	Який предмет вивчається	Клас	Мета перевірки	Способи вивчення		Терміни перевірок	Стан викл адання	Стан корекційної роботи	Рекомендації щодо підвищення якості роботи
				знань, вмінь, навичок	якості корекційної роботи				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Проводити перевірки може як вчитель, який викладає певний предмет, так і його колеги з методоб'єднання. 8-й, 9-й пункти цього розділу заповнюються після проведення контрольних зрізів, а 10-й – після обговорення на засіданні. Результативність корекційної роботи оцінюється за відповідними критеріями і відображається у картах розвитку дитини (2).

Також на весь навчальний рік передбачається проведення засідань методоб'єднання. Їх планування можна висвітлити так:

Розділ 10. Засідання методичного об'єднання

№ засід.	Дата проведення	Перелік питань для розгляду	Форма проведення	Відповідальний за виконання

Перелік питань слід визначати з урахуванням орієнтовної тематики роботи методичного об'єднання, побажань вчителів тощо. Окрім методичних

питань передбачається вивчення нормативних документів МОН України, розгляд важливих проблем корекційної педагогіки і конкретної методики, виступи науковців, огляд наукової, методичної і періодичної літератури, обговорення змісту нових програм. Вагомого значення набувають і форми проведення засідань. Варто планувати не тільки традиційні – доповіді, виступи, повідомлення, обговорення проведених уроків, а й новітні форми активного характеру, зокрема, проблемні дискусії, аналіз психолого–педагогічних ситуацій, розв’язання педагогічних задач і ситуацій альтернативного характеру, ділові ігри, бесіди за “круглим” столом, семінари – практикуми тощо. Різноманітність форм дозволяє інтенсифікувати інформаційну насиченість засідань, позбавитись від формалізму, стимулює інтерес, свідомість та творчу активність кожного вчителя.

З метою узагальнення досвіду роботи педагогів, накопичення матеріалів у школі має працювати *методичний кабінет*, який буде осередком підвищення кваліфікації педагогічного персоналу. Основним і найголовнішим завданням методичного кабінету є допомога педагогам у самостійному опрацюванні наукової, науково-популярної, психологічної, педагогічної та методичної літератури, вивченні педагогічного досвіду. В кабінеті повинні зберігатись матеріали роботи всіх шкільних методоб’єднань, нормативні документи, література, періодика, узагальнений досвід роботи вчителів, наочні та дидактичні матеріали тощо. Відповідає за нормальну роботу кабінету заступник директора з навчально-виховної роботи. Ефективність роботи кабінету визначається високим рівнем навчально - корекційної і корекційно-виховної роботи в школі, застосуванні вчителями у своїй практичній діяльності рекомендацій, зібраних у кабінеті.

5. Корекційний аспект методичної роботи

Розглядаючи проблему науково-методичної роботи у спеціальній школі, наголосимо, що провідним аспектом у її змісті має бути поєднання навчально-виховної роботи з корекційною, оскільки саме таке сполучення визначає специфіку професійної діяльності вчителя-дефектолога. Ми розробили відповідну тематику, яка може слугувати вчителям допоміжної школи різних профілів основою для вибору питань методичних семінарів, повідомлень, дискусій. У переліку подаються теми, різні за характером, змістом і ступенем складності: глобальні, які можуть вивчатись протягом тривалого часу; конкретні - присвячені окремим проблемам; теоретичні, що потребують детального вивчення літературних джерел; практичні - пов’язані з реалізацією в досвіді окремих проблем; репродуктивні – спрямовані на засвоєння елементарних знань педагогами без спеціальної освіти; проблемно-дискусійні – для обговорення вчителями високого рівня кваліфікації.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ ТА ПИТАНЬ З ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЩО МАЮТЬ ВАДИ ІНТЕЛЕКТУ Педагогічний аспект

- Проблеми корекційної спрямованості навчання в історії олігофренопедагогіки.
- Навчання, виховання, розвиток та корекція як єдиний педагогічний процес.
- Найважливіші напрямки корекційно-виховного впливу в допоміжній школі.
- Педагогічні умови реалізації принципу корекційної спрямованості навчально-виховного процесу у допоміжній школі.
- Засоби корекційно-розвивальної спрямованості навчального процесу.
- Педагогічні умови корекції розумової діяльності учнів з вадами інтелекту на уроках.
- Корекційна спрямованість принципів навчання учнів з вадами інтелекту.
- Можливості поєднання фронтальної і індивідуальної корекційної роботи з учнями на уроці.
- Корекційні можливості новітніх навчальних технологій.

Психологічний аспект

- Психологічні проблеми корекційної роботи у допоміжній школі.
- Психологічні питання корекційної спрямованості навчання.
- Зміст та методи вивчення учнів вчителями.
- Формування позитивного ставлення до навчальної діяльності як умова правильної організації корекційної роботи з розумово відсталими учнями.
- Розвиток і шляхи виховання пізнавальних інтересів учнів (на матеріалі різних навчальних предметів, залежно від віку дітей).
- Засоби активізації розумових здібностей учнів на уроках.
- Оптимізація спілкування з учнями на уроці.
- Залежність ефективності навчання від нарощування успіхів дитини.
- Здійснення опори на практичну діяльність учнів як засіб конкретизації їх уявлень і понять.
- Оптимізація працездатності учнів на уроках.

Методичний аспект

- Методичні шляхи і прийоми впровадження корекції у навчання.
- Особливості структури уроку в допоміжній школі.
- Здійснення охоронно-педагогічного режиму на уроках.
- Методи виховання позитивного ставлення учнів до навчання.
- Сутність і методика стимулювання учнів до самостійної організації своїх розумових дій при виконанні навчальних завдань.
- Здійснення індивідуального і диференційованого підходу до учнів на уроках.
- Шляхи підвищення свідомості та активності учнів у навчанні.
- Забезпечення міцності засвоєння знань.
- Шляхи оптимального поєднання теоретичних знань з практичною діяльністю учнів.

- Корекційна спрямованість використання наочності в процесі навчання учнів.
- Корекційна спрямованість частково-пошукових дидактичних методів у роботі з старшокласниками.
- Проблемні методи навчання як засіб корекції мислення учнів.
- Розвиток мовлення дітей з вадами інтелекту на уроках.
- Методика корекції пізнавальної діяльності учнів на уроках (розглядати слід окремі психічні процеси з орієнтацією на навчальний предмет і вік дітей).

Підсумовуючи вищевикладене, підкреслимо, що науково-методична робота здійснюватиметься ефективно в першу чергу за умови професійного самовдосконалення кожного вчителя. Тому одним із важливих завдань педагогічних ВНЗ має стати підготовка студентів до неперервної самоосвіти. Вирішенню цієї проблеми може слугувати певна система роботи, яка передбачає: 1) оволодіння студентами досягненнями педагогічної науки (як загальної, так і корекційної педагогіки) і впровадження їх у практику (на практичних, лабораторних заняттях, під час проходження педагогічної практики у спеціальних закладах); 2) вивчення й узагальнення новітнього педагогічного досвіду; 3) науково-методична робота студентів та участь у науково-педагогічних дослідженнях.

Контрольні запитання

1. Що являє собою методична робота у спеціальній школі?
2. Якими є завдання методичної роботи в спеціальній школі?
3. **Якими є головні вимоги до науково-методичної роботи**
4. у спеціальній школі?
5. У яких формах організовується методична робота?
6. Як організовується робота методоб'єднань? У чому зміст їхньої роботи?
7. Що являє собою методичний кабінет?